שיפער, ד"ר יצחק

גערשיכטע

שלח

יכטע

4854

דאָס בוך מוז אומגעקערט ווערן פונקט אין צייט, ווי עס איז אונטן אָנגעוויזן.

אַנדערע ווילן אויך לייענען דאָס בוך.

JAN 3 1 1988

אוניברסיטה העברית בירושלים
ספריה
מס' 814

בי. פלפל

שאַפּאַריק 94.
שוואַרבער 74.
שווערצליין, ייד פון ווין 60.
שלינש אברהם דע 151.
שמואל בן חננאל 21.
שמואל בן יצחק 13.
שמואל (הוסאין) 122.
שמואל פון רייסן 97.
שענמאן, ייד פון ווין 60.
שערער 239.
שציבאָר, ערד-באַזיצער 85.
ששון 179.
ששון יהודה 167.
ששון דיעגאָ דע 188, 194, 195.

ק

קאַברע פּעדרע דע לע 187.
קאַברערע הויזן 188.
קאַדלובקע וויצענטי, כראַניקער 100.
קאַוואַלעריע 147, 149, 179, 180.
קאַוואַלעריע-לביא דע לע 183, 184.
קאַזשימיעזש דער גערעכטער 101.
קאַזשימיעזש דער גרויסער 106, 108.
קאַטע אַלאַנסע 195.
קאַטאַלינע, קעניגין 144, 145, 153.
קאַטע אַלפיענסע דע 154.
קאַלאַמאַן, קעניג 90, 91, 92.
קאַלומבוס 175, 184, 187.
קאַלעס יוסף 152.
קאַלעס משה 152.
קאַנראַד IV 38.
קאַנראַד פון ווינטערטור 74.
קאַסטעלאַנע יוסף 153.
קאַסל פּ. 94, 96.
קאַסמאַס, כראַניקער 90, 101.
קאַרל III 63.
קאַרל IV 223.
קאַרל V 220.
קאַרל פון אַנזשן 21.
קוניק 94.
קיליס, יעקב איבן 122.
קיענדזשיעזשאַווי באַלטאַזאַר 101.
קלונימוס בן יהודה 13.
קלעמענטעס 179.
קמיטע אַכאַצי 171.
קראַקויער י. 64, 232, 234, 235.
קרשקש 148.
קרשקש חסדאי 149.

ר

ראָגער, הערצאָג 21.
ראשיד אַל דין 118.
ראָשער ווילהעלם 70.
רודאָלף פון האַבסבורג 39, 61, 62.
ריבאַסאַלטעס הויזן דע 187.
רינדפלייש, פּאָגראָמשטשיק 72.
רצוכלין, הומאַניסט 171.
רמב"ן 113.
רמב"ם 123, 124, 126.

ש

שלים (שלום) ייִדיש-פּער- סישער דיכטער 118.

עזרא דאן 167.
עימיעס יצחק 110.
עלסנער ל., היסטאריקער 83.
עמאד עדין 123.
ענריקוס ניצעוועלא 15.
עספעראנדע סאלוואדאר דע 188.
עקשטיין 238, 240.

פ

פאטימידן-דינאסטיע 121, 125.
פורק אברהם 166.
פיערלאני ברוך, באנקיר 16.
פילפא, קעניגין 158.
פעוועלין, געלט-מאגנאט 67.
פערדינאנד 169, 174, 178, 181, 184, 186, 192, 193, 196, 198, 199, 206, 211, 215, 216.
פערנאנדא I 142, 159.
פערנאנדא, לייבדאקטאר 158.
פערעירא נינא אלווארעס 158.
פערער וויצענטי 135, 139, 141.
פראנקא יאקאב דע 187.
פרידריך I 57.
פרידריך II 12, 19, 20, 21.
פרידריך, הערצאג 220.
פרעדמאן, יידישער קאמערגראף 93.

צ

צארע פון קארקאסאן 110.
צימבערלין 73.
צערטשי 17.

משה פון קאַרקאַסאַן 210.
משה פון קיעוו 97.

נ

נאוואַרא משה 157.
נאַנקער, בישאַף 107.
נאַריביקא אברהם 167.
נגאַרי 148.
נגאַרי שמואל 149.
נחום, ייד פון ווין 227, 228, 233, 235, 239, 241.
נינש יעקב 169, 175.
ניקאָלאַי V, פויפסט 220.
נעקעלא 61, 67.
נתן, לעקסיקאָגראַף 14.

ס

סאד אל דאולא 118.
סאַלאַדין, קאַליף 123.
סאַנט-אַנגעל 179.
סאַנט-אַנגעל אַנטאַן 183.
סאַנט-אַנגעל יאַקאָב 184.
סאַנט-אַנגעל לעאָנאַרדאָ 183.
סאַנט-אַנגעל מאַסען לואיס 180, 183, 184, 195.
סאַנט-אַנגעל מארטין 183.
סאַנטאַ פאולוס מאריאַ דע 154.
סאַנכעץ 179, 180, 183.
סאַנכעץ אַלפאַנסאָ 180, 181.
סאַנכעץ גבריאל 180, 181, 184, 195.
סאַנכעץ גילען 181.
סאַנכעץ הוגאַן 181.
סאַנכעץ לואיס 180.
סאַנכעץ פעדראָ 180, 181.
סאַנכעץ ראָדריגאָ 181.
סופר משה 210.
סטאָבע 235.
סיקסטוס IV, פויפסט 193.
סעניאָר אברהם 175, 177, 178, 198.
סעראַנאָ 199, 203.
ספאַנא באָלאַני 110.
ספיליאטי 17.
ספיני 17.

ע

עבאַס משה איבן 148, 149, 167.
עדוארד III 67.
עובדיה יר"א 178, 212, 213, 214, 215, 217.
עוגעניוס IV 139, 144.

ל

לאנדסבערג, געשיכטע-פאר-
שער 83.

לאפּעץ 187.

לאפּעץ גאַרציע 188.

לאקיצטעק וולאדיסלאוו, קעניג
104.

לובלין (יהודה-לייב) 61.

לובלינוס 67.

לודוויג דער בייער 36, 38, 39,
62.

לודוויג, מארקגראף 59.

לונא אלוארא דע 144, 152, 154,
145.

לייבמאן, ווינער ייד 60.

לעאנארדא פון סאראנאסא (שמואל
בן אליה) 188.

לעאנארדא שמואל בן אליה
195.

לעאפאלד I 50.

לעאפאלד V 48, 53.

לעב איזידאר 171, 172.

לעווענשטיין ל. 235, 238, 239.

לעשקא דער ווייסער 101.

מ

מאיאר אברהם 150.

מאיר פון מערזבורג 61.

מאיר פון ראטענבורג 39, 46.

מאמעט דאלץ אלפואל 148.

מאמעלוקן-דינאסטיע 121, 124.

מאנוע, קעניג 206.

מאנטארא אנטאן דע 188.

מאנפארט 179, 195.

מאראס גארציא דע 187.

מארטין V, פויפסט 144, 155.

מארטין I, קעניג 140, 217.

מארטינעז פערנאנדא 139.

מארטינעץ, ארכידיאקאן 128.

מאריאנא הואן 171.

מאריא, קעניגן 140, 142.

מילער ל. ד"ר 238.

מיעשקא III, קעניג 101.

מנחם פון מערזעבורג 68.

מעדינא-סידאניא 155.

מעדעלין יצחק 165.

מענעצעס פעדרא פון דוארטע
161.

מערקעלין, ייד פון מינסטערבערג
85.

מרדכי בן הלל 64.

משה בן חסדאי 97.

טעאָפיל־אַקטוס 20.
טעקאַנוס, יידישער קאַמערגרעף 92.
טראָסטלין, ייד פון פּראָג 78.
טריגא הונעץ 151.

ל

לאַן דער לוקסענבורגער, קעניג 79.
יאָן פון נירנבערג 81.
יאהאָ I 158.
יאקאָב I 185.
יהודה אלחריזי 114.
יהודה בר שמואל הלוי 165.
יהודה החסיד פון רעגענסבורג 102.
יהודה הכהן 97, 123.
יהודה הלוי 165, 166.
יהודה פון רעגענסבורג 49.
יודיטא, קעניגן 44.
יוסף אַמרקלא הלוי 119.
יוסף פון גענוא 15.
יוסף פון פעז 158.
יחיאל, ייד פון רוים 16.
יחייא גדליה 159.
יחייא גדליה בן שלמה 158.
יחייא דוד איבן 158.
יחייא דוד בר גדליה 157.
יחייא יהודה 158.
יחייא יוסף בן דוד 159.
יחייא־כושי 159.
יעקב־דניאל 61, 67.
יעקב פון פאוויא 15.
יעקעלין, געלט־מאַגנאַט 67.
יצחק בן דורבלה 46.
יצחק בן ששת 126.
יצחק, מלוכה־סעקרעטאַר 123.
יצחק פון לינץ 61.
יצחק פון רייסן 97.
יקותיאל הרופא 123.

כ

כולוף 148.
כולוף אברהם 167.
כולוף אלעזר 180.

ב

כאמוס אביתר 187.
כימנא פון בריוויעסקא 188.
כערעז פעכא דע 195.

ד

דאַנא, ערצבישאף 52.
האַרי 235.
הויזן, קעניג 139.
הויזן I 161.
הויזן II 141, 160, 161, 166, 167, 184, 186, 203.
הויזן III 183.
הויזן, שאַצמייסטער 180.
הויביצקי א. 171.
היינריך, קעניג 66
היינריך III 83, 141.
היינריך IV 84, 152, 154.
הענעל, יידישער קאַמערגראף 93.
הערמאן, בישאף 52.
הערמאן וולאַדיסלאַוו, פירשט 100.
הערמאן, משומד 46.
הרכבי 94.

וד

וואורפעל 232.
וואַמבערי 94.
וויאַלאַנטע, קעניגין 180.
ווידאל בן לביא 149.
וויטאל שמואל 151.
וויוואן צאַפען 148.
וויינלעס שמואל 210.
וויללאני מאטעאָ, כראָניקער 108.
וויללאניעווא אנגעל דע 187.
ווילהעלם II 12.
וולאַדיסלאַוו I, הערצאָג 78.
וועצינהאָ דיענאָ מענדעץ 161.

ז

זאקוטו אברהם 170, 172, 173.
זיגמונט דער לוקסענבורגער 82.
זיסקינד וימפפען 39.

ח

חייא הלוי 167.
חיים פון ציפרוס 110.
חסדאי קרעסקעס (קרשקש) 133, 138, 139.

ט

טאלאווערא הערנאנדא 187.
טאמאש, בישאף 84.
טאמאס פון אקווינא, טעאָלאָג 18, 19.
טארקוועמאדא 199, 200.

בסו יעקב 166.
בעלא IV, קעניג 91.
בענוועניסטע אברהם 138.
בענוועניסטע דע לא קאוואלעריע 138.
בענוועניסטע שלמה 138.
בענעדיקט XIII, פויפסט 142, 144.
בערכינא גאספאר 187.
בערנאלדעץ אנדרעאס 170.
בצרנאלדעץ 172, 173, 174, 177.
בע־נארד פון קלצרוונ 55.
בערנהארד I, 48.
בער פריץ 131, 172, 203.
בראן מ., געשיכטע פארשער 83.
בריאנדא 184.
בריוויעסקא משה 153.

ג

גאטפריד פון בולאן 37.
גאלוס, כראניקער 100.
גאליפאפא 148.
גאליפאפא יום־טוב 149.
גבאי דוד 158.
גבאי משה 149.
גבאי־פיקירה 157.
גבאי־פיקירה נתן 165, 167.
גוויסקאר ראבערט 11.
גוטמאן, ייד פון ווין 60.
גורעא 183.
גורעא פראנציסקא 181.
גינילייא עזריה 182.
גראט יצק, בישאף 107.
גרעגאר IX, פויפסט 49.
גרעגאריוס VII, 52.
גרעץ, פראפ. 171, 172.

ד

דאווילא דיעגא 154.
דאווילא דיעגא אריאס 152.
דאנאפלינוס 15.
דאנא קטאלינא 141.
דוארטע, קעניג 159.
דובנאוו ש. 172.
דוד, ברודער פון רמב"ם 124.
דוד המלך 116.
דזשעקאבס 172.
דזשאוהאר, ארמעניר 122.
דזשינגיס־כאן 118.
דלוגאש 95, 108.
דניאל בן חסדאי 116.
דעצא דיעגא דע 187.
דרעזלינא, יידישע פרוי 60.

אלעקסאנדער III 14.
אלעקסאנדער פון אנדערבאך 47.
אלפאנס, קעניג 140.
אלפאנס V 159, 161, 162, 211, 217, 182, 183.
אלפאנע 17.
אלפואל 148.
אמריקין שמואל 165, 166, 167.
אנאלקעט II, פויפסט 16.
אנדרעאס II, קעניג 92.
אנזשו 9.
אפעלא יעקב 78, 80.
אפרים פון בורגאס 176.
אראניוס, געשיכטע-פארשער 83.
ארבויץ פעדרא 195.
ארגון, כאן 118.
ארדינגוס, יידישער ארענדאר 13.
ארטאל הויז 18.
אשתרוק 148.
אתף יוסף איבן 152.

ב

באלעסלאוו פון קאליש 105.
באלקא I 82, 84.
באלקא II 83.
באנאוואליע משה 217.
באראיזאק פון גערץ 61.
באנדאווין באנגאדאס 110.
באס 234.
בארצעט איבן אל 123.
בארבוט שלמה 150.
בארדי 17.
בונדאבי 148.
בונדאבי שתרוק 149.
בונה יוסף אורה 165, 166, 167.
בוניט יוסף שתרוק 148, 149.
בונפוס פערנאנדא 186.
בידאל, ארענדאר 186.
בירוויעסקא יום-טוב 151.
בנבנשת אברהם 148, 149, 175.
בנבנשת יהודה 167.
בנבנשת שמואל 165, 167.
בנבנשת פון קאלאהארא 175, 176.
בן חייא יום-טוב 167.
בנימין (פון טודעלא) 10.
בנימין פון טודעלא 16, 21, 22, 23, 24, 27, 80, 101, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 124, 125.
בנימין פון לודמיר 97, 99.
בן לביא דן בנבנשת 166
בן לביא-קאוואליעריא 185.
בן שרגא יוסף 161.
בסו יום-טוב 165, 166.

רשימה פון נעמען, וואָס וועלן דערמאנט אין בוך.

א

אַבאלע 123.
אַבאנסיא יוסף 217.
אַבו אל מנגא 122.
אַבו מאנסור 123.
אַביבידן-דינאסטיע 121, 125.
אַבלעפיה הואן 195.
אַבלעפיה הואן פערנאַנדאָ 187, 194.
אַבנצבערג טודרוס 148.
אַברבנאל 157, 159.
אַברבנאל יהודה 159.
אַרבנאל יצחק 159, 160, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 198, 201.
אַברבנאל שמואל 158.
אברהם איבן דאוד 109.
אבהם פון טשערניכאָוו 97.
אברהם סון קאַרעגטאַן 99.
אַדאלבערט, ערצבישאָף 52.
אַווילע 179.
אַווילע דיעגע אַריאַס דע 187.
אַוויל'ע הואן אַריאַס דע 187, 195.
אַטאָקאר, קעניג 78, 81.
איבן אבן אלדאם אליהודי 123.
איבן אקני 123.
איבן באטוטע 114.
איבראהים איבן יעקב 77.
איזאבעלא, שפאנישע קעניגין 169, 174, 178, 181, 192, 193, 194, 196, 198, 199, 206.
אינאקענטיוס III, 17.
אל אמיר, קאליף 123.
אל אסיס, קאליף 122.
אל אפדהאל 122.
אלגוואדעס מאיר 138.
אלגוואדיץ 144, 157.
אל האפיס, קאליף 123.
אליה, בענקיר 115.
אליה בן יוסטוס 13.
אליעזר בן יצחק 102.
אליעזר בן נתן 45, 47, 49, 91.
אלמאלי דאן יוסף 180.
אל מואיס, קאליף 122.
אל מוסטאלי 122.

קאַפּיטל אײנאונצוואנציק — — — 155

דער ווירטשאַפטלעכער אויפבלי־
פון די ייִדישע ישובים אין פאָר־
טוגאַל און נאַוואַרע

קאַפּיטל צווייאונצוואנציק — — — 179

יידן און אַנוסים אין קאַסטיליע
און אַראַגאָניע. זייער ווירט־
שאַפּטס־לעבן אין משך פון די
לעצטע צוואנציק יאָר פאַרן גירוש

קאַפּיטל דרייאונצוואנציק — — — 190

די אינקוויזיציע און דער גירוש־
שפּאַניע און פּאָרטוגאַל

קאַפּיטל פיראונצוואנציק — — — 209

ייִדישע ישובים אין די שפּאַנישע
פּראָווינצן: סאַרדיניע און סי־
ציליע און זייער ווירטשאַפּטס־
לעבן זינט דער העלפט פון 14־טן
יאָרהונדערט ביז זייער צעשטע־
רונג אין יאָר 1492

קאַפּיטל פינפאונצוואנציק — — — 219

ייִדישע קיבוצים אין דייטשלאַנד,
זייער אַנטוויקלונג און פאַרנעם

קאַפּיטל פּופּצן — — — — 56

די סאָציאַלע און ווירטשאַפּטלעכע
לאָגע פון די יידן אין דייטש-
לאַנד פון דעם 11-טן ביז דער
העלפט פון 14-טן י״ה

קאַפּיטל זעכצן — — — — 77

דאָס ווירטשאַפּט-לעבן פון די
יידן אין בעמען, מערן און שלעזיע

קאַפּיטל זיבעצן — — — — 86

די אָנטוויקלונג פון די יידישע
ישובים אין מזרח-אייראָפּע און
זייער ווירטשאַפּטלעכער כאַראַק-
טער. אונגאַרן, פוילן און רייסן

קאַפּיטל אַכצן — — — — 109

דער יידישער אָריענט און זיין
ווירטשאַפּטס-בילד

קאַפּיטל נייַנצן — — — — 127

דער ווירטשאַפּטלעכער חורבן פון
די יידן אין קאַסטיליע און אַראַ-
גאָניע און די פּראָבעס פון אויס-
ריכטונג

קאַפּיטל צוואַנציק — — — — 143

די שווערייקייטן ביים יידישן אויס-
בוי-ווערק אין קאַסטיליע און אַראַ-
גאָניע און די ירידה פון יידישן
ווירטשאַפּטס-לעבן

אינהאַלט־פֿאַרצייכענישׂ:

קאַפּיטל צוועלף — — — — 9

דער סאָציאַליזער און ווירטשאַפט־
לעכער מצב פון די יידן אין
איטאַליע און גריכנלאַנד פון דעם
11־טן ביז דעם סוף פון 14־טן י״ה.

קאַפּיטל דרייצי — — — — 26

די סאָציאַלע און ווירטשאַפטלעכע
לאַגע פון די יידן אין דייטש־
לאַנד פון דעם 11־טן ביז דער
העלפט פון 14־טן י״ה

קאַפּיטל פערצן — — — 41

די סאָציאַלע און ווירטשאַפטלעכע
לאַגע פון די יידן אין דייטש־
לאַנד פון דעם 11־טן ביז דער
העלפט פון 14־טן י״ה

6 אין קראָנאַך, בעת דער רעשט משפחות האָט געוואוינט אין 10 קליינע שטעטלעך אַרום די דערמאָנטע 5 גרעסערע יידישע ישובים.

— אינם ריסער געביט לאָזן זיך אין משך פון דעם האַלבן יאָרהונדערט 1450—1500 אויפזוכן 23 יידישע ישובים, דערפון האָט בלויז איין ישוב (נעדלינגען) געציילט פון 9 ביז 11 יידישע שטייער-משפחות, בעת אין די איבעריקע 22 שטעטלעך און דערפער האָבן געלעבט ס'רוב צו 1—2 יידישע שטייער-משפחות. פאַר די יאָרן 1469—1485 זענען אונז פאַרבליבן שוך-בריוו פאַר 23 יידישע שטייער-משפחות. דידאָזיקע שוך-בריוו האָבן די יידן דערלויבט זיך צו באַזעצן אין מאַרק-גראַפטום ביירייט, און עס ווייזט זיך אַרויס, אַז פון די 23 „שוך-יידן" האָבן בלויז 7 געשאַפן א גרעסערן ישוב (אין דער שטאָט האָף), בעת די איבעריקע 16 האָבן זיך פאַרשפרייט איבער 7 שטעטלעך און דערפער, צעפלאַנדיק זיך אַזוי־ווי אין גרופעס פון 2—3 משפחות.

אין י. 1500 גאַנצע 18 יידישע שטייער-משפחות (לערך 200 נפשות;
אין בערלין זענען פונם י. 1453 ביזן י. 1475 אויפגענומען גע-
ווארן אלס „בירגער" סך-הכל 23 יידן (-משפחות); אין אויגסבורג
זענען דורכן גירוש אין י. 1439 געטראָפן געווארן לערך 300 יידישע
נפשות; אין נערדלינגען האָבן געלעבט אין י. 1462 סך-הכל 9
יידישע שטייער-משפחות (לערך 90 נפשות) אוּן אין י. 1500 נישט
מער, ווי 11 אזעלכע שטייער-משפחות; אין א דאָקומענט אויס דער
העלפט פון 15-טן י"ה ווערן דערמאָנט 16 יידישע שטייער-משפחות,
וואָס האָבן געלעבט אין דער שטאָט באמבערג.

א דערשיינונג, וואָס איז זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר די לעצטע
150 יאָר פון מיטלאַלטער, איז די פאַרשפרייטונג פון די דייטשע יידן
איבער שטעטלעך אוּן דערפער. די סיבה דערפון איז, ווי ס'ווייזט
אויס, געווען די פאַראַרעמונג פון א גרויסן טייל יידן; בקוים די
רייכערע האָבן געהאַט א מעגלעכקייט צו וואוינען אין די גרעסערע
שטעט אוּן צו צאָלן דאָ די געפאָדערטע גרויסע געלטער פאַרן
וואוינרעכט אוּן שוץ; די ארעמע אָבער האָבן געמוזט אויפזוכן
קליינע מקומות, וואו די באַטרעפנדיקע אָפּצאָלונגען זענען געווען א
סך קלענער, אוּן וואַרטן אזוי לאַנג, ביז די פאַרמעגנס-פאַרהעלטענישן
זאָלן זיי דערלויבן זיך צו באַזעצן אין דער שכנותדיקער גרויסער
שטאָט.

אזוי, א שטייגער, אַנטפלעקן אונז די פראַנקפורטער אוּן נירנ-
בערגער אָקטן פון דער באַהאַנדלטער תקופה א בילד פון א פאַר
צענדליק קליינע יידישע ישובים אין שכנות פון פראַנקפורט אוּן
נירנבערג אוּן זיי מאַכן אונז אויך בולט דעם יידישן איינוואַנ-
דערונגס-שטראָם, וואָס איז כסדר געגאַנגען אין דידאָזיקע צוויי גרויסע
האַנדלס-שטעט. געווינלעך טרעפט מען אין די דערמאָנטע קליינע
ישובים נישט מער, ווי צו 2—3 יידישע משפחות אוּן נישט זעלטן
בלויז צו איין משפחה. אַן ענלעך בילד באַקומט זיך אויך פון די
באמבערגער אָקטן: אויס דער העלפט פון 15-טן י"ה איז אונז
פאַרבליבן א רשימה פון יידישע „שטייער-משפחות", וואָס האָבן גע-
לעבט אין פירשט-בישאָפטום באמבערג — אוּן מיר דערוויסן זיך פון
איר, אז פון 76 שטייער-משפחות, וואָס ווערן אויסגערעכנט אין דער
רשימה, האָבן 16 געלעבט אין דער שטאָט באמבערג, 7 אין
ליכטענפעלס, 7 אין פאָרכהיים, 6 אין קינשטאַדט אוּן

ווי ס׳וויזט אונז די טאַבעלע, האָט זיך די קאַטאַסטראָפע אָפּ-געשפילט דערעיקרשט אין די יאָרן 1489—1519. אין דעמזעלבן צו-זאַמענהאַנג דאַרף אויך דערמאָנט ווערן א ריי רדיפות, וועלכע עס האָבן געהאַט אויסצושטיין די יידן אין בראַנדענבורג (1446), אין דער שווייץ (1446), אין בייערן (1450), אין נירנבערג (1463 און 1467), אין רעגענסבורג (1476), אין פּאַסאַו (1478).

רש׳מות, וואָס זאָלן אונז בולט מאַכן די פאַרשפרייטונג פון די יידן איבער דייטשע שטחים און שטעט, זענען אונז פאַר דער באַהאַנדלטער תקופה פאַרבליבן בלויז אין א פראַגמענטאַרישן צו-שטאַנד. אַזוי, א שטייגער, איז באַוואוסט איינע אַזאַ רשימה פון י. 1491, אין וועלכער ס׳ווערן אויסגערעכנט 21 קהילות; ס׳רוב זענען עס קהילות פון דרום-דייטשלאַנד און בלויז עטלעכע פון צפון-דייטש-לאַנד.

פון דעמאָזיקן סטאַטיסטישן מאַטעריאַל, וואָס איז צעזייט אין פאַרשיידענע קוועלן, לאָזט זיך אַרויסדרינגען, אַז עס האָבן אין דער באַהאַנדלטער צייט עקזיסטירט אין דייטשלאַנד בלויז 4 אָנפירנדיקע קהילות, דהיינו: נירנבערג, מאַגדעבורג, רעגענסבורג און האַלבערשטאַט. אין דעם גירוש-דעקרעט פון י. 1498, וואָס האָט געמאַכט א סוף צו דער נירנבערגער קהילה, ווערט צווישן די סיבות פון דעם גירוש אָנגעמערקט דער פאַקט, אַז די קהילה איז זיך שטאַרק פאַנאַנדערגעוואַקסן.

אין מאַגדעבורג האָבן קנאַפּ פאַר דעם גירוש (1492) געלעבט ערך 1.400 יידן. די רעגענסבורגער קהילה האָט געציילט אין י. 1476 לערך 800 און אינם גירוש-יאָר 1519 — ערך 500 נפשות.

אין א רשימה פון י. 1451, וואָס באַלאַנגט צו דעם זוויגערו-פענעם „קרוינונגס-שטייער", ווערן די האַלבערשטאַטער יידן פאַררעכנט צו די רייכסטע אין דייטשלאַנד און דער סכום, מיט וועלכן זיי ווערן דעמאָלט באַשטייערט, לאָזט משער זיין, אַז זיי זענען געווען נישט בלויז רייך, נאָר אויך אָנזעעוודיק לויט דער צאָל.

צווייט-ראַנגיקע קהילות האָבן פונקט, ווי אין דעם פאַרליקן פעריאָד, פאַרמאָגט נישט מער, ווי צו 100—300 נפשות א יעדע. צו דעמדאָזיקן טיפּ האָבן, אגב, באַלאַנגט נאָר געציילטע קהילות. וואָגן אייניקע פון זיי זענען אונז פאַרבליבן פאָלגנדיקע ידיעות: פראַנק-פורט ביים מאַין האָט אין י. 1494 געציילט 104 יידישע נפשות;

די אומפֿאַרמיידלעכע בלויזן אין די דורכגעפֿירטע שאַצונגען אונזערע, האָבן זיי אָבער קלאָר געמאַכט דעם פּאָלק, אַז אין דער תקופה נאָך דעם „שוואַרצן טויט" קאָן דאָס דייטשע יידנטום קוים געציילט ווערן אין אייניקע צענדליקער טויזנטער נפשות.

§74 דער צוזאַמענברוך פון די יידישע ישובים אין דייטשלאַנד פֿאַר די יאָרן 1438–1519.

נאָך טרויעריקער, ווי אין די תקופה-יאָרן 1350 — 1438, זעט-אויס דאָס סטאַטיסטישע בילד פֿאַר דעם משך פון י. 1438 ביזן י. 1519. עס איז אַ צייט פון כסדרדיקע רדיפות און גירושים, אַ צייט פון כסדרדיקע איבערוואַנדערונגען און אויסוואַנדערונגען, וואָס האָבן סוף-כל-סוף דערפֿירט צו אַ פולשטענדיקן צוזאַמענברוך פון די יידישע ישובים אין דייטשלאַנד.

אין דער טאַבעלע, וועלכע מיר ברענגען דאָ אונטן, ווערן אַנגעוויזן די שטחים און שטעט אין דייטשלאַנד, פון וועלכע מען האָט פֿאַרטריבן די יידן אין משך פון די לעצטע יאָרצענדליקער פון מיליטער, ווי אויך אין משך פון די ערשטע צוויי יאָרצענדליקער פון 16 י"ה:

גירושים פון די דייטשע יידן פֿאַר די יאָרן 1438—1519

יאָר פונם גירוש	פֿאַרטריבענער קיבוץ	יאָר פונם גירוש	פֿאַרטריבענער קיבוץ	יאָר פונם גירוש	פֿאַרטריבענער קיבוץ
1438	מאינץ (שטאָט)	1476	טירול	1498	זאַלצבורג
1439	גרעץ	1478	באַמבערג (ערצ-ביסטום)	"	ווירטעמבערג
"	שטחים פונם בייערישן הערצאָגטום אויבערפֿאַלץ און פונם פּפאַלצגראָף יאָהאַן	1489	ווירצבורג	1499	נירנבערג
1440	אוגסבורג	1490	נענף	"	אולם
1453	ווירצבורג (ערצ-ביסטום)	1491	טורגאָו	1500	האַלבערשטאָט (שטאָט)
1458	עפֿורט	1492	מעקלענבורג	1507	נעהרלינגען
1459	האַלע	1492/3	מאַגדעבורג-ערצשטיפט	1510	בראַנדענבורג
1462—1473	מאינצער ערצשטיפט	1496	שטייערמארק	"	עלזעסישע שטעט: אבי-ניאָנהיים און קאַלמאַר
1468	עדינגען	"	קערנטען	1515	בייריש (מארק-גראָפֿטום)
1475	באַמבערג (שטאָט)	"	קראַין	1519	רעגענסבורג

דערצו דאַרפן נאָך צוגערעכנט ווערן די דרום-דייטשע ישובים (אין קאָנסטאַנץ, ציריך, וועלטקירכען און שאַפהאַוזען), וואָס האָבן לויט נחומס איינשאַצונג געדאַרפט צאָלן צוזאַמען 9.000 גילדן. לויט דער פראָפאָרציע, וועלכע מיר האָבן אויסגערעכנט פאַר די פריער-דיקע 7 מלוכה-שטעט, איז אָנצונעמען פאַר דידאָזיקע 4 ישובים א באַפעלקערונגס-ציפער פון 3000 ביז 4000 נפשות. צוזאַמען באַטרעפט, אַלזוי, די באַפעלקערונגס-ציפער אין אַלע 11 מלוכה-שטעט פון 13.600 ביז 18.000 נפשות.

2) קליינע ישובים:

א) אין די הערשאַפטס-געביטן באַגעגענען מיר, לויט נחומס צוזאַמענשטעלונג, 22 אזעלכע ישובים מיט אן איינשאַצונגס-סכום פון 15.800 גילדן. לויט דעם ציטירטן ווירטעמבערגער און זאָלצ-בורגער ביישפיל קומט דאָ אויס לערך פון 7 ביז 10 גילדן אויף א יידן. די באַפעלקערונגס-ציפער קאָן דאָ דעריבער געשאַצט ווערן צוזאַמען אין 1.600 — 2.300 נפשות.

ב) אין די מלוכה-שטעט ווערן דורך נחומען דערמאָנט 25 קהילות מיט אן איינשאַצונגס-סומע אונטער 2000 גילדן א יעדע. צוזאַמען האָבן דידאָזיקע 25 קהילות געדאַרפט איינצאָלן 13.200 גילדן. די געבראָכטע פרטים וועגן די קהילות אין פראַנקפורט בײַם מאַין און אין ראָטענבורג בײַ דער טאָובער האָבן אונז געוויזן, אַז עס פאַלן אויס אין דעם מין קהילות צו 100 אָדער 130 נפשות אויף יעדע 1000 גילדן. מיר קאָנען דעריבער לויט דעם שטייער-סכום משער זיין אין די דערמאָנטע 25 קליינע קהילות ?ערך פון 1.300 ביז 1.700 נפשות.

דער סך-הכל פון די אויסרעכענונגען אונטער 1) אוּן 2) איז, אַלזוי, סאָגנדיקער:

„הערשאַפטלעכע" יידן (גרויסע אוּן קליינע ישובים): פון 10.200 ביז 36.700

„מלוכה-שטאָטישע" יידן (גרויסע אוּן קליינע ישובים): פון 14.900 ביז 19.700. צוזאַמען: פון 25.100 ביז 56.400.

25.100 אוּן 56.400 — דאָס איז דאָס מינימום אוּן מאַקסימום פוּן דער יידישער באַפעלקערונג אין דייטשלאַנד, וואָס לאָזט זיך משער זיין בעת דער באַהאַנדלטער תקופה. ס'פאַרשטייט זיך, אַז די ציפערן האָבן בלויז אַן אָריענטירונגס-ווערט! ווי גרויס עס זאָלן נישט זיין

1. גרויסע ישובים:

א) ממשלה-געביטן פון שרות:

וועלטלעכע שרות:	עסטרייך . .	16.000	גילדן איינשאַצונגס-סכום
	זאַקסן . . .	15.000	„ „
	בייערן . . .	10.000	„ „
	בראַנדענבורג	6.000	„ „
	עלזאַס . . .	3.000	„ „
	טירינגען . .	2.000	„ „
קירכלעכע שרות:	קעלן	10.000	
	מאַינץ . . .	3.000	
	באַמבערג . .	2.000	
	מאַגדעבורג .	2.000	

צוזאַמען . . . . 69.000 גילדן איינשאַצונגס-סכום

ביי דער באַרעכענונג פון דער יידישער באַפעלקערונג אין דידאָזיקע 10 גרויסע ישובים קומט אונז אויס — לויט די ציטירטע 2 ביישפילן, וועלכע מיר האָבן געבראַכט פון עסטרייך און באַמבערג — צו באַ-וועגן זיך צווישן א מינימום, וואָס באַטרעפט 8 גילדן אויף א קאָפּ, און א מאַקסימום, וואָס באַטרעפט 2 גילדן אויף א קאָפּ. דער אויספיר איז, אַלזוי, אז מיר האָבן אין דידאָזיקע 10 טערי-טאָריעס צו טון מיט אַ יידישער באַפעלקערונג (אין רונדע ציפערן) פון מינימום 8.600 (דהיינו 69000/8 און מאַקסימום 34.400 (דהיינו 69000/2) נפשות.

ב) מלוכה-שטעט:

נירנבערג
ערפורט
אָפּענהיים
רעגענסבורג
מאַינץ
אויגסבורג
אולם

פאַר דידאָזיקע 7 גרויסע קהילות מיט אַן איינשאַצונגס-סכום פון 31.000 גילדן האָבן מיר שוין פריער אויסגערעכנט א יידישע באַפעלקערונג פון לערך 10.600 ביז 14.000 נפשות.

דורך אים איינגעשאַצט געוואָרן אין 1000 גילדן, דהיינו, אויף איין צענטל פונם נירנבערגער סכום, הגם פראַנקפורט וואָלט געדאַרפט צאָלן 1/40-טל אָדער 1/50-טל דערפון, וואָס די נירנבערגער קהילה. דערביי מוז באַמערקט ווערן, אַז די פאַרמעגנס-פאַרהעלטענישן אין ביידע קהילות זענען אין יענער צייט ווייט נישט געווען אַזוי פארשיידן, אַז מען זאָל מיט זיי קאָנען בארעכטיקן די דראסטישע דיספראָפאָרציע אין נחומס איינשאַצונג.

אַן ענלעכע דערשיינונג זאָזט זיך אויך מערקן ביי דער איינשאַצונג פון די „הערשאַפטלעכע" יידן. אַזוי, א שטייגער, ווערן די 2000—2500 יידן פון די עסטרייכישע הערצאָגן איינגעשאַצט אין 16,000 גילדן, בעת די 150 ווירטעמבערגישע יידן דאַרפן צאָלן 1000 גילדן אוז די אין יאָר 1427 אָנגעציילטע 53 זאַלצבורגער יידן (וואָס האָבן זיך ביז דעם יאָר 1438, ווען נחום האָט געמאַכט זיין איינשאַצונג, געקאָנט פאַרגרעסערן אין צאָל העכסטנס ביז א 100 נפשות) ווערן איינגעשאַצט אויך אויף אַזאַ סכום פון 1000 גילדן. אויף אזא אופן פאַלט אויס אין עסטרייך פון 6½ ביז 8 גילדן אויף א יידן, בעת אין ווירטעמבערג און זאַלצבורג פון 7 ביז 10 גילדן.

נאָך דראַסטישער זעט דאָס אויס, ווען מיר נעמען אין באַטראַכט דעם לפי-ערך גרויסן ישוב אינם באַמבערגער בישאָפטום, וואו עס פאַלן אויס דורכשניטלעך 2 גילדן פונם איינשאַצונגס-סכום אויף א יידן (לערך 1000 יידן אויף 2000 גילדן איינשאַצונגס-סכום).

וויך מען דעריבער אויפן יסוד פון נחומס איינשאַצונגען קומען צו ווערכע ס'איז סטאַטיסטישע אויספירן, מוז מען אַוועקשטעלן א מחיצה צווישן די גרויסע און קליינע ישובים און אָנוועגדן צוויי פארשיידענע בארעכענונגס-מאָדוסן,—א באַזונדער מאָדוס פאַר גרויסע און א באַזונדער פאַר קליינע קיבוצים. וואו שטעלט מען אָבער אַוועק די מחיצה? לויט אונזער איינזען דאָרט, וואו עס פאַלט אויס ביי נחומען אן איינשאַצונגס-סכום פון 2000 גילדן און מער. אזא גרענעץ איז בארעכטיקט דורך די אויסרעכענונגען, ווערכע מיר האָבן פריער געמאַכט פאַר א רייכס-שטאָטישע" און „הערשאַפטלעכע" ישובים, אומאָפהענגיק פון נחומס ציפערן.

מיר קומען אויף אזא אופן, לויט נחומס שטייער-פראָיעקט, צו פאָלגנדיקע שאַצונגען.

באפעלקערונג לערך פון 1000 נפשות: דערפין האָבן בײַ 400 געלעבט אין דער שטאָט באמבערג, בײַ 300 אין פּאָרכהיים, קונשטאָדט, קראָנאַך און לויכטענפעלס, דער רעסט בײַ 300 נפשות — אין 10 קלײנע שטעטלעך און אָרטשאפטן (Eckstein lc.).

1813 נחומס איינשאַצונג האָבן די באמבערגער (באַענבערגער) הײַזבאַסיטצער געדאַרפט איינצאָלן אין י. 1438 א סכום פון 2000 גילדן.

אינם ריסטער געביט באַגעגענען מיר אין דער באַהאַנדלטער תקופה, אויסער דער מוכה-שטאָט נעדלינגען מיט לערך 50—90 יידן, נאָך 8 יידישע קיבוצים, דהיינו אין דיטוואַנג 10 יידישע סטייער-משפחות (אין י. 1423), באַלדינגען 2 סטייער-משפחות (אין י. 1439), וואַלטערשטיין—2 (1434), וועמדינג—1 (1453) עטינגען—2 (1408), באָפּפינגען—1 (1401), וווּ אויך חאַינספורט אין אָפּינגען, וואָס האָבן געצײלט, וויַ מען קען משער זײַן, צו 1—2 יוד. סטייער-משפחות א יעדע.

צוזאַמען האָבן, אַלזוי, געלעבט אינם ריסטער געביט לערך 25—31 יידישע סטייער-משפחות אָדער פון 250 בײַ 310 נפשות (פאַרגל. Müller lc.).

אינם מארק-גראַפטום בײַ ריי האָבן זיך אין דער צווייטער העלפט פון 14-טן י"ה געפונען 4 יידישע קיבוצים (בײַריי, קולמבאך, נייסטאָדט, האָף), וואָס האָבן צוזאַמען געקאָנט צײלן בײַ 100 נפשות (פאַרגל. Eckstein lc.).

אויפן סמך פון די געבראַכטע פּרטים קומען מיר צו פאָלגענדיקע אַלגעמיינע אויספירן:

מיר נעמען אַלס יסוד פאַר אונזער אָריענטאַציע די שאַצונגס-טאַבעלע פון נחומען, די אייגנטיקע פולע צונויפשטעלונג פון יידישע קיבוצים אין דייטשלאַנד, וואָס איז אונז אויפגעהיט געוואָרן פון דעמדאָזיקן באַהאַנדלטן פּעריאָד.

אין צוזאַמענהאַנג מיט די סטאַטיסטישע מאַטעריאַלן, וועלכע מיר האָבן געבראַכט פון פּאַרשיידענע קוועלן, קענען מיר געוויער באַטראַכטן נחומס איינשאַצונג. עס ווייזט זיך, נעמלעך, אַרויס, אַז נחום האָט געפּרואווט מיט דער שטייער-משא צו באַלאַסטן דערעיקרשט קליינע קיבוצים און אויך ווי וויט מעגלעך צו פאַרשוינען גרויסע ישובים. עס איז נעגוג צו ציטירן פאָלגנדיקע פּרטים: נירנבערג מיט אירע 3750—5000 יידן האָט געזאָלט, לויט נחומען, צאָלן בלויז 10,000 גילדן, בעת אַזש קהילה, ווי פראַנקפורט בײַם מײַן, וואָס האָט דעמאָלט געצייקט נישט קיין סך מער, ווי 100 נפשות, איז

געגנויער באַשטימען די צאָל יידן, וואָס האָבן דאָרט געלעבט במשך פון דער באַהאָנדלטער תקופה.

אזוי, א שטימגער, דערזיסן מ ר זיך, אז אינם ז א לצ צ בורגער ערצבי־ שאָפטום האָבן לויט א רשימה פון י. 1427 געלעבט סך־הכל 5 יידישע שטייער־ משפחות, וואָס האָבן צוזאַמען געציילט 53 נפשות. נחום האָט אין י. 1438 איינגעשאַצט דאָס הייפע זאלצבורגער יידן אויף 1000 גילדן. Zeitschrift f. Gesch. d. Juden in Deutschland, באַנד III, ז. 112.

וואָס שייך די ממשלה־געביטן פון די עסטרייכישע ערצהאָגן, זענען פאַר דעם גירוש (אין י. 21—1420) געווען קאָנצענטרירט גרעסטנטייל יידיש מאַסן בלויז אין תירן (1,400—1,650 נפשות). אין שטייערמארק און קערנטען האָבן קורץ פאַרן יאָר 1397 געלעבט איבער 1000 יידן, וואָרים מיר לייענען אין א קוועלע פון יענער צייט, אז צוליב די רדיפות, וואָס זענען דאָ פאָרגעקומען אין י. 1397, זענען פון דאַנען „מער, וי פויזנט יידן אַנטלאָפן", ס'רוב קיין תירן. (פאָרג. י. שערער: Rechts- verhältnisse der J. in Österreich, לייפציג 1901, ז. 468/9). אין דעם גירוש־ יאָר 1420/1 זענען פון עסטרייך — לויט דער כראָניק „עמק הבכה" — פאַרטריבן גע־ וואָרן אן ערך 800 יידן, בערך פון 1000 יידן זענען פאַרהאלטן געוואָרן אין די תפיסות. אין תירן גופא זענען דעמאָלט פאַרבליבן געוואָרן, לויט מאַנכע קוועלן 110, לויט אַנ־ דערע — 400 יידן. וי גיטש איז, לאָזן דידאָזיקע שילדערונגען משער זיין א יידישע באַפעלקערונג פון 2000—2,500 נפשות. גיטש געקוקט אויפן גירוש, איז זיכער א גרויסער טייל פון אר געבליבן אין לאַנד, פאַרשפרייטנדיק זיך איבער די קליינע שטעטלעך. דער רעשט האָט אויסגעוואַנדערט קיין איטאַליע, אונגארן, בעמען און פוילן. די איבערגעבלי־ בענע זענען אין י. 1438 צוזאַמען איינגעשאַצט געוואָרן דורך נחומען אין 16.000 גילדן.

אין קורי־פאַלץ האָבן אין די 70־קער יאָרן פונם 14־טן י"ה געלעבט 31 יידישע הערשאַפטס־„משפחות" אָדער לערך 300 יידן. פון דידאָזיקע שטייער־משפחות האָט כמעט א העלפט (14) געלעבט אין הי דעלבערג, דער רעשט האָט געוואוינט אין פאַלגנדיקע 8 שטעטלעך: תינדהיים—4, לאודענבורג—4, לינדענ־ פעלד—2, תישענלאָך—2, עפינגען—2, עבערבאַך—1, מאָזעבאַך—1, גרעטענהיים—1 (Lôwenstein lc. p. 284).

אינם הערשאַפטס־געביט תירט עמבערג האָבן געלעבט לויט א שטייער־רשימה פון י. 1434 סך־הכל 15 יידישע שטייער־משפחות, ד. ה. לערך 150 נפשות (Zeitschr. f. d. Gesch. d. j. in Deutschland III p. 124). אין י. 1438 זענען זיי איינגע־ שאַצט געוואָרן דורך נחומען אין 1000 גילדן.

א פאַרצייכענים פון יידישע שטייער־משפחות אינם פירשט־בישאַפטום באַמבערג אויס דער העלפט פון 15־טן י"ה אנטפלעקט אונז אינם דאָזיקן הערשאַפטס־געביט א יידישע

אין א רשימה יידישע שטייער-צאלער אין קורפפאלץ, וואס איז אונז פאר-
בליבן פון די 70-קער יאָרן פון 14-טן יאָרהונדערט, ווערן אויסגערעכנט סך-הכל 31
יידישע שטייער-משפחות: דערפון לעבן 14 שטייער-משפחות אין הילדבערג, בעת די
איבעריקע 17 שטייער-משפחות זענען צעשטרייט אויף 8 שטעטלעך, אזוי, אז אויף אין
שטעטל פאלן אויס דורכשניטלעך קיים 2 שטייער-משפחות אדער 20 נפשות (באריכ.
J. in der Kurpfalz: זיין ז. 284).

לויט א רשימה פון י. 1401, וואס באלאנגט צו די יידן אין די שטאַדטישע
שטעטלעך, האבן דעמאלט געלעבט: אין מעמינגען — 4 יידישע שטייער-משפחות,
אין האלל—2, אין באפפינגען—1, סאנט גאלען—1, ראטענסבורג—1
וכדומה (פארגל. Deutsche Reichstagsakten, באנד V, נר. 174). אין דער שיא-
בישער שטאט עסלינגען האבן זיך אין י. 1391 געפונען 4 יידישע שטייער-משפחות
(פארגל. Esslinger Urkundenburch, באנד II, נר. 1414).

אינם רייכסער געביט עקזיסטירן אין די י. 1350—1450 א חוץ דער
קהילה אין נערדלינגען, וואס ציילט פון 5 ביז 9 שטייער-משפחות אין דער קהילה
אין דירראנג (Dürrvang), וואס ציילט אין י. 1423 גאנצע 10 יידישע שטייער-
משפחות, נאך קליינע יידישע קיבוצים (באפפינגען, באלדינגען, העינסבורט,
אפינגען, עסינגען, וואלערשטיין, העמדינג), וואס ציילן צו 1—2
שטייער-משפחות א יעדע (פארגל. ד"ר ל. מילער: Clus 5 Jahrhunderten, אורגס-
בורג 1900.

אינם באמבערגער פירשט-בישאפטום באגעגענען מיר לויט א פארצייכענים
פון דער העלפט פון 15-טן י"ה יידן אין 15 שטעט אין שטעטלעך; בלויז אין דער שטאט
נאמבערג האט עקזיסטירט א קהילה לערך פון 400 יידן. חוצדעם, זענען נאך גזהטען
4 קהילות מיט 6—10 שטייער-משפחות א יעדע; די איבעריקע 10 שטעטלעך האבן גע-
ציילט צו 1—4 יידישע שטייער-משפחות (Eckstein: J. in Bamberg l. e.).

לויט די שוץ-בריוו, וואס זענען אין די יאָרן 1372—1381 פארטיילט געוואָרן
צו די יידן אינם מארק-גראפטום בייריית (Beyrenth) קען מען מסער זיין,
אז ס'האבן געלעבט צו 1—4 שוץ-יידן (-שטייער-משפחות) אין בייריית (שטאָט),
קולמבאך, נייטשטאט און האף (פארגל. Eckstein: J. in Bayrenth
ז. 4, 5, 6).

די יידן אין די ממשלה-געביטן פון די שררות.

אין נחומס שטייער-פראָיעקט ווערן אויסגערעכנט איבער דרייסיק ממשלה-געביטן פון וועלטלעכע און גייסטלעכע שררות, וואס זענען געווען באוואוינט דורך יידן. א דאנק די צופעליק אויפגעהיטע ידיעות און קווענקן-מאטעריאלן לאזט זיך פאר מאנכע טעריטאריעס

אַ חוֹך די „גרויסע קהילות" באַגעגענען מיר אין דער בא־
האַנדלטער תקופה נאָך צוויי קאַטעגאָריעס קהילות אוּן קיבוצים:
אַזעלכע, וואָס האָבן געציילט פון 50 ביז 100 נפשות אַ יעדע אוּן
נאָך קלענערע, וואָס האָבן געציילט אונטער 50 נפשות אַ יעדע. די
צאָל פון די קלייניע קהילות (פון 50 ביז 100 נפשות אַ יעדע)
לאָזט זיך לגמרי נישט באַרעכענען. מיר ברענגען דאָ אַ רשימה פון
איניקע אַזעלכע קהילות, וואָס די אויפגעהיטע קוועלן־ידיעות גיבן אונז
אָן זייער גרויס:

קהילות	פֿאַרן יאָר	„ייִדישע שטייערי" משפחות
בּאַזעל	1400–1362	10
קאָלמאַר	1392	10
פּאָרכהיים	אַרום 1450	10
קאָבורג	1414/20	9
נערדלינגען	1357	9
	1428	5
	1448	7
דירוואַנג	1423	10
לִיכטענפעלס	אַרום 1450	7
קינגשטאַט	„ „	7
קראָנאַך	„ „	6
האָף	„ „	7
מאַגדעבורג	1410	6

אויפן סמך פון אונזערע ביזאהעריקע אויספירן שטעלן מיר דאָ ווייטער צונויף א טאַבעלע פון 16 גרויסע קהילות, וואָס האָבן אין דער ערשטער העלפט פון 15-טן י״ה געציילט (אָן היידלבערג) לערך 18.000—15.000 נפשות. לעבן דער באַפעלקערונגס-ציפער פון יעדער קהילה ברענגען מיר אין דער טאַבעלע די באַטרעפנדיקע איינשאַצונגס-ציפער לויט נחומס שטייער-פּראָיעקט פון י. 1438.

די גרעסטע יידישע קהילות אין דייטשלאַנד אין די יאָרן

1450—1350

קהילה אין:	צאָל יד. נפשות אין דער צווייטער העלפט פון 14-טן י״ה	צאָל יד. נפשות אין דער ערשטער העלפט פון 15-טן י״ה	שטייער־סכום לויט נחומס שטייער־פּראָיעקט פון יאָר 1438
נירנבערג	600	5.000—3.750	10.000
ערפורט		3.000—2.250	6.000
ווין		1.650—1.400	
רעגענסבורג		2.000—1.400	4.000
מאַינץ		1.500	3.000
אָפענהיים		20.00—1.400	4.000
אויגסבורג	460—200	300—200	2.000
באַמבערג		400	
וואָרמס	360		
קעלן בײַם ריין	310—160	300—210	
טריער	250		
פראַנקפורט בײַם מאין	200—100	110	1.000
ראָטענבורג ב. ט.		200	1.500
ווירצבורג		150	
אולם		200	2.000
היידלבערג	180—140		

Brisch : Gesch. der J. in Köln, בֿאַנד II, זייטן 2, 11, 15, 16, 23, 30). מיר האָבן דאָ אַלזוי, אַ קהילה, וואָס האָט געציילט אין דער צווייטער העלפט פון 14-טן י״ה לערך פון 160 ביז 310 נפשות, און אין דער ערשטער העלפט פון 15-טן י״ה (ביז דעם גירוש אין י. 1424) לערך פון 210 ביז 300 נפשות.

ט ר י ע ר: לויט אַ דאָקומענט פון י. 1356 קאָן מען משער זיין, אַז די טריערער קהילה האָט געקאָנט ציילן ביז 50 משפחות, ד. ה. ביז 250 נפשות (פֿאַרגל. Monatsschrift für Geschichte u. wissenschaft des Judentums יאָרגאַנג 1928, ז. 4/5).

פ ר א נ ק פ ו ר ט ב יי ם מ א י ן: לויט אויפגעהיטע שטייער-רשימות האָבן דאָ געלעבט אין י. 1391—20 ייד. שטייער-משפחות, אין י. 1414—9, אין י. 1430—11, אין י. 1434—פון 6 ביז 7 שטייער-משפחות. מען קאָן דאָ, אַלזוי, שאַצן די יידישע באַפעלקערונג פון 100 ביז 200 נפשות (פֿאַרגל. י. קראַקויער: Gesch. d. J. in Frankf. a. m. בֿאַנד I, ז. 152, 170).

ר א ט ע נ ב ו ר ג ב יי ד ע ר ט א ו ב ע ר: אין אַ שטייער-רשימה פון י. 1414 ווערן אויסגערעכנט 21 ייד. שטייער-משפחות. די קהילה האָט, אַלזוי, געציילט עטוואָס מער ווי 200 נפשות (פֿאַרגל.: Harry Breslau: Zeitschrift f. Gesch. der Juden אין Zur Geschichte der J. in Rothenburg a. d. t. in Deutschland בֿאַנד III ז. 328).

ו ו י ר צ ב ו ר ג ר: אין י. 1405 צאָלן די ווירצבורגער יידן 121 גילדן קאַפּ-שטייער („גאָלדענער אָפּפער-פעניג"), וואָס דאָס לאָזט משער זיין אַ באַפעלקערונג לערך פון 150 נפשות (פֿאַרגלייך אונזערע אויספירן ביי נירנבערג; די קוועלע פון י. 1405 אָנגעגעבן ביי Stobbe lc., ז. 210).

ה י י ד ל ב ע ר ג: אַ שטייער-רשימה פון די 70-קער יאָרן פון 14-טן י״ה רופט אָן ביי די נעמען די פאָרשטייער פון 14 יידישע שטייער-משפחות אין דער שטאָט. אינם גירוש-יאָר 1391 זענען געווען אין היידלבערג 12 יידישע הייזער. די יידישע באַפעלקערונג האָט דאָ, אַלזוי, אין די י״י 1370—1391 געציילט פון 140 ביז 180 (12×15) נפשות (פֿאַרגל. Monatsschrift lc. XII ז. 491—420; י. ל ע ו ע נ ש ט ע ן: Geschichte der J. in der Kurpfalz, ז. 284).

א ו ל ם: די קהילה, וואָס האָט דאָ געבליט, איז געווען עטוואָס קלענער, ווי די אויגסבורגער (פֿאַרגלייך נחומס איינשאַצונג) און מען קאָן אָננעמען, אַז זי איז באַשטאַנען לערך פון 200 נפשות.

לויט דערדאָזיקער איינשאַצונג וואָלט מען געקאָנט משער זיין, אַז אין רעגענסבורג האָבן דעמאָלט געלעבט לערך פון 1,400 ביז 2,000 יידן (אַזעלכע ציפערן באַקומען זיך, וועו מיר כופלען די נירנבערגער ציפערן מיט 4/10).

לויט נחומס איינשאַצונג קומט נאָך אויס, אַז אין י. 1438 האָט געבליט אין אָפּענהיים נישט קיין קלענערע קהילה, ווי די העגענס-בורגער. ביים סאַמע אָנהויב פון 14-טן י"ה איז אָבער די אָפּענהיי-מער קהילה נאָך געווען א קליינע. אין י. 1414 ווערן דאָ אין א שטייער-רשימה דערמאָנט קוים 6 יידישע שטייער-משפחות (פאַרגל. Gesch. d. J. in Frankf. a. m. I, ז. 151: קראָקויער).

צו די גרויסע קהילות דאַרפן לויט די פאַרהעלטענישן אין דער באַהאַנדלטער תקופה פאַררעכנט ווערן אויך אזעלכע, וואָס האָבן געציילט פון 200 ביז 500 נפשות. לויט דעם קווענן-מאַטעריאַל, ווערכן מיר האָבן אויסגעפאָרשט, זאָגן זיך פעסטשטעלן פאָלגנדיקע קהילות מיט אזא באַפעלקערונג:

אויגסבורג: אין י. 1355 באַגעגענען מיר דאָ 18 יידישע שטייער-משפחות; אין י. 1386—46 שטייער-משפחות; אין י. 1437—20 שטייער-משפחות; אינם גירוש-יאָר 1439—לערך 300 יידישע נפשות. מיר באַקומען אַזויאַרום פאַר די י"י 1355—1439 באַפעלקערונגס-ציפערן: 180 - 460—200—300 נפשות (פאַרגל. י. שטיין: Die J. der schwäbischen Reichsstäste, 1410—1437 בערלין 1902).

מען קאָן, אַלזוי, אָננעמען פאַר דער אויגסבורגער קהילה אַ צאָל פון 200—400 נפשות בעת דער צווייטער העלפט פון 14-טן און א צאָל פון 200—300 נפשות בעת דער ערשטער העלפט פון 15-טן י"ה.

באַמבערג: אין אַן אויפגעהיטער שטייער-רשימה פון י. 1403 ווערן אויסגערעכנט 37—38 יידישע שטייער-משפחות (פאַרגל. א. Geschichte der J. im Fürstbistum Bamberg, ז. 201: אַלזוי: א קהילה לערך פון 400 נפשות.

וואָרמס: א שטייער-רשימה פון י. 1377 ברענגט אונז די נעמען פון 36 פאַרשטייער פון יידישע שטייער-משפחות (פאַרגל. Boos: Urkundenbuch der Stadt Worms II W. 723). אַלזוי: א קהילה לערך פון 360 נפשות.

קעלן ביים רייַן: אין דער באַהאַנדלטער תקופה ווייזן דאָ אַרויס די שטייער-רשימות פאַלגנדיקע צאָלן פון יידישע שטייער-משפחות: אין י. 1372—16 שטייער-משפחות, אין י. 1388—16, אין י. 1392—31, אין י. 1404—21, אין י. 1415—27, אין י. 1422—29 שטייער-משפחות (פאַרגל. Carl

וואוקס פון דער קהילה, אזוי ווייט, אז די קאָפּ-געלטער („גאָלדענער אָפּפער-פעניג"), וועלכע דער קיסר האָט געזומען פון די נירנבערגער יידן, פלעגן באַטרעפן פון 3000 ביז 4000 גילדן. היות, ווי פון די קאָפּ-געלטער (1 גילדן פון א קאָפּ) זענען געווען באַפרייט קינדער אין עלטער ביז 12 יאָר (ל׳ערך 20% פון דער יידישער באַפעלקע-רונג), קאָן מען לויט דעם סכום (3—4,000) משער זיין, אז די נירנ-בערגער קהילה האָט אין משך פון 15-טן י״ה געציילט פון 3.750 ביז 5.000 נפשות.

נאָך נירנבערג און ווין דאַרף אָנגעמערקט ווערן אַז גרויסע קהילה די ערפורטער. לויט נחומס איינשאַצונג פון י. 1438 קומט אויס, אַז זי איז געווען מיט 4/10 הינטערשטעליק נאָך נירנ-בערג. מען קאָן דעריבער פאַר יענער צייט משער זיין אין ערפורט אַ קהילה פון ל׳ערך $\frac{3750\times 6}{10}$ ביז $\frac{5000\times 6}{10}$, ד. ה. פון א 2,250 ביז 3.000 נפשות.

ווייטער קומט אין באַטראַכט די קהילה אין מאינץ, וואָס איז, לויט נחומס איינשאַצונג, געווען האַלב אזוי גרויס און פאַר-מעגלעך, ווי די קהילה אין ערפורט. מען קאָן, אזוי, פאַר איר משער זיין פון 1000 ביז 1500 יידישע נפשות (אין י. 1438).

לויט איר גרויס קאָן די רעגענסבורגער קהילה געשטעלט ווערן אויפן פינפטן אָרט. אין אַ דאָקומענט פון י. 1476 ווערן אויס-גערעכנט 72 יידישע באַלעבאַטישקייטן, וואָס האָבן באַלאַנגט צו דער רעגענסבורגער גענאָ (פאַרגל. Jahrbuch der jud.-lit. Gesellschaft, Frankfurt, יאָרגאַנג 1927, באַנד XVIII, ז. 363 און ווייטער). דאָס דערלויבט אונז משער צו זיין אַ באַפעלקערונג ל׳ערך פון 720 נפשות. היות אָבער, ווי עס ווערן אינם דערמאָנטן דאָקומענט נישט באַריק-זיכטיקט 17 נפשות, ווי ישיבה-בחורים, אָדער יידן, וואָס האָבן גע-וויילט אויסערהאַלב דער שטאָט צוליב געשעפטן און אַנדערע עסקים, קאָן מען די צאָל 720 גרייַעך פאַרגרעסערן לערך ביז 800 נפשות.

אין דער ערשטער העלפט פון 15-טן י״ה איז די רעגענסבורגער קהילה געווען, ווייזט אויס, נאָך גרעסער, וואָרים נחום שאַצט זי אין י. 1438 אויף 4000 גילדן, ד. ה. אויף 4/10 דערפון, וואָס עס האָט לויט זיין פּראָצענט געדאַרפט צאָלן די קהילה אין נירנבערג.

נפשות, קומען מיר צו דעם אויספיר, אז די 18 שטייער-משפחות האָבן מיט זיך פאַרגע-שטעלט 15×16, דהיינו, 240 נפשות. עס באַקומט זיך אזויאָדום: 13 נפשות אויף איין שטייער-משפחה.

ווינער קהילה געקאָנט פאַר דעם גירוש-יאָר צייכן פון 1400 ביז לערך 1650 נפשות *).

די באַדייטנדסטע יידישע קהילה איז געווען אין דער בּאַהאַנדלטער תקופה די קהילה אין נירנבערג. אין נחומס רשימה פיגורירט זי מיט אַן איינשאַצונגס-סכום פון 10,000 גילדן. אין אַן אויפנאַהמיטער נירנבערגער שטייער-רשימה פון י. 1382 ווערן אָנגע-רופן מיט די נעמען 60 יידישע באַלעבאַטישקייטן (שטייער-משפחות), וואָס דאָס לאָזט משער זיין, אַז די קהילה האָט דעמאָלט געציילט איבער 600 יידן **). אין משך פון 15-טן י"ה מצרקט זיך אַ שטאַרקער

*) זע דאָס ווערק פון י. שוואַרץ: Das Wiener Ghetto (וויין 1909, ז. 15, 23, 42).

**) קאַרל ביכער באַרעכנט (אין זיין ווערק „Die Bevölkerung von Frankfurt a. M. in XIV und XV Jahrh." — Tubingen 1886), אַז אַ יידישע באַלעבאַטישקייט אָדער שטייער-משפחה האָט אויסגעמאַכט דורכשניטלעך 6 נפשות. דאָס שטימט טאַקע מיט דעם קורצלן-מאַטעריאַל. עס וואָלט אָבער געווען פאַלש צו באַרעכענען די גרויס פון אַ קהילה דורך כּיפּלען די צאָל באַוואוסטע שטייער-משפחות מיט 6, מחמת אַ כּייל יידישע משפחות, ווי, אַ שטיגער, די מזשפחות פון חזנים, שול-קלאַפערס, שוחט ם, פלעגן זיין שטייער-פריי. בכדי צו קומען צו אַ ריכטיקן סך-הכּל וועגן דער גרויס פון אַ קהילה, דאַרף מען לויט אונזערע אויספאָרשונגען כּופּלען די צאָל שטייער-משפחות מינימום מיט 10. דערין איבערצייגן מיר זיך פון פאָלגנדיקע ביישפּילן:

1) אין נירנבערג האָבן אין י. 1338 געלעבט לויט אַ צײלונג 2006 יידן, וואָס האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט 212 שטייער-משפחות (Wurfel: Nachrichten von der Judengemeinde in Nürnberg, p. 40—91; זע אויך Stobbe: „Die J. in Deutschland w. d. Mittelalters", ז. 51 אין 222), וואָס דאָס גיט 94 נפשות אויף אַ שטייער-משפּחה.

2) אינם זאַלצבורגער בישאָף-געביט האָבן לויט אַ פּאַרליבענער רשימה פון י. 1438 געלעבט 53 יידישע נפשות, וואָס האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט 5 שטייער-משפחות (זע Zeitschrift für die Gesch. der Juden in Deutschland, באַנד III, י. 1889, ז. 112); דאָ האָבן מיר שוין 10 נפשות אויף אײן שטייער-משפחה.

3) אין פראַנקפורט בײם מאַין באַגעגענען מיר (אין י. 1496) אין געטאָ 16 יידן-הייזער, אין וועלכע עס האָבן געלעבט לויט אַ רשימה פון י. 1500 גאַנצע 18 שטייער-משפחות (פראַנק. I. Krakauer: Geschichte der Juden in Frankfurt a. M. — 1925, פראַנקפורט, באַנד I, ז. 331). נעמענדיק אין אַכט, אַז אין אַ פראַנקפורטער יידן-הויז (וואָס אין, אגב, געהאַלטן אי ענגער, אי ק'עגער, ווי די הייזער אין דער תינער יידן-שטאָט) האָבן געוואוינט דורכשניטלעך צו 3 משפחות אָדער 15

ווי אויך די יידן אין דער שטאָט מאַינק, דאַן קומט אויס, אַז פון די לעצטע האָט געדאַרפט אייגפליסן בלויז 11% פונם אַלגעמיינעם שטייער-סכום).

§ 73 די גרויס פון די יידישע ישובים אין דייטשלאַנד אין דער צווייטער העלפט פון 14-טן און דער ערשטער העלפט פון 15-טן י"ה.

דער גאַנצער מאַטעריאַל, מיט וועלכן מען קאָן זיך באַדינען, אום ווי נישט איז צו פאַרענטפערן דידאַזיקע פראַגע, באַשטייט פון צעזייטע ידיעות ווענן יידישע קאָפּ-שטייערן, ווענן דער צאָל פאַקט-יידן (באַלעבאַטישקייטן), יידישע הייזער א. ד. גר.—און ער באַלאַנגט ס'רוב צו אינצלנע שטעט, אויסערסט זעלטן צו גאַנצע הערשאַפטס-געביטן. נישט גיקוקט דערויף, האָט אָבער דערדאַזיקער פראַגמענטאַריש-ער און ניקאָל באַפאַרבטער מאַטעריאַל א גרויסן ווערט, ווארים ער קאָן אונז קלאָר מאַכן א ריי דעטאַיל-פראַגן, וואָס האָבן א באַדייטונג ביים צוזאַמענשטעלן זיך אַן אַלגעמיינעם באַגריף ווענן די אַמאָליקע באַ-סעלקערונגס-פאַרהעלטענישן.

מיר הויבן אָן פון דעם מאַטעריאַל, וואָס באַאַנגט צוּ קהילות מיט א באַפעלקערונג פון איבער 100 נפשות.

ביז דעם גירוש-עסטרייך אין די י"י 1420—1421 איז די ווינער קהילה געווען איינע פון די גרעסטע צווישן די דייטשע קהילות. די „יידן-שטאָט" האָט דאָ, לויט אַן אויפגעהיטער רשימה, גע-ציילט 69 הייזער (53 צוויישטאָקיקע, 6 איינשטאָקיקע, 1 פאַרטער-הויז, 1 דריישטאָקיק און 1 פירשטאָקיק הויז). דערפון זענען, לויט זיכערע קוועלן-ידיעות, געווען 50 אין באַזיץ פון יידן און אין די איבעריקע 19 הייזער האָט א טייל יידן געוואוינט אלס לאָקאַטאָרן. לויט דער באַשרייבונג פון די הייזער קאָן מען משער זיין, אַז אין איין הויז האָבן געוואוינט דורכשניטלעך 5—6 משפחות (צו 2—3 אויף א שטאָק), אַזוי, אַז פאַר די 50 יידישע הייזער קאָן אָנגענומען ווערן א צאָל פון לערך 250—300 משפחות אָדער פון 1250 ביז 1500 נפשות. דערצו דערף מען נאָך צורעכענען א 25—30 משפחות (125—150 נפשות) אין די 19 קריסטלעכע הייזער, אַזוי, אַז סך-הכל האָט די

דריטער גרופּע אין וואָס די יידן זייערע האָבן געדאַרפט סך-הכל געבן 53.200 גילדן, איז כּארַאַקטעריסטיש, וואָס צוּ די גרעסטע קהילות (סיי לויט דעם פּאַרמעגן, סיי לויט דער צאָל יידן) באַלאַנגען אַזעלכע, ווי נירנבערג, ערפורט, אָפּענהיים, רעגענסבורג, אויגסבורג, אולם, ראָטענבורג בּיי דער טאַובער, וויאויך די 4 שווייצאַרישע שטעט: צירך, קאָנסטאַנץ, וועלטקירכן און שאַפהאוזען, וואָס זענען צוזאַמען איינגעשאַצט אויף 38.500 גילדן. די אייגנשאַפונגס-סומע פּון דידאָזיקע 11 שטעט, וואָס ליגן אין די דרומדיקע און מזרחדיקע טיילן פּון דייטשלאַנד (שווייץ, שוואבן, בייערן, פּראַנקען) באַטרעפט, אַלזוי, קנאַפּע 73% פּון דער גאַנצער איינשאַצונגס-סומע, וואָס פּאַלט אויס אויף די יידן אין די מקוכה-שטעט בכלל. וואָס שייך די מערב-דייטשע גצטאָס קומט אויס לויט דער טאַבעלע, אז אין מערב-דייטשלאַנד איז דעמאָלט געווען בלויז אין גרויסע קהילה, דהיינו, די קהילה אין מאינץ (3.000).

מאַכן מיר אַ סך-הכל, קומען מיר אויפן יסוד פּון נחומס איינשאַצונגען צוּ דעם פּאָלגנדיקן אויספּיר:

פּון דער גאַנצער יידישער באָפעלקערונג, וואָס האָט געלעבט אין דייטשלאַנד בעת דער ערשטער העלפט פּון 15-טן י"ה, זענען ביז לערך 70% קאָנצענטרירט געווָארן אין די דרום- און מזרח-געגנטן פּון דייטשלאַנד (לויט די אויסרעכענונגען אויבן צוּ די פּונקטן א) – ב) – ג) גיבן די איינשאַצונגען פּאַר דידאָזיקע געביטן: 50.000 (וועלטלעכע הערשאַפטס-געביטן) + 9.600 (קירכלעכע הערשאַפטס-געביטן) + 38.500 (11 רייכס-שטעט), דהיינו, צוזאַמען 98.100, וואָס דאָס מאַכט אויס קנאַפּע 2/3-טל פּונם גאַנצן שטייער-סכום 156.000).

אין די ריין-געביטן זענען פּון די אַמאָליקע גרויסע ישובים געבליבן חורבות, בלויז אין די ממשלה-געביטן פון די קירכע-שררות אין קעלן, מאַינץ און שפּייער, ווי אויך אין דער שטאָט מאַינץ האָבן זיך געפונען גרעסערע רעשטלעך פון יידישע קיבוצים, אָבער סך-הכל האָבן זיי מיט זיך פּאַרגעשטעלט בלויז א קליינעם טייל פון דער גאַנצער יידישער באָפעלקערונג אין דייטשלאַנד (ווען מיר פּאַרגלייכן דעם אַקטועמיינעם שטייער-סכום 156.000 מיט די סכומים 14.500+3.000, אויף וועלכע נחום האָט איינגעשאַצט די יידן אין די ממשלה-געביטן פון די בישאפן אין קעלן, מאַינץ און שפּייער,

די פאַרשפּרייטונג פון דער יידישער באַפעלקערונג אין דייטשלאַנד אין דער ערשטער העלפט פון 15-טן י"ה.

(לויט נחומס שמיעה־אויעקט פון י. 1438)

יידן אין די ממשלה־בעגיסן פון וועלכעכע שרות:	שטייער־סכום (גילדן)	יידן אין די מיטלהויבעגיסן פון קירכלעכע שרות:	שטייער־סכום (גילדן)	יידן אין די מלוכה־שטעט:	שטייער־סכום (גילדן)
	55.800		50,500		45.500
הצרצאג פון בערג	1.000	בישאף פון שטראסבורג	1,000	עגער	800
שרות „ וועסטפאלן	1.000	„ „ טריענט	1,000	וואָרמס	600
גראף „ שפאנהיים	600	„ „ וירצבורג	600	נערדלינגען	600
„ „ האנאו	500	„ „ מעץ	400	מילהויזען	
„ „ העגעבערג	400			קוועדלינבורג	2,000
הערצאג סטעפאן	400	„ „ הילדעסהיים	200	נאָרדהויזען	
„דייטשע האַרן"	400	„ „ אויגסבורג	200	אַשערסלעבען	
שרה פון סאָלמס	300	„ „ אייטשטעטן		פילינגען	500
„ „ ראַפּעלשטיין	300	(Eysteten)	200	פאַסאַו	400
				קאָלבע	400
				שטאָלבערג	400
				הייליגראַן	400
				פרידבערג	
				געלנהויזען	1,000
				וועצלאַר	
				עפענשטיין	300
				וועראַ	300
				ברוינשווייג	100
סך־הכל	60,7000	סך־הכל	24,100	סך־הכל	53,300

די פאַרשפּרייטונג פון דער ייד. באַפעלק. אין דייטשלאַנד אין דער ערשטער העלפט פון 15־טן י״ה.

(לויט נחומס שטייער־פּראָיעקט פון י. 1438)

יידן אין די ממלכה־געביטן פון וועלטצכע שרות:	שטייער־סכום (גילדן)	יידן אין די מחוזות־שטעט:	שטייער־סכום (גילדן)
שרות פון עסטרייך	16.000	בישאָף פון קעלן	10.000
„ „ זאַקסן	15.000	„ „ מאַינץ	3.000
„ „ בייערן	10.000		
שרה „ בראַנדענבורג	6.000	„ „ באַבענבערג	2.000
לאַנד־פאָגטיי עלזאַס	3.000	„ „ מאַגדעבורג	2.000
שררות פון טירינגען	2.000	„ „ שפּייער	1.500
גראַפן „ פירנבערג	1.800	„ „ זאַלצבורג	1.000
שרה „ ווירטעמבערג	1.000	„ „ מערזעבורג	1.000
גראַף „ שוואַרצבורג	1.000		
צוזאַמען	55.800	צוזאַמען	20.500

יידן אין די מלוכה־שטעט:	שטייער־סכום (גילדן)
נירנבערג	10.000
ערפורט	6.000
אָפענהיים	4.000
רעגענסבורג	4 000
מאַינץ	3.000
אויגסבורג	2.000
אולם מיט דער געגנט	2.000
ראָטעמבורג־בייַ־דער־טאַובער	1.500
קאָנסטאַנץ ציריך וועטקירכען שאַפהאַוזען	9.000
פראַנקפורט בייַם מיין	1.000
עטינגען (Öttingen)	1.000
ראָטעמבורג בייַם נעקאַר האַרבע הייערלאַך שאַענענפערג הערשאַפט האַהענבורג	2.000
צוזאַמען	45.500

ג) אין דער טאַבעלע נעמען מיר נישט אַריין פאַרגנדיקע פאַ-זיציעס, וואָס געפינען זיך אין נחומס פּראָיעקט: 1) יידן אין א ו נ - ג ע ר ן און דער „ייד קאָפּיין פון עדענבורג" (מיט א שטייער-איינ-שאַצונג אין דער הויך פון 5000 גילדן), 2) יידן אין ב ע מ ע ן (3000 גילדן), 3) יידן אין ש ל ע ז י ע בפרט אין ברעסלע און שוויידניץ (5000 גילדן) און 4) יידן אין מ אַ י ל אַ נ ד (5000 גילדן). דידאָזיקע ממשלה-געביטן פונם דייטשן קיסר וועלן אונז באַשעפטיקן אין אַנדער צוזאַמענהאַנג, וועו עס וועט זיין די רייד וועגן דער וויכטשאפטלע-כער זאַגע פון די יידן אין בעמען, שלעזיע, אונגאַרן און איטאַליע.

ד) נאָכן אַראָפּ־כענען די נאָר וואָס דערמאָנטע פאָזיציעס (צו-זאַמען: 18.000 ג.) בלייבט, אַז די טאַבעלע נעמט אַרום ממשלה-גע-ביטן מיט אַן איינשאַצונג פון 138.000 גילדן, בעת נחום האָט פּרא-יעקטירט פון אַלע יידן אינם קיסר-רייך א שטייער פון סך-הכל 156.000 גילדן.

אין נחומס ציפערן זענען פאַרוועבט צוויי פאַקטן: נישט בלויז דער פאַרמעגנס-צושטאַנד פון די דייטשע יידן, נאָר זיכער אויך זייער צאָל, ווארים עס איז דאָך קלאָר, אַז על-פּי-רוב האָט ביי דער איינשאַצונג געשפילט א ראָלע די גרויס פון דער יידישער באַפעל-קערונג, וואָס האָט געלעבט אין א באַשטימטער טעריטאָריע אָדער שטאָט. ס׳איז אוממעגלעך אויסצוטיילן פון ביידע פאַרוועבטע פאַקטן דעם באַפעלקערונגס-מאַמענט. יעדנפאַלס לאָזט זיך אויפן יסוד פון נחומס איינשאַצונגען משער זיין, אויף וועלכע טעריטאָריעס עס האָט אין י. 1438 געלעבט די גרעסטע צאָל יידן. וואַרפן מיר א בליק אויף דער טאַבעלע, זענען מיר, נעמלעך, אַז:

א) אין די וועלטלעכע ממשלה-געביטן פאַלן אויס פונם שטייער-סכום 60.700—נאָנצע 50.000, ד. ה. איבער 5/6-טל (83%) אויף אַזעלכע טעריטאָריעס, ווי ע ס ט ר י י ך, ז א ק ס ן, ב י ע ר ן, ב ר א נ ד ע נ - ב ו ר ג און ע י ז א ס.

ב) אין די גייסטלעכע ממשלה-געביטן מיט א שטייער-סכום פון סך-הכל 24.100 איז דאָס בילד גאַנץ אַנדערש: די טעריטאָריעס ב י י ם ר י י ן (קעלן, מאינץ, שפּייער) זענען רעפּרעזענטירט מיט אַן אייג-שאַצונג אין דער הויך פון (14.5 (דהיינו, קנאַפּע 60%), בעת עלזאַס צוזאַמען מיט די דאָנאַי-געביטן און די קירכלעכע ממשלה-געביטן אין דעם צפון-מזרחדיקן טייל פון דייטשלאַנד זענען איינגעשאַצט בלויז אויף קנאַפּע 40% פונם שטייער-סכום

ג) וואָס שייך די 36 שטעט, וואָס וועלן אויסגערעכנט אין דער

אונזער טאַבעלע וויזט אונז 5 גרעסערע כוואַליעס פון רדיפות אין גירושים אין די יאָרן: 1384, 1391, 1397, 1401 און 1420/1. געטראָפן זענען געווארן דורך די כוואַליעס יידישע קיבוצים, פון איין זייט, אין קורפפאַלץ, עלזאַס, טירינגען און אין די ביסטימער מאַינץ און שפייער, און פון דער אַנדערער זייט — אין די שטחים פון דער הייניטיקער שווייץ, אין ריעסער געביט, אין שטייערמאַרק, קערנטען, עסטרייך, פראַנקען און שוואבן. אין משך פון די 37 יאָר (1384—1421) האָט דער שטורעם אַרומגענומען סיי די מערבדיקע, סיי די דרום-מזרחדיקע קיבוצים פון די דייטשע יידן. און עס וואָלט שווער געווען צו אַנטשיידן, וועלכער פון די צוויי יידישע קיבוצים האָט אַדורכגעהאַלטן דעם שטורעם, וועו נישט אַ צופאַל, וואָס אַ דאַנק אים איז אונז אויפגעהיט געווארן אייגער פון די וויכטיקסטע דאָקומענטן פאַר דער ווירטשאַפטס-געשיכטע פון דייטשע יידן בעתן שפעטן מיטל-אַלטער. פאַר אַזאַ דאָקומענט קאָן באַטראַכט ווערן דער שטייער-פּראָיעקט, וואָס איז אין י. 1438 צוגויפגעשטעלט געווארן דורך אַ ווינער ייד, מיטן נאָמען נחום (Nachim, Nachem). דער פּראָיעקט גיט אונז צווישן אַנדערע ידיעות אויך אַ בילד, ווי אַזוי די יידן זענען דעמאָלט געווען פאַרטיילט אויפן גאַנצן שטח פון דער דייטשער מדינה. נחום, ווי ס'ווייזט אויס, אַ הויך-ייד און אייגער פון די שטייער-איינמאָנער ביי יידן, האָט דעם פּראָיעקט אויסגעאַרבעט אויפן סמך פון שטייער-רשימות און ער האָט באַרעכנט, וויפל עס באַטרעפט דאָס פאַרמעגן פון אַלע יידן אין דייטשלאַנד און וויפל זיי דאַרפן אינצאָלן פון יעדן ממשלה-געביט, בכדי דער קיסר זאָל באַקומען דעם אַזויגע-רופענעם „דריטן פעניג" (אַ שטייער, וואָס האָט באַטראָפן איין דריטל פונם פאַרמעגן) אין אַ ריכטיקער פּראָפּאָרציע צו די פאַרמעגנס-פאַר-העלטנישן פון די יידן. די טאַבעלע, וועלכע מיר ברענגען דאָ ווייטער, האָבן מיר צוגויפגעשטעלט לויט די פּרטים, וואָס ווערן גע-ברַאַכט אין נחומס פּראָיעקט און מיר מאַכן פאָלגנדיקע באַמערקונגען צו דעמדאָזיקן צוגויפשטעל.

א) מיר טיילן איין די פאָזיציעס לויט די ממשלה-געביטן, פון וועלכע עס האָט געדאַרפט איינפליסן דער „דריטער פעניג" און מיר באַקומען אַרויס אויף אַזאַ אופן דריי גרויסע גרופּעס: 1) ממשלה-געביטן פון וועלטלעכע שררות; 2) ממשלה-געביטן פון קירכ-לעכע שררות און 3) מלוכה-שטעט.

ב) אין יעדער גרופּע ברענגען מיר די פאָזיציעס אין אַזאַ סדר, וואָס איז באַשטימט דורך דער גרויס פון נחומס שטייער-איינשאַצונג.

1435						٣٦٦٣ ٨٠ ٢٦٦٣
1432						١٣٥٢٥١
"						٢٣٢٢
1424						٢٣٢٣٤٤٦ ٣٨ ٤٤٠٢٣٦
1420|						٢٣٢٣٥ ٤٤٢٤٥٥٣٥ ٥٣٢٢٦
1420						٤٤٢٤٥٥٣٥ ٥٣٢٢٦
1411						٥٠٠٥٢٦
1410						٢٢٦٦
1406						٢٦١١
1405						٤٥٥٠٤٦
"						٢٤٤٦٢٦٣٦
"						٢٦٦٦
"						١١٠٢٤٦٠٤٦
"						٢٦٠٤٤٦ ٣٨ ٤٤٠٢٣٦
1401						٢٣٢٦٤٤٦
٣٨ ٢٦٦٠	٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦ ٢٣٢٦٤٤٦	٣٨ ٢٦٦٠ :	٢٣٢٦٤٤٦ ٣٨ ٢٦٦٠ ٢٣٢٦٤٤٦	١٣٨٤	٣٨ ٢٦٦٠ :	٢٣٢٦٤٤٦ ٣٨ ٢٦٦٠ ٢٣٢٦٤٤٦

٣٨ ٢٦٦٠	٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦ ٢٣٢٦٤٤٦	٣٨ ٢٦٦٠ :	٢٣٢٦٤٤٦ ٣٨ ٢٦٦٠ ٢٣٢٦٤٤٦	١٣٨٤	٣٨ ٢٦٦٠ :	٢٣٢٦٤٤٦ ٣٨ ٢٦٦٠ ٢٣٢٦٤٤٦
1351						٢٣٢٦٤٤٦
1359						٢٦٠٤٤٦
1370						٢٦٦٦
1374						٥٢٧٥٤٠٤٦
1380						٤٦٨
1384						٢٣٢٦٤٤٦
"						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦
"						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦
"						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦
"						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦
1397						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦
"						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦
"						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦
"						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦
"						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦
1391						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦
1388						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦
1386						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦
1385						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦
1384						٢٦٦٠ ٣٨ ٢٣٢٦٤٤٦

١٤٣٨—١٥٣١ ٢٦٦٠ ٣٨ ٢٦٦٠ (**)٢٦٦٦٦٦ ٣٨ ٢٦٦٠ ٢٦٦٦٦٦ (*)٢٦٦٦٦٦.

§ 72 די נאָרשפרייטונג פון די יידישע ישובים אין דייטשלאַנד ביז דער העלפט פון 15-טן י״ה.

עס איז זייער שווער פּון די הונדערטער צעזייטע קוועלן-ידיעות וועגן איינצלנע יידישע ישובים אוּן דייטשלאַנד צו שאַפן זיך א געהעריקן באַגריף וועגן דעם, וואו עס האָט בעת דער באַהאַנדלטער תקופה געלעבט דער רוב בנין און מנין פון די דייטשע יידן: צי זענען עס געווען די ריין-געבּיטן, צי די דאָנאַי-לענדער אָדער גאָר דער דייטשער צפון? די שווערישקייט וואַקסט נאָך צוליב די אָפּטע רדיפות אוּן אַרויסטרייבונגען פון יידישן ישוב. צו די רדיפות האָט גורם געווען, פּון איין זייט, דאָס סיסטעם פון די פריער שוין בּצ-האַנדלטע שוץ-פּאַקטן, וועלכע מען פלעגט שליסן בלויז אויף עטלעכע יאָר, אוּן פּון דער אַנדערער זייט — דאָס פסדרדיקע אַרומשלאָגן אוּן אַרומרייסן זיך פּון די שררות, רייכע שטאָטישע בירגער, האַנטווערקער-צעכן וכדומה אָרום דעם יידישן הכנסה-קוואַל, וואָס דאָס פלעגט עפטערס דערפירן צו רדיפות אויף יידן אוּן צו גירושים. אָזוי, א שטייגער, לאָזן זיך דורך די קוועלן-ידיעות פעסטשטעלן אין דעם משך צייט פּון י. 1351 ביזן י. 1438 פאַלגנדיקע רדיפות אוּן גירושים, וואָס האָבן אָן צווייפל אין א גרויסער מאָס משפּיע געווען אויף די יידישע קיבוצים אין דערדאָזיקער צייט:

דייטשע שטעט	יידן אויפגענומען אין יאר:	דייטשע שטעט	יידן אויפגענומען אין יאר:
הילי צסהיים	1351	גאָסלאַר	1356
נירנבערג	1352	נערדלינגען	1357
שפייער	"	פראַנקפורט ביים מאַין	1360
צירידְ	"	באַזעל	1362
וואָרמס	1353	טריער (שטאָט)	1362
ראָטענבורג	"	מאַינץ	1365
אולם	1354	שווייַנפורט	1368
ערפורט	"	שטראַסבורג	1369
סאָלאַטורן	"	דאָרטמונד	1372
אויגסבורג	1355	קעלן	1372
		האַנאָווער	1375
		איבערלינגען	1378

לאַנד-ממשלות פון גייסטלעכע אין וועלטלעכע שררות	יידן אויפגענומען אין יאר
בישאָפטום אויגסבורג	1348 $^{22}/_{12}$
גראַפטום טיראָל	1352
ערצבישאָפטום טריער	1356
קורפפאַלץ	1355/6
מארק-גראַפטום ביירייט	1372
בישאָפטום באַמבערג	1400

פון בעמען קיין עסטרייך. אַזעלכע „פלסים" מוזן צוריקגעבראַכט ווערן אין דעם געביט, צו וועלכן זיי האָבן תחילת באַלאַנגט.

וו) אין מאַנכע מקומות ווערן אין די שוץ-פּאַקטן נאָך בא-שטימט קינדיקונגס-טערמינען. אַזוי, אַ שטייגער, בא-שטימען אייניקע פון די שוץ-פּאַקטן, וואָס זענען געשלאָסן געוואָרן מיט די יידן אינם ריעסער געביט, אַז מען קאָן מיט אַ האַלב יאָר פריער קינדיקן דעם שוץ.

ז) אין די שוץ-בריוו, וואָס זענען אויסגעשטעלט געוואָרן אינם באַמבערגער הערשאַפטס-געביט אין די יאָרן 1400 און 1414, ווערט באַשטימט, אַז אַ יייד, וואָס וואַנדערט אויס פאַר דער צייט פון דעם געביט, איז מחויב צו באַצאָלן אַ „נאָך-שט יי ע ר", דהיינו, אַ סומע, וועלכע דעקט די שטייער-פֿאַרלוסטן, וואָס זענען געמאַכט ג-ע-וואָרן דעם שוץ-האַר דורך דער פֿריצייטיקער אויסוואַנדערונג.

ח) די שוץ-האַרן ווייזן טיילמאָל אָן די הייזער אָדער גאַסן, וואו די יידן מעגן וואוינען. אַזוי, אַ שטייגער, ווערט באַשטימט אין דעם שפּייערער אויפנעם-דאָקומענט פון י. 1352, אַז די יידן איז דערלויבט צו וואוינען אויסשליסלעך „uf den hovestetden", אויף דעם אַזויגערופענעם „חויף-פּיצן".

ביי אַזעלכע שווערע באַדינגונגען איז אויסגעקומען די יידן צוריק אויפצוריכטן די חרובע ישובים אָדער צו גרינדן נייע, זיי האָבן נישט געהאַט קיין ברירה און זענען געווען צופריידן, ווען אַ שררה אָדער שטאָט האָט זיי פאַר טייערע געלטער צוגעלאָזט וואוינ-רעכט אין שוץ.

אין וואָס פאַר אַ מעמפֿע עס איז פֿאָרגעקומען די אויפריכטונג פון די חרוב-געוואָרענע קהילות, ווייזן אונז די טאָבעלעס, וועלכע מיר ברענגען דאָ וויטער. די צרשטע טאָבעלע נעמט אַרום אַ ריי גרעסערע דייטשע שטעט אוּן זי ברענגט די דאַטעס פון די ערשטע באַוואוסטע אויפנעם-פּאַקטן, וואָס זענען געשלאָסן געוואָרן מיט די יידן נאָך דער גרויסער מגיפה. די צוויייטע טאָבעלע ווייזט אונז דעם אויפנעם-פּראָצעס אין אייניקע ממשלות פון גייסטלעכע אוּן וועלט-לעכע שררות.

באַגרענעצטער. אַזוי, אַ שטייגער, ווערן אין משך פון דער צווייטער העלפט פון 14-טן י"ה די יידן אויפגענומען אין:

קעלן בײַם ריין	אויף	10	יאָר
שטראסבורג	„	5	„
דאָרטמונד	„	2–8	„
מאינץ	„	4	„
באזעל, פרייבורג, שאַפהאוזען	„	4	„
קורפפאלצישע שטעט	„	2	„
ריעסער געביט	„	1–5	„
שוואַבישע שטעט	„	1–5	„
באמבערגער געביט	„	2	„

דער צוועק פון אַזעלכע באַגרענעצונגען איז געווען דורכאויס אַ פינאַנציעלער: נאָכן פאַרלויף פון דער שוץ-צייט האָט מען געקאָנט שליסן נייע „אויפנעם-פאַקטן" אוּן נעמען דערבײַ פרישע אויפנעם-געלטער אָדער העכערן די פריערדיקע שוץ-אַפּצאָלונגען.

ג) טייל־מאָל ווערט אין די אויפנעם-פאַקטן באַגרענעצט די צאָל יידן, וועלכע ס׳איז דערלויבט זיך צו באַזעצן אין אַ שטאָט אָדער אין דער ממשלה פון אַ שררה. אַזוי, אַ שטייגער, באַשטימט די שטאָט טריער אין אָן אָפּמאַך, אַז עס מעגן זיך אין דער־שטאָט באַזעצן נישט מער, ווי 50 יידן „מיט קינדער אוּן הויז-געזינד", ד. ה. 50 יידישע באַלעבאַטישקייטן.

ד) דערוואקסענע יידישע זין, וואָס גרינדן נאָך דער חתונה אַן אייגענע באַלעבאַטישקייט אוּן הערן אויף צו זיין „קצטס-קינדער", מוזן מיט די שוץ-האַרן שליסן אַן אָפּמאַך וועגן וואוין-רעכט אוּן שוץ.

ה) אַן דער דערלויבעניש פון דעם שוץ-האַר טאָר דער „פּאַקט-ייד" נישט פאַרלאָזן דאָס שוץ-געביט. מאַנכע שוץ-האַרן באַנוגענען זיך נישט מיט אַריינשטעלן אַזאַ פונקט אין די „שוץ-פּאַקטן" אוּן זיי שליסן נאָך ספעציעלע אָפּמאַכן מיט אַנדערע שררות, אַז זיי וועלן זיך קעגנזייטיק צוריקגעבן די יידן, וואָס זענען אַנטלאָפן פון איין געביט אין אַ צווייטן. איינער אַזאַ העכסט-אינטערעסאַנטער אָפּמאַך איז אונז באַוואוסט פון י. 1360. געשלאָסן האָט אים קאַרל IV, דער קעניג פון בעמען מיט רודאלף פון עסטרייך אוּן רודאָלפּס הערצאָגלעכע ברידער. די קאָנטראַהענטן האָבן זיך מתחייב געווען נישט אויפצונעמען קיין יידן, וואָס זענען אָן דער דערלויבעניש פון זייער שוץ-האַר אַנטלאָפן פון עסטרייך קיין בעמען, אָדער מאַרקערט,

צינז-פוס, וועגן טערמינען אויף צו קינדיקן דאָס שוץ-פאַרהעלטעניש, וועגן אָפּצאָלונגען בייַם אויסוואַנדערן פונם שוץ-לאַנד, וועגן דער צאָל יידן, וואָס מעגן זיך באַזעצן אינם געביט פונם שוץ-האַר, וועגן די פאַרמעגנס זייערע, פון וועלכע ס'ווערט אָפּהענגיק זייער אויפנעם אין לאַנד, וועגן דער הויך פון זייערע שוץ-געלטער אוו. וו. געווייגלעך ווערן די אַלע פונקטן אויך אַריינגענומען אין די אינדי-ווידועלע שוץ-בריוו. פאַנאַדערקלייבנדיק זיך אין די פיל הונדערטער אויפגעהיטע קאָלעקטיוו אוו אינדיווידועלע שוץ-אָפּמאַכן, וואָס זענען געשלאָסן געוואָרן מיט די יידישע „פאקט-בירגער" אין משך פון דער צווייטער העלפט פונם 14-טן אוו אָנהויב 15-טן י"ה, קאָנען מיר פעסט-שטעלן פאָלגנדיקע עיקר-באַדינגונגען, אונטער וועלכע די יידן פלעגן צוריק אויפגענומען ווערן.

א) די יידן זענען מחויב צו צאָלן „אויפנעם-געלטער" אוו „שוץ-געלטער." די הויך פון די אויפנעם- אוו שוץ-געלטער ווערט געווייגלעך אינדיווידועל באַשטימט לויט דעם פאַרמעגן פון דעם אויפגענומענעם יידן. אין קיין צאָל אין י. 1372 צווישן אויפ-גענומענע יידישע באַלעבאַטישקייטן צו 500 גילדן אויפנעם-געלטער אוו צו 50 גילדן יאָרלעכע שוץ-געלטער. לגבי אַנדערע 14 יידישע באַלעבאַטישקייטן באַטרעפן דידאָזיקע 2 אָפּצאָלונגען צוזאַמען 2000 גילדן אוו 1150 גילדן. אין דעמזעלבן קעלן בייַם ריין ווערן אין די יאָרן 1394—1404 אויפגענומען 15 יידישע באַלעבאַטישקייטן פאַר 1500 גילדן אויפנעם-געלטער און 185 גילדן יאָרלעכע שוץ-געלטער. אין באמבערג באַטרעפט אין י. 1403 דאָס שוץ-געלט (געוויפן "zins" אָדער "steura iudaeorum") יאָרלעך: צו 10 גילדן פון א באַלעבאַ-טישקייט, צו 4—6 גילדן פון אַן עלמנה אוו איר פאַמיליע, אוו צו 4 גילדן פון א קהילה-אָנגעשטעלטן אוו זיין משפחה. אין דער קורפפאַלץ באַטרעפן (אין די י"י 1355—1356) די שוץ-געלטער: פון 5 ביז 42 פונט פון א באַלעבאַטישקייט; אינם מארקגראפטום בייריי ט (Bayreuty) (אַרום י. 1372) — פון 4 ביז 20 גילדן; אין ריעס (Riess) (בייַם אָנהויב פון 15-טן י"ה) פון 10 ביז 25 גילדן. די גראַפן פון עטינגען (Öttingen) נעמען אין אָנהויב פון 15-טן י"ה פון 10 ביז 20 גילדן שוץ-געלט פון א באַלעבאַטישקייט אוו פון 5 ביז 6 גילדן פון א יונגן פּאָר-פּאָלק, וואָס איז נאָך „אויף קעסט" בייַ טאַטע-מאַמע.

ב) דער שוץ, וואָס ווערט די יידן פאַרגאַראַנטירט, איז א

האַלטן זיין ממשלה-געביט „יידן-ריין", האָט ער זיך אָבער דערפון געמוזט אָפזאָגן צוליב דער וויכטשאפטלעכער „באקוועמלעכקייט", וועלכע עס האָט אים פאַרשאַפט דער יידישער קרעדיט. חוצדעם, האָט אָבער אויך, ווי שוין באַטאָנט, מיטגעווירקט א ריין-פינאַנציעלער מאָמענט: די יידן זענען שטענדיק געווען א וויכטיקער הכנסה-קוואַל, וואָס אָן אים וואָלט די לאַנד-האַרן און די פאַטריציש משפחות אין די שטעט שווער אָננעקומען צו רעאַליזירן זייערע ממשלה-פלענער.

דאָס אויפנעמען די יידן צוריק פלעגט פאַרקומען אויף אזא מין אופן: די שרויות אין די שטעט, וואָס האָבן געהאַט פון קיסר דאָס רעכט צו „האַלטן יידן", פלעגן קודם דורכקומען מיט די יידישע פאַרטרעטער וועגן דעם שוץ פונם יידישן רעבן אוּן פאַרמעגן, וועגן די אינערלעכע אייגנאַרדענונגען פון די יידן (שול, געריכט, קהילה וכדומה), וועגן נאָמינירן די יידישע געשעפטן (צינז-פוס, עוועַנטועלע האַנדלס-פרייהייטן וכדומה), וועגן טערמין פונם שוץ, וועגן דער הויך פון די שוץ-געלטער אוּן אַז. וו. אוּן אַז מען פלעגט וועגן די אלע פונקטן דורכקומען, פלעגן זיך אָנהויבן אונטערהאַנדלונגען מיט יעדן יידישן באַלעבאָס באַזונדער וועגן דער הויך פון די אויפנעם- אוּן שוץ-געלטער, וועלכע ער דאַרף אריינטראָגן דעם „באַשיצער" זיינעם. די אויפנעמונג געפינט אזוי ארום אָן אָפשפיגלונג אין 2 מינים דאָקומענטן: אין קאָלעקטיוע שוץ-פריוויליגיעס אוּן אין באַזונדערע אינדיווידועלע שוץ-בריוו. אלס ביישפיל פון דעם ערשטן מין ברענגען מיר דאָ וויטער די וויכטיקסטע באשטימונגען פון דער עלטסטער אויפגעהיטער געניראַל-פריוויליגיע, וואָס איז אין י. 1400 דערלאַנגט געוואָרן די יידן, וועלכע האָבן זיך געוואָלט באַזעצן אין די מקומות פונם באַמבערגער בישאָף: 1) די יידן וועלן באַוויליקט שוץ אויף 2 יאָר; 2) דאָס שוץ-געלט, וואָס זיי וועלן דארפן אייננעמען, וועט נאָרמירט ווערן דורך אינדיווידועלע אָפמאַכן; 3) וועלן א שוץ-ייד וועט וועלן אויסוואַנדערן, איידער עס זענען אָריבער די 2 יאָר שוץ-צייט, וועט ער דאָס קאָנען טון, אויב ער וועט אייגנאָלן שוץ-געלטער פאַר גאַנצע 2 יאָר. מיט 9 יאָר שפעטער וועלן די שוץ-פריוויליגיע דערגאַנצט דורך א נייער, וואָס בּאַשטימט די הויך פון די יידישע שוץ-געלטער אויף אן אלגעמיינער סומע פון 700 ריינישע גילדן פון אלע יידישע ישובים אינם באַמבערגער געביט. אין אַנדערע אזעלכע קאָלעקטיוע שוץ-פריוויליגיעס זענען נאָך פאַראן תקנות וועגן דער הויך פונם דערלויבטן יידישן

פֿלאָגטע יידן (דער 22-סטער דעצעמבער 1348). וועלן דער שטורעם האָט נאָכגעלאָזט, האָבן כּמעט אַלע שררות און שטאָט-פירער, וואָס האָבן פריער געהאַט ביי זיך יידן, פֿאַרשטאַנען, אַז אויף אַ לענגערער צייט וועט מען נישט קאָנען אויסקומען אָן די יידישע וווירטשאַפֿטס-מענטשן. וווירטשאַפֿטלעכע און פינאַנציעלע טעמים האָבן אַלץ שטאַרקער געמוטשן, אַז די שררות אוּן שטעט זאָלן צוריק אויפנעמען די פֿאַרוואָגלטע רעשטלעך „גיפט-מישער", וועלכע מען האָט מיט אַ קנאַפּער צייט פריער געבּרענט אוּן געטריבן. אין די פֿאַרבּליבענע אויפנעם-דאָקומענטן וועלן נישט זעלטן מיט דער פּוסטער אויפריכטיקייט אָנגעגעבן די מאָטיוון פּוּן דעם אויפנעם-באַשלוס, אוּן אָט לייענען מיר, אַ שטייגער, אין איינעם אַזאַ דאָקומענט, וואָס איז אויסגעשטעלט געוואָרן אין י. 1352 דורכן בּראַנדענבורגער מאַרק-גראָף לודוויק, דעם דעמאָלטיקן האַר פּוּן טיראָל, אַז ער האָט באַשאָסן אויפצונעמען יידן אינם טיראָלער לאַנד „צוליב די גאָלט-שוואַרצקייטן, וואָס האָבן געהערשט אין לאַנד זינט דער צייט, וועלן מען האָט געמאַכט אַ סוף צו די יידן, ד. ה. זינט דעם „שוואַרצן-טויט". מיט 2 יאָר פריער האָט דער קיסר קאַרל V באַווילּיקט דעם בישאָף פּוּן אויגסבורג דאָס רעכט אויפצונעמען די יידן, מאָטיווירנדיק זיין באַשלוס דערמיט, וואָס דער קיסר אוּן די מלוכה וועלן אויף אַזאַ אופן צוריק געווינען אַ פינאַנציעלע שטיצע, וועלכע זיי האָבן פֿאַרלוירן בעת די מגיפה-יאָרן. אין דעמזעלבּן צוזאַמענהאַנג איז אויך כדאי צו ציטירן אַ כאַראַקטעריסטישע שטעלע פּוּן אַ קירכלעכן דאָקומענט, וואָס איז אויסגעפּוּעלט געוואָרן דורכן עסטרייכישן הערצאָג פֿרידריך בּיים פּויפּסט ניקאָלאַי V (20-סטער סעפּטעמבער 1451). עס מאַכט דערביי נישט אויס, וואָס דער דאָקומענט איז מיט אַ גאַנץ יאָרהונדערט יינגער פֿאַר דער תקופה, וועגן וועלכער עס האַנדלט זיך דאָ, וואָרים די טענדענצן, וואָס האָבן גורם געווען צו דער אויפנעמונג פּוּן די יידן, האָבן זיך אין משך פּונם דאָזיקן יאָרהונדערט לגמרי נישט געענדערט. אין דעם דאָקומענט באַווילּיקט דער פּויפּסט דעם הערצאָג (וואָס איז, אַגב, גלייכצייטיק גע-וועלן אויך דייטשער קעניג) אויפצונעמען אין זיינע ירושה-שטחים יידן „צוליב דער באַקוועמלעכקייט פּוּן די אַדל-לייט, שטאָט-בירגער אוּן אַלע איבעריקע איינוואוינער", אוּן ער פֿאַרדנט, אַז די קריסטן דאַרפן די יידן פֿאַרדינגען הייזער אויף צו באַוואוינען זיי אוּן איינצוֹאַרדענען אין זיי יידישע בענק... ווי ליב עס איז נישט געווען פֿאַר דעם אָדער יענעם שרה אָדער מאַגיסטראַט, צו דער-

קאַפּיטל פינף אונצוואנציק

יידישע קיבוצים אין דייטשלאַנד,
זייער אַנטוויקלונג און פאַרנעם.
(1500 — 1350)

§ 71. די אויפריכטונג פון אַלט-נייע קהילות נאָך דער „יידן-שריפות" בעת דעם „שוואַרצן טויט".

די מגיפה-יאָרן האָט דאָס דייטשע יידנטום געבלוטיקט פון הונדערטער וואונדן. בלויז געציילטע ישובים זענען פאַרשוינט געוואָרן פון דעם אומגליק. די יידן, וואָס זיי איז געלונגען ניצול צו ווערן פון די „שריפות", זענען נעלם געוואָרן פון די שטעט און האָבן זיך אַרומגעוואַלגערט אין די דערפער, זוכנדיק שוץ ביי די קאַנד-האַרן. אַזוי, א שטייגער, ווערט אונז איבערגעגעבן, אז דער פּפאַלץ-גראַף רופרעכט און דער ריטער ענגעלהאַרט פון הירשהאָרן האָבן אין זייערע שטחים געשיצט די יידן, וואָס זענען אין דער מגיפה-צייט אַנטלאָפן פון שפּייער און וואָרמס. טייל שטראסבורגער יידן האָבן אין דער קריטישער צייט געפונען שוץ אין שלאָס פונם שטאָט-האַר. מיט אַ שיצנדיקער האַנט האָט אויך אין די מוראדיקע „שריפה"-יאָרן אויפגענומען די יידן דער ערצבישאָף פון מאַגדעבורג. מיר הערן אויך וועגן דעם אויסבורגער בישאָף, אז ער האָט באַלד אין א חודש אַרום נאָך דער „יידן-שיאַכט", וואָס איז פאַרגעקומען אין דער שטאָט אויגסבורג, אויפגענומען אין זיין ישוב די גע-

געווײזן אויף דער ווירטשאַפּטלעכער באַדייטונג פון די יידן אין לאַנד און אויף די שווערע קאַמפּליקאַציעס, וועלכע עס קאָן אַרויסרופן זייער אויסוואַנדערונג. עס האָט אויך נישט געהאָלפן דער אַרגומענט, אַז „די יידן גיבן אויס פאַר זייערע לעבנס-באַדערפענישן נישט וויניקער ווי אירע מילכיקן גילדן יערלעך און אַז די מלוכה וועט צוליב דעם גירוש פאַרלירן סיי דעמאָזיקן מיליאָן און סיי די גרויסע שטייערן, וועלכע עס צאָלן די יידן". צו די אויערן פון דעם הערשער-פאָר, וואָס זענען פאַרשטאָפּט געווארן דורך די אינקוויזיטאָרן, זענען די-דאָזיקע ווערטער נישט דערגאַנגען און די יידן האָבן געמוזט נעמען אין האַנט אריין דעם טראַדיציאָנעלן וואַנדער-שטעקן...

דאָסזעלבע איז אויך געשען מיט די יידן, וואָס האָבן געלעבט אויף די שפּאַנישע אינזלען מ א ל ט א, ג א צ א (Gozzo) און פ א נ-ט ע ל א ר י א. די סיציליש נאָטאַבלען האָבן געפרואווט אָפּצורעטעווען די יידן פון דידאָזיקע אינזלען און זיי האָבן אין דעם מעכאַריאַלן צום הערשער-פּאָר געגעבן אָנצוהערן, „אַז די אינזלען, וואָס זענען ווייט פונם פעסטלאַנד, וועלן, צוליב דער פאַרקלענערטער באַפעלקע-רונג, נישט זיין בכוח צו שטעלן א ווידערשטאַנד, בעת א פרעמדער דערלאַנגט וועט זיי וועלן פאַרנעמען". אָבער אויך ד ע ר אַרגומענט איז געבליבן אָן א ווירקונג.

וואָס די אויפנאַבע זייערע איז געווען צו שיצן די אינטערעסן פון דעם אָרעמען פאָלק אין צוּ שטיין אויף דער וואַך פון די אויטאָנאָמע קהילה-רעכט. פון עובדיהס באַריכט איז אָבער צוּ זען, אַז די „פאָלקס-טריבונען" זענען געווען שוואַך קעגן די אומווירדיקע פּראָטעקציעס, מיט וועלכע עס פלעגן זיך באַנוצן די תקיפים. אין ראָמזעלבן צוּ-זאַמענהאַנג איז כדאי צוּ דערמאָנען וועגן דעם קאַמף, וואָס איז ביים אָנהויב פון 15-טן י״ה פאָרגעקומען צווישן דער אייגפירונג פון דער אינסטיטוציע פון א מלוכהשן אויבער-רב איבער אַלע סיצילישע יידן (אין די אָקטן ווערט ער גערופן Dienchele, א באַצייכענונג, וואָס איז גענומען פון דעם העברעישן „דיין-פּוּלל"). דער ערשטער אַזעלכער „דיין-פּוּלל" איז נאָמינירט געוואָרן דורכן קעניג מ א ר ט י ן I מיט אַ ספּעציעלער פאָרדענונג פון י. 1405. דער ציל איז דערביי געווען דערזעלבער, וואָס ביי דער אייגפירונג פון ענלעכע מלוכה-רבנים אין שפּאַניע, פאָרטוגאַל, און ווי מיר וועלן דאָס וויייטער זען, אויך אין דייטשלאַנד. די מלוכה-רבנים האָבן געדאַרפט מיט זייער רבנישן אויטאָריטעט און מיט געהעריקע שטראָפן, ווי, א שטייגער, מיטן כּוח פון חרם מיטהעלפן ביים איינמאָנען די שטייערן ביי די יידן פאַרן קעניגלעכן אוצר. ס׳איז פאַרשטענדלעך, אַז די אינסטיטוציע פון דער אויבער-רבנים האָט אַרויסגערופן שטאַרקע פּראָטעסטן מצד דער יידישער באַפעלקערונג. כּלפי-חוץ האָט מען זיי באַקעמפט מיט דעם אַרגומענט, אַז זיי האָבן אָנגענומען זייער גייסטלעכן אַמט פון קריסטלעכע מאַכט-פאַקטאָרן און אַז זיי האָבן דערמיט פאַרשוועכט דעם יידישן דין. סך-הכּל באַגעגענען מיר אין סיציליע צוויי אויבער-רבנים: אייגער מיטן נאָמען י ו ס ף א ב נ א ס י א (Giuseppe Abbanasia), וואָס איז אין י. 1405 נאָמינירט געוואָרן דורכן קעניג מארטין I און א צווייטן מיטן נאָמען מ ש ה ב ן ג א ו א ל י א (Bonavoglio), וואָס האָט געווירקט אונטערן קעניג אַלפאָנס V (1416—1458), אַלס הויפּישער רופא און באַנקיר. מיט געלט, אָט דעם געווינלעכן יידישן קאַמף-כּלי-זיין כלפי-חוץ, האָט זיך די יידן אייגעגעבן אויסצופּולן ביים קעניג אַלפאָנס V, אַז ער זאָל זיי באַפרייען פון דער אפּוטרופּסות מצד די אויבער-רבנים. אין דער צווייטער העלפט פון 15-טן י״ה איז פון זיי נישטאָ מער קיין שפּור אויפן סיציליישן באָדן.

אין יאָר 1492 האָבן די סיצילישע יידן, צוליב דעם גירוש-דעקרעט פון דעם שפּאַנישן הערשער-פּאָר, געמוזט אויסוואַנדערן פון לאַנד. עס האָבן נישט געהאָלפן די מעמאָריאַלן און פּראָטעסטן פון די סיצילישע נאָטאַבלעס און שטאָטישע פּאָרשטייער, וואָס האָבן אַנ-

מחמת דאָס ווירטשאַפּטס־לעבן, וואָס אַנטפּלעקט זיך אין אים, איז גע־
ווען אַ פּראָדוקט פון אַ לאַנגער אַנטוויקלונג, און דערייבער קאָן דאָס
ביל־ד מיט קליינע, אוממשותדיקע ענדערונגען חלי זיין אויך אויף דער
צווייטער העלפט פון 14־טן און אויף דער ערשטער העלפט פון
15־טן י״ה.

אָלס דערנאַנצונג צו דעם געשילדערטן ווירטשאַפּטס־ביל־ד ברענ־
גען מיר צו־עצט אייניקע פּרטים פון די קוועלן־מאַטעריאַלן, וואָס
כאַראַקטעריזירן אונז די סאָציאַלע רייבונגען, וועלכע זענען
פאָרגעקומען אין די סיציליש קהילות אין משך פון 15־טן י״ה.
וועגן איינעם אַזאַ פּרט גיט אונז איבער דער עפּטערס שוין ציטיר־
טער ר׳ עובדיה פון בארטענורא. באַשרייבנדיק די פאָרהעלטענישן
אין דער קהילה פון פאלערמא, באַמערקט ער, אַז „עס ווערן דאָ
יעדעס יאָר אויסגעקליבן 12 נייע ברורים; די ברורים ווערן דורכן
קענ־יג באַפּוימעכטיקט צו באַשטימען די שטייערן און זיי זענען באַ־
רעכטיקט צו באַשטראָפן מיט אַ געלט־שטראָף אָדער מיט אַרעסט.
די ברורים־אינסטיטוציע שטייט לגמרי נישט אויף דער געהעריקער
הויך, מחמת די ברורים זענען אָפּט מענטשן אָן אַ שום נאָמען
און מיט אַ שלעכטן כאַראַקטער און זיי לאָזן זיך נאָמינירן דורכן
גוּבערנאַטאָר, וועלכן זיי באַוועגן דערצו דורך מתנות. דידאָזיקע מתנות
שאָפן זיי פון די קהילה־געלטער, אַזוי, אַז אויף דער אָרעמער פאָלקס־
מאַסע פאַלט אויס אַ שטייער־משא, וואָס איז איבער דער מאָס.
די ברורים ווערן געשטיצט דורך דעם גוּבערנאַטאָר און זיי האַנדלען
אייגנמעכטיק. דער עלטע און די נויט־געשריייען פון די אונטערגעדריקטע
זענען דעריבער אומגעהייער״... מיר זענען דאָ, אַלזוי, דיזעלבע דער־
שיינונג, וועלכע מיר האָבן געקאָנט קאָנסטאַטירן אין די שפּאָניש
קהילות: אַ רעזשים פון מאַכטגיריקע גבירים, וואָס ווערפן אָרויף די
שטייער־משא אויף די רוקנס פון דער אָרעמער פאָלקס־מאַסע! דיזעלבע
גבירים מאַכן אויך צוגישט דאָס וואָלרעכט פון די קהילה־מיטגלידער,
וואָרים זיי באַקומען אַרויס בייס גוּבערנאַטאָר מיט דער הילף פון
אייגנאָרטיקע „מתנות״ נאָמינאַציעס אויף די קהילה־פאָרשטייער! לויט
ווי ס׳איז אַרויסצודרינגען פון אייניקע קהילה־תקנות אין אָנהויב פון
15־טן י״ה, האָט די אָרעמע מאַסע גענפירט אַ קאַמף קעגן אָזאַ רע־
זשים און עס האָט זיך איר איינגעגעבן צו שאַפן די אינסטיטוציע
פון די אַזויגערופענע Sindachi אָדער Procuratori. דאָס זענען געווען
פאָלקס־פאַרטרעטער (ענלעך צו די „פאָלקס־טריבונען״, וועלכע מיר בא־
געגענען אין מאַנכע איטאַליענישע שטעט), עפּנטלעכע פּראָקוראָרן,

זענעכע ארבעטן לטובת דער מלוכה) ווערן זיי שווער געדריקט, ווארים זיי מוזן פאַרן קנעכט יעדע ארבעט, וואָס פאלט נאָר אויס. אזוי, אַ שטייגער, מוזן זיי שלעפן די שיפן צום ברעג, זיי מוזן מאַכן הרעבלעכס אין די טייכן וכדומה. זיי ווערן אויך געצוואונגען אין עקזעקוטאָרן ביים אויספירן קער־פער־שטראָף אָדער ביים אומברענגען פאַרברעכער, וואָס זענען פאַרמשפט צום טויט." ערשט אין י. 1491 האָט זיך די יידן פון פאַלערמאָ איינגעגעבן זיך צו באַפרייען דורך געלט־אָפצאָלונגען פון דידאָזיקע ארבעטן. פון דעם אָפמאַך דערוויסן מיר זיך, אַז זיי האָבן פריער געמוזט טון אויך אזעלכע ארבעטן, וואָס ר' עובדיה דערמאָנט זיי נישט, ווי, אַ שטייגער, קלינגען מיט די שטאָטישע גלאָקן, רייניקן די ברונעמס, פארקערן די גאַטן, האַלטן ריין די אָמט־הייזער, טראַנספאָרטירן דאָס מעבל, וואָס איז געברויכט געוואָרן בעת גערילטס־פאַרהאַנדלונגען און אז. ווי. בקיצור: מיר האָבן דאָ צו טון מיט ארבעטן, וואָס לאָזן משער זיין אַ באַפעלקערונג פון בעלי־מלאכות און פשוטע טאָג־ארבעטער! אזוי האָט אויסגעזען די גרויסע מאַסע פון דער יידישער באַפעלקערונג אין סיציליע. דאָס הייפעלע רייכע יידן, וואָס ווערט דערמאָנט אין די תקנות פון די קהילות, ווי אויך אין דעם ציטירטן מעמאָריאַל פון י. 1492, האָט באַלאַנגט צום סוחרים־קלאַס. אין דעם קהילה־סטאַטוט פון סיראַקוז, וואָס איז פאַרבליבן פון די י"י 1363—1364, זענען פארצייכנט באַשטימונגען ווענגן סוחרים, וואָס האַנדלען מיט תבואה און מיט גרינוואָרג, ווי אויך ווענגן ווין־הענדלער און שענקער. אין דעמאָזיקן סטאַטוט איז אויך פאַרצייכנט אַ כאַראַקטעריסטישע תקנה, לויט וועלכער ס'איז די יידן פארווערט זיך צו פאַרנעמען מיט וואוכערייַ. דערמיט שטימט אויך אויסערסט אינטערעסאַנטע שטעלע אין אַ מעמאָריאַל, וועלכן די שטאָט פאַלערמאָ האָט איבערגעשיקט צום קעניג פערדינאַנד, וועגן עס איז אין סיציליע פארעפנטלעכט געוואָרן דער גירוש־דעקרעט פון י. 1492: היות, ווי דער קעניג דערמאָנט צווישן די סיבות פון דער גירושפארשאַרדענונג אזא מאַטיוו, ווי די יידישע וואוכעריי־געשעפטן, ענטפערן אַפ די שטאָט־לייט פון פאלערמא, אז מען קאָן דאָס די יידן לגמרי נישט פאַרוואַרפן, וואָרים זייערע געלט־געשעפטן זענען דורכאויס נישט פון דעם מין פארהאַסטע וואוכעריי־עסקים.

עד כאן דאָס ווירטשאַפטס־בילד! די עיקר־שטריכן זיינע האָבן מיר, וואָס אמת, געצייכנט ס'רוב לויט די קוועלן פונם סוף פון 15־טן י"ה. דאָס פארקלענערט אָבער נישט דעם ווערט פון דעם בילד,

לויט דעמדאזיקן סיסטעם ווערט די באפעלקערונג איינגעטיילט אין דריי קלאסן: 1) רייכע, 2) מיטל-שטאנד און 3) ארעמע. א בעגריף וועגן דעם, ווי גרויס עס איז געווען יעדער איינער פון די דריי קלאסן, גיט אונז אן אויסערסט אינטערעסאנטער מעמאריאל, וואס איז דורך אייניקע קריסטלעכע נאטאבלען אויסגעארבעט געווארן אין י. 1492 אלס ענטפער אויפן גירוש-דעקרעט פונם שפאנישן הערשער-פאר. „די צאל רייכע יידן (אין סיציליע) — זייענען מיר אין דעם מעמאריאל — איז א קליינע, עס זענען צוויישן די יידן נישטא געניג אזעלכע, וואס קאנען אויסקומען מיט זייערע פרנסות, די גרויסע מאסע יידן איז ארעם ביז גאר". דאס בילד איז לגמרי נישט איבערגעטריבן, אדרבה, עס שטימט דורכאויס מיט די ידיעות, וואס זענען אונז פארבליבן וועגן דעם ווירטשאפטלעכן לעבן פון די סיציליש יידן. „כמעט אלע האנטווערקער אין אונזער לאנד, — וערט וויטער געזאגט אין דעמזעלבן מעמאריאל,— זענען יידן... די יידן פראדוצירן מעטאל-געשירר, אייזערנע כלי-זיין, בפרט פאדקאוועס, מכשירים פאר דער לאנדווירטשאפט און אלק, וואס עס איז נויטיק פארן שיף-בוי. עס וואלט זיך נישט אזוי לייכט איינגעגעבן צו פארטרעטן זיי (די יידישע האנט-ווערקער און ארבעטער) דורך קריסטן... אויך פארשטייען זיך די יידן זייער גוט אויף אזעלכע אומבאדינגטע ארבעטן פאר דער קריגס-פירונג, ווי דאס בויען וועגן און שאסייען, באשאנצן און באפעסטיקן מויערן". דיזעלבע כאראקטעריסטישע פרטים געפינען מיר אויך אין דעם רייזע-באריכט פון ר' עובדיה יר"א אויס בארטענורא פון י. 1488. וועגן די יידן אין פאלערמא שרייבט ר' עובדיה: „זיי זענען האנטווערקער, סיי וב קו-פער- און אייזן-שמידן, ווי אויך פאסט-טרעגער און פויערים." די יידן אין מעסינא זענען, לויט זיין באריכט, „רייכער, ווי די יידן אין פאלערמא. זיי זענען כמעט אלע האנט-ווערקער, פארען אבער צווישן זיי אויך אייניקע סוחרים." אויף דער שיף, מיט וועלכער ר' עובדיה איז געפארן פון סיציליע קיין ראדוס, האבן זיך געפונען „3 יידישע רימער פון סירא-קוז". זייער כאראקטעריסטיש זענען די ארבעטן, מיט וועלכע די יידן אין פאלערמא האבן, לויט עובדיהס באריכט, געמוזט אפדינען דעם קעניג: „דורך דער אנגרייאה של מלך (angaria, ד. ה. מיט זער-

איז אין י. 1488 געווען אין סיציליע, אַז אין פאלערמא האָבן דעמאָלט געלעבט לערך 850 יידישע משפחות, בעת די קהילה אין מעסינא חאָט אין דערזעלבער צייט געציילט לערך 400 יידישע משפחות. ר׳ עובדיהס אינפארמאַציעס זענען דורכאויס פארלעסלעכע, און אַזוי זעען מיר, אַז די שוין דערמאָנטע צוויי קהילות האָבן פאר־מאָגט א יידישע באפעלקערונג פון איבער 6000 נפשות. נישט וויי־ניקער, ווי פאלערמא אַדער מעסינא האָט, ווייזט אויס, אויך געציילט די אַלטע קהילה אין סיראקוז, די דריטע אַנפירנדיקע קהילה צווישן די סיציליישע יידן. פון אן אפמאך, וואָס איז אין י. 1491 געשלאָסן געוואָרן צווישן דער קהילה אין סיראקוז און דער שטאָט דערוויסן מיר זיך, אַז די יידן האָבן דעמאָלט אויסגעמאַכט 1/18 פון דער גאַנצער שטאָט־באפעלקערונג. אין דעם אפמאך רעדט זיך, נעמ־לעך, וועגן דעם, אַז די יידן זענען פראפארציאָנעל צו זייער צאָל מחויב אָפצוקויפן ביי דער שטאָט־פאַרוואַלטונג 1/18 פון די יאָרלעכע תבואה־זאפאסן, וואָס זענען באשטימט פאר דער גאַנצער שטאָטישער באפעלקערונג. די יידן האָבן, אזוי, אין די גרעסערע שטעט אויס־געמאכט ביז 8% פון דער באפעלקערונג. אין די קלענערע שטעט איז דער פראָצענט, ווייזט אויס, געווען א גרעסערער און האָט דער־גרייכט ביז 10% און מער. עס זענען אונז, נעמלעך, באַוואוסט שטייער־רשימות, וואָס באַווייזן, אַז אין מאַנכע קלייַנע שטעטלעך האָבן די יידן, שוין ביים סוף פון 13־טן י״ה, געצאָלט אין צענטס פון געוויסע שטייערן, וואָס זענען ארויפגעלייגט געוואָרן אויף די שטעטלעך.

דאָס יידישע ווירטשאפטלעכע בילד אין סיצי־ליע איז אין די עיקר־שטריכן זיינע ענלעך צו דעם בילד, וואָס מיר האָבן אין משך פון דער באַהאַנדלטער תקופה געזען אין שפּאַניע אין סאַרדיניע. אן אלגעמיינע אריענטאַציע גיבן אונז די תקנות פון אייניקע סיציליש קהילות און בפרט די באשטימונגען, וואָס באַלאַנ־גען צו דער אינסטיטוציע פון די אויטאָנאָמע יידישע שטייער־קאָמי־סיעס. מיר דערוויסן זיך, נעמלעך, פון די תקנות, אַז אין די קהילות האָבן פונקציאָנירט איינשאַצער־קאָמיסיעס אין אַזא צוזאַמענשטעל, וואָס האָט באריקוכטיקט די סאָציאל־ווירטשאפטלעכע דיפערענצירונג פון דער יידישער באפעלקערונג. אלס יסוד פאר דער שטייער־מאָס האָבן די קאָמיסיעס (געוויסן אין די אקטן "Nove soggetti", דהיינו, „די 9 שטייער־אויסמעסטער״) געניומען דאָס סיסטעם, וואָס איז אין די מאַכמעדאַנישע ממשלה־געביטן צום ערשטן מאָל איינגעפירט געוואָרן.

אויף איין מיליאָן, אַזוי, אַז איין צענטל דערפון באַטרעפט די דער־
מאָנטע צאָל 100.000 יידישע נפשות. דידאָזיקע ציפער איז אַן איבער־
געטריבענע, ווארים עס איז זיך שווער פאַרצושטעלן, אַז די יידן
זאָלן האָבן געטראָגן די שטייער־לאַסט אין דערזעלבער מאָס, ווי די
קריסטלעכע באַפעלקערונג. זייער שטייער־משא איז אין פאַרגלייך מיט
די שטייערן פון די איבעריקע איינוואוינער זיכער געווען אַ סך א
שווערערע, אַזוי, אַז דאָס צענטל שטייערן מוז נישט דווקא באַווייזן,
אַז די יידן האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ צענטל פון דער אַלגע־
מיינער באַפעלקערונג. ווי נישט איז, מוז דאָך אָנגענומען ווערן, אַז
די יידישע וישובים האָבן אין סיציליע בעת דער באַהאַנדלטער תקופה
געציילט א י י נ י ק ע צ ע נ ד ר י ק ט ו י ז נ ט נפשות און אַז די
יידישע באַפעלקערונג איז ביים סוף פון 15־טן י״ה באַשטאַנען
פון העכער 30.000 נפשות. צו אַזא אויספיר קומען מיר אויפן סמך
פון די פאַרבליבענע ידיעות ווענן דער גרויסער צאָל סיציליישע
שטעט און ערטער, וואָס האָבן בעתן מיטלאלטער געהאַט אַ יידישע
באַפעלקערונג. ביז דער העלפט פון 14־טן י״ה ווערן, נעמלעך, אין
די קוועלן דערמאָנט פאַלגנדיקע 22 שטעט און ערטער מיט אַ יידישער
באַפעלקערונג: Adermo, Alcamo, Birona, Caltanisetta, Camarata, Cefalu, Cimucina, Geraci, Girgenti, Guiliana, Lentini, Mazzara, Messina, Milazzo, Naro, Palazzuto, Palermo, Paterno, Piana dei Greci, San Guliana, Sciacca, Syracuse,

אין משך פון דער צווייטער העלפט פון 14־טן י״ה אַנטוויקלען
זיך יידישע ישובים אין נייע 7 ערטער, דהיינו, אין Catania, (1368) Marsala (1375), Minco (1390), Noto (1395), Palizzi (1393), Ragusa (1394) Trapani (1365), און אין משך פון 15־טן י״ה ווערן דערמאָנט יידן אין ווייטערע 23 שטעט און ישובים, ווי: Agosta, Alcasa, Alicata, Caccano, Calata, Bellota, Caltagirone, Carleone, Castiglione, Castrogiovanni, Castronuovo, Castro-Reale, Militello, Modica, Nieosia, Piazza, Regalbuto, Salemi, San Marcomo, Santa Lucia, Savoca, Taomina, Termini, Vizzini.

אויב מיר זאָלן אַפיקו אָננעמען, אַז עס האָבן זיך אין משך פון
דער צייט דיקווידירט אייניקע פון די אָנגעצייקנטע קהילות, בלייבט אָבער
מער ווי וואַרשיינלעך, אַז עס האָבן אין סיציליע, ביים סוף פון
15־טן י״ה, עקזיסטירט ביז 40 קהילות. פון דידאָזיקע קהילות האָבן
אייניקע געהאַט זייער אַן אָנזעעוודיקע צאָל יידן. אַזוי, א שטייער,
גיט אונז איבער ר׳ ע ו ב ד י ה י ר״א פון ב א ר ט ע נ ו ר א, וואָס

צייט, וועו עס זענען נישט געווען קיין שאָסייען אוו קיין בריקן, פֿלעגן זיי ארומפאָרן איבערן לאַנד אוו פֿארברענגען טיילמאָל אין וועג גאַנצע 14 שעה, כדי צו ברענגען אויפן באַשטימטן אָרט קאָרן אוו אַנדערע מינים סחורות. וועו די קריסטן וואָלטן נאָכגעמאַכט די אייפטוען פוו די יידן, וואָלט זיך סארדיניע נישט געפינען אין אזא טרויעריקער לאַגע, וויי ס׳איז געווען דער פאַל אין די צייטן, וועו עס האָט געהערשט דער עלנטער אוו אָבערגלויבישער ארגאַנער (פער- דינאַנד V).

מיט דער פֿאַרייניקונג פוו ארגאַניע אוו קאַסטיליע אין י. 1479 וועירט די לאַגע פוו די יידן אין סארדיניע אַלץ שווערער. אין י. 1485 גיט אַרויס פערדינאַנד דער אַרגאָנער א פאַרארדע- נונג, אז די יידן איז פֿאַרווערט צו עמיגרירן פוו דעם אינזל אָן א ספעציעלער קעניגלעכער באַווילקונג. ערך אין דערזעלבער צייט כאַרווערט ער אין אַן אַנדער פֿאַרארדענונג די יידישע האַנטווערקער, וואָס פאַרנעמען זיך מיט „רוישיקע מלאכות", צו ארבעטן אין אזעלכע טעג, וועו קריסטן פֿראַווען זייערע חגאות.

דער גירוש-דעקרעט, וועלכן דאָס קאַטוילישע הערשער-פּאָר האָט אַרויסגעגעבן אין י. 1492, איז געווען חל אויפן גאַנצן שפּאַנישן הערשאַפּטס-גביט אוו ער האָט א סוף געמאַכט צום יידישן לעבן נישט בלויז אינם שפּאַנישן פעסטלאַנד, נאָר אויך אויף די שפּאַנישע אינזלען. אזויאַרום קומט אין גירוש-יאָר אויך א סוף צו דער געשיכטע פוו די יידן אין סארדיניע.

§ 70 די יידן אין סיציליע.

פונקט וויי אין סארדיניע, האָט זיך אויך אין סיציליע אַנטוויקלט א גרויסער יידישער ישוב אונטער דער אַרגאַנישער ממשלה. די דזשיאָוואַני, דער עלטסטער מחבר פוו א מאַנאָגראַפיע וועגן די סיציליש- יידן (Di Giovanni: L'Ebraismo di Sicilia), דערשינען אין פאַלערמאָ אין י. 1748), בארעכנט, אז די יידישע באַפעלקערונג האָט אין סיציליע אין משך פוו 15-טן י״ה באַטראַפן ערך 100.000 נפשות. אלס יסוד פוו דער- דאָזיקער בארעכענונג דינט אים א פארארדענונג פוו קעניג אלפאָנס V (1416—1485), אז די סיציליש יידן זענען מחויב צו געבן פארן מלוכה-אוצר 1/10 פוו אלע שטייערן, וועלכע עס צאָלט די גאַנצע באַ- פעלקערונג אין סיציליע. די לעצטע וועירט פוו דזשיאָוואַני געשאַצט

יידישע פאלקס ביבליאטעק
ווינדזאר, 814 אירי, אימט
בייי דער י. ל. פרץ-שול

די צאָטן פון 15-טן י"ה בצאקענען אונז געוויר מיט דער טע-
טיקייט פון אייניקע יידן, וואָס האָבן באלאָנגט צו דער ערשטער שיכט,
אזוי, א שטייגער, ווערן דערמאָנט אלס שטייער-ארענדארן: א געוויסער
שמואל ווינצעס (1422), משה סופר (1457, 1467, 1482), משה
אויס קארקאסאָן (1467–1482), נינא, דער ברודער פון משה
אויס קארקאסאָן (1492). דידאָזיקע ארענדארן טרעטן טיילמאָל אויך
ארויס אלס באַנקירן, וואָס באָרגן דעם קעניג גרעסערע געלטער אויף
מלחמה-צוועקן, אזן אלס הויפישע ליפערַאַנטן, וואָס באַזאָרגן די ארמעע
אזן פלאָט מיט פּראָוויאַנט אזן פּיי-זיין. אין י. 1467 ווערט דער
דערמאָנטער משה אויס קארקאסאָן נאָמינירט אלס הויכער באַאַמטער
ביים מלוכה-געריכט אין אלגהערא. אין י. 1482 ארענדירט ער
פאר א צינז פון 2.250 ליוור די שטייער-הכנסות פון אייניקע סאר-
דינישע באַצירקן. זיין ברודער נינא בארגט דעם קעניג געלטער פאר
דער ארמעע אזן פלאָט. צו די דאָרטיקע „גרויס-יידן" האָבן אויך באַ-
לאַנגט ווידאל דע סאנטא פּאַ אזן צאַרע (Zare) אויס
קארקאסאָן. דער ערשטער איז אין י. 1423 מנדר 600 ליוור
אויף צו פּאַרריכטן די שטאָט-מויערן אין אַלגהערא, דער צווייטער
גיט אין י. 1459 פּאַרן זעלבן צוועק 622 ליוור. פון די יידן, וואָס האָבן
זיך פּאַרנומען מיט פּרייַ פּראָפּעסיעס, ווערן דערמאָנט די מעדיצין-
דאָקטוירים: באָנגאָדאָס באַנדאָווין (Bongodas Bondavin; 1390
שלמה אוועראָרקעס (Averorques), פון סוף 14-טן י"ה; יצחק
עימיעס (Eymies) 1406 אזן חיים פון ציפרוס 1460.

וואָס שייך די יידן פונם מיטעלן קלאַס, באַגעגענען מיר צוויישן
זיי אין א גרויסער צאָל יידישע שמידן, שלאָסער, וועבער,
זיידער-ארבעטער וכדומה. אין דעמזעלבן צוזאַמענהאַנג קלן
מען אויך דערמאָנען די יידישע שרייבער אזן בוך-פירער, וואָס זע-
נען געווען באַשעפטיקט אין פאַרשיידענע אונטערנעמונגען.

נישט זעלטן טרעטן אויך ארויס יידישע קאָלעקטיוון אלס אונ-
טערנעמער. אזוי, א שטייגער, ווערט ביים אָנהויב פון 15-טן י"ה
אָנגעמערקט אין די צאָטן, אז די קהילה אין אלגהערא האָט געגעבן
1600 דוקאָטן צושטייער, כדי צו ארגאַניזירן די פאַרווארלאָזטע באַרג-ער-
בעט ביי איגלעסיאס.

אָפּשאַנדיק די ראָלע פון די יידן אינם ווירטשאַפּטס-לעבן פון
סאַרדיניע, שרייבט וועגן זיי דער היסטאָריקער באָלאַני ספאַנא
(אין זיין ווערק: „Gli Ebrei in Sardegna"): דערעיקרשט האָבן זיי (די
יידן) זיך אויסגעצייכנט אויפן געביט פון האַנדל און מלאכה. אין א

קאַפּיטל פיר און צוואַנציק

יידישע ישובים אין די שפּאַנישע פּראָווינצן: סאַרדיניע און סיציליע און זייער וויכטשאַפטס-לעבן זינט דער העלפט פון 14-טן יאָרהונדערט ביז זייער צעשטערונג אין יאָר 1492.

§ 69 די יידן אין סאַרדיניע.

אין י. 1354 ווערט דער אינזל סאַרדיניע פאַרנומען דורכן אַראַגאָנישן קעניג און ווערט פאַרוואַנדלט אין זיינער א פּראָווינץ. די יידישע באַפעלקערונג, וואָס איז פריער געווען אויף דעם אינזל א מינימאַלע, הויבט אָבער פון דערדאָזיקער צייט אָן צו וואַקסן, א דאַנק דער כסדר־דיקער איינוואַנדערונג פון די אַראַגאָנישע יידן. אין משך פון 15-טן י״ה קומען אָן יידישע איינוואַנדערער פון מאַיאָרקא און פון די צפונדיקע שטעט אין אַראַגאָניע, ווי, א שטייגער, פון באַרצעלאָנא. עס אַנטוויקלען זיך אייניקע קהילות, צווישן וועלכע ס׳פאַרנעמט דעם אויבנאָן די קהילה אין אַלגהעראָ (Alghero).

די ווירטשאַפטלעכע לאָגע פון די סאַרדינישע יידן איז בעת דער באַהאַנדלטער תקופה אין אַלגעמיין א גינסטיקע. ענלעך, ווי אין שפּאַניע, לאָזן זיך אויך אין סאַרדיניע אויסטיילן צוויי שיכטן אינם יידישן ווירטשאַפטס־לעבן: איין שיכט פון רייכע באַנקירן, סוחרים, שטייער־אַרענדאַרן, אַרמעע־ליפעראַנטן, באַאַמטע, מעדיצין־דאָקטוירים וכדומה, און א צווייטע שיכט פון ווייניק באַמיטלטע האַנטווערקער און קרעמער.

אזעלכע לכנימדיקע קריסטן האָבן בסוד-סודות ליקווידירט זייערע פּער־
מענגס און האָבן אויסגעוואַנדערט קיין פּלאַנדריע, איטאַליע,
אָדער אין די מזרח-לענדער, האָט דער קעניג דעם 20-סטן און 24-סטן
אַפּריל 1499 ארויסגעגעבן צוויי פּראָקלאַמירטע עדיקטן, אז אלע קויף־ אָדער
טויש-אָפּמאַכן, וואָס זענען געשלאָסן געוואָרן צווישן די לכנימדיקע
און אמתע קריסטן, דארפן אין משך פון 8 טעג זיך מעלדן
ביי דער מאַכט און אז אויף להבא מעגן די לכנימדיקע קריסטן פּער־
קויפן זייערע גיטער און אויסוואַנדערן בלויז אויפן יסוד פון א
קעניגלעכער דערלויבעניש. אויף אַזא אופן האָט דער קעניג קאָנ־
זעקווענט געשטרעבט צו באַוואָרענען דעם מלוכה-אוצר און דאָס לאַנד,
אַז דער נוצן פון די יידן — די לכנימדיקע קריסטן זאָל נישט גיין
לאיבוד.

אין י. 1498 האָבן די גלויבנס-פעסטע יידן געמוזט פּראָקלאָמירן
די לעצטע מדינה אויפן שפּאַנישן האַלב-אינזל: דאָס קיינע מוכהלע
נ א ו א ר א. צום גירוש האָבן דאָ גורם געווען די פּסאירונגען אין
די שכנותדיקע מלוכות און דער פּראָטעסטאַנטישער דרוק, וואָס איז אויף
דעם נאַוואַרישן קעניג אויסגעאיבט געוואָרן דורך דער קירכע אוּן
דורך די מאַגיסטראַטן פון אייניקע שטעט, ווי טודעלא, טאַפּאַלאָ וכדומה.

אויסוואַנדערונג אָדער שמד! — דאָס איז אויך געווען דער גורל
פון די יידן, וואָס האָבן געזעבט אין די שפּאַנישע פּראָווינצן סאַר־
דיניע און סיציליע, אָבער אויכפּירלעכער וועגן דעם אינם ווייטער־
דיקן קאַפּיטל.

האָט זיך דאָס אין אַ פּאָר וואָכן אָרום נאָכן פּאַרעפּנטלעכן דעם דעקרעט. אין פעברואַר 1497 באַרירט דער קעניג אויף אַ זיצונג פונם מלוכה-ראַט די פראַגע וועגן צוואַנג-שמד, און ער באַשטעטיקט דאָסדאָזיקע מיטל בנוגע די יידן. אָנהויב אַפּריל 1497 גיט עֶר אַרויס אַ באַפעל, מען זאָל אין אַשטימטן טאָג צונעמען בײַ די יידן מיט געוואַלד אַלע קינדער אין עלטער ביז 14 יאָר און זיי איבער-געבן צו קריסטן, וואָס זאָלן זיי דערציען. דער באַפעל וועלט אויס-געפירט. דעם 30-סטן מאַי 1497 לאָזט דער קעניג פּאַרעפּנטלעכן אַ פּאַראַדעמונג וועגן אָנוסים: יעדער ייד, וואָס איז געצוואונגען צום שמד, באַקומט 20 יאָר צייט, בכדי זיך אײַנצולעבן אין דער נייער אמונה. אין משך פון דערדאָזיקער צייט וועט ער נישט געשטעלט ווערן פאַר קיין שום אינקוויזיציע-טריבונאל דערפאַר, וואָס ער פירט זיך נישט, ווי אַ קריסט, אָבער ווער עס וועט נאָכן פאַרלויף פון די 20 יאָר וווייטער בלייבן בײַם יידישן גלויבן, — בײַ דעם וועט צוגענומען ווערן דאָס פאַרמעגן, וואָס וועט איבערגעגעבן ווערן צו זיינע קריסט-לעכע יורשים. דער ציל פון דער פּאַראַדעמונג איז קלאָר: זי איז אַ מין באַפרייונג פונם גירוש פאַרן פריזיז פון אַ לפּנימדיק קריסטנטום, וואָס בלייבט אין משך פון 20 יאָר פריי פון יעטוועדער שטראָף. אַ לאָקונגס-מיטל פאַר די יידן, אַז זיי זאָלן נישט אַוועק פון לאַנד! ווען עס האָבן זיך אָבער, נישט געקוקט דערויף, פאַרט געפונען עטלעכע צענדליק טויזנט גלויבנס-פעסטע, וואָס האָבן זיך צום באַ-שטימטן טערמין (סוף אָקטאָבער) פאַרזאַמלט אין די האפנס, בכדי אויסצוואַנדערן פון דער מדינה, האָט דער קעניג אַזוי פאַרשטאַנען איינצואַרדענען זיין מאַנעוואר מיט די יידן, אַז די שיפן זענען נישט אָנגעקומען צו דער צייט און די פאַרזאַמלטע זענען פאַרבליבן נאָכן טערמין אויפן פאַרטוגעזישן באָדן. דערויף האָט מען זיי, אַלס שול-דיקע אין עובר זיין אויפן גירוש-דעקרעט, מיט טעראָר געצוואונגען צום שמד. די קירכע האָט טריומפירט! צו די יידן איז געמאַכט געוואָרן אַ סוף. דער תנאי, וואָס איז אויסגענומען געוואָרן בײַ דעם קעניגס שידוך, איז דורכגעזעצט געוואָרן. און פאַרט האָט דער קעניג דער-גרייכט זיין ווירטשאַפטלעכן און פינאַנציעלן ציל: צוליב דעם גירוש-דעקרעט זענען בקויז אַ מינימאַלע צאָל יידן אַוועק פון דער מלוכה, דער רוב בנין און מנין איז געבליבן אין לאַנד, געשיצט דורך דער פאַראַדענונג וועגן דעם לפּנימדיקן קריסטנטום, וואָס איז, אַזוי צו זאָגן, לעגאַליזירט געוואָרן אויף גאַנצע 2 צענדזיק יאָר. ווען עס האָט זיך אין די נאָענטסטע אַנדערטהאַלבן יאָר אַרויסגעוויזן, אַז טײַ-

גלויבן און צו דינען אלס קומענדיקער שטאב פון קאלאניסטן. די אומפארמעגלעכע עמיגראנטן ווערן לויט דעמזעלבן באפעל פארשיקט אויף באשטעלטע שיפן, וואוהין זיי אליין ווילן. דאקעגן ווערן פאר־האלטן די קאפיטאל־קרעפטיקע עמיגראנטן און אלע קוואליפיצירטע בעלי־מלאכות פון צווישן די וואנדערער; עס ווערט זיי פראקלאנגירט דאס וואונרעכט און זיי מעגן זיך איינארזענען אינם לאנד.

מיט דידאזיקע געוואלד־טאטן לגבי די ארעמע און מיט די „טובות" לגבי די רייכע אדער ווירטשאפטלעך־איינגעארדנטע יידן ווערט צוגעגרייט דער באדן פאר דעם מוראדיקן פינאנץ־ווירטשאפט־לעכן מאנעווער, וואס איז דורכגעפירט געווארן דורך דער רעגירונג ביים סוף פונם יאר 1496 און אין משך פונם י. 1497. דער פארלויף פון די פאסירונגען איז געווען אזא: סוף י. 1495 פארנעמט דעם פארטוגעזישן טראן דער יונגער קעניג מאנועל. דער קעניג טראגט זיך ארום מיטן גדאנק, צו נעמען די עלטסטע שפאניש אינפאנטין, די טאכטער פון פערדינאנד און איזאבעלא פאר א ווייב. די שפאנישע קירכע־שרות נוצן אויס די סיטואציע און בינדן צונויף מיט דעם־דאזיקן שידוך א טייוולאנישן פלאן קעגן די פארטוגעזישע יידן: די חתונה דארף ווערן א געלעגנהייט, ביי וועלכער עס וועט זיך אנט־פלעקן א נייער טריומף פון דער קירכע איבער דעם יידישן גלויבן!.. אונטער דער קירכע־השפעה איז דאס שפאנישע הערשער־פאר מספים צו דעם שידוך, אויב מאנועל וועט זיך מתחייב זיין צו פארטרייבן די יידן פון זיין מדינה. מאנועל אנטשליסט זיך דערצו. דעם 30־סטן נאוועמבער 1496 ווערט געחתמעט דער חתונה־אפמאך און נישט קיין גאנצע 4 וואכן שפעטער, דעם 24־סטן דעצעמבער 1496, פארצפנטלעכט דער קעניג א גירוש־דעקרעט, לויט וועלכן ס'ווערט די יידן בפיוקן אין משך פון 10 חדשים, ביז סוף אקטאבער 1497, צו פארלאזן דאס לאנד. דער תנאי איז אנגענומען געווארן, אבער בלויז פארמעל, ווי עס האבן דאס דערווייזן די געשעענישן, וואס האבן זיך באלד דערויף אפגעשפילט. דעם קעניג איז לגמרי נישט געלעגן אין זינען ארויסצופטרן פון לאנד אזעלכע פינאנציעל און ווירטשאפטלעך וויכטיקע עלעמענטן, ווי דאס זענען געווען די יידן. ביי אים איז געווען רעכט אנצוווענדן אזא מיטל, ווי צוואנג־שמד, אבי זיי נישט צו פארלירן פון דער מוכה! מיט אזא פלאן האט ער זיך ארומגעטראגן, ווייזט אויס, שוין אין יענעם מאמענט, ווען ער האט געחתמעט דעם חתונה־אפמאך. דער גירוש־דעקרעט איז געווען בלויז א פארשלייערונג פון די אמתע כוונות זיינע. ארויסגעווייזן

דידאָזיקע טענדענץ קומט צום אויסדרוק שוין אין י. 1492, באַלד נאָכן גירוש-שפּאַניע, ווען עס איז אַרויסגעשוואומען די פרעגע וועגן אויפנעמען די צענדליקער טויזנטער שפּאַנישע יידן, וואָס האָבן געזומען שטראָמען קיין פּאָרטוגאַל. דער קעניג הויאן II, וואָס האָט דעמאָלט רעגירט אין פּאָרטוגאַל, האָט נישט געוואָלט דערויף, וואָס א מערהייט פון זיינע יועצים איז געווען קעגן אַריינלאָזן די אומגליק-לעכע יידן. ער האָט אויך אָפּגעפּאַרטיקט מיט אַן אָפּזאָג א דעלע-גאַציע הייאישע יידן, וואָס האָבן, צוליב ענלעכע טעמים, גע-שטרעבט צו שטערן די איינוואַנדערונג פון די שפּאַנישע ברידער. פּאַר אים איז נאָר געווען וויכטיק דער פינאַנציעלער מאָמענט, אין היות, ווי ער האָט זיך געזען די מאַכמעדאַנער און צפון-אַפריקע, לייזרן זיינע מלחמה-פלענער קעגן די מאַכמעדאַנער און האָט פּאַרוואַנדלט די איינ-וואַנדערונגס-פּראָגע אין א פינאַנציעלן ענין, האָבנדיק דערביי אין זינען אויך געוויסע פּאָלקס-ווירטשאַפטלעכע אינטערעסן. ער שיסט, נעמלעך, מיט א דעלעגאַציע פון די איינוואַנדערער אַן אָפּמאַך, לויט וועלכן ער דערלויבט די איינוואַנדערער צו פּאַרברענגען אין פּאָרטוגאַל 8 חדשים צייט אונ ער איז זיך מתחייב צו באַזאָרגן זיי מיט שיפן נאָך דעם, ווי דער טערמין וועט זיך ענדיקן. דערפּאַר האָבן די איינ-וואַנדערער צו צאָלן לטובת דעם מלוכהשן אוצר אַזעלכע סומעס: 600 פּאַרמעגרעכע משפחות פון צווישן די אימיגראַנטן צאָלן פּאַרן אַריינלאָזן זיי אין לאַנד און פּאַר דעם דערווייליקן וואוינרעכט צו 100 דוקאַטן א יעדע; אַלע איבעריקע איינוואַנדערער, מיט דעם אויסנאַם פון זויג-קינדער, צאָלן צו 8 דוקאַטן פון קאָפּ; בעלי-מלאכות, מעטאַל-אַרבעטער און וואָפן-שמידן – בלויז א העלפט דערפון, דהיינו, 4 דוקאַטן פון קאָפּ. ביי א צאָל פון לערך 120.000 איינוואַנדערער האָט דער קעניג אויף אַזא אופן אַרויסבאַקומען א הכנסה פון א האַלב מיליאָן דוקאַטן.

וועו עס זענען אַריבער די באַוויליקטע 8 חדשים וואוינרעכט, שפּילן זיך אָפּ געשעענישן, וואָס באַווייזן בולט, אַז דער קעניג האָט געהאט א דורכגעטראַכטן פּלאַן, ווי אַזוי ווייטער צו „שלאָגן קאַפּיטאַל" פון די מענטשן-מאַסן, וואָס זענען אים אַריינגעפאַלן אין די הענט אַריין, א דאַנק דעם גירוש-שפּאַניע. לויט א קעניגלעכן באַפעל וועלן, נעמלעך, ביי די עמיגראַנטן מיט טעראָר צוגענומען אַלע קינדער פון 2 ביז 10 יאָר און זיי ווערן פּאַרשיקט אויף די ניי-אַנטדעקטע סאַנט-טאָמאַס-אינזלען, בכדי דאָרט דערצויגן צו ווערן אין קריסטלעכע

מ. קייזערלינג, האָט די רעגירונג באַשטימט פאַר דער צווייטער עקספּעדיציע פון קאָלומבוס אייניקע מיליאָנען מאַראַוועדי פון די געלטער און ווערט-זאַכן, וואָס זענען געבליבן פון די אויסגעוואַנדערטע ייִדן. בלויז אין בורגאָס אליין זענען אויפן סמך פון צוניפגעשטעלטע איינווענטאַרן מאָביליזירט געוואָרן פאַרן דאָזיקן צוועק אַן ערך 3.000.000 מאַראַוועדי פון די דעפּאָנירטע יידישע געלטער און אַן ערך 4.000.000 מאַראַוועדי פון דעם פאַרקויף פון די איבערגעבליבענע יידישע הייזער און ווערט-זאַכן.

די רעגירונג האָט געפּרואַווט אַרויסצובאַקומען „אַנטשעדיקונגען" כּאַר די פאַרלוירן געגאַנגענע יידישע שטייערן. נישט בלויז ביי די אייגענע בירגער און באַאַמטע, וואָס זענען געקומען צוליב דעם גירוש אין באַזיץ פון יידישע הייזער, געלטער און ווערט-זאַכן, נאָר אויך אין אויסלאַנד. אַזוי, א שטייגער, האָבן מערערע שפּאַניש יידן מיטגענומען מיט זיך ביי דער אויסוואַנדערונג וועקסלען אויף א סומע פון 428,000 מאַראַוועדי, וואָס האָבן געזאָלט אויסגעצאָלט ווערן דורך סוחרים אין ענגלאַנד. דערווייסנדיק זיך וועגן דעם, שרייבט איזאַבעלא דעם 18-טן אויגוסט 1494 א בריוו צום ענגלישן קעניג, ער זאָל מיטווירקן, אַז דאָס געלט זאָל אייגנטלעכ ווערן דעם שפּאַנישן מלוכה-אוצר, אַנשטאָט די יידן...

§ 68 דער גירוש פון פּאָרטוגאַל און נאַוואַרא. (1498—1496)

א גאַנץ אייגנאַרטיקן כאַראַקטער האָבן געהאַט די פּאַסירונגען, וואָס זענען פאָרגעקומען אין פּאָרטוגאַל אין צוזאַמענהאַנג מיטן גירוש-שפּאַניע. אין קעגנזאַץ צו שפּאַניע, וואו די רעגירונג האָט אין ליעטן מאָמענט, אונטערן דרוק פון דער קירכע אויך פון די שטעט, געאָפּפערט מיט דעם ווירטשאַפטלעכן און פינאַנציעלן נוצן, וועלכן זי האָט געהאַט פון די יידן, האָט די פּאָרטוגעזישע רעגירונג געפרוּווט צו געפינען אַזא אויסוועג, אַז דער קירכלעכער אינטערעס זאָל וואָס וויניקער פאַראַליזירן דעם מלוכהשן. די רעגירונג איז דאָ געווען אַנטשלאָסן, ווי וויַיט מעגלעך צו פאַרהאַלטן אין לאַנד יענע יידישע עלעמענטן, וואָס האָבן צוליב פאַרמעגנס און קוואַליפיקאַציעס געהאַט א באַדייטונג סיי פאַר דעם מלוכהשן אוצר און סיי פאַר דער פאָלקס-ווירטשאַפט. זי איז געווען דערצו אַנטשלאָסן, אַפּילו ווען זי זאָל דאָס מוזן דורכפירן מיט דער הילף פון טעראָר און צוואַנגס-שמד.

פּאָנירט בייַ קריסטן אוּן אַז מען זאָל די אינוועסטאריזירטע זאַכן פּאַרקויפן אוּן איינצאָלן דאָס געלט דעם קעניגלעכן אוצר. אויף אַזאַ אופן האָט די רעגירונג אין דער גרעסטער אייַלעניש געפּראָווט זיך צו פּאַרגיטיקן פּאַר די יידישע שטייערן, וואָס האָבן געזאָלט, צוליב דעם גירוש, אויפהערן צו שטראָמען אין דער מוכהשער קאַסע. אין דער שטאָט בורגאָס זענען אָנגעקומען די דערמאָנטע אויספיר-פּאַראָדענונגען אין אַ צייט, וועלן די יידן האָבן שוין לאַנג געהאַט אויסגעוואַנדערט פּוּן דער שטאָט. ענלעך איז אויך געווען דער פּאַל אין אַנדערע שטעט. ווי גרויס עס איז נישט געווען די סומע, מיט וועלכער די רעגירונג האָט זיך פּאַרגיטיקט פּאַר די פּאַרלאָרענע יידישע שטייערן, קען אָבער קיין שום צווייפל נישט זיין, אַז אַ סך מער האָבן צוליב דעם גירוש געמאַסן פּאַרשיידענע באַאַמטע, וואָס האָבן פּאַר גוטע געלטער אַוועקגעקערט די אויגן ביים צונויפשטעלן די אינוועסטאַרן, אָדער וואָס האָבן סתם צוגערויבט פּאַר זיך יידישע וערטזאַכן; עס זענען אויך געווען גענוג שטאָט-לייט, צו וועלכע די יידן האָבן פּאַר גראָשנס געמוזט פּאַרקויפן זייער באַזיץ. אַ ר׳ אינטערעסאַנטע דאָקומענטן, וואָס אילוסטרירן אונז דעמאָזיקן פּאַקט, זענען לעצטנס פּאַרעפנטלעכט געוואָרן פּוּן סעראַנאָ אוּן פּריץ בערמיר דערוויסן זיך פּוּן זיי אויך וועגן אַזאַ אויסערסט כאַראַקטעריסטישן פּרט, ווי דער פּאַקט, וואָס די אינקוויזיטאָרן פּלעגן דער רעגירונג שטאַרק מיטהעלפן אויסצופּינען יענע לייט, ביי וועלכע די יידן האָבן דעפּאָנירט אָדער צו וועלכע זיי האָבן פּאַרקויפט זייערע זאַכן.

צום באַשטימטן טערמין איז פּוּן די אַלטע יידיש-שפּאַנישע ישובים אַנטרונען געוואָרן דער לעצטער לעבעדיקער אָטעם. דער גרעסטער טייל יידן האָט זיך געלאָזט קיין פּאָרטוגאַל. עס זענען אָבער אויך געווען אין די הונדערטער אַזעלכע, וואָס האָבן אויף גענגענע שיפן אויסגעוואַנדערט קיין איטאַליע (אָראַן, נעאַפּאָל וכדומה) אָדער קיין צפון-אַפריקע. קערך 12.000 קאַסטיליש און אַראַגאָנישע יידן האָבן עמיגרירט קיין נאַוואַרא.

עס האָט נאָך געדויערט אייניקע יאָר, ביז עס זענען דערפירט געוואָרן צו אָפּשלוס די אויספּאָרשונגען פּון דער רעגירונג בנוגע די איבערגעבליבענע יידישע פּאַרמעגנס. פּון דער מענגע דאָקומענטן, וואָס באַלאַנגען צום דאָזיקן ענין, איז כדאי אויסצוטיילן פּאָלגנדיקע כאַראַקטעריסטישע פּרטים.

לויט די דאָקומענטן, וואָס זענען פּאַרעפנטלעכט געוואָרן דורך

רעגירונג האָט גאָרנישט געטראַכט וועגן אַן אײנמאָליקער מאַסן-אויס-פֿלינדערונג פֿון די יידן, אַזוי ווי דאָס איז געווען דער פֿאַל בײַם גירוש-ענגלאַנד אָדער בײַם גירוש-פֿראַנקרײַך. אין ענגלאַנד און פֿראַנקרײַך זענען פֿאַר דעם גירוש פֿאָרגעקומען מאַסן-אַרעסטן פֿון די יידן און אַן אינוועַנטאַריזאַציע פֿון זייערע פֿאַרמעגנס; ערשט שפּעטער ווען דידאָזיקע אַקציעס זענען שוין דורכגעפֿירט געוואָרן, האָט מען פֿאָרדנט דעם גירוש. אין שפּאַניע איז דערפֿון נישט פֿאַראַן קיין שפּור, דער גירוש-דעקרעט באַשטימט דאָ קורץ, אַז די יידן דאַרפֿן פֿאַרלאָזן דאָס לאַנד נישט שפּעטער, ווי סוף חודש יולי 1492 און אַז זיי „מעגן מיט זיך מיטנעמען זייער באַזיץ, מיט דעם אויסנאַם פֿון גאָלד, זילבער, געמינצטע מטבעות און אַנדערע זאַכן, וואָס זענען אונטערגעוואָרפן דעם אַלגעמיינעם פֿאַרוויספֿיר-פֿאַרבאָט"... ביז סוף יולי ווערט די יידן דורך דער רעגירונג פֿאַרגאַנטירט „דער קעניגלעכער שוץ און די זיכערקייט פֿון זייער לעבן און באַזיץ", כדי זיי זאָלן קאָנען „אין משך פֿון דעם באַשטימטן טערמין לויקווידירן זייערע גע-שעפֿטן, דיספּאָנירן מיט זייערע פֿאַרמעגנס... און פֿאַרקויפֿן, אויסבייטן אָדער פֿאַרשענקען זייערע באַוועגלעכע און אומבאַוועגלעכע גיטער". קוים 4 חדשים צייט איז געבליבן די יידן אויף צו לויקווידירן זייער האָב און גוטס. אין מאַנכע שטעט איז דער טערמין פֿאַקטיש געווען נאָך קירצער, מחמת דער גירוש-דעקרעט איז דאָ באַקאַנט געוואָרן מיט אַ פֿאַרשפּעטיקונג פֿון עטלעכע וואָכן. אַזוי, אַ שטייגער, איז אין סאַראַגאָסאַ דער גירוש-דעקרעט פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן ערשט אין אַ חודש אַרום נאָך זיין דערשיינען: נאָך אַ ראיה, אַז די זאַך איז נישט געווען קיין פּראַנמעסיקע און אַז די רעגירונג האָט דעם גירוש נישט געהאַט צוגעגרייט! דער קורצער לויקווידאַציע-טערמין האָט אַרויסגערופֿן אַן אומגעהויערע אַנטוועַרטונג פֿון דעם יידישן האָב און גוטס, און די שטאָט-לייט און באַאַמטע זענען געווען די-יניקע, וואָס האָבן געהאַט די מעגלעכקייט אויסצוקאָפֿן דעם פּעטן ביסן, נאָך אייידער עס האָט זיך וועגן אים אַרומגעקוקט די רעגירונג. ערשט אין עטלעכע וואָכן אַרום, נאָכדעם, ווי דער דעקרעט איז דערשינען, ווען די יידן האָבן שוין געהאַט לויקווידירט אַ טייל פֿון זייערע פֿאַרמעגנס, קומט די רעגירונג מיט אויספֿיר-פֿאַראָרדענונגען אין צעשיקט הענדום-פֿענדום צו די באַאַמטע אַ מענגע באַפֿעלן אין דע-קרעטן, אַז מען זאָל אינוועַנטאַריזירן דאָס געלט, דאָס גאָלד אין זילבער, ווי אויך אַלע ווערט-זאַכן, וועלכע די יידן האָבן איבערגעגעבן צו זייערע נאָענטע קרובים — די אנוסים, אָדער וועלכע זיי האָבן דע-

לוינונג פֿאַר דער פּינאַנציעלער היקף מצד דער אינקוויזיציע, פֿלעגט די רעגירונג אָפּענטפֿערן ענטוועדער מיט לאָקאַלע פּאַרטרייבונגען אָדער גלאַט מיט תירוצים, אַז די קריגס־אָפּפֿאַרצייַטן וואָלטן דורכן אַלגעמיינעם גירוש שטאַרק באַשוואַרט געוואָרן. האָט מען טאַקע גע־וואַרט אויפן סוף פון דער מחמה. דעם 2־טן יאנואַר 1492 קומט פאָר דער פייערלעכער אַריינמאַרש פון הערשער־פּאָר קיין גראַנאַדאַ. דער קריג איז מיט גרויס נצחון פֿאַרענדיקט. הויבט זיך טאַקע אָן דער געגראַל־אטאק פון די קירכע־לייט קעגן די יידן. אין דער פּראַכט־פולער אלהאמברא ווערט דעם הערשער־פּאָר פרעזענטירט דער „יידישער וועקסל". דער אויסרייד מיט די קריגס־אָפּפֿאַרצייַטן קאָן שוין מער נישט גיטן. דאָס הערשער־פּאָר קוועלקלט זיך נאָך אייניקע וואָכן און עס טראַכט, ווי אַזוי צו ראַטעווען די „געטרייַע קאַמער־קנעכט", אָבער פֿאַרפֿאַלן: די קירכע־לייט האָבן די געלעגנהייט נישט אַרויסגעלאָזט פון די הענט! נאָך איידער מען האָט פֿאַרענדיקט דעם קריג זומער־צייַט, אין י. 1490, האָבן זיי, ווי געהערויק, צעבראָזן די גירוש־שטימונג, אינספּאַניזירנדיק אַ גרויסן עליית־דם־פֿראַצעס. אין נאָוועמבער 1491, אַ פּאָר וואָכן פֿאַר דעם טריומפירנדיקן אַריינמאַרש אין גראַנאַדאַ, איז דער „מערדער" מיט גרויס פּאַראַד פֿאַרברענט געוואָרן אין אוויל... בקיצור: צוזאַמען מיט די אינקוויזיטאָרן האָט דעם גירוש אויך פֿאַרלאַנגט די „גאַס", וואָס איז דערצו אויף אַ געהעריקן אופן צוגעגרייט געוואָרן. עס האָבן אויך געשטורעמט די הארן פון די מאַגיסטראַטן און שטאַט־ראַטן, זענדיק אין דמיון גרויסע עשירות־קוואַלן פון יידישן האַב און גוטס. עס האָבן אויך מיטגעהאָלפן אין דער יידן־פיינטלעכער אקציע כלערקיי באַאַמטע, באַרעכענדיק פֿאַרויס די ריווחים, וועלכע עס קאָן זיי אַריינברענגען דער גירוש. דעם 31־טן מערץ 1492 פֿאַלט די אַנטשיידונג: דאָס הערשער־פּאָר שרייבט אונטער דעם גירוש־דעקרעט! עס האָט נישט געהאָלפן די השתדלות פון דאן יצחק אברבנאל. טאָרקוועמאַדאַ האָט געזיגט אויף דער גאַנצער ליניע...

מען נעמט זיך צו דער דורכפירונג פונם גירוש־דעקרעט און דאָ ווייזט זיך בולט אַרויס, אַז די זאַך איז געקומען אַזוי אומגעריכט פּאַר דעם הערשער־פּאָר, אַז עס האָט אַפּילו נישט געהאַט קיין צייט, ווי געהעריק אויסצונוצן דעם גירוש אַלס אַ פינאַנציעלע געלעגנהייט. אין די אַרויסטרעטונגען פון דער רעגירונג נאָכן אונטערשרייבן דעם גירוש־דעקרעט פעלט יעטוועדער סימן פון פלאַנמעסיקייט און אָרדענונג. שוין דער נוסח פונם גירוש־דעקרעט גופא באַווייזט, אַז די

יוני, יולי און אויגוסט 1492, בעת עס איז אין סוף מערץ באַשלאָסן געוואָרן דער אַלגעמיינער גירוש.

מיר דערנענטערן זיך צום טראָגישן פינאַל.

נאָך אין י. 1491 איז דאָס הערשער-פּאָר געווען אַזוי וויט פון דעם גענאַנק, צו פּאַרטרייבן די יידן פון זייער מלוכה, אַז עס האָט אינם דאָזיקן יאָר באַנייט א רייַ אָפּמאַכן מיט יידישע שטייער-אַרענדאַרן אויף וויטערע 4 יאָר... דער נצחונדיקער פּאַרלויף פון די קריגס-אָפּעראַציעס קעגן גראנאדע און די גלייכצייטיקע פינאַנציעלע דערפאָלגן פון די אינקוויזיציע-טריבונאַלן האָבן אָבער וואָס וויטער, אַלץ מער פּאַרשטאַרקט דעם דרוק, וואָס איז אין דער יידן-פראַגע אויסגעאיבט געוואָרן אויף דעם הערשער-פּאָר מצד דער קירכע און די שטעט. די קירכע, וואָס האָט זיך געלאָזט איינשפּאַנען אין דעם פינאַנץ-וואָגן פון דער מלוכה, האָט אויסגעצייכנט גוט גענוצט, וויי אַזוי די וועלט שאַצט אָפּ די אַרבעט פון דער אינקוויזיציע און אַז דער פּויפּסט אַליין גלויבט נישט אין איר אידעישן כאַראַקטער (א ראיה – די שאַרפע וועגן דער אינקווי-דורכאויס ערדישע, מאַטעריעלע צילן, וועלכע ער האָט באַנוצט, כאַראַקטעריזירנדיק די אינקוויזיציע אין די שוין ציטירטע ברעווס און בריוו פון די יאָרן 1482–1483). האָבן זיך טאַקע די אינקווי-טאָרן געוויטיקט אין אַן אויפטו, וואָס וואָלט דער קריסטכעכער וועלט באַווייזן, אַז זיי מיינען עס זייער ערנסט מיט דער באַקאַמפונג פון די אומגלויביקע... די פּאַרטרייבונג פון די יידן, א דאַנק דער אָנשטרענ-גונג און באַמיונג פון די קירכע-לייט, האָט געקאָסט זיין אַזא באַווייז! דאָס האָבן די אינקווי-טאָרן פון טאַרקוועמאַדאס חדר גוט פאַרשטאַנען און האָבן אויך קאָנזעקוועכט געשטרעבט צו דעמאָזיקן ציל. די לאָקאַלע גירושים פון די יידן, וואָס האָבן, אגב, בלויז אַריבערגעפּלאַנט די יידישע באַפעלקערונג פון אַיין פּראָווינץ אין דער אַנדערער, פון דרום-שפּאַניע קיין צפון-שפּאַניע, האָבן דער קירכע נישט געקאָסט באַפרידיקן. העכסטנס האָבן זיך דערמיט געקאָסט באַ-פרידיקן די דרום-שטעט, וואָס האָבן אַרויסגעפּטרט זייערע יידישע קאָנקורענטן. דערפאַר אָבער איז אַלץ שטאַרקער געוואָרן די אומצו-פרידנקייט פון די צפון-שפּאַנישע שטעט, וואו עס האָבן זיך גענומען קאָנצענטרירן גרעסערע יידישע מאַסן. וויילאַנג עס האָבן געדויערט די קריגס-אָפּעראַציעס קעגן גראַנאַדע, איז די רעגירונג שוועך געווען צו באַווען צו אַן אַלגעמיינעם גירוש-דעקרעט: אויף די פאָדערונגען פון די אינקווי-טאָרן, וואָס האָבן פאַרלאַנגט דעם גירוש אַלס באַ-

מען זאָל פאַרטרייבן די יידן פון די אנדאלוזישע געביטן – סעוויל
און קאָרדאָוואַ, און אַז מיט איין יאָר שפעטער גיט אַרויס קעניג
פערדינאַנד אַ פאַראָרדענונג, אַז די יידן איז פאַרוועלט צו בלייבן אין
וואַלענסיאַ (1483). צוליב דעם גירוש פון אנדאלוזיע זענען מער,
ווי 4000 הייזער געבליבן אומבאַוואוינט. די פאַרטריבענע האָט מען
נישט סתם פאַריאָגט פון לאַנד, נייערט דאָס הערשער-פאָר האָט זיי
דערלויבט זיך צו באַזעצן אין אַנדערע פראָווינצן אוּן שטעט. אין
די וויטערע 3 יאָר קומען פאָר נאָך איניקע ?אָקאַלע פאַרטרייבונ-
גען: אין י. 1484 לאָזט זיך פערדינאַנד איבערצייגן דורך די אינ-
קוויזיטאָרן, אַז עס דראָט אַ „סכנה" אין דעם אָרט צלאַ, נישט
וויט פון טערוועל, אוּן ער פאַרווערט די יידן דאָרט צו וואוינען.
דעם 12-טן מאַי 1486 גיט צו וו׳סן דער קעניג זיינע „פרומע פע-
טערס", ד. ה. די אינקוויזיטאָרן, אַז ער האָט לויט זייער עצה באַשאָסן
צו פאַרטרייבן די יידן פון דער שטאָט אין דעם ערצבישאָף-קרייז
סאַראַגאָסאַ, וווּ אויך פון דעם בישאָף-קרייז אַלבאַרַאַצין
(Albarrazin). די אויספיר-פאָרשריפטן לאָזן אָבער אויף זיך אַ געוויסע
צייט וואַרטן, אוּן ווען זיי ווערן שוין פאַרענטפעכט, מאַכט זיך דער
קעניג נישט זעענדיק, צי מען טוט זיין רצון אוּן צי די פאָרשריפטן
ווערן בכלל אַדורכגעפירט. אַזוי, אַ שטייגער, איז דורך די נייסטע
אויספאָרשונגען פון דעם שפּאַנישן היסטאָריקער סאַראַנאַ דערוויזן
געוואָרן, אַז דער גירוש-באַפעל פון י. 1486 איז לגבי די יידן אין
דער שטאָט סאראגאָסא פאַרן גירוש-יאָר 1492 לגמרי נישט אָנגעוועندט
געוואָרן. כאַראַקטעריסטיש איז אויך דער אופן, ווי אַזוי ס׳איז צוגע-
גאַנגען די יידן-פאַרטרייבונג פון דער שטאָט טערוועל: די אינ-
קוויזיטאָרן האָבן די יידן געגעבן אַ טערמין פון 3 חדשים צייט אויף
צו פאַרלאָזן די שטאָט, דער קעניג וועט זיך אָבער צו טאָרקווע-
מאַדאַ. אַז מען זאָל דעם טערמין פאַרלענגערן אויף ווייטערע 6 חדשים.
אויף אַזאַ אופן, דהיינו, דורך כסדרדיקע פראָלאָנגירונגען האָבן זיך
די יידן, ווייזט אויס, נישט אין אין שטאָט פון די גירוש-געביטן
געהאַלטן ביז דעם י. 1492, ד. ה. ביז עס האָט זיך אָפגעשפּילט דער
פינאַל פון דער יידיש-שפּאַנישער טראַגעדיע. אין דעמזעלבן זין דאַרף
מען אויך פאַרשטיין דעם גירוש-קאַטאַלאָניע, וואָס איז דורכן
קעניג פערדינאַנד פאַראָרדנט געוואָרן מיט אַ גירוש-עדיקט פון 1-טן
מאַי 1491: די ערשטע אויספיר-באַפעלן, וואָס באַלאַנגען צו דער
אויסוואַנדערונג פון די קאַטאַלאָנישע יידן (גערונא, באַרצע-
לאָנא, טאַראַגאָנא וכדומה), זענען דערשינען אין די חדשים

צייכן, מכוח קריסטלעכע באַדינער ביי יידן און ד. גל. וועז דאָס הערשער-פאָר דערוויסט זיך וועגן דעם, ווערט אַ גאַנצער גערודער: פערדינאַנד און איזאַבעלאַ גיבן אַ רייַ שטעט אין קאַסטיליע און אַראַגאָניע צו וויסן, אַז די זאַך איז נישט אין אָרדענונג און אַז די פאָרשריפטן פון די גלחים זענען אַ פארשוועדונג פון דער קעניגלע-כער סוועריטעט. די שטעט פארענטפערן זיך. סאראגאָסא בעט דעם קעניג פערדינאַנד, ער זאָל נישט מבטל מאַכן די פארָרדענונגען מכוח די יידן, וועלכע עס האָט אין דער שטאָט אַרויסגעגעבן דער פריאָר פון דער קאַטעדראַל-קירכע, מחמת דער לעצטער האָט געהאַנדלט אַלס באַפולמעכטיקטער פונם פויפסט. דער קעניג ענטפערט אָפ, אַז ער האָט פארבאָטן צו פובליקירן אָן זיין הסכמה אויך די פויפסטלעכע פאַרָרדענונגען און עס בלייבט ביי דער סקאַסירונג (1481). עס איז די צייט, וועז די קריגס-הכנות קעגן גראַנאַדא זענען אין פולן גאַנג, וועז דאָס הערשער-פאָר נויטיקט זיך אין דער הילף מצד די גרויסע יידישע פינאַנץ-מענער אברהם סעניאָר און יצחק אברבנאל און וועז מען קאָן זיך לגמרי נישט אָפזאָגן פון די געניטע יידישע האַרמאַנ-גיסער, פולוער-פראָדוצענטן וכדומה. לאויירט דאָס הערשער-פאָר צווישן די יידן און זייערע פארעקשנטע שונאים, די קירכע-לייט און די שטאָט. דער שטורעם פון דעם לעצטע ווערט אָבער אלץ העפטיקער. די „יידישע געפאָר" ווערט פון זיי אַלץ שרעקלעכער אויסגעמאָלט. דאָס הערשער-פאָר גייט איין אויף געוויסע הנחות: צו אַן אַלגעמיינעם גירוש פון די יידן קען עס זיך נישט באַווען, נייערט עס צעברעקלט די פאָדערונג פון די שונאי-ישראל און עס איז מסכים, צו דער-ווייטערן די יידן פון יענע שטעט און פראָווינצן, אין וועלכע „זיי פארשאַפן דעם קריסטלעכן גלויבן אַ באַזונדערס גרויסן שאָדן"... און באַזונדערס גרויס איז געווען דער „שאָדן" — אַן אויסערסט כאַראַקטעריסטישער שטריך! — אין די דרום-געגנטן, וואָס זענען צו יענער צייט געווען דאָס געביט פון דער אַרמיע-קאָמאַנ-דאַציע, דהיינו, אין דער קאַסטילישער פראָווינץ אַנדאַלוזיע און אין דער אַראַגאָנישער פראָווינץ וואַלענציע. אָפנים, אַז דאָס הערשער-פאָר האָט ביי דער אָפשאַצונג פון דעם „שאָדן" געהאַט אין אויג נישט אַזוי וויַיט די קירכלעך-פארשלייערטע מאַטיוון פון די יידן-העצער, ווי דעם גאַנג פון די קריגס-אָפעראַציעס, וואָס צוליב זיי האָט זיך אַרויסגעוויזן פאָר צוועקמעסיק צו עוואַקואירן אַ טייל בא-פעלקערונג פון די געביטן, וואָס ליגן נאָענט ביי דער גרענץ פון גראַנאַדא. געניג אַז אין י. 1482 ווערט דורך איזאַבעלאַן פאַרָרדנט,

„questia grossa", וועלכן די יידן פון דער שטאָט פלעגן פריער צאָלן דעם קעניג, ביז דער לעצטער האָט דעם שטייער איבערגעגעבן (פאַר א געהעריקער אנטשעדיקונג אָדער הטוואה, געגוי לאָזט זיך דאָס נישט פעסטשטעלן) צו די שטאָט-הארן. וועגן דערזעלבער שטאָט ווערט אונז אויך איבערגעגעבן, אז זי פלעגט צווינגען די יידן, אז זיי זאָלן איר געבן פאַרשיידענע הלוואות און נישט נעמען דערפון קיין צינון, אזוי, אז דער קעניג האָט אין י. 1474 געמוזט אַרויס-טרעטן קעגן אַזעלכע מיסברויכן. דאָרט, וואו עס האָט זיך נישט איינגעגעבן צו געווינען אין דעם יידן-רעגאל א באַזע אויף צו עקס-פלאָאטירן, ווי געהעריק, די יידישע קאַמער-קנעכט און צו דער-דריקן זייער קאָנקורענץ אין האַנדל און מלאכה, האָבן די שטאָט-הארן געשטרעבט אויסצונוצן דעם רעליגיזען מאָמענט און זיי פלעגן כסדר אָנווייזן אויף דער געפאַר פאַרן קריסטלעכן גלויבן: מען טאָ-לערירט די יידן צווישן די קריסטן און מען לאָזט זיי אומגעשטערט האַנדלען און וואַנדלען... וועו עס איז צולייב די אונז שוין באַוואוסטע פינאַנץ-פלענער פון דעם הערשער-פאָר פלוצונג ארויסגעשפרונגען די פראָגע פון אויסערגעווינלעכע אינקווויזיציע-טריבונאלן קעגן די לפנימ-דיקע קריסטן, האָבן די שטעט אויפגעכאַפט דעם מאָמענט און האָבן זיך באַמיט אָנצוועגדן דעם שארף פון די רדיפות קודם-כל קעגן די יידן. מען האָט געגומען פאָדערן פון דעם הערשער-פאָר, אז מען זאָל די יידן פארטרייבן פון לאַנד, מחמת „דער פאַרקער פון יידן מיט קריסטן איז די עיקר-סיבה דערפון, וואָס אין דער מלוכה זענען פא-ראן אזויפיל „יודאַיזירנדיקע" שלעכטע קריסטן, וואָס פארשוועכן אונזער הייליקן קאטוילישן גלויבן"... מיט אזא פאָדערונג האָט מען געקאָנט רעכענען אויף אן ענערגישער שטיצע מצד דער קירכע. די קאָרטישע באראטונגען, וואָס זענען אין י. 1480 פארגעקומען אין טאָלעדא, זענען פול געווען מיט דער יידן-פראגע. די שטעט און די קירכע רעדן וועגן דער נויטוועندיקייט צו דערווייטערן די יידן פון די קריסטן. דער דערפאָלג איז אָבער בלויז א טייקווייזער. א גירוש-דעקרעט באַקומט מען נישט ארויס, נייערט א באַנייונג פון אַלטע געזעצן, וואָס האָבן א שייכות צו די אָפגעזונדערטע יידישע קווער-טאָלן. די שטעט וואַרטן נישט אף, ביז דאָס הערשער-פאָר וועט ארויס-געבן די געהעריקע אויספירונגס-דעקרעטן, נייערט זיי פארשטענדיקן זיך מיט די קירכע-שררות, און עס באַווייזן זיך אָן דעם ווי פון דעם הערשער-פאָר קירכלעכע פאַראָרדענונגען מכוח באַזייטיקן די יידן פון די הייזער אויסערהאַלב די יידישע קוואַרטאַלן, מכוח דעם שאַנד-

געווארן אויפן שייטער-הויפן, איז געבליבן א פארמעגן פון 200.000 מאראוועדי. וועז מען האט געהאלטן ביים קאנפיסקירן דאס פארמעגן, האט זיך די אלמנה, וואס איז געבליבן נאכן מארטירער, געוענדט צו דער „גאטס-פארכטיקער" קענינין, אז מען זאל איר איבערלאזן כאטש עטוואס געלט אויף צו לעבן. די קענינין האט איר ארויסגע-וויזן א באזונדער „חסד" און האט איר באווילליקט ארויסצוגעבן פון דעם גרויסן פארמעגן גאנצע 30.000 מאראוועדי....

§ 67 דער גירוש-שפאניע אין י. 1492.

ווי מיר האבן שוין געזען, איז די אינקוויזיציע געווען א דורכגעטראכטע און פלאנמעסיק דורכגעפירטע פינאנץ-אקציע, כדי צו באזייטיקן די געלט-נויט פון דעם קאטוילישן הערשער-פאר. אנדערש אבער שטעלט זיך פאר דער קאמ-פליקס סיבות, וואס האבן דערפירט צו דעם גירוש-שפאניע: נישט בלויז, וואס מיר האבן דאך נישט צו טון מיט קיין פלאנמעסיקער פינאנץ-אקציע מצד דעם הערשער-הויף, נאר עס לאזט זיך אפילו דערווייזן, אז דער גירוש-דעקרעט איז געקומען אונטער א דרוק פון זייטיקע פאקטארן, קענן וועלכע דאס הערשער-פאר האט א קאנגע צייט געשטעלט א וויידערשטאנד, ביז עס האט צוגיבן א וויכטיקן גע-שעניש (די דערא'בערונג פון גראנאדא) געמוזט סוף-כל-סוף נאכגעבן. אויב מען זוכט די סיבות פון דעם גירוש, דאן זענען עס גיכער די בארייכערונגס-פלענער פון די שטעט און באמטע, וויי אויך די קירכלעכע אידעען פון די אינקווי'זיטארן, איידער וועלכע ס'איז פי-נאנץ-פלענער פון פערדינאנד און איזאבעלא.

צו אזא אפשאצונג פון דעם גירוש דערגייען מיר אויפן סמך פון פאלגנדיקע פאקטן, וועלכע מיר ברענגען דא אזוי, ווי זיי האבן זיך כראנאלאגיש פאנאנדערגעווויקלט. שוין ארום דער העלפט פון 15-טן י"ה האט זיך מאנכע קאסטילישע און אראגאנישע שטעט איינ-געגעבן ארויסצובאקומען פון די קענינן געוויסע מאטעריעלע רעכט לגבי די יידן. געווינלעך זענען זיי צו דידאזיקע רעכט דערגאנגען מיט דער היל'ף פון הלוואות, וועלכע זיי פלעגן געבן די קענינן, באקומענדיק דערפאר אל'ס משכון געוויסע הכנסות פונם קעניגלעכן יידן-רעגאל. אזוי, א שטייגער, הערן מיר וועגן דער שטאט צ ע ר-ו ע ר א, אז זי האט געהאט אין רשות א פארמעגנס-שטייער, גערופן,

דער פויפסט נעמוזט נאָכגעבן, און אין יאָר 1484 זענען די אויסער-
געווײנלעכע אינקווײזיציע-טריבונאלן אײנגעפירט געוואָרן אויך אין
אראַגאָניע. נאָך אין דעמזעלבן יאָר איז סאַראַגאָסא אָרגאַניזירט
געוואָרן אַ פאַרשווערונג קעגן דעם אינקווײזיטאָר פעדראָ ארבועס,
און וועג דער לעצטער איז געפאַלן אַ קרבן פון די פאַרשווערער,
האָט עס לגמרי נישט אָפגעשטעלט די גרויזאַמע אַרבעט פון דעם
טריבונאל, נאָר פאַרקערט, ס׳האָט נאָך מער צעריצט די איבערגע-
געבענע דינער פונם קעניגלעכן פיסקוס...

בכדי צו האָבן אַ באַגריף וועגן די פינאַנציעלע דערגרייכונגען,
וועלכע דאָס קאַטוילישע הערשער-פּאָר האָט אַרויסבאַקומען אַ דאַנק
די געשיידערטע געוואַלד-מיטלען, איז געגנוג צו באַמערקן, אַז די
הכנסות פונם קעניגלעכן אוצר זענען פון י. 1472 ביזן י. 1485 געשטיגן
מיט כמעט גאַנצע 600 פראָצענט! דערביי דארף מען נעמען אין
אַכט, אַז פון דידאָזיקע 13 יאָר פאַלן אויס לערך 10 יאָר אויף דער
טעטיקייט פון דער „הייליקער הערמאנדאד״ און קוים 4 יאָר אויף
דער אַרבעט פון דער אינקווײזיציע!..

געטריי דעם פינאַנץ-פּאָליטישן ציל, צוליב וועלכן זיי זענען
געשאַפן געוואָרן, האָבן די אינקווײזיציע-טריבונאלן געדופט דער-
עיקרשט רייכע אנוסים. זענען מיר טאַקע צווישן די קרבנות, וואָס
האָבן צווישן די י. 1481—1490 געוואַנדערט מיטן מאַרטירער-וועג צו
די שייטער-הויפנס, אַזעלכע רייכע אַנוסים, ווי דער סעווילער מיליאָנער
דיעגאָ ששון, דער צאָלאָ-אַרענדאַר הואן אבלעפיה, דער
סאַראַגאָסער גביר לעאָנאַרדאָ-שמואל בן אדיה; מיר
זענען צווישן די מאַרטירער אַ ריי סאַראַגאָסער „ראָטשילדס״ — די
סאַנט-אַנגעלס (צווישן זיי מאָסען לואיס סאַנט-אַנגעל,
דעם שווער פונם פינאַנץ-מיניסטער גבריאל סאַנכעס), דעם
רייכן גאַרבעריי- און הייזער-באַזיצער פון סאַראַגאָסא, סאלוואדאר
דע עספּאַראַנדע, די צוויי ברידער פון דער פראָמינענטער
סאַנכעס-משפחה: הואן פעדראָ און פראַנציסקאָ; עס בא-
טרעפן די שייטער-הויפנס אויך די קרובים פונם סעגאָווישן בישאָף
הואן אריאס דע אוויל׳א, דער קאַטאָלאָנישער וויצע-שאַן-
מייסטער יאָקאָב מאָנפאָרט, דער טאָלעדער מעדיצין-דאָקטאָר
אלפאָנסאָ קאָטא און אַ סך אַנדערע הויכגעשטעלטע פערזענלעכ-
קייטן. ווי ווייט גרינטלעך מען האָט דורכגעפירט די פאַרמעגנס-קאָנ-
פיסקאַציעס, אילוסטרירט אונז דערדאָזיקער ביישפיל: נאָך איינעם
אן אנוסי, אַ געוויסן פעכאָ דע כערע, וואָס איז פאַרברענט

גונג קעגן דעם איינגעפירטן טריבונאל. בראש פון איר שטייען די אונז שוין פון פריער באוואוסטע אנוסים: דער מיליאָנער ד י ע ג ן ש ש ו ן און ה ו ן פ ע ר נ ן נ ד ן א ב ל ע פ י ה. דעם 6-טן פעב־ רואר 1481 הויבט שוין אָן צו פלאַקערן דאָס ערשטע „אויטא־דאפע" אין סעוויל׳א און אין משך פון דעמזעלבן יאָר ווערן דאָ פאַרב־ענט ביז 300 אנוסים. די אנוסים הויבן אָן אָקציע אין רוים און מאַכן אויפמערקואם אויף די גרויל־מעשים פון דעם סעוויל׳ער טריבונאל. איזאַבעלא פאַרענטפערט זיך אין א בריוו צום פויפסט: „איך ווייס, אַז איך האָב מיט דער אינקווויזיציע געבראַכט א סך אומגליק און יאָמער און אַז עס ווערט דורך איר פאַרמינדערט די באַפעלקערונג אין די שטעט, פראָווינצן און בכלל אין דער גאַנצער מלוכה. אַלץ, וואָס איך האָב געטון, איז אָבער געשען בלויז פון ליבע צום הייל־ ליקן גלויבן"... דער פויפסט האָט אָבער געהאַט אַן אַנדער מיינונג ווען דעם. אין א שריפט פון יאַנואַר 1482 טאַדלט ער דעם סע־ ויליער טריבונאל, אַז די אויספאָרשונגען זיינע זענען נישט קיין גע־ הערליקע, און אין אַפריל 1482 טרעט ער ארויס מיט א שארפן ביל, אין וועלכן ער גיט אויסדריקלעך צו פאַרשטיין, אַז די פראָצעסן קעגן די אנוסים ווערן געפירט „נישט אויס ליבע צום גלויבן און אויך נישט צוליב דער טובה פון די נשמות, נייערט צוליב א פארלאַנג זיך צו באריכערן. (non„ żelo fidei et salutis animarum, sed lucri cupiditate").

דער פויפסט פאַרלאַנגט גלייכצייטיק, אַז מען זאָל די אָנגע־ קלאָגטע געבן א מעגלעכקייט זיך צו פאַרטיידיקן און ער באַשטימט, אַז די פאַרמשפטע האָבן דאָס רעכט צו אַפעלירן קעגן די משפטים קיין רוים. דאָס לעצטע האָט באַדייט אַזויפיל, ווי מאַכן צונישט דעם „נאַציאָנאַלן" כאַראַקטער פון דער אינקווויזיציע און אָפצוטעמפען איר פיסקאלישן שארף, וואָס האָט געדינט לטובת דעם וועלטלעכן הערשער־ פאָר אין שפאַניע. דאָס הערשער־פאָר האָט טאַקע באַלד אָנגעהויבן אַן אטאַקע קעגן דעם פויפסט, אַז מען האָט אים אונטער־ געקויפט פאַר „קעצערישע געלטער. אין א „ברעווע" פון 1483 23/I ענטפערט אָפ דער פויפסט אויף אייגער פון די אַטאַקעס מיט פאָלגנ־ דיקע כאַראַקטעריסטישע ווערטער: „מיר בלייבן (וויייטער) ביי דער מיינונג, אַז די קעניגין (איזאַבעלא) האָט ביי דער איינפירונג און באַפעסטיקונג פון דער אינקווויזיציע געהאַנדלט א סך מער פון אמ־ ביציעס און פון א פאַרלאַנג נאָך פאַרגיינגלעכע גיטער, ווי פון ליבע צום גלויבן און פון אמתער גאָטס־פאָרכטיקייט". צולעצט האָט אָבער

פֿאַרביבן אויפן שפּאַנישן בּאָדן, דהיינו, דעם קאמף קעגן גראַנאַדא. דער צי֫ל איז פֿאַרמוּירט, עס פּעלט בלויז דער אָנווייז, ווי אַזוי אים צו פֿאַרווירקלעכן, עס פּעלט די פֿאַרשלייַערונג... דער נאָענטסטער עטאַפּ וועט זיך פֿאַנאַנדערוויקלען אין 13 יאָר אַרום: נאָך לאַנגע באַמיונגען גיט זיך איין דעם קאַטוילישן הערשער-פּאָר אַרויסצובאַקומען פּונם פּויפּסט סיקסטוס דעם IV אַ ביל (1478), לויט וועלכן ס׳וועלן אין קאַסטיליע איינגעאָרדנט אויסערגעווייניליכע אינקוויזיציע-טריבונאַלן אויף צוּ באַקעמפן דאָס לפּנימדיקע קריסטנטום. די טריבונאַלן וועלן דורכן ביל באַשטעטיקט אין דער פֿאָרם פון זעלבשטענדיקע „נאַציאָנאַל״ אינסטיטוציעס: זיי זענען נישט אונטערגעוואָרפן קיין שום פּויפּסטלעכן פֿאַרטרעטער אוּן די מיטגלידער זייערע וועלן באַשטימט דורך דעם וועלטלעכן הערשער-פּאָר. דערביי איז דער פּויפּסט אויך מסכים, אַז די פֿאַרמעגנס פון די פֿאַרמשפּטע „קעצער״ זאָלן קאָנפיסקירט ווערן לטובת דעם קעניגלעכן אוצר. עס איז די צייט, ווען מען גרייט זיך צוּ דער מלחמה מיט גראַנאַדא אוּן מען זאָנדירט נאָך דעם באָדן, צי עס וועט אמאָל נישט זיין צוּ פּרי אָנצוהויבן אַ ברייטע אַרבעט מיט דער פּינאַנץ-שרויף פון דער אינקוויזיציע. דאָס הערשער-פּאָר באַקומט ידיעות וועגן געשייטע שטימונגן אין אַ ריי שטעט: אין באַרצעלאָנא, טערועל, פּלאַסענציא וכדומה איז מען רוקט אַרויס צווישן אַנדערע דעם מאָטיוו, אַז די אינקוויזיציע קאָן האָבן אַ שלעכטע ווירקונג אויפן האַנדל אוּן ד. גל. מען וואַרט אונטער קנאַפּע 3 יאָר מיט דער אָרגאַניזירונג פון די טריבונאַלן. אינצווישן איז דער מלחמה-פּלאַן קעגן גראַנאַדא שוין רייף געוואָרן אויף דורכצופירן אים. מען מאַביליזירט פֿאַרשיידענע הלוואות, אָבער זיי קלעקן נישט. עס קלעקן אויך נישט די סיי ווי ביז צום העכסטן גראַד אַרויפגעשרויפּטע שטייערן. דאָס הערשער-פּאָר האָט נישט קיין ברירה: מען מוז זיך אויך באַנוצן מיט דער הילף פון דער אינקוויזיציע. איזאַבעלא האָט נאָך געוויסע ספקות, זי צעגערט, אָבער פערדינאַנד איז אַנטשלאָסן אוּן ער גיט אַרויס די נויטיקע פֿאָרדענונגען. סוף י. 1480 ווערט אָרגאַניזירט דער ערשטער אינקוויזיציע-טריבונאַל, מיטן זיץ-אָרט אין סעוויליא. אוּן קוים האָט דער טריבונאַל אָנגעהויבן זיין אַרבעט, צעשיקט פערדינאַנד אינסטרוקציעס צוּ זיינע באַאַמטע, אַז זיי זאָלן נישט פֿאַרגעסן צו קאָנפיסקירן די פֿאַרמעגנס פון די פֿאַרמשפּטע לטובת דעם קעניגלעכן אוצר. אין סעווילא הויבט זיך אָן אַ באַוועג-

רעזולטאַט, וואָס האָבן באַדראָט דעם כבוד און די זיכערקייט פון דער קאַטולישער קירכע. זי האָט געהאַט מער ווי אידעישן, ווי מאַטער-יעקן צוועק פאַר די אויגן. אין ווי ריין פינאַנציעלן אינסטרומענט ווערט זי אָבער פאַרוואַנדלט ערשט דורך פערדינאַנד און איזאבעלאַ, וואָס ווערן גערימט אלס "קאַטוליש הערשער-פּאָר". די אינקוויזיציע האָט געזאָלט מיטהעלפן צו שאַפן די נויטיקע געלטער, כדי גובר צו זיין די אויסערלעכע שוועריקייטן פון די פאַרייניקטע מלוכות, דהיינו, די געלטער אויף צו פירן די מלחמה מיט די סאַראַצענער אין גראַנאַדאַ. מיט דער היקף פון דער "סאַנטאַ הערמאַנדאד" זענען אויסגעלייגט געווארן ווי סך אייזערנע קאַסעס פון די שררות. די אינקוויזיציע האָט דעמזעלבן דערפאַלג געזאָלט דערגרייכן אויפן חשבון פון די מחנות רייכע אַנוסים. די רעליגיעזע פאַרשליירונג איז דערביי געווען לייכט ביז גאָר: אַ קאַמף קעגן די סאַראַצענער אין גראנאדאַ און קעגן זייער מאַכמעדאַנישן גלויבן, און אין דערזעלבער צייט אויך אַ קאַמף קעגן די ניי-קריסטן, ד. ה. די לפנימדיקע קריסטן, וואָס האַלטן זיך אין דער שטיל ביי זייער אַלטן יידישן גלויבן!.. עטוואָס שווערער איז אָנגעקומען די הסכמה פון רוים אויף איבערצומאַכן די אינקוויזיציע אין אַן אינסטיטוציע, וואָס האָט געזאָלט ווערן אומאַפהענגיק פון דעם פויפסט און דינען די ריין וועלטלעכע אינטערעסן פון דעם שפּאַנישן הערשער-פּאָר. דאָס איינפירן די אינקוויזיציע האָט אויך אָנגעטראָפן אויף געוויסע שוועריקייטן מצד מאַנכע שטעט, וואָס האָבן פאָרויסגעזען, אז דער שאַרף פון די אינקוויזיציע-טריבונאַלן קאָן זיך מיט דער צייט וועגדן איבער די קעפ פון די אנוסים קעגן די רייכע שטאָט-מענטשן בכלל, אָן אונטערשייד, צי זיי זענען ניי-קריסטן אָדער אַלט-קריסטן. דאָס הערשער-פּאָר, בפרט דער גאלט- און מאַכט-גיריקער פערדינאַנד, האָט אָבער פאַרשטאַנען, וויי אַזוי אָפּצורימען פונם פעלד די אַלע שטערונגען און שוועריקייטן.

אין קורצע שטריכן איז די געשיכטע פון די ערשטע "נאַציאָנאַלע" אינקוויזיציע-טריבונאַלן אין שפּאניע געווען אזא: דער אייגפאל אויסצוגוצן די פאַרמעגנס פון די אנוסים, כדי אזויאַרום צו פינאַנסירן די מלחמה קעגן די סאַראַצענער, ווערט אונז באַקאַנט צום פריסטן אין י. 1465. אויף אַ קאָרטעס-באַראַטונג, וואָס איז אין דעמדאָזיקן יאָר פאָרגעקומען אין אַראַגאָניע, טרעטן, נעמלעך, אַרויס מערערע דעלעגאַטן מיטן פאָרשלאָג, אַז מען זאָל ביי די אנוסים צוזעמען זייערע גאלט-מיטלען און אָנהויבן דערמיט דעם קאַמף קעגן דער לעצטער זעלבשטענדיקער פאָזיצע, וואָס איז ביי די מאַכמעדאַנער

די פאַרייניקטע הערשער-הויפן געוויטיקט אין געלט, אין א סך געלט... מיט די פינאַנצן פון ביידע מלוכות האָט געהאַלטן זייער שלעכט. די רייכע שררות אוּן ריטער זענען כמעט שטייער-פריי, בעת די אומגעהויערע שטייער-באַדריקונג פון דער פּראָדוצירנדיקער באַפעלקערונג אין די דערפער אוּן שטעט האָט געדראָט מיט א צוזאַמענברוך פון די אַרבעטס-וואַרשטאַטן. דער דוחק אין געלט איז געוואָרן פאַר דעם קאַטוילישן הערשער-פאָלק מער פיינלעכער, מחמת מען האָט זיך נאָך אַרומגעטראָגן מיט פּלענער וועגן קריגס-אונטערנעמונגען, מלחמות אין איטאַליע אוּן אפריקע. אַזוי־אַרום האָט זיך די פינאַנץ-פאַליטישע פראַגע אַרויסגערוקט, ווי א צענטראַלע פראַגע, וואָס פון איר לייזונג איז געוואָרן אָפהענגיק דער קיום פון דער יונגער פּראָטעסטאַנטישער רעליגיע.

דאָס פאַנאַנדערבינדן דעם פינאַנץ-קנויל איז געשען אויף אן אמת מיטאַלטערלעכן אופן: דורך רויב און גוואַלד-טאַטן, פאַר וועלכע מען האָט געזוכט אוּן געפונען גוט צוגעפאַסטע פאַרשייערונגען, פּדי צו באַזייטיקן די שוין דערמאַנטע אינערלעכע ספּנה. האָט איזא־בעלא גשאַפן די באַוואוסטע „סאַנטאַ הערמאנדאַד", ד. ה. א „הייליקע ברודערשאַפט", וואָס איז אין דער אמתן געווען א מין קאָנגלעכע זשאנדארמעריע. געשיצט אויף דער באַוואָפנטער מאַכט פון דער „סאַנטאַ הערמאנדאַד", האָט די קאָניגין דורכגעפירט א רעוויזיע פון די באזיץ-פאַקומענטן, וואָס האָבן זיך געפונען אין די הענט פון די וועלטלעכע און גייסטלעכע שררות, אוּן זי האָט איינגעאַנט גרויסע ערד-שטחים, וואָס האָבן תחילת באַלאַנגט צום קאָניגרעכן אוצר אוּן וואָס האָבן זיך אָבער מיט דער צייט אַריבערגעפעלקט צו די גראַנדן. לויטן ביישפּיל פון קאַסטיליע איז די „הייליקע ברודערשאַפט" איינגעפירט געוואָרן אויך אין אַראַגאָניע. גלייכצייטיק מיט דער איינצויגונג פון די אַמאָליקע קרוין-גיטער זענען פון די גראַנדן אויך אָפגענומען געוואָרן זייערע רעכט צו האָבן אייגענע מינצעריין מיט אייגענע מטבעות (מינץ-רעגאל). עס איז דורכגעפירט געוואָרן א גרינטלעכע פאַרוואַלטונגס-רעפאָרם, וואָס האָט געהאַט דעם צוועק צו באַזייטיקן פון די אַמטן די אדל-לייט און זיי צו פאַרטרעטן דורך יוריסטן-ביוראָקראַטן.

דאָס צווייטע פינאַנץ-פאַליטישע מיטל, מיט וועלכן מען האָט זיך באַנוצט, פּדי זיך צו באַפרייען פון דער פינאַנציעלער קלעם, איז געווען די אינקווזיציע. כתחילה איז די אינקווזיציע

קאַפּיטל דריי אוּן צוואַנציק

די אינקוויזיציע אוּן דער גירוש-שפּאַניע
אוּן פּאָרטוגאַל.
(פּינאַנץ-פּאָליטישע צוזאַמענהאַנגען).

§ 66 די אינקוויזיציע אַלס פּינאַנץ-פּאָליטישער אינסטרומענט.

אין י. 1474 איז צושטאַנד געקומען דער זיווג צווישן פּער-דינאַנד דעם אַראַגאָנער אוּן איזאַבעלאַ פּון קאַס-טיליע. דערמיט איז געשאַפן געוואָרן א מעכטיקער פּאַקטאָר צו פּאַרייניקן ביידע שפּאַנישע מלוכות. לכתחילה איז דידאָזיקע פּא-רייניקונג געווען א לויזע, א ריין אויסערלעכע. עס זענען אַרויסגע-שוואומען צווישן גרויסע שווערקייטן, וואָס האָבן געשטערט דעם צו-זאַמענגוס אין איין צענטראַלער מלוכה: אייניע אַן אויסערלעכע אוּן די צווייטע אַן אינערלעכע. די אויסערלעכע שווערקייט איז בא-שטאַנען אין דער ספּנה מצד די סאַראַצענער, וואָס האָבן געווען אין דעם זעלבשטענדיקן גראנאדער מלוכהלע פּון דרום-שפּאַניע. די אינערלעכע שווערקייט האָבן מיט זיך פּאַרגעשטעלט די הויכמוטיקע אדלישקייט אוּן ריטער, וואָס זענען געלעגן ווי א שווערע משא אויף די פּראָדוקטיוע כוחות פּון די מלוכות אוּן וואָס האָבן מיט זייער פּאָליטיק געשטערט צו דער אַנטוויקלונג פּון האַנדל אוּן מלאכה אין ביידע לענדער. בכדי גובר צו זיין דידאָזיקע שווערקייטן, האָבן זיך

י״ה. לויט זיין שנײדער־פּראָפעסיע האָט ער געהייסן אין „el Repero de Córdoba", ד. ה. „דער פּליק־שנײדער פון קאָרדאָוואַ". אין אײנעם פון זײנע Cancioneros (עפּיגראַמאַטישע פּערזן) שרײבט ער: „היות ווי מען קאָן נישט האָבן קיין חיונה פון דיכטן און וויט גיין דער־מיט קאָן מען נישט, דעריבער זאָל געהאַלטן ווערן בכבוד דער פּינ־געהוט און אַ גרויסן יישר־כוח דער נאָדל".

14. הואן ארטאק, פריאר פון דער סאראגאסער קאטעדרע.

15. פעדרא מאנפארט, געגנראל-וויקאריוס פונם ערצבישאפטום פון סאראגאסא.

16. הואן קאברערא (Cabrero), ארכידיאקאנוס פון סאראגאסא, א פראטעקטאר פון קאזומבוסן.

ג) באנקירן, פאבריקאנטן, גיטער-פארוואלטער וכדומה:

17. לעאנארדא פון סאראגאסא, אלס ייד געוופן שמואל בן אלי'ה, דער רייכסטער באנקיר צווישן די סאראגאסער אנוסים.

18. דיעגא דע ששון, א רייכער באנקיר אין סאווילא; זיין פאַרמעגן האָט מען געשאצט אין 10 מיליאן מאראוועדי.

19.–20. סאלוואדאר דע עספעראנדע (Esperandeu) און זיין זון הואן, בעזיצער פון גרויסע גארבעריין און פון א ריי הייזער אין סאראגאסא.

21. כימענא פון בריוויעסקא, פארוואלטער מיט די גיטער פונם בישאפטום פלאצענציא.

22.–23. אנטאן פערץ און גארציא לאפעץ, רייכע סוחרים פון סאראגאסא, קרובים פון די סאנכעצעס.

דער גרעסטער טייל פון די אויסגערעכנטע אנוסים איז אומגעקומען אין די 80-קער און 90-קער יאָרן אויף די שייטער-הויפנס פון דער אינקוויזיציע. צווישן די קרבנות פון די ערשטע אינקוויזיציע-טריבונאלן בעגעגענען מיר אויך א ריי אנוסים — שטאט-באמטע (regidor), א דוואקאטן פונם קעניגלעכן אוצר (fiscal), מעדיצין-דאקטוירים, גלחים, און אייגער אפילו א קאמטור פונם ארדען סאנט-יאגא וכדומה. טייל פון בעגעגענען מיר אין די רשימות פון די ערשטע אינקווויזיציע-קרבנות אויך אנוסים פון די נידעריקע שיכטן. דאס זענען געווען, ווי דער רוב יידן אין שפאניע, מענטשן פונם האנטווערקער-קלאס, ווי, א שטייגער, גאלד-ארבעטער, בוכבינדער, ליכט-גיסער וכדומה. אין דעמזעלבן צוזאמענהאנג זאל צוגעצט אויך דערמאנט ווערן דער נאָמען פונם בארימטן דיכטער, דעם אנוסי אנטאן דע מאנטארא, וואס איז געשטארבן אין די זיבעציקער יאָרן פון 15-טן

2. גאספאר דע בערראכינא (Gaspar de Berrachina), א זון פון ר׳ אביתר כאמוס (Hamos), ביידע זענען געווען גע־היים־סעקרעטארן פונם קעניג פערדינאנד.

3. פעדרא דע לא קאברא (Cabra), אויבער־אמטמאן אין סאראגאסא.

4. אנגעל דע ווילאניעווא (Villanueva), אן איניקל פון ר׳ משה פתגון (Patagon, Pazagon) אויס קאלאטאיוד; ער האט פאראנומען די שטעלע פון א גובערנאטאר אין צצרדענא.

5. גארציא דע מארא׳ס, נאטאריוס.

6. יאקאב דע קאסא פראנקא אויס בארצעלאנא, וויצע שאץ־מייסטער אין קאטאלאניע.

7. יאקאב מאנפארט, צווייטער וויצע־שאץ־מייסטער אין קא־טאלאניע.

8. הואן פערנאנדא אבלעפיה (Abolafia) אויס סעוויל׳א, אן אפשטאמער פון דער בארימטער משפחה אבלעפיה, וועמענס יידישע פארצווייגונגען מיר באגעגענען אין משך פון 14־טן און 15־טן י״ה אין מאלינא, דארקא, טודעלא וכדומה. ער איז געווען ארענדאר פון די קעניגלעכע צאל־אפ־צאלונגען אין קאסטיליע.

9. הואן דע ריבאסאלטעס, א גרויס־פעכטער פון סארא־גאסא.

ב) שטעלעס אין דער קירכלעכער היע־ראכיע:

10. הואן אריאס דע אווילא, א זון פון דעם אונז שוין בקאנטן קאטוילישן פינאנץ־מיניסטער דיעגא אריאס דע אווילא. ער איז געווען בישאף אין סעגאוויא.

11. דיעגא דע דעצא (Deza), בישאף אין סאלאמאנקא און טעאלאגיע־פראפעסאר אינם דארטיקן בארימטן אוניווערסיטעט.

12. הערנאנדא דע טאלאוועראַ, בייכט־פאטער פון דער קעניגין איזאבעלא.

13. ד״ר לאפעץ, אן איניקל פון ר׳ מאיר פתגון אויס קאלאטאיוד, פריאר פון דער סאראגאסער קאטעדראל־קירכע.

חאָס האָבן באַקומען די קריסטלעכע נעמען גאַנזאַלאָ און גאָס־פּאַר, ווי אויך אַ פּילימעניק פון ר' בנבשת מיטן נאָמען בונפּוס, געפונען נאָכן שמד פערנאַנדאָ. ארויסשטאַמענדיק פון קאַפּיטאַל־קרעפטיקע און געניטע באַנקירן און שטייער־ארענדארן, האָבן די משומדים אינגיכן געמאַכט אַ גרויסע קאַריערע. אין דעם פּרט איז זייער ווייט אַוועק בונפּוס־פערנאַנדאָ, דער זון פונם שטייער־ארענדאר בידאַ: דעם 18־טן פעברואַר 1414, קוים 2 וואָכן נאָכן שמד, באַקומט ער פונם קעניג דעם הויכן אָמט פון אויבער־שאַץ־מייסטער און ער איז, אַזוי צו זאָגן, דער פינאַנץ־מיניסטער פון דער אראַגאָנישער מלוכה.

אין דער צייט פונם קעניג הוגן II (1458—1479) גייט איבער דידאָזיקע העכסטע שטעלע אין דער פינאַנץ־פאַרוואַלטונג צו פערנאַנדאָס זון, ז ו א י ס. זייער הויכע שטעלעס האָבן אויך דערגרייכט פערנאַנדאָס אָנדערע צוויי זין, י א ק א ב (Jaime) און אַלפאָנסאָ: יאַקאָב איז געווען אַ בעל־יוצץ פונם קעניג פערדינאַנד דעם קאַטוילישן, און אַלפאָנסאָ האָט אונטער דעמזעלבן הערשער פאַרנומען דעם אָמט פון אַ וויצע־קאַנצלער. ער האָט אויסגענוצט זיין שטעלונג אין קעניגלעכן הויף, כדי צו געווינען דעם קעניג פאַר קאָלומבוסעס רייזע־פלענער. אין דערזעלבער צייט באַגעגענען מיר נאָך צוויי הויכגע־שטעלטע מיטגלידער פון דער אנוסים־משפחה קאוואַלעריא: איינעם מיטן נאָמען פעדראָ, וואָס פאַרנעמט אין י. 1481 דעם אָמט פון אַ פאַרטרעטער פונם מלוכה־אוצר און אַ צוויטן מיטן נאָמען מ א ר־ט י ן, וואָס איז אַ קאָמענדאַנט פונם פלאָט אין די האַפנס פון מאַלאָרקאָ.

אַזוי־פיל וועגן די דריי פראָמינענטסטע אנוסים־משפחות און זייערע פאַרדינסטן אַרום דער שפּאַנישער מלוכה־אָרגאַניזאַציע און ווירטשאַפט.

דאָ ווייטער ברענגען מיר נאָך אַ רשימה נעמען פון הויכגע־שטעלטע אנוסים, וואָס האָבן אין דער באַהאַנדלטער תקופה אין נישט קיין קלענערער מאָס מיטגעהאָלפן צו דעם אויפבוי פון שפּאַניעס גרויס־מאַכט. מיר טיילן איין די רשימה לויט די ווירקונגס־גביטן פון די אנוסים.

א) מ ל ו כ ה־ש ט ע ל ע ס און א ר ע נ ד ע ס פון מ ל ו כ ה־ה כ נ ס ו ת:

1. מ י ג ע ל ד ע אַ ל מ אַ צ אַ ן (Miguel de Almazan)

די אַנוסים־משפחה

לביא־קאַוואַלעריאַ

יהודה
באיולוס פון סאראגאסא
1276—1257

בנבנשת
קעניגלעכער באנקיר
זינט 1380
נעשטאָרבן 1411

בידאל
אראגאָנישער שטייער־
אוּן מינץ־פאכטער
געשטאָרבן פאר 1374

שלמה

בידאל־גאָנזאלאָ
אָנגעזעענער סוחר
געשמדט 1414
נעשטאָרבן פאר 1456

גאַספּאר
געשמדט 1414

בונפוס־פערנאַנדאָ
געשמדט 1414
אויבערשטאַמייסטער

פעדראָ
מאָר־טרעטער
פונם קעניגל.
אוצר (1481)

מארטין
פלאָט־קאָמענדאַנט
אין מאלאָרקא

אלפאָנסאָ
וויצעקאַנצלער
פונם קעניג
פערדינאַנד II

יאקאָב
(Jaime)
בעל־יועץ פונם
קעניג
פערדינאַנד II

לואיס
אויבער־
שאצמייסטער
1461

די פּעטסטע שפּורן פון דער משפחה בן לביא־קאַוואַלעריאַ לאָזן זיך אויפזוכן אין סאראגאסא ביים אָנהויב פון 13־טן י״ה (אברהם בר יהודה). מיט דער פרוכטבאַרער טעטיקייט פון די באַדייטנדסטע מיט־גלידער פון דערדאָזיקער משפחה, ווי יהודה, דער באיולוס פונם קעניג יאַקאָב I (13־טעס י״ה), שלמה און בנבנשת (14 און אָנהויב 15־טן י״ה), האָבן מיר זיך שוין פריער באַקענט. אין דער מהומה־צייט פונם בארימטן טאָרטאָזער דיספוט (1414) האָבן אָנגעזעמען דאָס קריסטנטום דריי מיטגלידער פון דער משפחה: צוויי זין פון ר׳ בנבשת,

זאָלץ-גרובן בייַ וואָלענסיאַ אוּן ער צאָלט דערפאַר אַ יאָרלעכן אַרענדירטע זאַלץ-צינז פוּן 21.100 סוּעלדאָס. איין יאָר שפּעטער טרעט ער אַרויס אָלס אַרענדאַר פוּן די קעניגלעכע ערד-שטחים אוּן צאָל-אָפּצאָלונגען. נאָך זיין טויט (אין י. 1476) פירן אָן מיטן בּאַנק-הויז די אלמנה ב ר י א נ ד א, דער זון ל ו א י ס (דער יינגערער) אוּן דער קרוב זייערער אוּן שותּף י א ק א ב (Jaime) ס א נ ט-א נ ג ע ל. יאַקאָב פאַרנעמט זיך מיט דער עקספּלאָאַטאַציע פוּן די ארענדירטע זאַלץ-גרובן. אָלס צייכן פוּן אַנערקענונג פאַר זיינע פאַרדינסטן ווערט ער פונם קעניג הואן II נאָמינירט אָלס שר-המשקים. אונטער פערדינאַנד דעם קאַטהאָליש באָלאַנגט ער צו די בּאַדייטנדסטע הויף-בּאַנקירן: ער גיט דעם קעניג גרויסע הלוואות צו דערשטיקן דעם אויפשטאַנד פון די קאַטאָלאָניער (1473), צו פירן די מלחמה מיט גראַנאַדאַ (1485), אויס-צוקויפן די פאַרמשכונטע גראַפשאַפט רוסיליאָן (Russilon) אוּן אַזוי וו. לוּאיס סאַנט-אַנגעל האָט צוזאַמען מיט זיין מוטער בריאַנדאַ איבער-גענומען די ארענדע פון די קעניגלעכע ערד-שטחים. אין דער רעגירונגס-צייט פונם קעניג פערדינאַנד דערגרייכט לוּאיס אַ הויכע שטעלע אין אַראַגאָניען הויף: ער שטייט בּראָש פון דער אינטענדאַנטור פונם קעניגלעכן הויז (escribano de racion), דערביי באַטייליקט ער זיך אין גרויסע האַנדלס-אונטערנעמונגען אוּן בּאַנק-אָפּעראַציעס. ער באָלאַנגט צוּ די געצייטלט שפּאַניער, וואָס האָבן זיך פאַראינטערעסירט מיט די רייזע-פּלענער פון קאָלומבוסן אוּן האָט זיך קונה-שם געווען דערמיט, וואָס ער האָט מיט אַ סומע פון לערך 5.000.000 מאראוועדי געהאָלפן דעקן די הוצאות פון קאָלומבוסעס ערשטער אַנטדעקונגס-נסיעה.

פון די ס א ר א ג ו ס ע ר סאנט-אנגעלס, צווישן וועלכע מיר באַגעגענען רייכע בּאַנקירן אוּן סוחרים, ווי אויך בּאַדייטנדיקע יו-ריסטן אוּן בּאַמטע, פאַרדינען דערמאָנט צוּ ווערן: מאָסען לוּאיס ס., דער שווער פונם אויבער-שאַץ-מייסטער גבריאל סאַנכעץ, דער יוריסט לוּאיס ס., דער ברודער זיינער הוּאן ס., יאַקאָב מאַרטין ס., סימאָן ס. וכדומה.

לעבן די סאַנכעצעס אוּן סאנט-אנגעלס קומט נאָך אין בּאַטראַכט די אנוסים-משפּחה ב ן ל ב י א-ק א ו ו א ך ע ר י א, אָלס איינע פון די פּראָמינענטסטע משפּחות אין אַראַגאָניע.

בעשטימט אלס באפולמעכטיקטן פון דער רעגירונג אויף צו שליסן א האנדלס-אפמאך מיטן סולטאן פון באביל'אניע. די זין זיינע האבן אין י. 1414, קורץ נאכן שמד, באקומען פונם קעניג א פריווילעגיע, לויט וועלכער זיי זענען אלס „נייי-קריסטן" באפרייט געווארן פון די שטייערן לטובת דער קהילה אין קאלאטאיוד. צוויי פון זיי האבן דערגרייכט א הויכע קאריערע: אלבאנסא האט כארנומען א וויכטיקע שטעלע אינם ארגאנישן געריכטס-וועזן; פעדרא מארטין אין געווארן בישאף פון מיכארקא און קעניגלעכער בעל-יועץ. די סאנט-אנגעלס זענען גשווטן קרובים מיט די פראמינענטע אנוסים-משפחות גורע, סאנכעץ און דע לא קאוולעריא-לביא. אין דער תקופה, וואס איבערעסירט אונז דא, טרעטן ארויס די אייניקלעך פון אזריה נינילויא-לואיס סאנט-אנגעל (דעם עלטערן), דהיינו: לואיס (דער יינגערער), אנטאן, מארטין און יעאנארדא. אין י. 1459 ווענדן זיך בריידער לואיס און לעאנארדא סאנט-אנגעל צום קעניג הואן מיט א בקשה, אז ער זאל זיי באוויליקן צו מאכן אויסגרא-בונגען אינם הויז פון זייערע אבות, וואו עס זאלן זיין פארבאהאלטן נרויסע אוצרות גאלד און זילבער. זיי האבן צוגעזאגט אפצוגעבן א פינפט-חלק פון דעם געפונענעם פאר דעם קעניגלעכן אוצר און האבן באקומען די הסכמה. לואיס האט זיך געמאכט א שם אלס יוריסט און פארנומען די הויכע שטעלע פון א פארטרעטער פונם קעניגלעכן פיסקוס (advocatus fisci). אין י. 1473 טרעט ער ארויס אינם ארגאנישן פארלאמענט אלס פארטרעטער פון די ריטער און אדל-לייט. צוזאמען מיט אים באטייליקט זיך אין די קארטעס-בארא-טונגען אנטאן סאנט-אנגעל, וואס איז דעמאלט געווען א דערעגאט פון דער שטאט קאסטאטיוד. מארטין סאנט-אנגעל האט דערגרייכט די שטעלע פון א פראווינציאל פון אראגאניע.

בעת דער קאלאטאיודער צוויג פון די סאנט-אנגעלס האט גע-שפיקט, ווי מיר האבן דאס געזען פון די פארבילבענע ידיעות, א גרויסע ראלע אין דער מכוכהשער, קירכלעכער און קאמונאלער היערארכיע, זענען די סאנט-אנגעלס פון וואלענציא און סארагאסא געווען די סאמע באדייטנדסטע פיגורן אין דער ארагאנישער פינאנ-און האנדלס-וועלט. אין וואלענציא האט שוין ארום י. 1450 דערגרייכט א שם דאס באנק-און האנדלס-הויז פון לואיס סאנט-אנגעל (דעם עלטערן). פון זיינע גרויסע קאפיטאלן גענישן אין דער כארם פון הלוואות די קעניגן אלפאנס V און הויאן II. אין י. 1472 נעמט לואיס דער עלטערער אין ארענדע די קעניגלעכע

קריסטנטום און מיט אים צוזאמען האָבן זיך אויך געשמדט זיינע זין: הואן, לעאָנארדאָ, פּעדראָ מארטין און אלאָנסאָ, ווי אויך אייניקע טעכטער זיינע (אייניע פון זיי האָט דאָן חתונה געהאַט מיט דעם אנוסי פּעדראָ גורעאָ). עזריה גינילאָ אָדער לואיס סאַנט-אַנגעל (אַזוי האָט ער זיך געוויפן מיט זיין קריסטלעכן נאָמען) איז געווען א רייכער סוחר אוּן האָט נאָכן שמד דערגרייכט א הויכע שטעלע אין אַראַגאָניש; גע-ריכטס-וועזן; דער קעניג אַלפאָנס V (1416 — 1458) האָט אים אפילו

דער קאַלאַטאַיוּדער צווייג פון די סאַנט-אַנגעלס:

נח גינילאָ

עזריה גינילאָ

געשמדט ארום י. 1414

געוויפן מיטן קריסטלעכן נאָמען:

לואיס סאַנט-אַנגעל

געשטאָרבן ארום י. 1458

טאָכטער חתונה געהאַט מיט **פּעדראָ גורעאָ**	**לעאָנארדאָ** געשמדט 1414	**הואן** געשמדט 1414	**פּעדראָ מארטין** געשמדט 1414	**אַלאָנסאָ** געשמדט 1414
גאספאר חתונה געהאַט מיט **אנאדעלאָ קאבאַלעריאָ**	**אנטאָן**	**מארטין**	**לואיס**	**לעאָנארדאָ**

דער וואַלענציער צווייג פון די סאַנט-אַנגעלס:

יאקאָב, לואיס סאַנט-אַנגעל (דער עלטערער) (Jaime)
חתונה געהאַט מיט **בריאַנדאָ**
געשטאָרבן אין י. 1476

לואיס
(דער יינגערער)
געשטאָרבן אין י. 1505

שפּאַניע. גבריאל סאַנכעצס אַן אייִדעם, מיטן נאָמען פּראַנציסקאָ גוראַ, איז בעשטימט געוואָרן דורכן קעניג פּאָר אַ גובערנאַטאָר אין אַראַאָניע. גבריאל־ס פּלימעניק, הואן סאַנכעץ, באַאנגט צו די ערשטע שפּאַנישע סוחרים, וואָס האָבן באַקומען פּוּן דער רעגירונג אַ פּריווי־לעגיע אויף צו טרייבן אַ האַנדל מיטן אַנטדעקטן אַמעריקאַנישן קאָנטינענט. פון דערזעלבער צייט זענען אונז נאָך באַקאַנט פֿאַלגנדיקע פּראָמינענטע מיטגלידער פון דער משפּחה סאַנכעץ: הואן פּעדראָ סאַנכעץ, אַ ברודער פונם אויבער־שטאַנד־מייסטער גבריאל און אָנגעזעענער הויף־מענטש; גיל־ען סאַנכעץ (Guillen Sanchez) — אַ שר־המשקים פונם קעניג און שפּעטער אויך איינער פון די קעניגלעכע שטאַנד־מייסטער; גיקענס ברודער, פּראַנציסקאָ סאַנכעץ — אַ הויכער הויף אָנגעשטעלטער; בערנאַרד סאַנכעץ — אַ רייכער סאראגאָסער סוחר, אַל־אַנסאָ סאַנכעץ — אַ געזעלנטער און סאַנכאָ דע פּאַטערנאָי (de Paternoy)—אַ קרוב פון די סאַנכעצעס און אָנגעשטעלטער אין דער פינאַנץ־אַדמיניסטראַציע אַלס שטאַנד־מייסטער. לסוף זאָל נאָך דערמאָנט ווערן דער נאָמען פון ראָדריגאָ סאַנכעץ, אַ קרוב פון גבריאל סאַנכעץ, וואָס האָט צוזאַמען מיט קאָלומבוסן מיטגעמאַכט די ערשטע אנטדעקונגס־נסיעה קיין אַמעריקע. דאָס ביסל געבראַכטע טרוקענע פּרטים וועגן די סאַנכעצעס אילוסטרירן אונז בולט די ערשט־ראַנגיקע ראָלע פון דער־דאָזיקער פאַרצווייגטער אנוסים־משפּחה. מיר באַגעגענען די סאַנכעצעס צווישן די אָנגעזעענסטע גראַנדן אין קעניגלעכן הויף. זיי פאַרנעמען אָנפירנדיקע שטעלעס אין דער פינאַנץ־פאַראוואַלטונג, אין דער אינערלעכער פּאָליטישער אַדמיניסטראַציע, ווי אויך אינם געריכטס־וועזן פון אַראַגאָניע, און עס מוזן אויף זייער חשבון פאַרשריבן ווערן אַ סך פון די דערגרייכונגען, וואָס האָבן שפּאַניע געמאַכט פאַר אַ וועלט־פּאָליטישן פאקטאָר.

אַן ענלעך ביזד אָנטפּלעקט זיך פאַר אונזערע אויגן, ווען מיר באַטראַכטן די טעטיקייט און די פאַרדינסטן פון דער אנוסים־משפּחה סאַנט־אַנגעל. אין דער תקופה פון פערדינאַנד און איזאבעלא באַגענגענען מיר פאַרצווייגונגען פון דערדאָזיקער משפּחה אין קאַלאַטאַיוד, וואַלענציאַ און סאַראַגאָסאַ. זיי שטאַמען פון דער יידישער משפּחה גינילי־אי, גינילי־ה Chinillo, Chiniello) Chinulla, פון וועלכער ס׳זענען, אגב, באַוואוסט אייניקע ליטעראַריש־טעטיקע־מיטגלידער. בעת דער שמד־באַוועגונג און די יאָרן 1412—1414 האָט איינער פון די גינילי־אָס מיטן נאָמען עזרי־ה אָנגענומען דאָס

די אנוסים-משפחה סאנכעץ שטאַמט פון דער יידישער משפחה כּולוף, וועלכע לאָזט זיך אין די סאַראַגאָסער אקטן אויפזוכן שוין אין 13-טן י"ה. דער באַדייטנדיקסטער רעפּרעזענטאַנט פון די כולופס איז געווען אלעזר כּולוף, וואָס האָט אין דער צווייטער העלפט פון 14-טן י"ה פאַרנומען די שטעלע פון א שאַץ-מייסטער ביים אינפאַנט הואן און ביי דער קעניגין ווי אַלאַנטע. אלעזר כּולוף ווערט אין אַ העברעישן בריוו, געשריבן פון ר' יום-טוב בן חנה פון מאַנטאַבאַן צו דעם יידישן רופא דאָן יוסף אלמאלי (א שוואָגער פון ר' אלעזר כּולוף), געריכט אַלס באַשיצער פון די אַראַגאַנישע יידן און אַלס שתדלן זייערער ביי די „קעניגלעכע אפּשטאַמלינגער". אלעזר איז געשטאָרבן אין י. 1389 און איין יאָר שפּעטער האָבן זיך געשמדט דריי זין זיינע, וועלכע האָבן אלס „נייקריסטן" באַקומען די נעמען: הואן, לואיס און פּעדראַ סאַנכעץ. וועגן הואן סאנכעץ איז אונז בלויז אַזויפיל באַוואוסט, אז ער און זיינע זין יהודה און אברהם זענען געווען אַזוי וויט אָנגעזען אין קעניגלעכן הויף, אַז דער קעניג און די קעניגין האָבן פּערזענלעך אינטערוונירט אין די ירושה-סכסוכים, וועלכע הואן און די זין זיינע האָבן געהאַט מיט די איבעריקע יורשים נאָך אלעזר כּולוף. לואיס סאַנכעץ (דער עלטערער) האָט זיך געמאַכט אַ שם פאַר אייגעם פון די באַדייטנדסטע שפּאַנישע יוריסטן און ער האָט אין דער צייט פון קעניג פערדינאַנד באַקומען די שטעלע פון אַ פאָרזיצער אין אויבערשטן געריכטס-טריבונאַל פון אַראַגאָניע. וועגן פּעדראַ וועלכן אונז איבערגעגעבן, אז ער איז אין י. 1493 בילדלעך (in effigie) פאַרברענט געוואָרן, מחמת דער סאראגאָסער אינקוויזיציע-טריבונאַל האָט אים פאַרמשפּט אלס געהיימען ייד. א גלאַנצפּונקט קאַריערע האָבן דערגרייכט פּעדראָס זין: גבריאל און אַלפאָנסאָ. גבריאל סאַנכעץ איז געווען דער אויבערשאַץ-מייסטער פון קעניג פערדינאַנד און האָט פאַרנומען דידאַזיקע שטעלע ביז זיין טויט אין י. 1505. נאָך אים איז די שטעלע אַריבער צו זיין זון לואיס סאַנכעץ (דעם יונגערן). אַלפאָנסאָ סאַנכעץ איז געווען א פאַרטרעטער פון דעם ברודער זיינעם — דעם אויבער-שאַץ-מייסטער, אַזוי, אז אין דעם ענט פון דיי בידע בריידער איז געלעגן דער רודער פונם גאַנצן אַראַגאַנישן פינאַנץ-וועזן. דורך זיין וויב, א טאָכטער פון מאָסען לואיס סאנט-אנגעל, איז גבריאל סאַנכעץ געווען פאַרבונדן מיט דער אנוסים-משפּחה סאנט-אנגעל, וואָס האָט דעמאָלט באלאנגט צו די רייכסטע משפּחות אין

זיך אַנגעהויבן די פּאָליטישע און ווירטשאַפטלעכע אַרבעט פון אַן אַנזעעוודיקער צאָל פּראָמינענטע אנוסים-משפּחות, ווָאָס האָבן אינזינעם מיט די דערמאָנטע יידישע נאָטאַבלען פּאָרגעשטעלט מיט זיך רעם רירעוודיקסטן און אינטעליגענטסטן טייל פון דער שפּאַנישער געזעלשאַפט. פון די הויכגעשטעלטע אנוסים רוקן זיך אָרויס אין פּאָדערגרונט מיטגלידער פון די משפּחות סאַנכעץ, סאַנט-אַנגעל, קאַוואַלעריאַ, דע אַווילאַ, ששון (Suson), אבלפיה, וויללאַניצווא, קלעמענטעס, מאַנפּאָרט און אַנד. די אָנגעהעריקע צו דידאָזיקע משפּחות האָבן אונטער דעם קאַטולישן הערשער-פּאָר פּאָרנומען אַזעלכע פּאָזיציעס אין פּאָליטישן און ווירטשאַפטלעכן לעבן, אַז מען קען זיי פּשוט כאַראַקטעריזירן אַלס די "לאָרדן ביקאָנספּיעד" און "ראָטשילדס" פון יענער צייט.

מיר ווילן אָנהויבן מיט דער אנוסים-משפּחה סאַנכעץ. צוליב א בעסערער אָריענטאַציע אילוסטרירן מיר אונזערע אויספירן מיט דער פאָלגנדיקער געניאַלאָגישער טאַבעלע:

געניאַלאָגישע טאַבעלע פון דער משפּחה כולוף-סאַנכעץ

אלעזר כולוף (Alatzar Golluf) אויס סאַראַגאָסאַ

זיין חתונה מירצ אלמאלי
געשטאַרבן אין י. 1389

יצחק כולוף (Assaeli Golluf)
געשמדט אין י. 1390
נאָכן שמד גערופן: הואן סאַנכעץ (Juan Sanchez)
זיין חתונה: סאַל אַלמאַלי

יהודה (Jaffuda), אברהם

..... כולוף
געשמדט אין גערופן
מיטן קריסטלעכן
נאָמען:
לואיס סאַנכעץ
(Luis Sanchez)

..... כולוף
גערופן מיטן
קריסטלעכן
נאָמען:
פעדראָ סאַנכעץ

גבריאל סאַנכעץ
געשטאַרבן אין י. 1505
חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער
פון מאָסען לואיס
סאַנט-אַנגעל
(Mossen Luis Santangel)

אַלפאָנסאָ, הואן פעדראָ

הואן סאַנכעץ
(Juan Sanchez)
פלימעניק פון
גבריאל סאַנכעץ

לואיס סאַנכעץ
געלעבט בײַן י. 1530

טאָכטער
חתונה געהאַט
מיט
פראַנציסקאָ
גורעאַ
(Francisco Gurrea)

קליינע ראָלע האָבן דערביי געמוזט שפּילן די שוין דערמאָנטע יידישע וואָפן-שמידן און מעטאַל-ארבעטער, ווי אויך די יידישע דעטאַליסטן, וואָס האָבן געהאַנדלט מיט די אויסאַרבעטונגען פון דידאָזיקע בעלי-מלאכות. איבעריקנס, איז פון י. 1483 באַוואוסט אַ דאָקומענט, אין וועלכן ס׳רעדט זיך אויסדריקלעך וועגן דעם, אַז די אראגאָנישע יידן האָבן צווישן אַנדערע ארטיקלען אויך געהאַנדלט מיט קריגס-כלי-זיין. זייער כאראקטעריסטיש איז אין דעמזעלבן דאָקומענט די קענטיקייט בא-שטימונג, לויט וועלכער ס׳איז די יידן פֿאַרווערט געווארן צו טרייבן אין אויסלאַנד אַ האַנדל מיט וואָפן און דערציקרשט—עקספּארטירן דעם וואָפן קיין טערקיי. פון דעמזעלבן דאָקומענט דערוויסן מיר זיך נאָך, אַז כאַנבע אראגאָנישע יידן פלעגן דעמאָלט, אויפן סמך פון ספּעציעלע קעניג-לעכע פריווילעגיעס, טרייבן אַ לאַנד- און ים-האַנדל אין אַזעלכע אראגאָנישע פּראָווינצן, ווי סארדיניע אָדער סיציליע. אַן אינטער-סאַנטע דערגאַנצונג צו דערדאָזיקער ידיעה געפינען מיר אין די באַרימטע רייזע-בריוו פון ר׳ עובדיה ירא פון בערטינאָרא, וואָס שטאַמען פון די יאָרן 1488/9. ר׳ עובדיה דערציילט אונז, נעמלעך, צווישן אַנדערע פרטים אויך וועגן אַ יידישן סוחר פון „צוק-ארי", דהיינו, פון סוקרא (אַ שטעטל אין דער אַראַגאָנישער פּראָווינץ וואלענציא), וועלכן ער האָט באַגעגנט אינם סיציליש האפן מעסינא (מסינה) און וועלכער האָט זיך צוזאַמען מיט אים, מיט עובדיהן, ארויפגעזעצט אויף אַ שיף, בכדי צו מאַכן אַ האַנדלס-נסיעה קיין רא דו ס (רות״וס).

עד כאן די פרטים, וואָס כאראקטעריזירן אונז דאָס יידישע ווירטשאַפטס-לעבן אין שפּאַניע קורץ פאַר דער קאַטאַסטראָפע. אַן אַ סטרגלייך פאַרביקער און פולער וועלט דאָס ביידל, וועלכן מיר וועלן אונזער בליק אויף די אנוסים, וועלכע האָבן אין יענער צייט פאַרגע-שטעלט מיט זיך, ווי שוין דערמאָנט, לערך דעמזעלבן באַפעלקערונגס-פּראָצענט, וואָס די יידן גופא.

§ 65 די געזעלשאַפטלעכע שטעלונג און ווירטשאַפטקעכע ראָלע פון די אנוסים.

מען קען מיט אַ סך באַרעכטיקונג באַהויפטן, אַז יידן פון אַזאַ פאַרנעם, ווי ר׳ יצחק אברבנאל און אברהם סעניאָר, האָבן אין אַ גרויסער מאָס מיטגעהאָלפן אויסצובויען די שפּאַניש וועלט-מאַכט אונטער פערדינאַנד און איזאבעלא. פאראלעל מיט זייער ממשלה האָט

ספּעציעלע פֿאַרלייכטערונגען ביי דער איינוואַנדערונג: זיי האָבן, נעמלעך, געדאַרפט צאָלן בלויז א העלפט פון דער געווײנלעכער איינוואַנדערונגס-טאַקסע, וואָס איז באַשטימט געוואָרן פֿאַר יעדן אַנדערן יידישן איינוואַנדערער. אין דעמזעלבן צוזאַמענהאַנג איז אויך כּדאי אָנצומערקן, אַז די ענגליסטע האַרמאָניע-גיסער אוּן פּוֹלוער-פֿראָדוצענטן, וואָס האָבן ביים סוף פון מיטלאָלטער פֿאַרזאָרגט די טערקישע אַרמיע מיט קריגס-כּלי-זיין אוּן בפֿרט מיט פּייער-געווער, זענען געווען יידן, וואָס זענען אָנגעקומען קיין טערקיי נאָכן גירוש.

פֿונקט ווי אין דער פֿאַריקער תּקופֿה, איז צווישן דעם יידישן מיטלשטאַנד אויך אין די לעצטע פֿאָר צענדלינג יאָר פון דער יידיש-שפּאַנישער געשיכטע געווען שטאַרק פֿאַרשפּרייט אַזאַ פֿרנסה, ווי דער באַזיץ אוּן די עקספלאָאַטאַציע פון ווייניגער טנער. דער גורל פון דידאָזיקע אַרבעטזאַמע יידישע וויין-פּלאַנצער איז אָבער געווען באַזונדערס שווער, ווען עס איז אַרויס דער גירוש-דעקרעט. קויט ווי ס׳גיט אונז איבער דער עפּטערס שוין ציטירטער אַנדרעאס בערנאַלדעץ, האָבן זיי געמוזט פֿאַרקויפן דעם באַזיץ זייערן פֿאַר א קלייניקייט: א ווײַנבאַרג האָט מען דעמאָלט געקאָנט אָפּקויפן ביי א יידן – אַזוי דערציילט אונז בערנאַלדעץ, – פֿאַר א שטיקל שטאָף אָדער ליוונט...

וועגן די יידישע הענדלער אין קאַסטיליע אוּן אַרא-גאָניע פֿאַרמאָגן מיר אין דער באַהאַנדלטער תּקופֿה צו ווייניק ידיעות, אַז מיר זאָלן זיך קאָנען שאָפן א געהעריקן באַגריף וועגן זייער ווירטשאַפטלעכער באַדייטונג. מען קאָן בלויז משער זיין, אַז די צאָל זייערע איז געווען פֿאַרהעלטנישמעסיק א גרויסע אוּן אַז זיי האָבן געשפּילט אַן אָנגעזעענע ראָלע אינם מסחר מיט תּבואה, בהמות אוּן בכלל מיט אַרטיקלען פון ערשטן געברויך. אונזער השערה שטיצן מיר אויף דעם שוין דערמאָנטן פֿאַקט, וואָס יצחק אברבנאל אוּן אברהם סעניאָר האָבן בעת דער 10-יעריקער מלחמה מיט גראַנאַדא באַזאָרגט מיט פּראָוויאַנט די קאַסטיליש-אַראַגאָנישע אַרמיע. אַזא ריזיקע אונטערנעמונג האָט זיי געקאָנט געלינגען בלויז א דאַנק דעם, וואָס זיי האָבן זיך געקאָנט שטיצן אויף א צאָלרייכן אוּן ענגטן שטאָב יידישע קליין-הענדלער אוּן פֿאַרמיטלער, אָנטרויענדיק זיי דעם פּראָוויאַנט-אינקויף אין די דערפֿער (אגב, האָבן אויף אַזא אופן אָפּערירט יידישע קריגס-ליפֿעראַנטן, וועלכע מען באַגעגנט אין די שפּעטערע צייטן, און עס איז דערקאָזבאַר די השערה, אַז אַזוי האָבן זיך אויך נוהג געווען די יידיש-שפּאַנישע ליפֿעראַנטן). נישט קיין

קעניג האָט נאָכן גירוש קאָנפיסקירט ביי פאַרשידענע קריסטלעכע סוחרים וועקסלען נישט ווייניקער, ווי אויף 4120 דוקאַטן (1.577.960 מאראוועדי), וואָס האָבן געזאָלט אויסגעצאָלט ווערן דורך הואן בראן, וועלכער איז אנטלאָפן קיין פּאָרטוגאַל. וואַרשיינלעך האָט דער ייִד מיט די וועקסלען אָפּגעקויפט אויסלענדישע תביעות, בכדי אויף אזא אופן אָפּצוּראַטעווען א טייל פון זיין פאַרמעגן. וועגן ר אפרים פון בורגאָס און בנבנשת פון קאַלאַהאָראַ ווערט אונז איבערגעגעבן, אז זיי האָבן געהאַט צו מאָנען גרויסע געלטער ביי פאַרשיידענע סוחרים פון בורגאָס, סאַלאַמאַנקא, לערמא, סאַהאַגונד וכדומה. א טייל פון דידאָזיקע תביעות זענען נאָכן גירוש איינגעקאַסירט געוואָרן לטובת דעם קעניגלעכן אוצר. פון דער גירוש-צייט איז אונז פאַרבליבן א בינטל אויסערסט אינטערעסאַנטע יידישע „אינוועניטאַרן", דהיינו, רשימות פון געלטער, תביעות און ווערט-זאַכן, וואָס האָבן אָנגעהערט אייניקע „גרויס-ייִדן" פון סאָריא, צאַמאָראַ און בורגאָס און וואָס זענען, אויפן סמך פונם גירוש-דעקרעט, צוגענומען געוואָרן לטובת דעם הערשער-פּאָר. מאַנכע אינוועניטאַרן מאַכן דעם אייַנדרוק, וויַ זיי וואָלטן באַלאַנגט צו יובעלייער-געשעפטן אָדער צו גרויסע לאַגערן פון גאָלד און זילבער: אַזויפיל גאָלד-און זילבער-זאַכן, צירונג, פערל, קרעלן, טייערע שטיינער וכדומה ווערן אין זיי פאַרצייכנט!

ווי באַדייטנדיק עס איז נישט געווען די וויכטשאַפטלעכע ראָלע פון די „גרויס-ייִדן", האָבן זיי דאָך, אין פאַרגלייך מיט דער איבע-ריקער יידישער באַפעלקערונג, פאָרגעשטעלט מיט זיך בלויז א קליין הייפּעלע. די איבערוועגנדיקע מערהייט איז באַשטאַנען פון ווייניק באַמיטלטע מענטשן: א מין קליין-בורזשואַזיע פון העגדלער, האַנט-ווערקער, באַזיצער פון ווייניגערטנער און דאָסגלייכן. אין איינעם א דאָקומענט פונם גירוש-יאָר 1492 ווערן דערמאָנט מיט די נעמען 16 יידן פון אַראַגאָניש שטעט: אָסקאַ, בייע, האַסקא (Jaqna) און מאָנזאָ, דערביי ווערן אָנגעמערקט די באַשעפטיקונגען זייערע. פון די 16 יידן זענען 4 געווען וועבער, 4 שוסטער, 3 סוחרים, 2 שרייבער, 2 ישיבה-בחורים (studentes) און אייניקר אַבע-עגלה (curritor). צווישן די יידישע האַנטווערקער האָבן עפּי-רוב געשמט אַזעלכע, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט אויסאַרבעטן קריגס-כלי-זיין, דהיינו, מעטאַל-אַרבעטער און וואפן-שמידן. זיי זענען געווען אַזוי געניט אין זייער פאַך, אז מען האָט זיי נאָכן גירוש אומעטום אויפגענומען פאַר זייער געוואונטשענע אייַנוואַנדערער. אין פּאָרטוגאַל האָט זיי דער קעניג פאַרגאַנטירט

וועגן א גרויסער הלוואה פון אַנדערטהאַלבן מיליאָן מאראווּעדי, וואָס דער קעניג האָט געזומען ביי אים צוליב דער מלחמה מיט גראַנאַדע. ס׳איז אויך באַוואוסט, אַז יצחק אברבנאל האָט צוזאַמען מיט אברהם סעניאָר דורכגעפירט אַזא קאָמבּינאַציע, ווי דאָס פאַר־פּראָוויאַנטירן אוּן באַזאָרגן מיט כּלי־זיין די אַרמיע, וואָס האָט גע־קעמפט קעגן גראַנאַדע. ס׳איז דעריבער נישט קיין חידוש, וואָס דאָס הערשער־פּאָר האָט פּאַר אברבנאלן געוואָלט מאַכן אַן אויסנאַם, אַז דער גירוש־דעקרעט זאָל נישט זיין חל אויף אים אוּן זיין פאַמיליע. וועגן יצחק אברבנאל איז נאָך צו דערמאָנען, אַז ער איז געווען איינער פון די ערשטע, וואָס האָט מיט זיינע געלט־מיטלען צוגע־האָלפן צו דער פאַרווירקלעכונג פון קאָלומבוסעס עקספעדיציע־פּלענער. לעבן אברבנאלן ציט צו זיך צו די אויפמערקזאַמקייט זיין פריינט אוּן שותף, דער שוין דערמאָנטער אברהם סעניאָר־שניאור, וואָס ווערט דורך גרעצן אידענטיפיצירט מיט אברהם בנבנשת (בצוועניסטע) בר יוסף. וועגן אברהם סעניאָר איז אוּנז באַוואוסט, אַז ער האָט זיך פאַרשאַפט א גרויס פאַרמעגן אַלס אַרענדאַר פון מלוכהשע שטייערן. ער האָט געהאַט אַזעלכע גרויסע פאַרדינסטן פאַר דער מלוכה, אַז די קאָרטעס, וואָס זענען זיך אין יאָר 1480 צונויפ־געקומען אין טאָלעדאָ, האָבן באַשלאָסן, אַלס צייכן פון אָנערקענונג, צו שענקען אים 50.000 מאראוועדי פון די איינגעמאָנטע שטייערן אוּן צו באַשטימען פאַר אים א יערלעכן געהאַלט אין דער הויך פון 10.000 מאראוועדי. נאָכן טויט פונם קאַסטיליש מלוכה־רב ר׳ יעקב נינש איז אברהם סעניאָר באַשטימט געוואָרן אַלס נאָכפאָלגער אויף דעמדאָזיקן הויכן אַמט. אין י. 1487 באַמיט ער זיך אַלס מלוכה־רב צוגונפצוזאַמלען 20.000 דוּבלאָנען (ערך 10.000.000 מאראוועדי), כּדי אויסצוּלייזן עטלעכע הונדערט יידן פון מאַלאַגא, וואָס זענען בעת דער מלחמה מיט גראַנאַדא אַרייַנגעפאַלן אין געפאַנגנשאַפט. ביי דער זאַמל־אַקציע העלפט אים מיט דאָן יצחק אברבנאל. וועגן סעניאָרס ראָלע אַלס אַרמיע־ליפעראַנט האָבן מיר שוין געוּרעדט. פון אַנדערע קאַסטיליש „גרויס־יידן" קען מען דערמאָנען א געוויסן הואן ברגן (Juan Bran) אוּן ר׳ אפרים (Rabi Frayn), ביידע פון בורגאָס, ווי אויך א געוויסער בנבנשת פון קאַהאָרא. הואן ברגן איז, ווייזט אויס, געווען איינער פון די רייכסטע יידן אין בורגאָס. ער איז געשטאַנען אין געשעפטלעכע באַציונגען מיט טאָלע־דישע סוחרים, וועלכע האָבן ביי אים געהאַט צו מאַנען גרויסע געל־טער. פון א דאָקומענט פאַרן י. 1493 דערוויסן מיר זיך, אַז דער

סוף פון מיטלאלטער געלעבט א צאָלרייכע יידישע באפעלקערונג (בקויז אין סיציליע האָבן ביים סוף פון 15-טן י״ה געלעבט לערך ביז 100.000 יידן).

§ 64 די וירטשאפטלעכע לאגע פון די קאסטי־ליש און ארגאנישע יידן אין דער תקופה פון פערדינאנד און איזאבעלא.

פונקט ווי אין דער פאָריקער תקופה, לאָזט זיך אויך אין דער רעגירונגס-צייט פון דעם טרויעריק-בארימטן קאַטוילישן הערשער-פאָר מערקן א ממשותדיקער אונטערשייד אין דער וירטשאפטלעכער לאגע פון די קאסטיליש און אראגאנישע יידן. אמבולטסטן טרעט ארויס דער אונטערשייד, ווען מען נעמט אין באטראכט די באטיליקונג פון די יידן אין אזעלכע ריווחדיקע חיונה-קוואָלן, ווי מלוכה שע שטעלעס, שטיער-ארענדעס, ארמע-ליפערונגען וכדומה. אין אראגאניע ווערן אין אונזער תקופה, פונקט ווי אין דער פאָריקער, שטרענג אפגעהיט די פארארדענונגען, וועלכע דערווייטערן די יידן פון אזעלכע וירטשאפטלעכע פאָזיציעס. אנדערש אבער איז עס אין קאסטיליע: דאָ באגעגענען מיר ביז צום סאמע גירוש א גע־וויסע צאָל יידן, וואָס האָבן געשפילט אין דער מלוכה-וירטשאפט אן אנגעזעענע ראָלע אלס הויף-באנקירן, פינאנץ-פארוואלטער, שטייער־ארענדארן, ליפעראנטן וכדומה. ווי עס גיט אונז איבער א נדרעס בערנאלדעק, דער היסטאריקער פון דעם קאַטוילישן הערשער־פאָר, האָבן דידאזיקע יידישע פינאנץ-מאגנאטן אין קאסטיליע פאר־מאָגט צו 1, 2 און מער מיליאָנען מאראוועדי. דידאזיקע אינפארמא־ציע איז דורכאויס א ריכטיקע און זי ווערט באשטעטיקט דורך א רייַ ידיעות, וועלכע מיר באזיצן וועגן דער פינאנציעלער טעטיקייט פון מאנכע קאסטיליש „גרויס-יידן". דעם אויבנאָן פארנעמט צוויש זיי יצחק אבראנאל, וואָס זיין גרויסע ראָלע אין דער פאָר־טוגעזישער מלוכה-וירטשאפט איז אונז שוין באקאנט. עס איז ארי־בער א קורצע צייט, זינט ער האָט געמוזט נעלם ווערן פון פאָר־טוגאל, און מיר באגעגענען אים שוין אין קאסטיליש הויף, וואו ער שפילט זייער אן אנגעזעענע ראָלע. פון דעם י. 1484 ביז צום גירוש־יאָר 1492 איז ער כסדר טעטיק ביי דער פארוואלטונג פון די מלוכהשע פינאנצן און גלייכצייטיק טרעט ער אויך ארויס אלס הויף־באנקיר און ארמע-ליפעראנט. אין די אקטן געפינען מיר א ידיעה

מענטש, וואָס האָט מיט זייַנע מאַטעמאַטישע און אַסטראָנאָמישע פּאָר-שונגען זיך קונה-שם געווען, האָט זיכער פאַרמאָגט יענעם קריטישן בליק, וואָס היט אָפּ פון איבערטרייבונגען ביי אַלגעמיינע בעראכענונגען אין אָפּשאַצונגען. מיר קאָנען זיך, אַלזוי, פאָרלאָזן אויף די ציפערן-ידיעות, וועלכע מיר פאַרפאַנקען די דערמאָנטע דריי אינפאָרמאַטאָרן אוּן מיר קאָנען זיי דרייסט נעמען אַלס באַזע פאַר דער צאָל-בעראַ-כענונג. לויט זאקוטו קומט אויס, אַז אין קאַסטיליע אַליין האָבן פאַרן גירוש געלעבט לערך 120.000 יידן. דאָס איז לגמרי נישט סותר דער צאָל 39.000, וואָס ווערט אָנגענעבן פון בערנאלדעץ. וואָרים בערנאלדעץ נעמט אין בעטראַכט בלויז 5 פאַרטוגעזישע פונקטן, וואוּ עס האָבן זיך קאָנצענטרירט גרעסערע איינוואָנדערער-מאַסן, דהיינו:

בראַגאַנצאַ	מיט איבער	3000	איינוואָנדערער.
מיראנדאַ	„ „	30.000	„
ווילאַר	„ „	35.000	„
מאַרבאַן	„ „	15.000	„
יעלוועס	„ „	10.000	„
צוזאַמען איבער		93.000	אייִנוואַנדערער.

נעמענדיק אין באַטראַכט, אַז א טייל קאַסטיליש יידן האָט זיך צו-ליב דעם גירוש געשמדט אוּן א טייל האָט אויסגעוואַנדערט קיין נא-וואַרא, צפון-אַפריקע, איטאַליע וכדומה, וועלן מיר מיט א סך וואָר-שיינלעכקייט קאָנען צוּרעכענען צו די פון זאקוטו דערמאָנטע 120.000 נאָך אַן ערך 20.000 נפשות. מיר קומען, אַלזוי, צום אויספיר, אַז אין קאַסטיליע האָבן קורץ פאַרן גירוש געלעבט לערך 140.000 יידן. נעמענדיק ווייטער אין באַטראַכט, אַז די צאָל באַפעלקערונג אין קאַסטיליע האָט אויסגעמאַכט אין פאַרגלייך מיט דער באַפעלקערונג אין אַראַגאָניע, ווי 3 : 1, קאָן מען פאַר אַראַגאָניע אָנגעבן אַ יידישע באַפעלקערונג לערך פון 140.000, ד. ה. 46.000 - 50.000 נפשות. צוזאַמען האָט, אַלזוי, די יידישע באַפעלקע-רונג אין קאַסטיליע אוּן אַראַגאָניע באַטראַפן לערך 190.000 נפשות, דהיינו, ביז 40.000 משפחות. מיט דצרדאָזיקער צאָל שטימט אויך די ציפער 300.000 אויס-וואַנדערער, וועלכע מיר באַגעגענען ביי יצחק אברבנאל, וואָ-רים דידאָזיקע ציפער נעמט אַרום נישט בלויז די יידישע אויסוואַנ-דערער פון קאַסטיליע אוּן אַראַגאָניע, נאָר אויך די עמיגראַנטן פון די באַלעארן-אינזלען, סארדיניע אוּן סיציליע, וואו עס האָט בייַם

ס׳ן טרעפלעכע ראיות, שאַצט די צאָל יידישע אויסוואַנדערער פון קאַסטיליע אין 200.000 און נעמט אָן פאַר אַראַגאָניע ס׳ צאָל פון 100.000. גרעץ ציטירט אויך ס׳ באריכט פונם וועניציאַנער געזאַנדטן אין שפּאַניע פון י׳. 1505, לויט וועלכן די אנוסים זאָלן דעמאָלט האָבן מיט זיך פאָרגעשטעלט 1/8 פון דער גאַנצער שטאָטישער באַפעלקערונג אין שפּאַניע, און ער באַרעכנט, אַז די צאָל אנוסים באַפעלקערונג אין שפּאַניע פון לערך 300.000 (1/30-טל פון דער גאַנצער האָט דעמאָלט באַטראָפן לערך 300.000 באַפעלקערונג אין שפּאַניע ביים סוף פון מיטלאַלטער). דזשעקאָבס (Jacobs) מיינט, אַז אין קאַסטיליע און אַראַגאָניע האָבן פאַר דעם גירוש געלעבט לערך 160.000 יידן. ש. דובנאָוו שטיצט זיך אין זיין „יידישער וועלט-געשיכטע" אויף איזידאָר לעב און האַלט, אַז די צאָל יידן, וואָס זענען פאַרטריבן געוואָרן פון שפּאַניע, האָט באַטראָפן לערך 200.000 און אַז די צאָל אנוסים איז דעמאָלט געווען מער-ווייניקער ס׳ גלייכע. לסוף איז נאָך כדאי צו פאַרצייכענען די צאָל, וואָס ווערט אָנגענעבן אין דער קורצער, אָבער אינהאַלטסריי-כער סינטעטישער אַרבעט פון דעם באַוואוסטן יידישן פאָרשער פ ר י ץ ב ע ר*). לויט בערן זאָלן האָבן אויסגעוואַנדערט פון קאַסטיליע און אַראַגאָניע ביי ס׳ 40.000—30.000 יידישע משפחות. פריץ בער ניט אפּילו נישט אָן קיין שום באַגרינדונג פאַר זיין שאַצונג, אָבער מיר מיינען, אַז זי איז דאָך די ריכטיקסטע. מיר שטיצן זיך דערביי אויף פאַלגנדיקע רעזיות. פון אַלע געבראַכטע ציפערן פאַרדינען דער-עיקרשט צוטרוי די ציפערן, וואָס ווערן איבערגעגעבן דורך בער-נאַלדעץ, אברהם זאקוטו און יצחק אברבנאל. בערנאל-דעץ איז בכלל זייער גוט אָריענטירט אין די יידיש-שפּאַנישע פאַר-העלטנישן פון דער באַהאַנדלטער תקופה און די ציפערן זיינע שטי-מען מער-ווייניקער מיט די ציפערן פון אברהם זאקוטו. וואָס שייך יצחק אברבנאל און אברהם זאקוטו, זענען דאָס געווען פערזענלעכ-קייטן, וואָס זענען געשטאַנען אין סאַמע ברען פון די געשעענישן אין האָבן זיי, קענטיק, ווי געהעריק, אָפּגעשאַצט. יצחק אברבנאל איז געווען ס׳ פינאַנץ-יועץ פון דעם פאָרטוגעזישן קעניג, ווי אויך פונם שפּאַנישן הערשער-פאָר, און אלס אזעלכער האָט ער בלי-ספק געהאַט די געהעריקע אינפאָרמאַציעס וועגן דער צאָל יידן אין דער מלוכה און וועגן זייער שטייער-קראַפט. אברהם זאקוטו, ווידער, ס׳

*) F. Baer: Probleme der jüdisch-spanischen Geshichte (אין „Korrespondenzblatt des Vereins zur Gründung einer Akademie für die Wissenschaft des Judentums" — Berlin, 1925).

גים איבער, אַז פון קאַסטיליע אַליין זאָלן האָבן אין גירוש־יאָר אויסגעוואַנדערט 120.000 יידן קיין פאָרטוגאַל.

ג) י צ ח ק א ב ר ב נ א ל שאַצט די צאָל יידן, וואָס זענען פאַרטריבן געוואָרן פון גאַנץ שפאַניע (צוזאַמען מיט די דעמאָקראַטיקע שפאַנישע פראָווינצן, ווי די ב א ל ע א ר ן, ס א ר ד י נ י ע און ס י צ י ל י ע) אין 300.000 נפשות.

ד) דער באָרימטער הומאַניסט פונם 16־טן י״ה ר ע ו כ ל י ן שאַצט די צאָל יידן, וואָס זענען געפאַלן א קרבן פון גירוש־שפאַניע אין וואָס האָבן געמוזט אויסוואַנדערן פון לאַנד, אין 420.000 נפשות.

כדאי צו דערמאָנען דידאָזיקע ציפערן, וועלכע מיר האָבן געפונען אין צוויי פוילישע בראָשורן פון סאַמע אָנהויב פון 17־טן י״ה:

אין אַן אַנטיסעמיטישער בראָשור, וואָס איז פון א געוויסן ש. א. ה ו ב י צ ק י אַרויסגעגעבן געוואָרן אין קראָקע אין י. 1602 (אונטערן טיטל: "Żydowskie okrucieństwa")‚ וועט באַמערקט, אַז די צאָל פאַרטריבענע יידן פון קאַסטיליע און אראגאָניע זאָל האָבן באַטראָפן 700.000.

לערך אין דערזעלבער צייט (דער פּוילישער ביבליאָגראַף ע ס ט ר י י כ ע ר גיט אָן דאָס י. 1601) איז דערשינען א פּוילישער פאַמפלעט פונם אַנטיסעמיטישן שרייבער א כ א צ י ק מ י ט א (אונטערן טיטל: "Ein Send Brief abo list od Żydów polskich do Mesyasza")‚ וואו די צאָל יידישע אויסוואַנדערער פון שפאַניע וועט געשאַצט אין 1.200.000.

מיר וועלן נאָך ברענגען די שאַצונגען און באַרעכענונגען פון אייניקע פאָרשער, וואָס האָבן זיך אינטערעסירט מיט דעמאָזיקן פראָבלעם:

דער שפאַנישער געשיכטע־שרייבער הויפּן דע מ א ר י א נ א, דער כתבר פון דער 20־בענדיקער „Historia General de Epana" (מאַדריד, 1817), שאַצט די צאָל יידישע אויסוואַנדערער פון שפאַניע ביז 800.000. א י ז י ד א ר ל ע ב (Loeb) קומט צום אויספיר אין א ספעציעלער אויספֿארשונג, וואָס איז געווידמעט דער באַהאַנדלטער פראַגע (דערשינען אין Revue des études juives, באַנד XIV)‚ אַז די צאָל יידישע עמיגראַנטן פון שפאַניע האָט באַטראָפן 165.000 און אַז פּאַרן גירוש האָבן געלעבט אין שפאַניע 235.00 יידן (דערפון האָבן בעת דעם גירוש לערך 50.000 אָנגענומען דאָס קריסטנטום און לערך 20.000 זענען אומגעקומען בעת די וואַנדערונגען). ג ר ע ץ, וואָס מאַכט צוניישט די חשבונות פון איזידאָר לעב און ברענגט דערביי

ס׳רוב געווען אזוי קליין, אז מען האָט קוים געקענט צונויפשטעלן פון זיי 74 קהילות. מאַנכע קהילות האָבן געצייגט אַ מי־נימאַלע יידישע באַפעלקערונג. אַזוי, אַ שטייגער, צאָלן פון די 74 קהילות גאַנצע 24 קהילות שטייער־סכומים פון 300 ביז 500 מאַרק־ווערט אין 4 קהילות פיגורירן אין דער רשימה מיט נאָך קלענערע שטייער־אָפצאָלונגען (פון 100 ביז 250 מאַרקווערט). צוּ די גרעסטע קהילות האָבן לויט דער רשימה געהערט: ווילנא (12.000 מאַר.), סעווילא (צוזאַמען מיט די ארומיקע קליינע ישובים — 12.500 מאַר.), טאָלעדאָ (3.500 מאַר.) און קארדאָווא (1.200 מאַר.). מער לאָזט זיך פון דער רשימה נישט ארויסדרינגען. יעדער פרוי־וו מער לאָזט זיך פון דער רשימה נישט ארויסדרינגען. יעדער פרוי־וו צוּ באַרעכענען לויט דער רשימה די צאָל פון דער יידישער באַפעל־קערונג אין קאַסטיליע, מוז באַטראַכט ווערן פאַר אַ פעלערהאַפטן, מחמת אין דער רשימה פיגורירן נישט קיין קאָפּ־שטייערן, נייערט פאַרמעגנס־שטייערן. אינטערעסאַנט איז בלויז צוּ פאַרגלייכן די צאָל 450.000 מאַרווועדי, וועלכע די יידן האָבן געצאָלט דעם קאַסטילישן קעניג אין י. 1474, מיט דער צאָל 2.800.000 מאַרווועדי, וואָס איז אַריינגעפלאָסן אינם מלוכה־אוצר לויט די פאַרביבענע שטייער־רשימות פונם י. 1290/1. פון דעמדאָזיקן פאַרגלייך באַקומט זיך, נעמלעך, אַ געהעריקער באַגריף וועגן דעם מאַטעריעלן „באַרג־אַראָפ", וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר דער געשיכטע פון די קאַסטיליש (און אראגאָנישע) יידן ביים סוף פון 13־טן י״ה און בפרט זינט די קא־טאַסטראָפע ביים סוף פון 14־טן און אָנהויב 15־טן י״ה (1391, 1412—1414).

פאַר דער סטאַטיסטישער אויסרעכענונג פרואווט מען צוויינדעך אויך אויסנוצן די ציפערן, וואָס ווערן געבראַכט דורך פאַרשיידענע מחברים פון סוף 15־טן און 16־טן י״ה אין צוזאַמענהאַנג מיטן גירוש־שפאַניע. צווישן די ציפערן זענען אָבער פאַראַן זייער גרויסע דיפע־רענצן, אַזוי, אז מען דאַרף זיי גוט אָפּמעסטן און אָפּווענען. געווינלעך ווערן ציטירט פאָלגנדיקע ציפערן:

א) לויט אַנדרעאַס בערנאַלדעץ, וואָס האָט געלעבט אין דער צייט פון גירוש און וואָס איז באַוואוסט אַלס מחבר פון אַ גרויסן געשיכטע־ווערק וועגן „די קאַטוליקישע קעניגן" (Historia de los Reyes Católicos), האָבן צוליבן גירוש אויסגעוואַנדערט פון קאַסטיליע קיין פאָרטוגאַל 93.000 יידן.

ב) אַברהם זאַקוטו, דער באַרימטער יידישער מאַטע־מאַטיקער, וואָס האָט געלעבט אין דער טראַגישער תקופה פון גירוש,

קאַפּיטל צוויי און צוואַנציק

די יידן און אַנוסים אין קאַסטיליע און אַראַגאָניע און זייער ווירטשאַפטס-לעבן אין משך פון די לעצטע צוויי צענדליק יאָר פאַרן גירוש.

§ 63 די גרויס פון דער יידישער בעפעלקערונג.

דאָס באַרעכענען די צאָל יידן, וואָס האָבן געלעבט אין קאַסטיליע און אַראַגאָניע אין דער תקופה פון פערדינאַנד דעם אַראַגאָנער און איזאַבעלע דער קאַסטילישער, שטעלט מיט זיך פאָר גרויסע שוועריקייטן, מחמת מיר האָבן נישט די נויטיקע קוועלן-מאַטעריאַלן, וואָס וואָלטן אונז געקאָנט דינען אַלס באַזע פאַר סטאַטיסטישע אויסרעכענונגען. די עלטערע פאָרשונג (מיט גרעצן בראש) האָט געפרוואט אויסצונוצן פאַר אַזעלכע אויסרעכענונגען אַן אויפגעהיטן דאָקומענט פון יאָר 1474. דאָס איז א רשימה פון שטייער-סכומים, וועלכע די קאַסטילישע יידן האָבן אין דעמדאַזיקן יאָר גע-דאַרפט צאָלן לטובת דעם קעניג. די רשימה איז צונויפגעשטעלט געוואָרן דורכן דעמאָלטיקן קאַסטילישן מלוכה-רב ר׳ יעקב נ י נ ש (Nunes) און עס פיגורירן אין איר לערך 200 קאַסטיליש ישובים, וואו עס האָבן דעמאָלט געלעבט יידן. די געלט-סומעס, וועלכע האָבן געדאַרפט צאָלן פון די יידן פון דידאַזיקע ישובים, באַטרעפט עטוואָס מער, ווי 450,000 מאַראַוועדי. די 200 יידישע ישובים זענען

זענען געווען אויך אין אַנדערע נאַוואַרער שטעט. חוץ די בּאַזאַרן, האָט א טייל יידישע סוחרים אויך געהאַט אייגענע געוועלבער.

א רייַ אינטערעסאַנטע ידיעות זענען אונז אויפגעהיט געוואָרן וועגן די מלאכות, וואָס זענען אין דער בּאַהאַנדלטער תקופה געווען פאַרשפרייט צווישן די יידן אין נאַוואַרא. אין א דאָקומענט פון י. 1387 וועלן אין טוּדעלא דערמאָנט יידישע גערבער, שוסטער און זייד־וועבער. אין די קעניגלעכע חשבונות (פון סוף 14-טן און אָנהויב 15-טן י״ה) טרעטן אָפט אַרויס אַלס הויפישע ליפעראַנטן יידישע גאָלד־ און זיבער־שמידן, שניידער און קירזשנערס.

געקומען קיין נאוואַרע ביים סאַמע סוף פון 14-טן י״ה. דאָס זענען די יידן: אברהם גולוף (Golluf), דאָן עזרא (don Ezdra), און משה אבן עבאַס (Abenabez). גרויסע געלט-עסקים האָבן אויך געפירט מיטן הויף די אָנגעהעריקע צו דער קאַסטילישער משפחה: בנבנשת, דאָן שמואל און דאָן יהודה. די לעצטע ידיעות וועגן די הייאות, מיט וועלכע זיי האָבן באַזאָרגט דעם הויף, זענען אינז פאַרבליבן אין די קעניגלעכע רעכן-ביכער פאַר די יאָרן 1411 און 1412. די הייאות פלעגן די נאוואַרער יידן געבן אויף שטרות אָדער אויף משכנות. אונטער הואן II איז זיי, אין צוזאַמענ-האַנג מיטן בירגער-קריג, וואָס האָט געבושעוועט אין לאַנד גאַנצע 30 יאָר (פון י. 1442 ביזן י. 1474), פאַרווערט געוואָרן אָנצונעמען קריגס-כלי-זיין אלס משכנות.

די נאוואַרער יידן האָבן אויך געשפילט אַ גרויסע ראָלע אין דעם דאָרטיקן מסחר. לויט די פאַרצייכענונגען אין די קעניגלעכע רעכן-ביכער, האָבן די יידן באַזאָרגט דעם הויף מיט פאַרשיידענע ליפערונגען. דער אונז שוין באַוואוסטער ר׳ שמואל אמרילין ליפערט אין פאַרשיידענע יאָרן פאַרן הויף אַזעלכע אַרטיקלען, ווי צוקער, בשמים, טייטלען, פייגן, ראָזשינקעס, רייז, באַוול, שניט-סחורה, פוטערוואַרג, זילבערנע אויסארבעטונגען וכדומה. ער פירט אַ האַנדל מיט אַראַגאָניע און טרעט טיילמאָל ארויס אלס האַנדלס-אגענט פון די סאראגאָסער סוחרים. אַן אַנדער יידישן גרויס-הענדלער, דעם אונז שוין באַוואוסטן ר׳ נתן גבאי-פלקירה באַגעגענען מיר בייַם סוף פון 14-טן י״ה אלס הויפישן תבואה-ליפעראַנט. ארום דער-זעלבער צייט וועלן נאָך דערמאָנט אַנדערע 5 יידישע גרויס-הענדלער, וואָס האָבן געליפערט פאַר די הויפלייט פוטערוואַרג און שטאָפן: ר׳ יהודה ששון, אַן איינגעוואַנדערטער פון בורגאָס, ר׳ יום-טוב בן חייא (Sento Benayon) פון עסטעלא, ר׳ יעקב קארטעס (Cortes), אברהם נאַריבּיקא (Narribica), בייידע פון פאַמפּלאָנא און ר׳ חייא הלוי (Aya Lewi) פון לאָס אַרקאָס (Los Arquos). מיט פאַרשיידענע ליפערונגען פאַרן הויף האָט זיך אויך פאַרנומען דער אויבער-רב פון נאוואַרא, ר׳ יוסף אורה בונה. אין אויפגעהיטע שפאַניש-דאָקומענטן פון י. 1451, וואָס זענען, אגב, געשריבן מיט העברעישע אותיות, געפינען מיר מערערע נאוואַרער יידן אלס האַנדלס-אגענטן פון פאַרשיידענע קריסטלעכע סוחרים. אין י. 1462 האָט עקזיסטירט אין פאַמפּלאָנאַ יידישער האַנדלס-באַזאַר. ענלעכע באַזאַרן, געוויסן merceria אָדער alcaceria,

יידישן געריכט צו זייער האַרבע באַשטראָפונגען. פון א לאַנגער קאָ־
רעספּאָנדענץ, וואָס איז ארום דעם פּראָצעס פאַרפירט געוואָרן צווישן
דון בנבנשת בן לביא פון סאראגאסא און דעם חכם־הפּוסק
פון נאַוואַרא ר' יוסף אורה בונה, דערוויסן מיר זיך, אז
ר' יהודה הלוי איז געפאַלן א קרבן פון א בלבול. די שותפים פון
ר' יהודה הלוי, ר' שמואל אמרילין און יום־טוב בסו
זענען אַ לענגערע צייט געשטאַנען אין געשעפטלעכע פאַרבינדונגען
מיטן נאַוואַרא־הויף (פון די 70־קער יאָרן ביזן סוף פון 14־טן י"ה).
ר' שמואל אמרילין איז געווען נישט בלויז אַן ארענדאַר פון שטייערן,
נייערט אויך אַ הויפישער פינאַנץ־אַגענט און גרויסער סוחר.

לעבן די שטייער־ארענדעס האָבן בייס סוף פון 14־טן און אַנ־
הויב 15־טן י"ה געהאַט א גרויסע באַדייטונג פאַר דער אקומילאַציע
פון יידישע קאַפּיטאַלן אויך די ארענדעס פון קעניגלעכע
גיטער און דער באַזיץ פון אייגענע ערד־שטחים. אונ־
טערן רעזשים פון הואן דעם II־טן (1425—1479) איז אָבער פאַרגע־
קומען אין דעם פּרט אַן ענדערונג. עס איז אונז, נעמלעך, באַוואוסט
א פאַרדענונג פון דעמדאָזיקן קעניג, וואָס פאַרוועט די יידן צו
קויפן נחלות און צו נעמען אין ארענדע קעניגלעכע מאיאָנטקעס.
דערזעלבער פאַרבאָט איז, אגב, אויך חל אויף גלחים און מאַכמע־
דאַנער. צו די שטייער־ארענדעס האָט דאָס אָבער קיין שום שייכות
נישט געהאַט, און מיר באַגעגענען טאַקע אין דער רעגירונגס־צייט
פון דעמזעלבן הואן II נישט ווייניק יידן, וואָס ארענדירן פאַרשיידענע
מכוסשע הכנסות. אזוי, א שטייגער, ארענדירט אין י. 1438 דער
ייד יעקב בסו די הכנסות פונם מינץ־אַמט אין טודעלא, און פון
י. 1462 ווערט אונז איבערגעגעבן וועגן א געוויסן ר' אברהם פורך
(Forach), וואָס האָט ארענדירט די אָפּצאָלונגען פון די האַנדלס־באַזאַרן
(mercevia) אין פאַמפּלאָנא.

האַנט ב־י האַנט מיט די ארענדעס פלעגט אין נאַוואַרא (פונקט
ווי אין די איבעריקע שפּאַנישע מלוכות) גיין דאָס באַנקיר־גע־
שעפט. כמעט אלע פון די אויסגערעכנטע רייכע שטייער־ארענדארן,
וואָס האָבן געווירקט בייס סוף פון 14־טן און אָנהויב 15־טן י"ה,
זענען גלייכצייטיק אויך געווען הויפישע באַנקירן און פינאַנץ־אַגענטן
און עס ווערן אין די קעניגלעכע אַקטן פון יענער צייט פאַרצייכנט
א היפשע צאָל געלט־הלוואות, וועלכע דער הויף האָט ביי זיי גענו־
מען. חוץ די דערמאָנטע ארענדארן באַגעגענען מיר דעמאָלט אויס
הויפישע באַנקירן אויך אייניקע סאראגאסער יידן, וואָס זענען אַג־

זיי לאָזט זיך פּצסטשטעלן, אז זיי האָבן איינגעוואַנדערט קיין נא־
וואַרא פון קאַסטיליע און אַראַגאָניע (דאָס זענען: Jucaf Abacar און
Mayr Duerta, ביידע פון קאַסטיליע און Samuel de Granada, וואָס
האָט געשטאַמט פון א סאַראַגאָסער משפּחה). מאַנכע דאָקטוירים פלעגן,
א דאַנק זייערע באַציונגען מיט די קעניגן און הויפליט, זיך פאַר־
וואַנדלען אין אונטערנעמער, באַנקירן, ארענדארן וכדומה. עלס קלא־
סישער בייספיל קאָן אונז אין דעם פּרט דינען די פערזאָן פון
ר' יוסף אורה בונה (Juce Horabuena), וואָס האָט גצווירקט אין
נאַוואַרא־הויף עלס דאָקטאָר (1385—1413). ער האָט, נעמלעך, אויך
פאַרנומען די שטעלע פון א „חכם־הפולל" (אויבער־רב) און שטייער־
ארענדאר; א געוויסע צייט האָט ער אפילו אומאָפיציעל פאַרטרעטן
דעם קעניגלעכן שאַץ־מייסטער (Thesorero); חוצדעם, פלעגט ער זיך
נאָך פארנעמען מיט גרויסע ליפערונגען פאַרן הויף. דאָס אייגענע
איז אונז אויך באַוואוסט וועגן דעם הויף־דאָקטאָר Abram Camineto,
וואָס פלעגט פאַר דער קעניגין באַזאָרגן פאַרשיידענע געלט־הלוואות
און ליפערונגען.

אין דערזעלבער צייט זענען כּמעט אלע וויכטיקערע אַרע־
דעס פון מלוכהשע שטייערן געלעגן אין די הענט פון גע־
ניטע יידישע סוחרים און באַנקירן. אין די קעניגלעכע השבונות פונם
י. 1399 געפינען מיר א חשובע צאָל פון 12 אזעלכע יידישע שטייער־
ארענדאַרן (tributador). צו די באַדייטנדיקסטע האָבן אַרום יענער צייט
באַלאַנגט א חוץ דעם שוין דערמאָנטן ר' יוסף אורה בונה —
די יידן: יהודה בר שמואל הלוי פון עסטעלא, יום־טוב
בסו (Jeuto Baco) פון דערזעלבער שטאָט, אברהם ן' שעיב
(Abraham Euroep), נתן גבאי־פלקירה, שמואל בנבנשת,
יצחק מעדעלין (Acac Medelin) און שמואל אמרילין
(Symuel Amaryllo). באַזונדערס רירעוודיק זענען, ווי ס'ווייזט אויס,
געווען די „טריבוטאַדאָרן" יהודה בר שמואל הלוי און שמואל
אמריליו. יהודה הלוי שטייט מיטן הויף געשעפטלעך פאַרבונדן
נאָך פון י. 1365. צוזאַמען מיט דער באַנקיר־משפּחה איבנדוד
(Evendavid) באַלאַנגט ער צו די איינפלוס־רייכסטע יידן אין נאַוואַרא.
בכדי צו פינאַנסירן די גרויסע שטייער־און צאָל־ארענדעס, פלעגט ער
זיך נעמען אלס שותפים די יידן שמואל אמרילין און יום־טוב בסו.
זיין הויכע שטעלע אין דער מלוכהשער פינאַנץ־פאַוואַלטונג האָט ער
נישט זעלטן אויסגענוצט לטובת זיינע נאַוואַרער ברידער. נישט גע־
קוקט דערויף אָבער, איז ער ארום י. 1391 פאַרמשפּט געוואָרן דורכן

הייזער *), קאָן מען משער זיין, אַז די צאָל פון 245 יידישע שטייער־צאָלער שטעלט מיט זיך פאָר אַן ערך פון אַ 4000 ביז 5.000 נפשות. אין משך פונם נאָענטסטן יאָרצענדליק האָט זיך די יידישע באַפעל־קערונג, אַ דאַנק דער איינוואַנדערונג פון דעם שכנותדיקן קאַסטיליע און אַראַגאָניע, מערקלעך פאַרגרעסערט, וואָרים דער נאָרמאַלער יידן־שטייער (ערוּפן peyta אָדער pecha), וואָס איז יעדעס יאָר געצאָלט געוואָרן לטובת דעם קעניג, איז געשטיגן פון 7000 ליוור אין י. 1391 אויף 8000 ליוור אין י. 1401. נעמענדיק אַלס באַזע דעמזעלבן שטייער, קאָן מען פעסטשטעלן, אַז די פאַרהעלטעניש האָבן זיך ביז ערך דער העלפט פונם 15־טן י״ה וויניק וואָס געענדערט (דער שטייער האָט אין דערדאָזיקער צייט באַטראָפן דורכשניטלעך פון 6.000 ביז 7.000 ליוור אַ יאָר). דאָקעגן לאָזט זיך אין דער צווייטער העלפט פונם דאָזיקן יאָרהונדערט פעסטשטעלן אַ שטאַרקע ירידה (אַזוי, אַ שטייגער, האָט דער שטייער אין י. 1460 באַטראָפן בלויז 2.000 ליוור).

נעמענדיק אין באַטראַכט די לפי־ערך קליינע צאָל יידישע בעפעלקערונג אין נאוואַרא, איז ממש צו באַוואונדערן די אויסערגעווייניקע ראָלע, וועלכע זי האָט געשפּילט אינם ווירטשאַפּטס־לעבן פון לאַנד, בפרט ביים סוף פון 14־טן און אָנהויב 15־טן י״ה. אין די רעכן־ביכער פונם קעניגלעכן הויף ווימלט עס פשוט אין יענער צייט פון יידישע הויף־דאָקטוירים, הויף־באַנקירן, הויף־לייפערַאַנטן, הויף־סוחרים, האַנט־ווערקער, וואָס אַרבעטן פאַרן הויף וכדומה.

פאַר די יאָרן 1395—1434 זענען אונז באַוואוסט מיט די נעמען זייערע נישט וויניקער ווי 8 יידישע הויף־דאָקטוירים **). וועגן דריי פון

---

*) אַזוי, א שטייגער, וועלן אין א רשימה פון י. 1367 אויפגעגעבן 66 יידישע הייזער אין פאמפלאָן, א ציפער, צו וועלכער ס׳איז זייער נאָענט די צאָל 58 יידישע שטייער־צאָלער, וואָס פיגורירן אין דער רשימה פונם י. 1391.

**) מיר גיבן דאָ אָן זייערע נעמען לויט דעם אויסלייג פון די קוועלן:

Jucaf Abacar (צר איז אויך געווען הויף־דאָקטאָר פונם קאַסטיליאַנישן קעניג) 1395
Mayr Duerta (מאיר בן יקאר) de Tudela 1395
Abram Cominelo 1404—1413
Salomon Gatheynno 1403
Samuel de Granada 1418
Hanon Ytaliano (חנון ברור) 1413
Vidal de Olit (וידל בן דוד) 1434
Juce Horabuena 1385—1413

זענען שולדיק, וואָס די פאָלקס־שיכטן אין לאַנד לעבן אין נויט. ער בעט דעריבער דעם קעניג צו באַגרענעצן די פרייהייטן פון די יידן. „באמת, דער קעניג וועט דערפון האָבן מער נוצן און געווינסן, פירט ער אויס, ווען זיינע קריסטלעכע אונטערטאַנען וועלן זיין רייך און באַזיצן גיטער, איידער אַז די אוצרות זאָלן בלייבן אין די הענט פון די יידן; די יידן ברענגן נישט קיין גליק, פאַרקערט, זיי זענען נאָר אַן אומגליק פאַרן לאַנד!"... דער קעניג האָט אָבער געהאָט אַן אַנדער מיינונג וועגן דעם ענין. פאַר זיינע אינטערעסן איז דער וואוילשטאַנד פון די יידן געווען אַ וויכטיקער פאַרבאַדינג, און היות, ווי ער האָט נאך געהאָט אין זיין רשות געוג מאַכט־מיטלען, בכדי זיך אַנטקעגנצושטעלן די פאָדערונגען פון די קירכע־לייט און די קאָרטעס, איז די לאַגע פון די יידן, נישט געקוקט אויף די שטימונגען, וואָס קומען צום אויסדרוק אין דעם ציטירטן מאמר, געבליבן אַ גינסטיקע ביז צום סאַמע גירוש.

§ 62 דער אויפשוואונג פונם יידישן ווירט־שאַפטס־לעבן אין נאַוואַרא.

צוליב דיזעלבע טעמים, וואָס אין פאָרטוגאַל, איז נאָך די גע־שעענישן, וואָס זענען פאַרלאָפן אין קאַסטיליע און אַראַגאָניע, אין י. 1391, געקומען צו אַן אויפשוואונג פונם יידישן ווירטשאַפטס־לעבן אויך אין דעם קלייענעם מלוכהלע נאַוואַרא. לויט אַן אויפגעהיטער רשימה פון יידישע שטייער־צאָלער, האָבן אין י. 1391 עקזיסטירט יידישע קיבוצים אין 14 שטעט און שטעטלעך פון נאַוואַרא. די גרעסטע קהילות זענען דעמאָלט געווען אין טודעלא און פאַמפּלאָנא. סך הכל ווערן אין דער רשימה אויפגענעבן 245 יידישע שטייער־צאָלער אין גאַנצן לאַנד*), און היות, ווי עס לאָזט זיך דורך אַ פאַרגלייך מיט די סטאַטיסטישע מאַטעריאַלן, וואָס זענען אונז פאַרבליבן לערך פון דערזעלבער צייט בנוגע אייניקע קהילות, פעסטשטעלן, אַז די צאָל שטייער־צאָלער שטימט מער־ווייניקער מיט דער צאָל יידישע

*) די פאַרטיילונג פון דידאָזיקע 245 יידישע שטייער־צאָלער אויף איינצלנע קהילות איז געווען אזוצלכע:

Tudela—90, Pamplona—58, Estella—14, Falces—14, Olite—13, Peralta—13, Viana—12, La Guardia—10, Tafalla—8, Cercos—7, Lerin—5, San Vicente—5, Miranda—3, Caparroso—3.

סיוואינען קריסטאלעכע פרויען אין צוּ סאַרבּרענגען דאָרט אין דער אָפּוועזנהייט פון די קריסטן — מאַנסאַייט. מיט דעם לעצטן פאַרבּאָט איז דער קעניג אויסן געווען די יידישע פּעדלער און וואַנדער־האַנטווערקער, וואָס פלעגן אַרומוואַנדערן איבער די דערפער און אויפזוכן קונדן צווישן די פויערטעס, נאָנעס וכדומה.

רעזומירנדיק די באַגרענעצונגען פון די יידישע ווירטשאַפטס־מעגלעכקייטן, זענען מיר, אַז זיי האָבן געציילט סיי אין אַזעלכע הכנסה־דיקע פאָדיצישע פון די יידן, ווי באַאַמטן־שטעלעס, שטייערן־אַרענדעס און ערד־באַזיץ און סיי אין אַזעלכע שוואַכע יידישע ווירטשאַפטס־מענטשן, ווי פעדלער און וואַנדער־האַנטווערקער. אין דער ווירקלעכקייט אָבער האָבן דידאָזיקע באַגרענעצונגען קיין שום ממשות נישט געהאַט. די קעניגין פלעגן בלויז אויפן פאַפיר נאָכגעבן דעם דרוק מצד דער קירכע און די קאָרטעס. אין לעבן אָבער איז די ווירקונג פון די פאַראָרדענונגען לגמרי נישט געווען צו מערקן. דעם בעסטן באַווייז לייפערן אונז די כסדרדיקע פראָטעסטן און אָנקלאָגן, מיט וועלכע ס׳טרעט אַרויס אין משך פון דער באַהאַנדלטער תקופה די קירכע און מיט איר אינאיינעם אויך די קאָרטעס. אַזוי, אַ שטייגער, מאַכט דער קירכע־סינאָד, וואָס איז זיך צונויפגעקומען אין י. 1427 אין סאַנטאַרעם, דעם קעניג א פאָרוואורף, אַז ער גיט די יידן שטעלעס אַלס הויף־דאָקטוירים און שטייער־אַרענדאַרן. אין די יאָרן 1451, 1460, 1461 און 1473 באַקלאָגן זיך די קאָרטעס, אַז די יידן טראָגן נישט קיין שאַנד־צייכנס, נייערט זיידענע מלבושים, אַז זיי האַנדלען אויסערהאַלב די יידישע קוואַרטאַלן, נעמען אין ארענדע קירכע־גיטער און קויפן אויך אומגעשטערטערהייט אומבאַוועגלעכע גיטער. זייער כאַראַקטעריסטיש זענען אויך די באַשלוסן, וואָס זענען אין יאָר 1481 אָנגענומען געוואָרן דורך די קאָרטעס אין עוואָרא: די קאָרטעס דריקן אויס זייער פיינטלעכע שטעלונג קעגן די יידישע שטייער־ארענדארן, ווי אויך קעגן די „וואַנדערנדיקע יידישע שניידער, שוסטער און אַנדערע בעלי־מלאכות", וואָס זוכן קונדן צווישן קריסטלעכע פרויען. גלייכצייטיק פאַרלאַנגען זיי, אַז מען זאָל אָפהיטן די פאַראָרדענונגען וועגן דעם יידישן שאַנד־צייכן און וועגן די יידישע קוואַרטאַלן. אין דעמצופּבן צוזאַמענהאַנג זאָל אויך דערמאָנט ווערן א מאמר פון אַן אַנאָנימען מאָנאַך, וואָס האָט זיך באַווייזן אין די זיבעציקער יאָרן פונם 15־טן י״ה און וואָס זעט אויס ווי אַ מעמאָריאַל, וואָס איז געשיקט געוואָרן צום קעניג אַלפאָנס V מכוח דער יידן־פראַגע. דער מאָנאַך האָלט, אַז די יידן

אַ שטייגער, באַקענען מיר זיך אַרום י. 1460 מיט דעם ייד ר׳ יוסף בן שרגא (Josef Sarco), וואָס איז געווען לייב־דאָקטאָר פון די גראַפן פעדרא און דוכאַרטע דע מענעצעס. אין הויף פונם קעניג הונאַן II (1483 — 1495) ווירקן אַלס דאָקטוירים די ייִדן: יהודה, יוסף (געוויכן מיטן שפּאַנישן נאָמען דיעגאָ מענדעץ וועצינהאָ) און איינער אַ יידישער רופא, וואָס האָט נאָכן שמד באַקומען דעם נאָמען אַנטאָניאָ.

עד כאן די פרטים, וואָס האָבן זיך געלאָזט צונויפגעזאַמלען וועגן דער טעטיקייט פון די פּאָרטוגעזישע „גרויס־יידן״ אין משך פונם לעצטן יאָרהונדערט פאַר דעם גירוש. אַ וויכטיקע דערגאַנצונג באַקומט דאָס ווירטשאַפּטס־בילד, וועלן מיר נעמען אין באַטראַכט די דעמאָלטיקע געזעצ־געבונג פון די פּאָרטוגעזישע קעניגן און די באַשלוסן, מיט וועלכע די קאָרטעס פלעגן דעמאָלט אַרויסטרעטן מכוח דער יידן־פראַגע. די קעניגלעכע געזעצגעבונג פון יענער צייט מאַכט, אין פלוג, דעם אייndרוק, ווי די קעניגן וואָלטן געשטרעבט צו באַגרענעצן די די ווירטשאַפטלעכע פאָזיציע פון די יידן. אַזוי, אַ שטייגער, פאַרוועדט דער קעניג הונאַן I אין י. 1404 איבערצוגעבן צו די יידן עפּנטלעכע אַמטן און אָנצושטעלן זיי אַלס „יענער, פאַרוואַלטער פון גיטער, שטייער־אייnמאָנער און שרייבער״. גלייכצייטיק באַשטימט ער אויך, אַז יידישע ערד־באַזיצער זענען מחויב צו פירן געניוע ביכער און צו פאַרשרייבן אין זיי אַלע הכנסות פון זייער אומבאַוועגלעכן באַזיץ. לערך אין 30 יאָר אַרום פאַראַרדנט דער קעניג דוארטע, אַז די יידן טאָרן נישט (אונטער אַ שטראָף פון 50.000 רייס און 100 מלקות) נעמען אין אַרענדע קיין שום ערד־שטחים, וואָס געהערן צו קירכלעכע שררות און אז זיי טאָרן אויך נישט אַרענדירן קיין שום אָפּצאָלונגען, וואָס זענען באַשטימט פאַר דער קירכע. דערזעלבער קעניג גיט אויך אַרויס אַ פּאַר־אָרדענונג, אַז יידישע ערד־באַזיצער איז „פאַרווערט צו באַשעמטיקן און צו האַלטן ביי זיך אין שטוב קריסטלעכע אַרבעטער, פאַרוואַלטער, פאַכטער, קי־ און שאָף־פאַסטוכער, מוליאייזל־טרייבער, קנעכט און דינסטן״. דאָקומענט איז די יידישע לאַנדווירטן, לויט דערזעלבער פאַר־אָרדענונג, דערלויבט זיך צו באַנוצן מיט אַ קריסטלעכן פערסאָנאַל ביי פעלד־אַרבעט, אָבער בתנאי, אַז דער פערסאָנאַל זאָל באַשטיין פון סאַמע מאַנסלייט, וואָס וועלן נישט וואוינען צוזאַמען מיט דעם ייד — דעם באַלעבאָס. כדאי צו דערמאָנען נאָך אייניקע פאַראָרדענונגען פונם קעניג אַלפאָנס V (1448—1481), וואָס האָבן פאַרבאָטן די יידן זיך צו וויזן אין גאַס פון שאַנד־צייכנס, צו באַזורן די הייזער, אין וועלכע

אוּן הָאָט געהאַט זיין אייגענ גרויסע ערה־שטחים אוּן פאַלאַצן. וועגן דער באַדייטונג זיינער פאַר דער ווירטשאַפט פון לאַנד גיט אוּנז אַ באַגריף אַ פאַרבליבענע רשימה פון הלוואות, וועלכע די מלוכה האָט געמוזט מאַכן אין יאָר 1480, נאָכדעם, ווי זי האָט פאַרשפּילט אַ מלחמה מיט קאַסטיליע: די געלטער, וועלכע דער קעניג האָט דעמאָלט אַנטליען ביי פאַרשיידענע פריוואַט־לייט, יידן אוּן קריסטן, האָבן צוּ־זאַמען באַטראָפן 12 מיליאָן רעאַלעס. דערפון האָט ר׳ יצחק אברבנאל אַיינער אַליין אַנטליען דעם הערשער מער, ווי איין צענטל! אין דער הקדמה צוּ זיין „זבח פסח״ דערמאָנט ער וועגן יענע צייטן, אַז ער האָט דעמאָלט „מער, ווי אַלע אַנדערע, אָנגעזאַמלט אוצרות, חכמה אוּן כיבודים, ווי אויך קנעכט אוּן דינסטן, וואָס האָבן געגעסן זיין ברויט אוּן זיך באַקליידט מיט זיין וואָל אוּן פלאַקס״. אוּן אין דער הקדמה צוּ זיין פּירוש אויף יהושע מאָלט ער אויס אַזאַ בילד פון זיין דעמאָלדיקן וואוילשטאַנד: „צופריד האָב איך געלעבט אין מיין הויז, וואָס מיינע אבות האָבן אָנגעפילט מיט אוצרות, אין ליסאַבאָן, דער באַרימטער הויפטשטאָט פון פּאָרטוגאַל. גאָט האָט מיך געבענטשט מיט עשירות, כיבודים אוּן גוטע פריינט. איך האָב געהאַט מיין אייגענ הייזער אוּן פרעכטיקע אַלטאַנעס; אין מיין הויז פלעגן זיך פאַרזאַמלען חכמים אוּן דיסקוטירן וועגן ביכער אוּן מחברים, וועגן פיינעם געשמאַק, וועגן וויסנשאַפט אוּן גאָטספּאָרכטיקייט. איך בין געווען באַליבט אין הויף פון קעניג דאָן אַלפאָנסאָ, פון דעמדאָזיקן מעכטיקן הערשער, וואָס האָט געווען־לטיקט איבער צוויי ימים... אוּן וואָס אונטער זיין ממשלה האָבן זיך די יידן געקאָנט פראַנק אוּן פריי באַווענגן... איך בין נאָענט גע־שטאַנען צוּ אים (דעם קעניג), ער פלעגט זיך פאַרלאָזן אויף מיר אוּן איך בין געווען אַן איינגייער אין זיין פאַלאַץ פאַר דער גאַנצער צייט פון זיין לעבן...״ נאָכן טויט פונם קעניג האָט ר׳ יצחק אברבנאל געמוזט פאַרלאָזן זיין רייכע פּאָרטוגעזישע היים צוּליב אַ בלבול, אַז ער האָט זיך כלומרשט באַטיליקט אין אַ פאַרשוווערונג קעגן דעם נייעם הערשער. ער איז אַנטלאָפן קיין קאַסטיליע, איבערלאָנדיק זיין גרויס פאַרמעגן אויף הפקר (1483). זיינע אוצרות זענען קאָנפיסקירט געוואָרן דורך דעם גרויזאַמען קעניג הואַן II. צוזאַמען מיט ר׳ יצחקן איז אויך אַנטלאָפן קיין קאַסטיליע דער איידעם זיינער, ר׳ יוסף (Yoce), וואָס פלעגט אים מיטהעלפן אין די וויית־פאַרצווייגטע געשעפטן.

לעבן די דערמאָנטע „גרויס־יידן״ באַגעגענען מיר אין דער צווי־טער העלפט פון 15־טן י״ה נאָך אַ רייַ יידישע דאָקטוירים, וואָס זענען געווען שטאַרק אָנגעזעהן אין די הויפישע קרייזן פון פּאָרטוגאַל. אַזוי,

אין דער צווייטער העלפט פון 15־טן י״ה זענען, פונקט ווי אין דער ערשטער העלפט פונם דאָזיקן י״ה, די מיטגלידער פון די משפחות יחיא־כושי און אברבנאל די אָנפירנדיקע פערזענלעכקייטן צווישן די יידישע נאָטאַבלען אין פּאָרטוגאַל. פון דער משפחה יחיא־כושי באַקענען מיר זיך אין דערדאָזיקער צייט מיט ר׳ דוד איבן יחיא און מיט זיין זון ר׳ יוסף בן דוד יחיא. ר׳ דוד איז געווען אַ ברודער פון דעם אונז שוין באַקאַנטן הויף־דאָקטאָר ר׳ גדליה יחיא און ער האָט צוזאַמען מיט זיין זון יוסף באַזאָרגט פאַרשיידענע געלט־געשעפטן און ליפערונגען פאַרן הויף פונם קעניג אלפאָנס דעם V־טן (1448 — 1481). ער פלעגט זיינע קאַפּיטאַלן אינווסטירן בלויז אין באַווצגלעכע גיטער און האָט אויך קורץ פאַר זיין טויט (אַרום י. 1460) געוואָרנט אין דער צוואה זיינע קינדער, אַז זיי זאָלן נישט שטרעבן נאָך הייזער־ און ערד־באַזיץ, „מחמת מען קאָן נישט ווייסן, ווען עס וועט קומען דער באַפעל, אַז מען זאָל פאַרלאָזן דאָס לאַנד"...

אויך אַזאַ חשובע ראָלע שפּילן אינם ווירטשאַפטלעכן לעבן אין פּאָרטוגאַל צוויי פּראָמינענטע מיטגלידער פון דער משפחה אברבנאל. דאָס זענען: ר׳ יהודה אברבנאל (דער זון פון דעם פריער שוין דערמאָנטן ר׳ שמואל אברבנאל) און דער באַרימטער זון זיינער ר׳ יצחק אברבנאל. ר׳ יהודה אברבנאל האָט אָנגעהויבן זיין קאַריערע אלס הויפישער ייד נאָך אונטער דעם קעניג דוארטע (1433 — 1438). ער שטייט דעמאָלט אין געשעפטלעכע פאַרבינדונגען מיט די הויפלייט און צייגט צו זיינע קליענטן אויך דעם אינפאַנט פערנאַנדאָ. זיינע געלט־טראַנזאַקציעס זענען געווען פון גרויסן פאַרנעם. ער איז אפילו געווען בכוח צו באָרגן דעם אינפאַנט פערנאַנדאָ אַ סומע פון 506.600 רייס. ר׳ יהודה איז אָבער געווען נישט בלויז אַ באַנקיר, ער האָט אויך באַאַנגט צו די גרעסטע סוחרים, וואָס האָבן דעמאָלט אימפּאָרטירט פלאַנדרישע שטאָפן קיין פּאָרטוגאַל. פאַראַן דאָקומענטן, וועלכע באַווייזן, אַז ער פלעגט צוזאַמען מיט נאָך אַנדערע יידישע סוחרים אונטערנעמען האַנדלס־נסיעות קיין פלאַנדריע און בפרט זוכן די ירידים פון דער באַרימטער האַנדלס־שטאָט ברוגע (Brügge). דאָס לעצטע מאָל איז ער, לויט די קוועלן־ידיעות, געווען אין בריגע אין י. 1479. עס איז נישט באַוואוסט, צי עס האָט אים אויך דידאָזיקע האַנדלס־נסיעות באַגלייט זיין געניאַלער זון ר׳ יצחק אברבנאל. זיכער איז אָבער, אַז ר׳ יצחק האָט נאָך אין דער לעבנס־צייט פון זיין פאָטער באַלאַנגט צו די באַדייטנדסטע פינאַנץ־מענער אין גאַנץ פּאָרטוגאַל. ער איז געווען דער שאַץ־מייסטער און פינאַנץ־אַגענט פונם קעניג אלפאָנס V

קוועלן־ידיעה ווערן מיר געוואָר, אז ער האָט, לויט אַן אייפערזאַג פֿונם קאַסטיליאַנישן קעניג, אונטערגעהאַנדלט מיט נונא אַלוואַרעס פֿערעירא, דעם נאָענטסטן פֿרייַנט פֿונם פּאָרטוגעזישן קעניג דאָמאַן יוחנן (1385 — 1433), אין מען דאַרף משער זיין, אַז עס האָבן אים מיט דעמאָזיקן הויף־מענטש פֿאַרבונדן נישט בלויז פֿאַליטישע מיטינגס, נייַערט אויך ריין געשעפטלעכע ענינים. פֿון די אָנגעהערטיקע צו ריכטער משפחה יחייא־בן ושי, וואָס איז אַרום י. 1385 — וויי שיין דערמאָנט — אַנטאָפֿן פֿון פּאָרטוגאַל קיין קאַסטיליע, האָבן זיך צוליב די געשעענישן פֿונם י. 1391 צוריק אומגעקערט קיין פּאָרטוגאַל: ר׳ גדליה בן שלמה יחייא און ר׳ יהודה יחייא. ר׳ גדליה יחייא בא־ האָגעגענען מיר אין די 30־קער יאָרן פֿון 15־טן י״ה אָלס לייב־דאָקטאָר פֿונם פּאָרטוגעזישן קעניג דואַרטע. ר׳ יהודה יחייא איז אין אָנהויב פֿון 15־טן י״ה גצוועזן דער שאַץ־מייסטער פֿון דער קעניגין פֿיליפּאַ און ער איז אויך געווען זייער השיב ביים קעניג יוחנן. אין י. 1416 האָט ער זיך מיט דערפֿאָלג משתדל געווען ביים קעניג און אָפּגעראַטעוועט די יידן פֿון אַ צרה, וואָס האָט די גמדראָט צוליב אַ פֿאַלשער באַשולדיקונג, אַז זיי קויפֿן אויס אין לאַנד דאָס גאָלד אין זילבער און מאַכן דערפֿון פֿאַלשע מטבעות. ערום דערזעלבער צייט האָבן אויך געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין די הויפישע קרייַזן ר׳ דוד גבאי און ר׳ שמואל אברבנאל. ר׳ דוד גבאי האָט געשטאַמט פֿון דער אַראַגאָנישער משפחה גבאי־פֿלקירה. וועגן אים איז באַוואוסט, אַז ער איז געשטאָנען אין געשעפטלעכע פֿאַרבינדונגען מיט דעם שיין דער, מאָנטן פֿאָרטוגעזישן אַדלמאַן נונא אַלוואַרעס פֿערעירא פֿון וועלכן ער האָט אין י. 1422 באַקומען אין אַרענדע דאָס דאָרף קאַמאַראַטע (Camarate). ר׳ שמואל אברבנאל האָט לכתחילה געוואוינט אין סעוויליאַ. בעת דעם „הייליקן קריג״ אין י. 1391 האָט ער אָנגענומען לפּנים „יעקב דאס קריסטנטום און האָט אָלס אַנוסי דערגרייכט די שטעלע פֿון א „לייטער פֿון די קעניגלעכע חשבונות״ (Contador mayor). אין דער אייגנצייטיקער אנוסי־ראָלע האָט ער אָבער נישט געקאָנט לאַנג אויסהאַלטן אין איז אָנטאָפֿן קיין פּאָרטוגאַל, בכדי דאָ אַראָפּצוירעכן פֿון זיך די מאַכקע. אין לייסבאָן, וויא ער האָט זיך באַזעצט, האָט ער זיך אינגיכן דערשלאָגן צו אַ באַוויסיגדיקן כאַרמעגן אָלס גענימער שטייער־ארענדאַר און סוחר. פֿון די יידישע נאָטאַבלעס, וואָס זענען אין דער ערשטער העלפֿט פֿון 15־טן י״ה גע־ שטאַנען נאָענט צו די הויפישע קרייַזן, איז נאָך צו דערמאָנען ר׳ יוסף פֿון פֿעז, וואָס איז אין י. 1437 געווען לייב־דאָקטער ביים אינפֿאַנט פּערנאַנדאָ.

ביסלעכווייז אַ באָדן פאַר יענע אַנטדעקונגס אוּן קאָלאָניזאַציע־אויפטוּען, מיט וועלכע פאָרטוגאַל האָט זיך געמאַכט אַ שם ביים סוף פוּן מיטל־אַלטער אוּן ביים אנהויב פוּן 16־טן י״ה. דאָס ביסל פרטים, וועלכע מ׳ ברענגען דאָ ווייטער, וועט אוּנז בולטער מאַכן די ראָלע, וועלכע די יידישע נאָטאַבלען־משפחות האָבן געשפילט אין פאָרטוגאַל אין לעצטן יאָרהונדערט פאַרן גירוש.

ביים סוף פוּן 14־טן י״ה רוקן זיך אַרויס אין פאָדערגרונט די הויף־ייִדן: דאָן יהודה, דוד בר גדליה יחיא, געוּרופן אויך דוד נעגראָ אָדער דוד כושי, אוּן ר׳ משה נאַוואַראָ. דאָן יהודה איז געווען אַ קרוב פוּן דעם אוּנז שוין באַוואוסטן קאַסטיליש־הויף־ייד אוּן מלוכה־רב ר׳ מאיר אלגואדיק. ער פאַרנעמט אין ליסאַבאָן־נעמ הויף די שטעלע פוּן א מלוכהשן צאָל־אַרענדאַר אוּן הויפישן באַנקיר. פאַר־וויקלט אין הויפישע אינטריגעס, מוז ער אין די 80־קער יאָרן פוּן 14־טן י״ה נעלם ווערן פוּן ליסאַבאָן. ער אַנטלויפט קיין קאַסטיליע. צוזאַמען מיט אים מוזן אויך פאַלאָזן דאָס לאַנד די דריי געשעפטס־פירער זיינע — ר׳ אברהם, ר׳ יהודה אוּן ר׳ משה נחום. דאָס גרויסע פאַרמעגן, וואָס זיי האָבן איבערגעלאָזן אין פאָרטוגאַל, ווערט דורכן קעניג קאָנפיסקירט אוּן פאַר־שאָנקען צו אייניקע אדלע־לייט. דאָס פאַרמעגן איז באַשטאַנען פוּן ערד־שטחים אוּן הייזער. ענלעך איז אויך געווען דער גורל פוּן ר׳ דוד יחיא־כושי, וואָס האָט אַ לאַנגע צייט פאַרנומען די שטעלע פוּן אַ הויפישן שאַץ־מייסטער אוּן געשעפטס־פירער אוּן וואָס האָט, פוּנקט ווי דאָן יהודה, געהאַט גרויסע ערד־שטחים זיין אייגנס. אייניקע יאָר פאַר דעם „הייליקן קריג״ פאַרלאָזט ער, צוליב פאָליטישע טעמים, פאָר־טוגאַל אוּן באַזעצט זיך אין קאַסטיליע, וואו ער ווערט מלוכה־רב. משה נאַוואַראָ איז געווען אַ הויף־דאָקטאָר אוּן גלייכצייטיק אויך מלוכה־רב.

אין דער ערשטער העלפט פוּן 15־טן י״ה פאַרקערן מיטן קעניג־ליכן הויף אוּן מיט די פראָמינענטסטע פאָרטוגעזישע אדל־לייט אייניקע יידישע נאָטאַבלען, וואָס האָבן אַריינגעוואַנדערט קיין פאָרטוגאַל נאָך די מוראדיקע געשעענישן אין קאַסטיליע אוּן אַראַגאָניע. דעם אויבנאָן פאַרנעמען צווישן זיי די אָפּשטאַם־מיטגלידער פוּן די משפחות אלגואדיק, יחיא־כושי, גבאי־פלקירה אוּן אברבנאל. דער אָנהויב פוּן 15־טן י״ה האָט אוּנז איבערגעלאָזט אַ ידיעה וועגן ר׳ דוד אלגואדיק, וואָס האָט דעמאָלט געשמט פאַר איינעם פוּן די רייכסטע פאָרטוגעזישע יידן. ער האָט געשטאַמט פוּן קאַסטיליע אוּן איז געווען אַ שוואָגער פוּן דעם אוּנז שוין באַוואוסטן הויף־ייד דאָן יהודה. פוּן אן אויפגעהיטער

קאַפּיטל אייַנאונצוואנציק

דער ווירטשאַפטלעכער אויפבלי פון די יידישע ישובים אין פּאָרטוגאַל און נאוואַרא.

(1492 — 1391)

§ 61 די לאַגע אין פּאָרטוגאַל.

זיגט די טראַגישע געשעענישן אין קאַסטיליע אוּן אַראַגאָניע (אין די יאָרן 1391 אוּן 1412 — 1414), טראָגט זיך אַריבער דער שווערפונקט פונם יידישן ווירטשאַפטס־לעבן אויפן שפּאַנישן האַלב־אינזל קיין פּאָרטוגאַל (אין נאַוואַרא). אַ דאַנק דער ענערגישער האַלטונג פון די פּאָרטוגעזישע קעניגן האָבן זיך די פּאָגראָם־כוואַליעס אָפּגעשטעלט ביי די גרענעצן פון דער מלוכה. דאָ האָט זיך אויך נישט אויפגעהויבן יענע מאַסנהאַפטע שמד־באַוועגונג, וואָס האָט אין די קאַסטיליש־אַראַגאָנישע קהילות אָנגעמאַכט אַזאַ חורבן. פּאָרטוגאַל איז געוואָרן אַן אַזיל פאַר די אומגליקלעכע יידן אוּן אנוסים פון די שכנותדיקע שפּאַנישע פּראָווינצן אוּן די יידיש־פּאָרטוגעזישע ישובים האָבן אינגיכן דערגרייכט די העכסטע מדרגה פון זייער אַנטוויקלונג. ווי אין די „גוטע ציטן", וועלכע ס׳האָט אין 12־טן, 13־טן אוּן צום טייל אויך אין 14־טן י״ה דרוכגעלעבט דאָס קאַסטיליש־אַראַגאָניש נישע יידנטום, באַווייזן זיך איצט אין פּאָרטוגאַל אַ גרויסע צאָל יידישע נאָטאַבלעס, וואָס פאַרנעמען אַן אָנפירנדיקע שטעלע נישט בלויז אינם יידיש־פּאָרטוגעזישן, נאָר אויך אינם ווירטשאַפטס־לעבן פונם גאַנצן לאַנד. זיי זענען די געניטסטע פינאַנץ־מענער אוּן באַנקירן אין דער מלוכה, זיי פאַרוואַלטן נישט בלויז מיט די קעניגלעכע פינאַנץ־קוואַלן, נייערט אויך מיט די גיטער כּוּן די וועלטלעכע אוּן גייסטלעכע שרות. אַ דאַנק זייער רירעוודיקייט אוּן קאַפּיטאַל־קראַפט, פאַרקניפּן זיך האַנדלס־פאַזיונגען מיט פּלאַנדריע אוּן איטאַליע אוּן עס שאַפט זיך

רופט טאַקע באַלד צונויף אַ פאַרזאַמלונג פון די חשובסטע בירגער אוּן שטאָטישע באַאַמטע אוּן מען באַשלוסט צו דערווייטערן די אינוסים פון אַלע שטאָטישע אַמטן. אויפן סמך פונם דאָזיקן באַשלוס ווערן טאַקע באַזייטיקט 13 אינוסים, וואָס האָבן אין דער שטאָט פאַרנומען שטעלעס אַלס ראַטמענער, ריכטער אוּן נאָטאַרן. פון טאָלעדאָ טראָגט זיך אַריבער די העצע קעגן די אינוסים אין אַנדערע קאַסטילישע שטעט אוּן שטעטלעך. די אינוסים בעטן הילף ביים פויפסט מאַרטין V, וועלכער גיט נאָך אין דעמזעלבן יאָר 1449 אָנצוהערן דער שטאָט טאָלעדאָ, אַז ער איז נישט צופרידן מיט די פּאַרפאַלן; גלייכצייטיק זאָגט ער אַרויס זיין וואונטש, אַז די „נייַ־קריסטן" באַאַרפן פונקט אַזוי ווי די „אַלט־קריסטן", צוגעלאָזן ווערן צו אַלע מלוכהשע אוּן שטאָטישע אַמטן. די ליידנשאַפטן, וואָס האָבן זיך צעפלאַקערט אַרום דער אינוסים־פראַגע, האָבן זיך אָבער נישט געלאָזט איינשטילן. אין דער קאַסטילישער געזעלשאַפט קומט עס צו אַ שפּאַלטונג אין צוויי לאַגערן: אייניקער, אַ ליבעראַלער, שטיצט די „נייַ־קריסטן", דער צווייטער, אַ ליבעראַלער, שטיצט באַקעמפט די „נייַ־קריסטן", דער צווייטער, אַ ליבעראַלער, שטיצט די לעצטע. אין די 60־קער אוּן 70־קער יאָרן פונם 15־טן י"ה צעפלאַקערט זיך פון דאָסניי די באַוועגונג. אין י. 1467 קומט עס אין טאָלעדאָ צו אַ פּאָגראָם, בייַ וועלכן ס׳פאַלן לערך 130 אינוסים. פונקט ווי בייַ די עקסצעסן אין יאָר 1449, האָט זיך אויך דאָסמאָל געהאַנדלט ווערן באַזייטיקן די אינוסים פון די אַמטן. אין י. 1473 נעמט אַרום די פאָגראָם־כוואַליע אייניקע קאַסטילישע שטעט (קאָרדאָווא, קאַרמאָנא, האַען, סעגאָוויַא וכדומה) אוּן מען באַנוצט זיך דערבייַ מיט דעם אויסרייד, אַז די אינוסים האַלטן מיט די יידן אוּן פאַרשוועכן דאָס אָנזען פונם קריסטלעכן גלויבן. די סיטואַציע איז דעמאָלט אויך אַזוי ווייט אָנגעשטרענגט, אַז טייל אינוסים האָבן זיך אַרומגעטראָגן מיט ערנסטע אויסוואַנדערונגס־פלענער אוּן האָבן אפילו אָנגעקניפט אונטער־האַנדלונגען מיטן פירשט מעדינא־סידאָניא, דעם גובערנאַטאָר פון דער סעוויליער פראָווינץ, אַז ער זאָל זיי דערלויבן זיך צו באַזעצן אין גיבראַלטאַר. היות אָבער ווי די אַלט־קריסטן האָבן אָנגעהויבן שטאַרק צו טומלען, אַז די אינוסים, וואָס וואָלטן זיך באַזעצט אין גיבראַלטאַר, וואָלטן זיך לייכט געקאָנט פאַרשטענדיקן מיט די אַראַבער פון צפון־אפריקע אוּן איבערגעבן זיי די פעסטונג, האָבן די אונטערהאַנדלונגען געמוזט איבערגעריסן ווערן. ווי עס איז צו זען, איז דער גאַנצער ענין זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר דער לאַגע, וואָס האָט זיך געשאַפן אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם אינוסים־פראָבלעם.

אַ דאַנק דער פּראָטעקציע פון דעם קעניג האָבן זיך טאַקע די אנוסים אינגיכן דערשלאָגן צו גרויסע כיבודים און צו גוטע ריווחדיקע שטעלעס. מיר באַגעגענען זיי אַלס מלוכהשע שטייער־אַרענדאַרן, הויפּישע ליפעראַנטן, רייכע באַנקירן, גרויסע סוחרים און אונטערנעמער. אין די שטעט פאַרנעמען זיי שטעלעס אַלס ראַטמענער, ריכטער, נאָטאַרן וכדומה. מיר זעען זיי אויך אויף די הויכע פּאָסטנס אין דער קירכלעכער היעראַרכיע. עס זענען אפילו געווען אַזעלכע צווישן די אנוסים, וואָס האָבן זיך דערשלאָגן צו שטעלעס פון מיניסטאָרן, ערצבישאָפֿן און בישאָפֿן. ס׳איז גענוג אָנצוווייזן אויף דער קאַריערע פון דעם טריעריק באַרימטן משומד פאָלוס דע סאַנטאַ מאַריאַ, וואָס איז (אָנהויב פון 15־טן י״ה) געווארן ערצבישאָף פון בורגאָס. דערמאָנט זאָל אויך ווערן דער אנוסים־אָפּשטאַמלינג דיעגאָ דאַווילאַ, וואָס איז אונטער דעם קאַסטילישן קעניג היינריך IV (1454—1474) געווארן פינאַנץ־מיניסטער און וואָס האָט אַלס אַזעלכער אָנגעשטעלט אַ רייע אנוסים און יידן אין דער פינאַנץ־פארוואַלטונג פון דער מלוכה. וויי גרויס עס איז נישט געווען אין דער ערשטער צייט די שמחה פון די קאַטולישע קרייזן צוליב דעם וואוקס פון די מחנות „נייע קריסטן״, האָט אָבער וואָס וויטער, אַלץ מער געזומען ווירקן די שנאה צו די אנוסים. געוואַקסן איז די שנאה דערציקרשט צוליב ווירטשאַפטלעכע מאָטיוון: אַ קאָנקורענץ־האַס פון וויניקער ענערגישע און טאַלענטירטע עלעמענטן, וואָס האָבן מיט פאַרדרוס זיך צוגעקוקט צו די קאַריערעס און פאַרמעגנס פון די „נייע קריסטן״. אַרום דער העלפט פון 15־טן י״ה קומט עס צו דער ערשטער גרעסערער באַוועגונג קעגן די אנוסים. די באַוועגונג שפּילט זיך אָפּ אין דער קאַסטילישער שטאָט טאָלעדאָ און דער ווירטשאַפטלעכער הינטערגרונט אירער איז בולט ביז גאָר. דער פאַרלויף פון די געשעענישן איז געווען אַזעלכער: אין י. 1449 לייגט אַרויף דער קאַנצלער אַלוואַרא דע לונא אויף טאָלעדאָ אַן אויסער־געווייניקעכן שטייער אין דער הויך פון איין מיליאָן מאַראַוועדי. דער שטאָט־ראַט גייט אָבער נישט איין דערויף און באַשליסט דעם שטייער־באַאַמטע, וואָס זענען ס׳רוב באַשטאַנען פון אנוסים, אַז זיי זאָלן איינמאָנען דאָס געלט. עס קומט צו עקסצעסן. די שטאָט־לייט צינדן אונטער דאָס הויז פון דעם רייכן שטייער־אַרענדאַר, דעם „נייע־קריסט״ אַלפאָנסאָ דא קאָטא און נעמען זיך באַלד דערויף צו דעם הייזער פון די אַנדערע אנוסים. עס פאַלן דערביי מענטשלעכע קרבנות. זייער כאַראַקטעריסטיש איז אויך דער עפּילאָג: דער בירגער־מייסטער

ווי־טָאָרי־אַ. אין דערזעלבער צייט האָבן געווירקט אַלס שטייער־אַרעני־דאַרן די יידן יוסף קאַסטעלאַנאָ און משה פון בריוויעסקאַ. דעם ביישפּיל פון דעם פינאַנץ־מיניסטער האָבן נאָכגעטון מאַנכע גייסט־לעכע שרות: זיי פלעגן איבערגעבן צו די יידן די פאַרוואַלטונג פון קירכ־לעכע גיטער. אין י. 1469 איז דערדאָזיקער ענין באַהאַנדלט געוואָרן אויף די קאָר־טעס־באַראַטונגען. מען האָט זיך שארף אַרויסגעזאָגט קעגן דעם, וואָס דער קעניג און די קירכע־האַרן פראָטעזשירן די יידן און באַנוצען זיי אַלס פאַרוואַלטער. עס איז אָבער נישט באַוואוסט, אויף וויפיל דידאָזיקע פּראָטעסטן האָבן געהאָט צו ווירקונג אין לעבן. אין דערזעלבער צייט האָבן די קאָרטעס אויך פאַרלאַנגט, מען זאָל אָנוועגדן קעגן די יידן דעם דראַקאָנישן עדיקט פון דער קעניגין קאַטאַלינא (1412), וואָס דאָס וואָלט געמאַכט אַ תל פון די סיי ווי וואַקלדיקע ווירטשאַפטס־בנינים פון די יידן.

§ 60 די אנוסים־פראַגע.

דער מאַסן־שמד פון די יידן, וואָס איז פאָרגעקומען אין די שטורמישע יאָרן 1391 און 1412—1414, האָט אין קאַסטיליע און אַראַגאָניע אַרויסגערופן דאָס פּראָבלעם פון „conversos" — אנוסים. דאָס פּראָבלעם האָט געהאַט צוויי זייטן: איינע אַ רעליגיעזע און די צווייטע אַ ווירטשאַפטלעכע. וואָס שייך דעם רעליגיעזן מאָמענט, פלעגן זיך די קעניגן באַגנוגענען מיט פאַראָרדענונגען, וואָס דער צייל זייערער איז געווען, — צו דערווייטערן די אנוסים פון די טרייַ־געבליבענע יידן, צווינגען זיי, אַז זיי זאָלן פלייסיק באַזוכן די קירכעס און פאַרשליסן פאַר זיי יעטוועדע מעגלעכקייט צו עמיגרירן אין אַנדערע לענדער, וואו זיי וואָלטן געקאָנט ווערן צוריק יידן. מער האָבן דעמאָלט אויך די קירכלעכע קרייזן נישט פאַרלאַנגט. אַ סך קאָמפליצירטער איז אָבער געווען די ווירטשאַפטלעכע זייט פון דער אנוסים־פראַגע. אויף די אנוסים זענען נישט געווען חל יענע ווירט־שאַפטלעכע באַגרענעצונגען, מיט וועלכע עס האָבן זיך געהאַט צו ראַגלען די יידן. די אנוסים האָבן געהאַט אַן אָפענעם וועג צו אַלע מלוכה־אַמטן, קירכע־שטעלעס, שטאָטישע פיבודים און פראָפעסיעס. איבער דעם יידישן עבר זייערן פלעגן די קעניגן מאַכן אַ שטריך. זיי האָבן נישט פאַרלאַנגט קיין שום באַפרידיקונג דערפאַר, וואָס די צאָל „קאַמער־קנעכט" איז פאַרלענגערט געוואָרן און זיי פלעגן די אנוסים אויך באַאַמריין פון אַלע זכויות, וועלכע די קהילות האָבן בייַ זיי געמאַנט, ווען זיי זענען נאָך גצוועזן יידן, געמאַנט און נישט אַרויסבאַקומען.

מיט תבואה, ווײַן און שטאָפּן. פּונקט ווי לגבי די יידישע האַנט־ווערקער, לאָזט זיך אויך לגבי די יידישע הענדלער פעסטשטעלן אַ וואַקסנדיקער דרוק מצד די שטאָטישע אָרגאַנען און אָרגאַניזאַציעס. אַזוי, אַ שטייגער, ווערט אונז איבערגעגעבן פון יאָר 1460, אַז אין טאַראַצאַנאַ האָבן די אַרענדאַרן פון די שטאָטישע שטייערן געשטערט די יידן אינם רויאיקן באַזיץ פון זייערע קראָמען, הגם דאָס איז געווען קעגן דעם ווילן פון קעניג.

אויפן סמך פון אייניקע זייער אינטערעסאַנטע דאָקומענטן לאָזט זיך פעסטשטעלן, אַז די לאַנדווירטשאַפט און גערטנערייַ האָט בעת דער באַהאַנדלטער תקופה נאָך געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אינם ווירטשאַפטס־לעבן פון די אַראַבישע יידן. אַזוי, למשל, ווערט אין אַ דאָקומענט פון י. 1414 באַמערקט, אַז די קהילה פון סאַראַגאָסאַ איז אין חודש אויגוסט געווען שטאַרק באַשעפטיקט מיט דער אַרבעט אין די ווייַנ־גערטנער. פון אַן אַנדער דאָקומענט, וואָס שטאַמט פון י. 1436, ווערן מיר געוואָר, אַז אַ גרויסער טייל יידן, וואָס האָבן געלעבט אין הויפּטאַ, האָט זיך מפרנס געווען פון פעלד־אַרבעט און פון ווייַן־גערטנעריי. אין י. 1460 ווערן דערמאָנט יידישע מילן־באַזיצער.

עד כאן די ידיעות, וואָס זענען אונז פאַרבליבן וועגן דעם וויר־טשאַפּטס־לעבן פון די אַראַגאָנישע יידן.

אין קאַסטיליע זענען די פאַרהעלטנישן געווען עטוואָס גינסטיקער, הגם אין אַלגעמיין זענען זיי געווען זייער ענלעך צו די אַראַגאָנישע. דער אונטערשייד איז באַשטאַנען בלויז דערין, וואָס אין קאַסטיליע האָט מען דערוויטערט די יידן פון די אַרענדעס נישט אַזוי שטרענג און קאָנזעקווענט, ווי אין אַראַגאָניע. אַ סך האָט דערבּיי מיט־געהאָלפן דער ליבעראַלער קורס, וואָס געהערשט אין קאַסטיליע אין דער צייט, ווען דער מלוכה־רודער איז געלעגן אין די הענט פון דעם קאַנצלער אַלוואַרא דע לונא (1418—1453). דער קאַנצלער פלעגט אָנשטעלן יידן אלס אַרענדאַרן פון מלוכהשע שטייערן און אין אַ באַגרענעצטער מאָס פלעגט דאָס אויך טון דיעגא אַריאַס דאַווילאַ, דער פינאַנץ־מיניסטער פונם קעניג היינריך IV (1457—1474), וואָס אונטער זיין רעזשים באַגעגענען מיר יידן אלס נידעריקע באַאמטע אין דער פינאַנץ־כאַראַקטונג. אַזוי, למשל, זענען אונז באַוואוסט אייניקע יידן, וואָס האָבן אונטער דיעגא דאַווילאַ פאַר־נומען מלוכהשע אמטן. דאָס זענען: די ברידער יוסף און משה קאַלעס, שמואל פאַכון, יוסף איבן אתף (Atof), אַלע פון פלאַצענציאַ, ווי אויך דער יד דען גאון אָדער כהן פון

הויף־לייט אוּן גייסטלעכע שרות פלעגן מאַכן באַשטעלונגען. פון יאָר 1406 איז אונז פאַרבליבן אַ ידיעה וועגן אַ געוויסן ר׳ אברהם דע שלינש (Salinas), וואָס איז געווען אַ קונסט־מאָלער (pintor). ווי שטאַרק ס׳איז געווען פאַרשפרייט די מלאכה צווישן די אַראָגאַנישע יידן, באַווייזט דער דאָקומענט פון י. 1417, וואָס איז שוין ציטירט געווארן אין אַן אַנדער צוזאַמענהאַנג. אין דעמדאָזיקן דאָקומענט רעדט זיך וועגן דעם, אַז די מערהייט פון דער קהילה־פאַרוואַלטונג אין סאַראַגאָסאַ איז דעמאָלט באַשטאַנען פון האַנטווערקער אוּן סתם „געמיינע מענטשן״. דאָס לעבן פון די יידישע בעלי־מלאכות אין סאַראַגאָסאַ איז געווען גאָר אומדערטרעגלעך, מחמת דער אָרטיקער שטאָט־ראַט האָט זיי מזכה געווען מיט כּלערליי שטייערן אוּן בכלל זיי געהאַלטן פאַר זיין אייגנס, הגם זיי האָבן פונקט ווי אַלע איבעריקע יידן באַלאַנגט צום קעניג. וועגן קאָמפּעטענץ־קאָנפליקטן, וואָס זענען צוליב דעם אַנטשטאַנען צווישן דעם קעניגלעכן שוץ־האַר אוּן דעם סאַראַגאָסער שטאָט־ראַט, הערן מיר שוין אין י. 1391. מיר דערוויסן זיך ביי דער געלעגנהייט, אַז על־פי־רוב זענען דעמאָלט די יידישע בעלי־מלאכות אין סאַראַגאָסאַ באַשטאַנען פון שוסטער. פון דערזעלבער צייט איז אונז אויך פאַרבליבן אַ ידיעה וועגן אַ יידישן וועבער־וואַרשטאַט (operatorium pannorum) אין סאַראַגאָסאַ, וואָס האָט אָנגעהערט צו אייניקע יידן, צווישן זיי אויך איינער אַ הויף־כירורג, מיטן נאָמען הונעץ טריגאָ, אַלס שותף. יידישע וועבער־וואַרשטאַטן האָבן דעמאָלט אויך עקזיסטירט אין באַרצעלאָנאַ. אין אַ דאָקומענט פון י. 1391 ווערט דאָ דערמאָנט אַ יידישער וועבער־מייסטער (taxillorum magister) מיטן נאָמען שמואל ווידאל. מיט דער אַנטוויקלונג פון די קריסטלעכע האַנטווערקער־צענטן איז דער קיום פון דער יידישער מלאכה געוואָרן אַלץ מער אוּן מער באַדראָט. אַזוי, אַ שטייגער, אינפאָרמירט אונז אַ קוועלע פון י. 1461, אַז דער קריסטלעכער שניידער־צעך אין מאָנזאָן האָט פאַרטריבן פון שטאָטל דעם ייד יום־טוב בירוויעסקאַ, מחמת ער האָט דאָ געוואָלט עפענען אַ שניידער־וואַרשטאַט.

וואָס שייך דעם יידישן מסחר אין אַראַגאָניע, האָט ער אין דער באַהאַנדלטער תקופה אינגאַנצן כּארלוירן דעם פריערדיקן גלאַנץ זייענם. אין די אַראַגאָנישע קוועלן פון אונזער צייט פעלן לגמרי ידיעות וועגן יידישע האַנדלס־נסיעות קיין אויסלאַנד. די יידן פאַרנעמען זיך דעמאָלט דערעיקרשט מיט אַ לאָקאַלן האַנדל. די אַרטיקלען, מיט וועלכע זיי האַנדלען, זענען מאַלאָרקאַ האַנדלען זיי מיט בהמות, אין הויסקאַ אוּן סאַראַגאָסאַ

באַגעגענען מיר שפּעטער אין פּאָרטוגאַל, די ווייטערע צוויי אין נאַוואַרע, דעם לעצטן אין סאַרדיניע. וואָס אמת, האָט דער אראגאָנישער קעניג אין אַ פּאַראָרדענונג פון י. 1419 צווישן די פּראָפּעסיס, מיט וועלכע יידן זיך האָבן געמעגט פּאַרנעמען, אויך דער־מאָנט וועגן שטייער־אַרענדעס, אָבער ווי ס׳ווייזט־אויס, איז דידאָזיקע פּאַראָרדענונג געבליבן בלויז אויפן פּאַפּיר, וואָרים אין די רייכע קוועלן־פּובליקאַציעס, וועלכע מיר פּאַרמאָגן בנוגע דער יידיש־אַראַגאָנישער געשיכטע, פעלן, זינט לערך דעם אָנהויב פון 15־טן י״ה, לגמרי ידיעות וועגן יידישע שטייער־אַרענדאַרן. פון די מער שפּעדיקע פרנסות זענען פּאַר די אראגאָנישע יידן — לויט דער דערמאָנטער פּאַראָרדענונג פונם י. 1419 — געבליבן בלויז דאָס מעקלעריי־ און באַנקיר־געשעפט און דער דאָקטאָר־פּאַך. וואָס שייך דעם דאָקטאָר־פּאַך, זענען אונז פּאַר די י״י 1428 — 1487 באַוואוסט מיט די נעמען 19 יידישע דאָקטוירים אין אַראַגאָניע — אַ צאָל, וואָס אַז מען .פּאַרגלייכט זי מיט דער שוין דער־מאָנטער צאָל פון 30 באַוואוסטע יידישע דאָקטוירים פּאַר די יאָרן 1387—1405, קומט מען צום אויספיר, אַז עס האָט זיך אויך אויף דעם געביט אָנגעהויבן אַ ירידה. אין די 20־קער יאָרן פון 15־טן י״ה לאָזט זיך דאָסזעלבע פעסטשטעלן אויך לגבי די יידישע באַנקיר־ און מעקלעריי־געשעפטן. די יידישע קאַפּיטאַלן האָבן זיך ענטוועדער אַריבער־געטראָגן אינאיינעם מיטן יידישן בלוט צו די אנוסים, אָדער זיי האָבן צוזאַמען מיט זייערע רעפּרעזענטאַנטן אויסגעוואַנדערט קיין פּאָרטוגאַל, נאַוואַרע, סאַרדיניע, סיציליע וכדומה, וואו זיי האָבן נאָך געקענט געפינען אַ גינסטיקערן באָדן פּאַר זיך. אין אראגאָניע איז בלויז געבליבן די יידישע אָרעמקייט, וואָס האָט זיך שווער געמוזט ראַנגלען מיט די יידן־פיינטלעכע באַאַמטע, מאַגיסטראַטן און קריסטלעכע האַנט־ווערקער־צעכן.

ווי שוין פריער באַטאָנט, האָט דער רוב בנין ומנין אראַגאָנישע יידן, זינט דער קאַטאַסטראָפע פון י. 1391. געלעבט פון האַנטווערקעריי, פון קליינעם מסחר און פון לאַנדווירטשאַפטלעכער אַרבעט.

פון די יידישע בעלי־מלאכות ווערן אין די אקטן ס׳רוב דערמאָנט: ווענבער, שנייידער, שוסטער, בוכבינדער, בעקער וכדומה. פון צייט צו צייט שווימען אויך אַרויס ידיעות וועגן יידישע גאָלד־און זילבער־שמידן, מוזיקער און קונסט־מאלער. אַזוי, אַ שטיגער, ווערן אין יאָר 1399 דער־מאָנט: אַ געוויסער ר׳ אַברהם מאיאָר (Mayor), וואָס האָט צוזאַמען מיט זיינע 2 זין געשפּילט אין דער קעניגלעכער מוזיק־קאַפּעליע און אַ געוויסער שלמה בארבוט (Barbut), אַ זילבער־שמיד, ביי וועלכן

אַראַגאָנישע יידן האָבן דעמאָלט געצאָלט לטובת דעם קעניגלעכן אוצר. דער הויף־באַנקיר ר׳ וידאל בן לביא טרעט אַרויס אין י. 1422 ווי אַ שתדלן פון די אַראַגאָנישע יידן. וועגן די באַנקירן אוז קעניג־לעכע געשעפטספירער חסדאי קרשקש אוז דאָן בנבנשת דע לאַ קאַוואַ־לעריאַ איז אוז בּאַוואוסט, אַז יעדער פון זיי האָט גלייכצייטיק אויך פאַרנומען די שטעלע פונם אַראַגאָנישן מלוכה־רב. רב יום־טוב גאַליפאַפּא איז אין י. 1431 נאָמינירט געוואָרן דורכן אראגאָנישן קעניג אַלס „נאָטאַריוס פּאַר האַנדלס־אָפּמאַכן".

אין די ידיעות וועגן די אויסגערעכנטע אַראַגאָנישע „גרויס־יידן" פאַלט אויף, וואָס זיי פאַרנעמען זיך ס׳רוב מיט ריין באַנקירישע ענינים אוז באַזאָרגן דעם הויף מיט געלט־הלוואות. דאַקעגן באַגעגענען מיר צווישן זיי זייער זעלטן אַרענדאַרן פון מלוכהשע שטייערן אוז אָפּ־צאָלונגען. נישט אַריינרעכענעדיק די אַרענדאַרן פון די יידישע שטייערן, וועלכע מיר באַגעגענען אין משך פון 15־טן י״ה, קאָן וועגן די בריידער שמואל אוז יום־טוב נגאַרי, וואָס האָבן, ווי דערמאָנט, אין י. 1399 אַרענדירט אַלע אַראַגאָנישע צאָלאָפּצאָלונגען, גריילעך געזאָגט ווערן, אַז זיי זענען די לעצטע באַוואוסטע יידן, וועלכע מען האָט אויפן אראַגאָנישן פעסט־לאַנד אָנגעטרויט מלוכהשע אַרענדאַרן־שטעלעס. פון שפעטערע צייטן ווערן אַזעלכע יידישע שטייער־אַרענדאַרן אין די אַראַגאָנישע אַקטן נישט מער פאַרצייכנט. אַ ראיה, אַז בייט אָנהויב פון 15־טן י״ה איז די קרי־סטלעכע סוחרים געלונגען צו דער־גרייכן אַן ענדגילטיקן נצחון אין דעם לאַנגן קאַמף אַרום די מלוכהשע שטייער־אַרענדעס. דער צוגאַנג צו דידאָזיקע פעטע הכנסה־קוואַלן איז פאַר די אראגאָנישע יידן געוואָרן פאַרשלאָסן אוז עפענען האָט אים געקאָסט נאָר דער שמד... דערמיט דערקלערט זיך אפשר אויך דער פאַקט, וואָס מיר באַגעגענען אין די יאָרן 1417—1418 צוויי פון די פרייער אויפגעצייטע אַראַגאָנישע „גרויס־יידן" נישט מער אַלס אָפּענע יידן, נייערט אַלס אנוסים. מיר מיינען דאָ דעם צאָלאַ־אַרענדאַר ר׳ שמואל נגארי אוז דער גביר פון גערנָאַא, ר׳ יוסף שהרוק בונית. וואַרשיינלעך איז דאָס דערווייטערן די יידן פון די שטייער־אַרענדעס אויך געווען די סיבה דערפון, וואָס אייניקע פון די דער־מאָנטע יידישע קאַפּיטאַליסטן האָבן אויסגעוואַנדערט פון אראַגאָניע אוז זיך באַזעצט אין די שכנותדיקע לענדער, וואו זי יידן האָבן דעמאָלט נאָך גשמעגט אַרענדירן מלוכהשע הכנסה־קוואַלן. אַזאַ אויסוואַנדערונג לאָזט זיך דאָקומענטאַליש פעסטשטעלן לגבי משה גבאי, אברהם בנבנשת, משה איבן עבאס אוז שתרוק בונדאבי. דעם ערשטן

אַלפוּאל (Altavell), נגאַרי (Nageri, Najari), כּוֹלוּף (Golluf, Guluf), גאַלי־פּאַפּאַ (Gallipapa) — אין פּון די באַרצעלאָנער משפּחות קרשקש (Cresques), בנבנשת (Benvenist), אשתּרוק (Astrug, Astruch), בונדאבי (Bondavi). פּון די קוועלן־ידיעות ווערן מיר געווואָר, אַז אין י׳. 1391 זענען געווען טעטיק אַלס באַנקירן פּונם קעניגלעכן הויף די באַרצעלאָנער יידן וויוואַן צאָפּען (Vivan Cofen), אברהם בנבנשת און (א) שתּרוק בונדאַבי. אין יאָר 1393 מאַכט דער סאַראַגאָסער ייד מאָמעט דאָלץ אלפוּאל (Momet Dolc Alfavell) אַ נסיעה קיין סיציע, בכדי צו באַזאָרגן אַלס הויף־באַנקיר געוויסע געשעפטן פון אינפאַנט. גלײַכצייטיק פּאָרט דער ייד משה גבאי אין הויף־ענינים קיין מאַראָקאָ. אין י׳. 1399 טרעטן אַרויס די ברידער שמואל און יום־טוב (Gento) נגאַרי אַלס אַרענדאַרן פון די צאָלאָפּצאָלונגען אין גאַנץ אראגאָניע. מיט־ידער פון דער משפּחה נגאַרי באַגעגענען מיר אַלס הויף־יידן אָך אין י׳. 1414. ביים סוף פון 14־טן און ביים אָנהויב 15־טן י״ה באַ־גענענען מיר נאָך פּאָלנדיקע יידן, וואָס שטייען אין געשעפּטלעכע באַציונגען מיטן אַראַגאָנישן הויף: אלעזר כולוף, חסדאי קרשקש, בנבנשת און בונפוש דעלא קאָוואַלעריאַ, משה איבן עבאַס, טודרוס אבנצברא (Abencabra) אויס קאַלאַטאַיוד, מאיר אַבלעפיאַ (Abonafia), יוסף שתּרוק בוניט (Jucef Struch Benet) אויס געראָנאַ, וידאל בן לביא, יום־טוב גאַלי־פּאַפּאַ (Jento Gallipapa) און אַ ייד מיטן נאָמען Rahiz. אויסערדעם, זענען נאָך דאָ אין די אַקטן נעמען פון 8 יידישע הויף־דאָקטוירים, וואָס האָבן געווירקט צווישן די יאָרן 1387—1405. מאַנכע פון די אויסגערעכנטע הויף־באַנקירן און קעניגלעכע געשעפּטס־פירער זענען, חוץ דעם אַראַגאָנישן הויף, געשטאַנען אין געשעפּטלעכע פאַר־בינדונגען אויך מיט די הויף־קרייזן אין נאַוואַרא און פּאָרטוגאַל. צו אַזעלכע האָבן געהערט: אלעזר כולוף, משה גבאי, חסדאי קרשקש און משה איבן עבאס. דער דערמאָנטער מאיר אַבלעפיא טרעט אַרויס אַלס באַנקיר פונם אראגאָנישן הויף זינט דעם יאָר 1403. פריער איז ער געווען אַ באַנקיר פון דעם קעניגלעכן הויף אין קאַסטיליע. וועגן יוסף שתּרוק בוניט איז אונז פון י׳. 1417 פאַרבליבן אַ ידיעה, אַז ער איז געווען דער רייכסטער ייד אין גערָנאַ. אין י׳. 1413 האָבן די סאַראַגאָסער „גרויס־יידן״ בונפוש בן לביא (דע לאַ קאַוואַלעריאַ) און משה איבן עבאַס, ווי אויך ר׳ טודרוס אבנצברא אויס קאַלאַטאַיוד אַרענדירט אלע שטייערן, וועלכע די

דעמאָלט, ווען זיי האָבן באקומען אזא הסכמה. סוף־כל־סוף איז דער קעניג געווען געצוואונגען אַרויסצוגיבן אַ שארפע פאַראָרדענונג, אין וועלכער ער פארווערט די באאמטע אַרויסצוגעבאקומען אַזעלכע קירכלעכע הסכמות, מחמת דאָס שוואַכט אָפּ דעם אוטאָריטעט פון די קעניגלעכע געריכטן און „סיאיז אויך אַ פארשוועכונג פון די קעניגלעכע רעכט". עס איז נישט באוואוסט, וואָס פאר אַ פעולה עס האָט געהאַט די קעניגלעכע פאַראָרדענונג, איין זאַך בלייבט אָבער קלאָר, אז דער שטאב באאמטע, וואָס האָט געדאַרפט דעם קעניג מיטהעלפן ביי דעם יידישן אויפבוי־ווערק, האָט זיך, צוליב דעם כוחות־שפיל צווישן דער קירכע און דעם קעניג, אַלץ מער און מער אויסגעדרייט פון דער־דאָזיקער אויפגאַבע.

59 § דאָס יידישע ווירטשאַפטס־בילד.

נאָכדעם, ווי מיר האָבן באַטראַכט די גרויס פונם חורבן, וואָס איז אַנטשטאַנען נאָך די געשעענישן אין די יאָרן 1391, 1412 אין 1414, און מיר האָבן זיך אויך אָפּגעשטעלט ביי די אויפבוי־פּראָבעס און זייערע שווריקייטן, וועלן מיר איצט נאָכזען, ווי אַזוי עס האָט זיך אין דער באַהאַנדלטער תקופה אַנטוויקלט דאָס ווירטשאַפטס־לעבן פון די קאַסטילישע און אראגאָנישע יידן. בייַם איצטיקן צושטאַנד פון די קוועלן־פובליקאַציעס זענען מיר געצוויער אָריענטירט בלויז וועגן די פאַר־העלטענישן אין אַראַגאָניע. דאָקטן זענען אונזערע ידיעות וועגן דער לאַגע אין קאַסטיליע זייער בצמצומדיקע. מען קאָן אָבער מיט גרויס באַרעכטיקונג משער זיין, אַז דאָס יידישע ווירטשאַפטס־לעבן איז אין קאַסטיליע כלל נישט געווען אַנדערש, ווי אין אַראַגאָניע.

פון די פובליקירטע מאַטעריאַלן באַקומט זיך דער איינדרוק, אַז די גרויסע מאַסע קאַסטילישע און אַראַגאָנישע יידן איז בעת דער באַהאַנדלטער תקופה באַשטאַנען פון האַנטווערקער, קליינע הענדלער, פּעדלער, פויערים און באַזיצער פון וויין־גערטנער. בלויז אַ קליין הייפעלע יידן האָט געלעבט אין וואוילשטאַנד. געווען זענען דאָס געציילטע יידישע משפחות, וואָס זייערע מיטגלידער האָבן זיך מפרנס געווען אַלס מעדיציניקאָקטוירים, אַרענדאַרן פון מלוכהשע שטייערן, אינדוסטריעלע אונטערנעמער און באַנקירן פונם הויף און פאַרשיידענע וועלט־לעכע און גייסטלעכע שררות. אינם משך צייט פון י. 1391 ביז לערך 1430 זענען אונז פון אַראַגאָניע באַוואוסט בלויז אַ פאָר מענדליק אַזעלכע יידישע „נאַטאַבלעס". סירוב שטאַמען זיי פון די סאַראַגאָסער משפחות דע קאַוואַלעריאַ (בן לביא) איבן עבאַס (Abenabez

איינוואוינער. אַזוי, אַ שטייגער, פּראָטעסטירט אין י. 1397 דאָס שטעטל טאָרטאָזאַ קעגן אַ קעניגלעכן דעקרעט, וואָס האָט אַנטהאַלטן שפּעטער אייניקע באשטימונגען לטובת די יידן. אין י. 1408 באדריקט דער מאגיסטראט אין לעריסאַ די אָרטיקע יידן מיט אַזעלכע שוועריקייטן, אַז דער קעניג מוז אָנוועזנדן שארפּע מיטלען קעגן דעם. אין יאָר 1419 איז דער מאָגיסטראַט אין גערמאַנאַ שטאַרק אויפגערעגט געוואָרן, וואָס דער קעניג האָט דערלויבט די יידן זיך צוּ באַשעפטיקן מיט אַרענדעס, מעקלעריי, באַנקיר־געשעפטן וכדומה, און די שטאָטישע פּאָרשטייער שרייבן אין אַ דאָקומענט פונם דאָזיקן יאָר מיט גרויס פּאַרביטערונג, אז „די יידן האָבן פון קעניג אַלץ אַרויסבאַקומען, וואָס זיי האָבן נאָר פאַרלאַנגט"... די יידן־פיינטלעכע שטימונגען, וואָס האָבן געהערשט אין די שטעט, און די כסדרדיקע העצעס מצד דער קירכע האָבן גורם געווען דערצו, אַז די אויספירנדיקע אָרגאנען פונם קעניג־לעכן אדמיניסטראַציע־אַפּאַראַט זאָלן וואָס מער אַריינגעצויגן ווערן אין דעם השפּעה־קרייז פון די שונאי־ישראל. פון דעם פאָגראָם־יאָר 1414 איז אונז פאַרבליבן אַ ריי דאָקומענטן, וועלכע באַווייזן, אַז די פאָגראָמען וואָלטן דעמאָלט נישט געהאַט אַזאַ גרויסן פאַרנעם, וועו די קעניגלעכע באַאַמטע וואָלטן זיך נישט באַטיילט אין זיי. אַזוי, אַ שטייגער, לאָזט דעמאָלט דער קעניגלעכער באיולוס (שטאָט־פארוואלטער) פון דאָראָקא ארעסטירן אַלע יידן פונם שטעטל. ער מאכט דאָס אונטער דעם אויסרייד, אז די יידן ווילן פלומרשט אַנטלויפן פון דעם שטעטל און ער זאָגט די יידן צוּ, אַז ער וועט זיי באַפרייען, אויב זיי וועלן אָננעמען דאָס קריסטנטום. ביי די מאַסן־ארעסטן העלפן דעם באַיולוס צוּ אַ פינף־זעקס אונטערגעאָרדנטע באאמטע. אין קאַלאַטאיוד שטיצן די באאמטע די אָרטיקע באַפעל־קערונג ביים אָרגאניזירן פאָגראָמען אויף יידן. דאָסזעלבע זעען מיר אויך אין אַנדערע שטעט. דער קעניג האָט אפילו טיילמאָל אין אזעלכע פאַלן צוגעצויגן זיינע באאמטע צוּ פאַראנטוואָרטונג, אַ גרויסער טייל אָבער פון די נידערע באאמטע איז וויליטער געבליבן ביי דער „קירכלעכער איינשטעלונג" וואָס האָט אים, אגב, נישט זעלטן געבראַכט גאנץ באַדייטנדיקע מאַטעריעלע נוצן. זייער כאראקטעריסטיש איז אין דעמדאָזיקן פּרט אַ דאָקומענט פון י. 1415, וועלכער אינפאָרמירט אונז, אַז די באאמטע, וואָס האָבן געזאָלט אויפן סמך פון געריכטלעכע משפּטים איינמאָנען ביי קריסטן יידישע געלט־תביעות, פלעגן זיך וועגדן צוּ די גלחים מיט דער שאלה, צי יענע זענען מסכים צוּ דער עקזעקוציע און די באאמטע פלעגן איינמאָנען די געלטער בלויז

קעגן יידן. אַלוואַראָ דע לונאַ פּאַראַלייזירט די פּאָרשריפטן פונם ביל מיט דער הילף פון אַ קעניגלעכן דעקרעט (1443); דאָס צעריצט אָבער נאָך מער זיינע קעגנער. גאַנצע צען יאָר דויערט נאָך דער קאַמף מיט דעם ליבעראַלן קאַנצלער, וואָס איז געווען אַ הייסער פּראָפּעקטאָר פונם יידישן אויפבוי. סוף־כל־סוף פאַלט דער קאַנצלער אין י. 1453 אַ קרבן פון די אינטריגעס, און די שונאי־ישראל געווי־נען נייע מעגלעכקייטן פאַר אַנטי־יידישע העצעריין. אין משך פון די נאָענטסטע יאָרן ווערט דורך די קאָרטעס דורכגעפירט אַ ריי באַגרע־נעצונגען פונם יידישן האַנדל און קרעדיט. אין י. 1462 געווינט די ליבעראַלע פּאַרטיי די אויבערהאַנט און די קאָרטעס שאַפן אָפּ די באַגרענעצונגען, אָבער דער נצחון אין בלויז אַ צייטווייליקער. אין י. 1465 באשטייט די מערהייט פון די קאָרטעס צוריק פון יידי־פיינטלעכע עלעמענטן אוּן עס ווערט דעם קעניג געשטעלט אַ פּאָדע־רונג, ער זאָל באַנייען דעם דעקרעט פון דער קעניגין קאַטאַלינאַ פון י. 1412. דער קעניג איז, אפנים, באשטאנען דערויף, האָט מען טאַקע בעת די קומענדיקע בראטונגען פון די קאָרטעס ווידער געטומלט וועגן די יידן. אַזוי, אַ שטייגער, האָבן די קאָרטעס אין י. 1469 אָנגענומען אַ ריי פּראָטעסטן־רעזאָלויציעס קעגן דעם, וואָס די יידן ווערן פּראָטע־זשירט דורכן קעניג אוּן צוגעלאָזט צו אַרענדעס. בכדי צו פאַרשאַרפן דעם דרוק אויף דער קעניגלעכער פאָליטיק לגבי די יידן, ווערן אין דערזעלבער צייט אָרגאַניזירט עלילת־דם־פּראָצעסן אוּן פּאָגראָמען, ווי אַ שטייגער, אין י. 1461 אין וועדינא דעל קאַמפּאָ (ביי וואַלא־דאָליד) אוּן אין י. 1473 אין קאַרמאָנאַ, האַען, סעגאָוויאַ וכדומה.

ענלעך איז דאָס בילד פונם כוחות־שפּיל אויך אין אַראַגאָניע: חוץ דער קירכע אַרבעטן דאָ קעגן דעם יידישן אויפבוי־ווערק צום שטארקסטן די שטאָט־ראַטן אוּן מאַגיסטראַטן. עס איז שוין אויף אַן אַנדער אָרט דערמאָנט געוואָרן, אַז די גרעסטע אראגאָנישע האַפנס־שטעט, ווי באַרצעלאָנאַ, וואַלענסיאַ אוּן פאַלמאַ האָבן נאָך דער קאַטאַסטראָפע פון י. 1391 עקשנותדיק געקעמפט, כדי צו בלייבן „יידן־ריין" אוּן נישט צו דערלאָזן צו דער אנטשטייונג פון נייע יידישע ישובים. אין דערזעלבער ריכטונג זענען אויך געגאַנגען די באַמיונגען פון אַ ריי אַנדערע שטעט, גרעסטערע אוּן קלענערע. וועו עס זענען אין די שטעט, אַ דאַנק די פאַראָרדענונגען פון די קעניגן, פּאָרט אַנטשטאַנען יידישע קיבוצים, האָבן זיך די מאַגיסטראַטן אויף כלערליי אופנים באַמיט צו פאַרשווערן די לאַגע פון די יידישע

פּוחות, וואָס זענען בעת דעם „הייליקן קריג" געקומען צום באוואוסט־
זיין פּון זייער מאַכט אוּן באַדייטונג.

דאָ ווייטער וועלן מיר זיך אָפּשטעלן ביי אַ רייַ כאַראַקטעריס־
טישע אַקציעס מצד דער קירכע אוּן די שׂרות, ווי אויך מצד די
שטעט אוּן דער קעניגלעכער ביוראָקראַטיע, וואָס האָבן אין אַ גרויסער
מאָס פאַראַלייזירט די אויפבוי־שטרעבונגען פּון די קעניגן.

מיר הויבן אָן פּון קאַסטיליע. אין י. 1395 איבן אויס די
קאָרטעס, וואָס זענען זיך דעמאָלט צונויפגעקומען אין וואַלאַדאָליד,
אַזאַ שטאַרקן דרוק אויפן קעניג, אַז ער באַשלוסט זיך צו רעדוצירן
אויף אַ העלפט אַלע יידישע תּביעות, הגם דער קעניגלעכער אוצר
האָט דערפּון געהאַט גרויס שאָדן. אין י. 1410 ווערט צוליב דער פאַר־
לייַמדעריישער אַקציע מצד דעם טרויעריק באַרימטן משומד פאַולוס פּון
בורגאָס באַזייטיקט דער מלוכהשער רב, ר׳ מאיר אלגואדיק, וואָס
איז דורכן קעניג באַשטימט געוואָרן דורכצופירן די אינערלעכע רעס־
טאַוראַציע פונם קאַסטילישן יידנטום. אויסנוצנדיק דעם דרוק פּון דער
פּראָגרעסיוער־באַוועגונג פּועלן אויס די שונאי־ישׂראל ביי דער קעניגין
קאַטאַלינאַ דעם אונז שוין באַוואוסטן דעקרעט פּון י. 1412. קוים
ווערט דער דעקרעט אין י. 1414 צוריקגערופן דורכן רעגירונגס־ראט,
זענען זיך דיזעלבע יידן־פיינטלעכע עלעמענטן משתּדל ביים פּויפּסט
בענעדיקט דעם XIII-טן אוּן זיי קריגן פּון אים אַרויס אַ ביל 11/5
1415), וואָס חזרט איבער די פאַרשריפטן פונם סקאַסידטן דעקרעט אוּן
וואָס גיט נאָך צו אייניקע נייע אנטי־יידישע פאַראָרדענונגען (אַ שטיי־
גער, אַז יידן טאָרן זיך נישט פאַרנעמען מיט קיין שום מלאכות, אז
אין אַ קהילה טאָר זיך נישט געפינען מער, ווי איין קליינע שול, אז
יידן טאָרן נישט לערנען קיין תּלמוד, אז זיי מוזן הערן אין די קיר־
כעם די דרשות פּון גלחים אוּן אז. וו.). אין זעקס יאָר אַרום גיט זיך
איין אויסצופּועלן ביים פּויפּסט מאַרטין V ער זאָל סקאַסירן בענע־
דיקטס ביל אוּן דערלויבן די יידן צו פאַרנעמען זיך מיט אַרעבדעס
אוּן מעקלעריי, ווי אויך מיטן דאָקטאָר־פאַך אוּן אַנדערע פראָפעסיעס.
אין לאַנד פירט דעמאָלט אָן מיט דער קעניגלעכער פּאָליטיק דער
לייבעראַלער קאַנצלער אַלוואַרא דע לונא אוּן דאָס יידישע אויס־
בוי־ווערק רוקט זיך אַ ביסל פאָרויס. דער יידן־פיינטלעכער לאַגער
רוט אָבער נישט, ער אינטריגירט כסדר קעגן דעם קאַנצלער אוּן זוכט
צו פאַראַלייזירן זיין יידן־פריינטלעכע פּאָליטיק. אין י. 1442 באקומט
ער אַרויס פונם פּויפּסט עוגעניוס IV אַ ביל, וואָס איז מבטל
מאַרטינס ביל פּון י. 1421 אוּן באַנייט דעם אַלטן סיסטעם פּון רעפּרעסיעס

קאַפּיטל צוואַנציק

די שוועריקייטן ביים יידישן אויפבוי־ווערק אין קאַסטיליע און אַראַגאניע און די ירידה פון יידישן ווירטשאַפּטס־לעבן.

(1474 — 1391)

§ 53 דער ווידערשטאַנד מצד דער קירכע און די קאָרטעס.

די גרעסטע שוועריקייט, אויף וועלכער די קאַסטיליש־יש און אַראַנאַנישע קעניגן פלעגן זיך אָנשטויסן ביי זייערע שטרעבונגען אויפצוריכטן דאָס חרוב־געוואָרענע יידישע לעבן, איז באַשטאַנען אין דעם ווידערשטאַנד מצד דער קירכע און די קאָרטעס. די קירכע האָט געהאַט צו פאַרצייכענען אַ ריי „טריומפן" איבער די יידן: דעם מאַסן־שמד פון טויזנטער יידישע משפחות, וואָס האָט פאַרגרעסערט די מחנות אַנוסים, דעם „נצחון איבערן יידנטום" בעת די וויכוחים אין טאָרטאָזא, די קעניגלעכע כאַראַקטעריסטיק פון דער ראָלע פון דער קירכע, דאָס צוואונגען אויסצוהערן מיסיאָנעריש דרשות אין די קירכעס, דאָס פאַרשליסן די יידן אין באַזונדערע קוואַרטאַלן, די דערנידעריקלעכע דעקרעטן וועגן יידישע שאַנד־צייכנס און אַז. וו. די אַטמאָספערע, וואָס איז אויף אַזאַ אופן געשאַפֿן געוואָרן, האָט זיך, ווי אַ שווערע משא, אַרויפגעלייגט אויפן אויפבוי־ווערק. אין די צייטן פון רעליגיעזן אויפברויז, ווי אַ שטייגער, אין די יאָרן 1412—1415, איז אַ סך פון דעם אויפגעבויטן צוריק חרוב געוואָרן. די קעניגן האָבן געמוזט וויניקסטנס אויף אַ געוויסער צייט קאַפּיטולירן, און ווען זיי האָבן שפעטער ווידער גענומען פראָטעזשירן זייערע יידישע קאַמער־קנעכט, זענען זיי נישט תמיד געווען אימשטאַנד צו האַלטן אין צוים די יידן־פייגטלעכע

באַגרענעצט די אויטאָנאָמע רעכט פון די קהילות. לסוף ווערט זי יידן פארבאָטן צו עמיגרירן פון די קעניגלעכע טעריטאָריעס און ווערט יעדן שרירה, וואָס וועט אויפנעמען אַזעלכע עמיגראנטן אויף זיין נחלה, געדראָט מיט אַ געלט־שטראָף ביז 150.000 מאַוועדי. ווי שוין באַ־מערקט, האָט זיך דערדאָזיקער שארפער דעקרעט געהאַלטן טרוטנס 2 יאָר. וועגן עס האָבן זיך אין קאסטיליע אַ ביסל באַרואיקט די געמיטער, האָט דער רעגירונגס־ראט תיכף מבטל געמאַכט דעמדאָזיקן דעקרעט (1414).

אַ סך ענלעכע דעקרעטן באווייזן זיך אין דערזעלבער צייט אין אַראַגאָניע: אין י. 1397 פאראָרדנט די קעניגין מאַריאַ בנוגע די יידן אין דער קאַטאַלאָנישער פראָווינץ, אז זיי טאָרן זיך נישט גע־פינען אויף דער גאס בעת די קאטולישע פראָצעסיעס, אז זיי זענען מחויב צו טראָגן שאַנד־צייכנס און אז אַ יידישער רופא מעג אונטער־זוכן אַ קריסט בלויז אין דער אָנוועזנהייט פון אַ קריסטלעכן רופא. אין י. 1413 לאָזט ארויס דער קעניג פערנאַנדאָ I אַ פאראָרדענונג בנוגע די יידן אין מאַלאָרקא, וואָס „רעגולירט" די יידן־פראגע אין גייסט פון דעם שוין דערמאָנטן קאסטילישן אָרדאָנאַנס פונם י. 1412. פון דעמזעלבן קעניג שטאמט אויך אַן אויספירלעך יידן־געזעץ פון יאָר 1415, אין וועלכן ס׳ווערן איבערגעחזרט פארשידענע אנטי־יידישע פאָר־שריפטן, מיט וועלכע ס׳איז אין דעמזעלבן יאָר ארויסגעטרעטן דער פויפסט בענעדיקט XIII. די פאראָרדענונגען פון פערנאנדאָ זענען געווען מסוגל צו דערשטיקן דאָס יידישע לעבן אין אראגאָניע. זיי זענען אַן אויסדרוק פון די שטימונגען, וואָס האָבן געהערשט אין לאנד בעת דער אקציע פון וויצענטע פערער און די וויכוחים אין טאָרטאזא. מיט 4 יאָר שפעטער, וועגן די יידנשאפטן זענען שוין געווען אַ שפאָר ביסל אָפגעקילט, זענען די דערמאָנטע פאראָרדענונגען געענדערט גע־ווארן דורכן קעניג אלפאָנס V לטובת די יידן.

אין דעם צוזאַמענשטעל, אין וועלכן מיר האָבן זיי געבראַכט, מאָכן זיי דעם אײַנדרוק פון אַן אויסגעהאַלטענער ווירטשאַפט־לעבן. אין דער אמתן זענען אָבער פון צייט צו צייט פאָרגעקומען אָפּווייכונגען פון דער ליניע, וואָס זענען געווען דורכאויס יידן־פייטלעך. ביי אַ געניערן אַנאַליז ווייזט זיך אַרויס, אַז דער יידן־פיינטלעכער קורס אין דער פאָליטיק פון די רעגירונגען האָט אין דער באַהאַנדלטער תקופה געטראָגן בלויז אַן עפּיזאָדישן כאַראַקטער. די יידן־פיינטלעכע דע־ קרעטן פלעגן אַרויסגיין פון די קעניגלעכע קאַנצעלאַריעס אין אַ צייט פון אַ פאַרשטאַרקטן דרוק מצד דער קירכע און די קאָרטעס, וועו עס האָט זיך איינגעגעבן דידאָזויקע פאַקטאָרן אויפצורודערן די מאַסן און דערפירן צו אַנטי־יידישע באַוועגונגען אין „גאַס". באַזונדערס שאַרפע דעקרעטן און אָרדנאַנסן האָבן די רעגירונגען אַרויסגעגעבן אין דער צייט פון ווי צ נ ט פ ע ר ס אַרויסטרעטונגען און פון די דיספוטן אין ט א ר ט א ז א (פון י. 1412 ביז לערך 1415), וועו די רע־ לּיגיעז ליידנשאַפטן האָבן סיי אין קאַסטיליע אוו סיי אין אַראַגאָניע זיך געוואַלדיק צעפלאַקערט. מיר ברענגען דאָ ווייטער אַלס אילוס־ טראַציע אייניקע אַזעלכע קעניגלעכע פארָדענונגען, וואָס האָבן זיך בעת דער באַהאַנדלטער תקופה באַווייזן אין קאַסטיליע אוו אַראַגאָניע.

אין י. 1395 באַשטימט דער קאַסטילישער קעניג ה י י נ ר י ך III, אונטערן דרוק פון די קאָרטעס, וואָס זענען זיך דעמאָלט צונויפגעקו־ מען אין ו ו א ל א ד א ל י ד, אַז א העלפט פון אַלע יידישע תביעות ווערט סקאַסירט. גלייכצייטיק פאַראָרדנט ער, אז דאָס עדות־זאָגן פון יידן קעגן קריסטן אין די געריכטן האָט נישט קיין שום ממשות אוו אַז די יידן זענען מחויב צו טראָגן די געהעריקע שאַנד־צייכנס. מיט נאָך שאַרפערע באַשטימונגען טרעט אַרויס אין י. 1412 די קאַסטילישע קעניגין־מוטער דאָנאַ קאַטאַלינאַ, וואָס האָט דעמאָלט רעגירט אין נאָמען פונם מינדעריאָריקן הויזן II. אין אַ לאַנגן דעקרעט, וועלכן זי גיט אַרויס, ווערט די יידן פאַרבאָטן צו פאַרנעמען מלוכה־שטעלעס, צו באַשעפטיקן זיך מיט מעדיצין, צו האַנדלען מיט אַרטיקלען פון ערשטן געברויך, ווי, אַ שטיגער, ברויט, פלייש אוו ווין, צו האַלטן ביי זיך קריסטלעכע באַדינער אוו קריסטלעכע לאַנדווירטשאַפטלעכע אָדער אינדוסטריעלע ארבעטער אוו אַז. וו. גלייכצייטיק ווערט פאַראָרדנט, אַז יידן מעגן וואוינען בלויז אין די פאַר זיי באשטימטע קוואַרטאַלן אוו אַז זיי זענען מחויב אין משך פון איין וואָך זיך אַרויסצוציען פון אַלע הייזער מחוץ די יידן־קוואַרטאַלן. וויייטער ווערן פאַרשאַרפט די פאָרשריפטן וועגן דעם יידישן שאַנד־צייכן אוו עס ווערן אויך שטאַרק

ער ווײַסן דורך אַ ספּעציעלער פּאַראַדענונג, אַז אַלע יידן און אנוסים, וואָס האָבן צוליב די רדיפות אויסגעוואַנדערט פון דעם אינזל מאַלאָרקאַ און וואָס האָבן זיך באַזעצט אין צפון־אַפריקע, מעגן זיך פריי אומקערן אין זייער אַראַגאָנישער הײַם. די צוריק־וואַנדערער — וועלן געזאָגט אין דער פּאַראַדענונג, — וועלן קאָנען פירן זייערע געשעפטן אין דער גאַנצער מלוכה, זיי וועלן באַפרייט פון אַלע אויסערגעווײנלעכע שטייערן און אַלטע חובות און עס וועלן קיין זיי נישט פּאַרפירט ווערן קיין שום פּראָצעסן. פון דעמזעלבן יאָר איז אויך פאַרבליבן אַ קעניגלעכע פּאַראַדענונג לטובת דער קהילה אין Jaca: צוליב די שאָדנס, וועלכע זי האָט געליטן בעת די פּאָגראָמען, זאָגט איר צוּ דער קעניג, אַז ער וועט נישט באַווילקן קיין מאַראַטאָריום פאַר אירע בעלי־חובות. אַן ענלעכע הבטחה גיט אויך דער קעניג מאַרטין (1400) דער קהילה אין לעריד א, באַשטימענדיק גלייכצייטיק, אַז פלי־זמן עס וועלן זיך אין דער קהילה נישט באַזעצן קיין 100 משפחות, וועט זי זיין פריי פון אַלע שטייערן. דער קעניג זאָרגט אויך דערפאַר, אַז די יידן זאָלן קאָנען אין לעריד א אויפשטעלן הייזער פאַר זיך צוּ בילקע פרייזן. געוואָר ווערנדיק, אַז די קעניגין מאַריאַ האָט בעת זיין אָפּוועזנהייט אַרויסגעגעבן יידן־פיינטלעכע פּאַראַדענונגען פאַר דער פּראָווינץ קאַטאַלאָניע, האָט זיי דער קעניג תיכף ומיד מבטל געמאַכט. אַ גרעסערע צאָל אויפבוי־פּאַראַדענונגען זענען אַרויס פון דער קעניגלעכער קאַנצעלאַריע נאָך די העצעריען און רדיפות, וואָס זענען אָרגאַניזירט געוואָרן דורך וויצענטע פערער (1412—1414). אין י. 1416 גיט אַרויס דער קעניג אלפאָנס אַ באַפעל צוּ אַלע זיינע באַאַמטע, אַז זיי זאָלן די יידן העלפן אויפבויען די חרוב־געוואָרענע בנינים. אין משך פון די וויטערע 6 יאָר ווערט אַרויסגעגעבן אַ ריי פּאַראַדענונגען, וואָס ברענגען שטייער־פאַרלייכטערונגען פאַר די קהילות אין טאַרטאָזא, קאַלאַטאַיוד, טערועל וכדומה, און דערלויבן אַנדערע קהילות צוּ בעזאָלן די חובות אין ווייטער גערוקטע טערמינען (מאָראַטאָריומס). היות, ווי עס זענען, אונטערן דרוק פון די געשעענישן אין י. 1414, אַרויסגעגעבן געוואָרן געוויסע רעאַקציאָנערע תקנות וועגן יידישע פּראָפעסיעס, ווערן זיי אין די רואיקערע צייטן (1419) צוריקגעצויגן. מען פאַרגעסט אויך נישט אין די הויפישע קרייזן צוּ ווירקן אויף די דאָמיניקאַנער, אַז זיי זאָלן איינהאַמעווען זייער העצע קעגן יידן (1422).

עד כאן די פאַראַדענונגען פון די קעניגן, וואָס האָבן געדינט דעם אויפבוי־ווערק און דער פאַציפיקאַציע פון די פאַרהעלטענישן.

פּאראַנטוואָרטונג די רעדלעך־פּירער פון די פּאָגראָמען און ער לאָזט אײַנ־
זעצן אין תּפיסה דעם טרויעריק בארימטן העלד פון די געשעענישן,
דעם אַרכידיאַקאָן פעראנדאָ מאַרטינעז. אין י. 1414, וואָן עס
איז אריבער דער שטורעם־ווינט פון דער פלאָגעלאַנטן־באַוועגונג אונטער
וויצענטע פערער, האָט דער רעגירונגס־ראַט מבטל געמאכט אַ
ריי אנטי־יידישע פּראָדעדנונגען, וואָס זענען אין י. 1412 אַרויסגעגעבן
געוואָרן דורך דער קעניגין קאַטאַלינאַ אונטערן דרוק פון די העצערייען.
גלייכצייטיק האָט די רעגירונג פאַראָרדנט, אַז די יידן מעגן פריי
האנדלען אויף ירידים און באשעפטיקן קריסטלעכע אַרבעטער אין
זייערע לאַנדווירטשאפטלעכע ווירטשאטן. עס זענען אויך דורכגעפירט
געוואָרן מילדערע שנויים אין די פריערדיקע פּראָדעדנונגען וועגן דעם
יידישן שאַנד־צייכן. אין י. 1443, וועלן די קלעריקאַלע גרופירונגען אין
קאַסטיליע הָבן געהאט אויסגעפועלט ביים פויפסט עוגעניוס IV
אַ בול, וואָס האָט געדראָט אונטערצוגראָבן די עקזיסטענץ פון די
יידן, האָט די רעגירונג אַרויסגעגעבן אַזאַ קונציק צונויפגעשטעלטן
פירוש צו דעם בול, אַז ער האָט אינגאַנצן פאַרלוירן זיין תוך.

אַ סך געוויער זענען מיר אינפאָרמירט וועגן די שוץ־ און
אויפבוי־פּראָדעדנונגען פון דער רעגירונג אין אראַגאָניע: בעת די
געשעענישן אין יאָר 1391 אַנטוויקלט דער קעניג הואַן I אַן ענערגישע
אַקציע קעגן די פּאָגראָם־העלדן. ער שיקט פּאַנאנדער באפעלן און פאר־
אָדנונגען צו די גובערנאַטאָרן, שטאָט־פּאַרוואַלטער, מאַגיסטראַטן וכדמה,
לאָזט דורכפירן שטרענגע פראָצעסן קעגן די שולדיקע און שאַנעוועט
נישט אַפילו אַזעלכע הויכגעשטעלטע באַאַמטע, ווי דער גובערנאַטאָר
פון רוסיליאָן, וועלכן מען האָט באַשולדיקט אַלס אַ מיטהעלפער בייַ
די פּאָגראָמען. זייער כאַראַקטעריסטיש איז אויך די פאַרביבענע קאָ־
רעספּאָנדענץ, וועלכע דער קעניג האָט אין יענער טראַגישער צייט גע־
פירט מיטן ערצבישאָף פון סאַראַגאָסאַ וועגן אַרויסגעבן אַ געוויסן גלח,
וואָס האָט געהעצט בעת די פּאָגראָמען און וואָס איז געווען אַ ברוּ־
דער־זון פון פּראָנדאָ מאַרטינעז. וועלן עס איז פאַרלאָשן געוואָרן די
שריפה, האָט דער קעניג באַלד געמומען זאָרגן פאַר אַ גיכן ווידער־
אויפבוי. אין י. 1393 גיט ער אַרויס די אונז שוין באַוואוסטע פאר־
אָדנונג וועגן דער אויפריכטונג פון יידישע ישובים אין בארצע־
לאָנא און וואַלענציאַ און ער ציט צו צו דער אויפבוי־ארבעט
זיין הויף־ייד חסדאי קרעסקעס. אין דעמזעלבן יאָר פאַראַרדנט
ער לטובת דער קהילה אין טאַראַגאָנאַ, אז זי זאָל באפרייט ווערן פון
אַלע קעניגלעכע שטייערן אויף אַ צייט פון 5 יאָר. אין י. 1395 לאָזט

מאיר אַלגוואַדעס (אַלגואדיק, אלגואדיש). ער אנטוויקלט זיין טע־
טיקייט לערך פון יאָר 1395 ביזן יאָר 1410 און באזיצט פון קעניג
בריטע פוּלמאכטן אויף איינצואַרדענען דאָס אויטאָנאָמע לעבן פון די
קהילות און צו רעגולירן זייערע פינאנצן. נאָכן טראגישן טויט פון
דאָן אלגוואדעס פארנעמט זיין אָרט דער מלוכה־רב (rabi de la corte)
דאָן אברהם בענוועניסטע (בנבנשת). לויט זיין איניציאטיוו
קומט צושטאנד אין י. 1432 א וועד פון קהילות־פארטרעטער פון גאנץ
קאסטיליע און עס ווערן צוזאמענגעשטעלט אויספירלעכע תקנות וועגן
די יידישע אויטאָנאָמע אנשטאלטן, וועגן גמינע־שטייערן, „מלשנים"
און אז. וו. אין אַראַגאָניע זענען אין דערזעלבער צייט געווען פארנע־
מען מיט די אויפריכטונגס־אויפגאבן דער בארימטער פילאָזאָף חסדאי
קרעסקעס און דאָן בענוועניסטע דע לא קאָוואַלעריאַ.
חסדאי קרעסקעס איז געווען אָנגעשטעלט ביים קעניגלעכן הויף (ער
ווערט אין א דאָקומענט פון י. 1391 באצייכנט אלס judeu de castra
„nostra", ד.ה. אלס „ייד פון אונזער (קעניגלעכן) הויף"). אין י. 1393
איז ער צוגעצויגן געוואָרן צו דער אויפבוי־אַרבעט. לויט א פארבליבענע
דאָקומענט פונם דאָזיקן יאָר האָט ער און נאָך 2 יידישע נאָטאַבלען
פון סאראגאסא און קאַלאַטאַיוד באַקומען פונם קעניג פול־
מאכטן אויף צו באזעצן אין די חרוב־געווָארענע יידישע קוואַרטאַלן
פון בארצעלאָנאַ און וואלענציא ביי א 60 יידישע משפחות. חסדאי
קרעסקעס האָט געווירקט לערך ביזן י. 1410. א היפישער ייד איז
אויך געווען בענוועניסטע דע לא קאוואַלעריאַ. דאָקומענטאַליש לאָזן
זיך זיינע באציונגען מיטן קעניגלעכן הויף פעסטשטעלן שוין זינט דעם
י. 1380. ער ווערט אריינגעפירט אין הויף דורך זיין פאָטער שלמה,
וואָס איז געווען א הויכער פינאנץ־באאמטער. אין י. 1386 נעמט ער
אויבער דעם פאָטערס געשעפטן, אַרענדירט דעם ארויספיר־צאָל פון
אַראַגאָניע קיין קאסטיליע און פארנעמט זיך מיט כלערליי ליפערונגען
פארן הויף. אין דער אויפבוי־ארבעט ווערט ער דורכן קעניג אריינגע־
צויגן באלד נאָך די פאָגראָמען פון י. 1391. דער קעניג האָט אים
איבערגעגעבן די עובדא צו רעגולירן די צעשטערטע פינאנצן פון די
קהילות. ס'זענען אונז פארבליבן צוויי דאָקומענטן (פון די יאָרן 1394
און 1403), וועלכע אילוסטרירן דידאָזיקע טעטיקייט זיינע.

דאָס זענען די פארזיכערונגען און ווירטשאפטלעכע פארלייכטע־
רונגען, מיט וועלכע די רעגירונגען זענען אַרויסגעטרעטן, בכדי צוצו־
שיילן דעם אויפבוי־פראָצעס. אין קאסטיליע גיט אַרויס דער קעניג
היינריך III אין י. 1395 שטרענגע פארארדענונגען וועגן צוציען

אַז עס קאָן מער נישט זיין קיין רייד וועגן אַ קהילה". („Sunt ita pauci iudei, quod vix potest aut debet aliama nuncupari".)

די אַמאָל בלייבנדיקע קהילה אין סאַראַגאָסאַ איז אין י. 7ַ4ַ7 געווען אַזוי פאַראָרעמט, אַז מיט דער קהילה־פאַרוואַלטונג האָבן אָנגע־פירט לויסער האַנטווערקער און „געמיינע מענטשן". („los menestrales e delos menores e ignorantes").

נישט בעסער האָט עס אויסגעזען אין סאראגאָסא מיט 40 יאָר שפּעטער: די קהילה איז דעמאָלט נאָך אַלץ געווען זייער אָרעם און דער קעניג האָט זי מיט אַ פאַראָרדענונג פון י. 1457 גע־מוזט באַפרייען אויף 10 יאָר פון אַלע שטייערן. ענלעכע פאַראָרדע־נונגען האָט דער קעניג אין אַ יאָר אַרום אַרויסגעגעבן פאַר די שטאַרק פאַראָרעמטע קהילות אין קאַלאַטאַיוד, הועסקא, טע־רועל, טאַראַזאָנא, טאָווסט, אַלבאַראַזין וכדומה.

§ 57 די אויפבוי־שטרעבונגען פון די קעניגן.

דער אייניציקער אָנשפּאַר, וואָס איז געבליבן די יידן אין קאַס־טיליע און אַראַגאָניע נאָך די געשעענישן אין די יאָרן 1391, 1412, 1414, איז געווען די קעניגלעכע מאַכט. די קעניגן האָבן וואויל פאַרשטאַנען, אַז די באַוועגונג, וואָס וויל אויסראָטן די יידן מיט זייער האָב און גוטס, איז געווענדט קעגן זייערע פיסקאַלישע — און אומ־דירעקט אויך — קעגן זייערע דינאַסטישע אינטערעסן. האָבן זיי דע־ריבער געמאַכט נישט קיין קלייניע אָנשטרענגונגען, בכדי צוריק אויפ־צוריכטן די בנינים פון זייערע געטרייע „קאַמער־קנעכט" און צו שאַפן די נויטיקע באַדינגונגען, אז דער יידישער שטייער־קוואל זאָל צוריק ווערן אַ וויכטיקע פאָזיציע אינם קעניגלעכן בודזשעט. צוליב דער אַל־געמיינער פאראָרעמונג פון די יידן און דער כסדרדיקער סכנה פון אויסוואנדערונג אין די שכנותדיקע לענדער אָדער אין די טערריטאָריעס פון מאַנכע יידן־פריינטלעכע גראנדן, האָבן די קעניגן געזוכט צו הילף פּראָמינענטע יידישע פערזענלעכקייטן און אָנגעטרויט זיי די מיסיע, צו אָרגאניזירן די חרוב־געווָארענע קהילות. גלייכצייטיק האָבן זיי מיט אַ ריי פאראָרדענונגען געזוכט שאפן כלערליי פאַרזיכערונגען, ווי אויך ווירטשאפטלעכע און פיסקאלישע פארלייכטערונגען פאר די פרישע יידישע ישובים, בכדי צו באַזייטיקן אויף ווי וויט מעגלעך די סיבות פון עלנט און עמיגראציע.

אזוי זעען מיר אין קאַסטיליע נאָך די פאָגראָמען (1391) בראש פון דער אויפבוי־ארבעט דעם הויף־ייד און מלוכה־רב (חכם־הכולל) דאָן

פּאָגראָם־לעֶנד, אוּן ער שרייבט אַזוי וועגן דעם חורבן, וועלכן ער האָט צוגעזען נאָך די שחיטות אוּן צעראַבירונגען: „די, וואָס האָבן געוואוינט אין פּאָלאַצן, האָט מען אַריינגעוואָרפן אין צרהדיקע דירות, אין נידעריקע, פינסטערע הייזלעך. אנשטאָט רייכע רוישנדיקע מלבושים האָבן מיר געמוזט אָנטוּן שמאַטעס, אוּן מיר זענען געוואָרן צו שאַנד אוּן צו שפּאָט... די אַמאָליקע שטייער־אַרענדאַרן זענען זייער פּאַראָרעמט געוואָרן, מחמת זיי האָבן נישט געוואוסט פון קיין שום מלאכה, מיט וועלכער זיי וואָלטן זיך געקאָנט מפרנס זיין. אָבער אויך די בעלי־מלאכות האָבן נישט געפונען קיין חיונה. נויט אוּן הונגער זענען געוואָרן אַן אַלגעמיינע דערשיינונג. קינדער זענען הונגעריקע אוּן נאַקעטע אַוועקגעשטאָרבן אויף דער מוטערס שויס...“ אַ בילד פון עלנט אוּן נויט אָנטפּלעקן אונז אויך די אראגאָנישע אַקטן פון דער באַהאַנדלונג טער תקופה. אין אַ דאָקומענט פון י. 1415 לייענען מיר, אַז די יידן האָבן צוליב די רדיפות אויסגעוואַנדערט פון אַ ריי אראגאָנישע שטעט, בכדי צו זוכן היזנה אין די אַרומיקע דערפער. דאָס זעלבע ווערט דערציילט אין אַ דאָקומענט פון י. 1416, אַז די העצערישע אַרבעט פון די גלחים אוּן די שטיצע, וועלכע זיי האָבן דערביי באַקומען מצד די קעניגלעכע באַאַמטע, האָבן גורם געווען דערצו, אַז די יידן האָבן געמוזט אויסוואַנדערן פון די קעניגלעכע שטעט אוּן זיך אַריבערטראָגן אין די שטחים פון געוויסע ריטער. אין י. 1415 האָבן זיך די יידן פון מאָנבלאַן אַרומגעטראָגן מיט אויסוואַנדערונגס־פּלענער, מחמת זיי האָבן זיך נאָך דעם מאַסן־שמד, וואָס איז דעמאָלט פאָרגעקומען אין דער שטאָט, נישט געפילט מער זיכער. בעת דעם באַרימטן דיספוט אין טאָרטאָזא (1412–1413) זענען אַלע יידן אַנטלאָפן פון סאראגאָסא אויס מורא, אַז מען זאָל זיי נישט צווינגען צום שמד. אין טאָרטאָזאַ גופא זענען נאָך דעם דיספוט סך־הכל פאַרבליבן 6 יידישע משפחות, אַלע איבעריקע האָבן זיך געשמדט. וועגן דער קהילה אין טערוועל גיט אונז איבער אַ דאָקומענט פון דערזעלבער צייט, אַז זי איז צוליבן שמד פון אירע רייכע מיטגלידער אריינגעפאַלן אין גרויס עלנט אוּן נויט. אין קאַלאַטאַיוד איז נאָך די רדיפות פון די יאָרן 1412—1414 געבליבן א נישטיק הייפעלע יידן (in paucissimo numers“ — אַזוי רעדט זיך וועגן זיי אין אַ דאָקומענט פון י. 1418). אין לערידאַ האָט אין י. 1412 אויפגעהערט צו עקזיסטירן אַ קהילה: טייל יידן האָבן זיך אויסגעשמדט, דער רעשט האָט אויסגעוואַנדערט. וועגן די יידן אין גראַנאַדע דערציילט אונז אַ דאָקומענט פון י. 1431, אַז זיי זענען נאָך דעם מאסן־שמד פאַרבליבן אין אַזאַ נישטיקער צאָל,

אַכט, אַז אַ טייל יידן אוּן אנוסים האָבן אויסגעוואַנדערט פּוּן די פּאָגראָמ־לענדער (אין די קוועלן פּוּן יענער צייט ווערט אויסדריקלעך דערמאָנט וועגן דער עמיגראציע קיין פּאָרטוגאל, נאַוואַרא אוּן צפון־אפריקע), אַזוי, אַז מען קאָן גריילעך באַרעכענען די צאָל פּוּן די געלימענע יידישע ישובים אויף קרוב 2/7 פּוּז זייער פּריער־דיקער באפעלקערונג.

א ווייטערע ירידה פּוּן דער יידישער באַפעלקערונג לאָזט זיך פעסטשטעלן אין צוזאַמענהאַנג מיט דער צווייטער פּאָגראָם־אוּן שמד־כוואַליע, וואָס האָט פּאַרפלייצט אַריי קאַסטילישע אוּן אראָגאָנישע קהילות בעת דער פּלאָגעלאַנטן־באַוועגונג, מיט וועלכער ס׳האָט אָנגע־פירט ויצענטע פערער (1412—1414). קרוב 20,000 יידן זאָלן דעמאָלט האָבן אָנגענומען דעם שמד. אין קאַסטיליע זענען צוליבן שמד דערעיקרשט אָפּגעשווּאכט געוואָרן די ישובים אין וואַלאדאָליד, סאַלאמאַנקאַ, סעגאָוויא, אַווילאַ, בורגאָס אוּן טאָלעדאָ. פּוּן די אראָגאָנישע קהילות, וואָס זענען געטראָפּן געוואָרן דורך דעמ־זעלבן גורל, ווערן אין די קוועלן דערמאָנט: סאראגאסא, נעראָנא, טאָרטאָזא, וואַלענציא, מאָנזאָן, קאַלאַטאַיוד, איאוזא, טאַמאריטע, טערועל, מאָנבלאן.

פּונקט ווי אין י. 1391 האָט די שמד־באַוועגונג אויך אין די יאָרן 1412—1414 אָפּגעריסן פּונם יידיש־שפּאַנישן ארגאַניזם די סאַמע רייכסטע טיילן. יענע יידן, וואָס האָבן געהאַט אממייסטן צו פּאַרלירן אוּן וואָס זענען, אגב, אַ דאַנק זייער וואוילשטאַנד, געווען האַלב אָדער גאַנץ אסימילירט מיט דער שפּאַנישער סביבה, האָבן בלויז אין זעלטענע פאַלן ארויסגעווויזן געניג פעסטקייט, אַז זיי זאָלן זיך נישט בויגן צוליב דער סכנה פּוּן מאַטעריעלע קרבנות. איז טאַקע מיט דער געוואַלדיקער פּאַרמינערונג פּוּן דער יידישער באַפעלקערונג צוגלייך געפאַלן אויך איר פּאַרמעגן. עס האָבן אָבער אויך געווירקט אַנדערע סיבות, אַז די מאַטעריעלע לאָגע פּוּן די יידן זאָל בעת דער באַהאַנדל־טער תקופה פּאַרגרעטערט ווערן ביז גאָר. עס איז געוגג אָנצומערקן, אַז בעת די ראבירונגען אוּן פּלינדערונגען אין די יאָרן 1391, 1412, 1414 האָבן די יידן, וואָס זענען געבליבן טרייַ צו זייער גלויבן, פּאַרלוירן כמעט אַלץ, וואָס זיי האָבן דערווּאַרבן אין משך פּוּן דורות. אַ דראַסטיש בילד פּוּן דעם עלנט, וואָס האָט געהערשט צווישן די יידן אין קאַסטיליע נאָך די טראגישע געשעענישן, מאָלט אונז אויס שלמה אַלאַמי אין זיין „אגרת מוסר", וואָס איז געשריבן געוואָרן אין י. 1415. דער מחבר האָט אַליין איבערגעלעבט די טראגעדיע אין

פֿאַרשוּדיקט, אָדער ווי ער קוקט אויף שטייער־איינמאָנער, וואָס צאַפּן אַרויס דעם „לעצטן גראָשן". דערצו זענען צוגעקומען די פֿסדרדיקע העצעריי־ן מצד דער קירכע, וואָס האָבן אין שפּאַניע תּמיד געהאַט א גינסטיקן באָדן צווישן דער מאַסע מיט איר אַלטער טראַדיציע פון קאַמפּן קעגן די „אומגלויביקע". האָט זיך טאַקע אין אַ אנטשיידנדיקן מאָמענט אַנטפּלעקט דער טרויעריקער פֿאַקט, אַז די קענ־גלעכע מאַכט מיט אירע דינאַסטישע אינטערעסן, וואָס האָבן מיט זיך פֿאַרגעשטעלט דעם איינציקן שטיין־פונקט אין לעבן פון די יידן, איז סוף־כל־סוף געווען אַ צוּ שוואַכער יסוד, אַז דאָס יידישע לעבן זאָל זיך דערויף קאָנען האַלטן אָן טיפע דערשיטערונגען און שוועכ קרבנות.

§ 56 דער צוזאַמענברוך פון די יידישע ישובים אין קאַסטיליע און אַראַגאָניע.

אַ שטאַרקע ירידה און א געוואַלדיקע פאַראָרעמונג פון דער יידישער באַפעלקערונג — דאָס זענען געווען די פאַלגן נאָך דעם אויפּרייס אין י. 1391 אין די אַמאָל בליענדיקע יידישע ישובים פון קאַסטיליע און אראגאָניע. דער יידישער היסטאָריקער מ. קייזערלינג איז משער, אז צוליב די הריגות און מאַסן־שמד האָבן דעמאָלט די קהילות פאַרלוירן אַן ערך 100.000 נפשות. דידאָזיקע אָנגעגעבענע צאָל איז העכסט ווארשיינלעך, ווען מען נעמט אין אַכט, אַז די פאָגראָמען האָבן זיך, ווי מיר האָבן דאָס שוין אָנגעמערקט, אָפּגעשפּילט אין אן ערך 70 קאַסטילישע און 33 אראגאָנישע קהילות, ווי אויך אין די שטאַרק באַפעלקערטע יידישע ישובים אויף דער אינזל מאַלאָרקא. לויט ווי ס׳באַרעכנט דער אויסגעצייכנטער קענער פון דער יידיש־שפּאַנישער געשיכטע, פּריץ בער, האָבן אין יעדער פאָגראָם־שטאָט, ווי סעוויליא, טאָלעדאָ, בארצעלאָנא, וואַלענסיא און פּאַלמא געלעבט קורץ פאַר דער קאַטאַסטראָפע ביי אַ 1000 יידישע משפחות. די איבעריקע מיטגלי און קלענערע יידישע ישובים, וואָס ענען געפאַלן אַ קרבן פון דער פאָגראָם־כוואַליע, האָבן געציילט לערך זון 200 ביז 400 משפחות. אויפן סמך פון דידאָזיקע ציפערן קאָן מען משער זיין, אַז אין די עטוואָס מער ווי 100 פאָגראָמירטע קהילות זאָט פאַר דער קאַטאַסטראָפע געלעבט אַ יידישע באַפעלקערונג פון ערך 35.000 משפחות אָדער 175.000 נפשות. די צאָל 100.000 פאָגראָם־קרבנות (הרוגים און אנוסים) שטעלט, אַלזוי, פאַר קנאַפּע 60 פּראָצ. פון ער געלעבטענער יידישער באַפעלקערונג, און דאָס איז, ווי שוין נאָטאָנט, זייער נאָענט צום אמת. דערביי מוז נאָך געזומען ווערן אין

צו פֿאַרלעשן דאָס פייער. פֿון דעם קאַסטיליאַנישן און אַראַגאַנישן הויף זענען געגאַנגען כסדרדיקע שטאַפעטן מיט באַפעלן און פֿאַר־אָרדענונגען צו די גובערנאַטאָרן, שטאָט־פֿאַרוואַלטער, מאַגיסטראַטן וכדומה. יידן האָבן נישט געזשאַלעוועט קיין געלט, אַז די הערשער זאָלן וואָס ענערגישער אַרויסטרעטן קעגן די פֿאָגראָמען. אין אראַגאָניע האָט נישט קיין אַנדערער, ווי דער באַרימטער פילאָזאָף חסדאי קרעסקעס (קרשקש) אַליין זיך געשטעלט בראש פון אַ געלט־אַקציע, צו שטיצן די שוץ־אָנשטרענגונגען פון דעם קעניג. עס האָט אָבער ווייניק וואָס געהאָלפן. דער אַפֿאַראַט, וואָס האָט געזאָלט די יידן נעמען אין שוץ, איז אָדער געווען צו שוואַך, אָדער ער האָט פֿראָסט־פּשוט גאָרנישט האָבן ביי האַנט מיט די פֿאָגראָם־מחנות. אַזוי, אַ שטייגער, איז נאָך דעם „הייליקן קריג" פארפירט געוואָרן אַ פֿראָצעס קעגן דעם גובערנאַטאָר פון רוסילאָן, מחמת ער האָט טאָלערירט דעם פֿאָגראָם אין דער שטאָט און געמאַכט דערביי א פיין געשעפט, פֿאַרכאַפּנדיק פֿאַר זיך דאָס גאָלד און זילבער, ווי אויך דאָס געלט אין צירונג, וואָס מען האָט בעתן פֿאָגראָם צוגעראַבעוועט ביי די יידן. אַזעלכע „אייפעריקע" באַמאַטע האָבן געבושעוועט אויך אין אַ סך אַנדערע שטעט אוּן זיי זענען געווען „איבערצייגט", אַז זיי טוען דערמיט דעם קעניג אַ טובה... „דערעיקרשט פֿאַרדריסט אונז — שרייבט דער אראגאָנישער קעניג אין א דאָקומענט פון יענער טרויעריקער צייט, — וואָס מען באַמיט זיך צו פֿאַרשפּרייטן אַ קלאַנג, אז די פֿאַסירונגען (פֿאָגראָמען) זאָלן אונז כלומרשט געפעלן..."

אויף אַזאַ אופן האָבן זיך אין די טראגישע געשעענישן פון י. 1391 אנטפלעקט אין זייער מוראדיקער ווירקונג די אַלע אויפרייס־כוחות, וואָס האָבן באדראָט די לאַגע פון די יידן זינט לערך דעם סוף פון 13־טן י״ה. עס האָט זיך בולט אַרויסגעוויזן, אַז די יידן זענען אין משך פון אַ לאַנגער צייט אַרײַנגעשטויסן געוואָרן אין דעם אָפּגרונט פון שארפע אינטערעסן־קאָנפליקטן כמעט מיט אלע שיכטן פון דער באַפעלקערונג. אין די קרייזן פון אַדל און פון רייכן שטאָטישן פאַטריציאַט האָט מען זיי געהאַסט צוליב די מלוכה־שטעלעס, וועלכע זיי האָבן פֿאַרנומען אַלס געהאַרכזאַמע כלי־זיין פון קעניג, בפרט אָבער צוליב די פעטע אַרענדעס פון שטייערן און אָפּצאָלונגען, ביי וועלכע די יידישע פינאַנץ־מאַגנאַטן פלעגן כסדר פארגרעסערן זייערע פֿאַרמעגנס. די אָרעמע שיכטן, ווידער, דהיינו, די פויערים־און שטאָטישע פלעבייער־מאסן האָבן אויף זיי געקוקט, ווי עס קוקט געווינלעך דער פֿאופּעריזם אויף קאַפּיטאַליסטן, ביי וועלכע מען איז

אין ״ערועל״ וועט דער פּאַגראָם דורכגעפירט ווערן אויסשליסלעך דורך פּויערישע מאַסן פון די ארומיקע דערפער. כאַראַקטעריסטיש איז אויך פאַר די געשעענישן, ווי אַזוי עס האָבן זיך אין מאַנכע שטעט פאַרהאַלטן די מאַגיסטראַטן און צענטראַלע: אין כאַטיוואַ האָט דער מאַגיסטראַט נאָך מיט 2 יאָר פאַר דעם פּאָגראָם פאַוועדט די יידן אייגנטומדיקע האַנטווערקער-ווארשטאַטן אין דער שטאָט. דער קעניג האָט אָבער דעם פאַרבאָט סקאַסירט. נוצט טאַקע אויס דער מאַגיסטראַט דעם ״הייליקן קריג״, בכדי פּטור צו ווערן פון די יידישע האַנט-ווערקער. אין אַן אַנדער פּאָגראָם-שטאָט, אין אַלבאַראַזין, קומען פאַר קורץ פאַר דער קאַטאַסטראָפע שארפע קאַנפליקטן צווישן די שטאָט-לייט און די יידישע האַנטווערקער. דער שטאָט-ראַט שטרעבט אַרויסצורייסן דעם יידישן רעגאַל פון דעם קעניגס הענט און ער צווינגט די יידישע ״שניידער און אַנדערע בעלי-מלאכות״ (Sartoreset alios ministrallos) זיך אונטערצוואַרפן די פאַראַרדענונגען פון דער שטאָט-מאַכט. אין פערפיניאַן הויבט זיך אָן די פּאָגראָם-באַוועגונג דערמיט, וואָס די ראַטמענער זאָגן פלוצלונג אַרויס דעם ״הייסן וואונטש״, אַז די אָרטיקע יידן זאָלן ווערן קריסטן... אין געראָנאַ איז דער פּאָגראָם, ווי ס׳ווייזט אויס, געשטאַנען אין אַ צוזאַמענהאַנג מיט אַ געוואַלד-אַקציע פון די צענן קעגן דעם הערשנדיקן שטאָט-ראַט, וואָס איז דעמאָלט געשטאַנען אונטער דער ווירקונג פון רייכע סוחרים און האַנטווערקער - מייסטער (אויפן שטייגער, ווי אין אַ רייַ דייטשע שטעט בעת דעם ״שוואַרצן טויט״). אַ כאַראַקטעריסטישע באַלויכטונג באַקומט זיך פאַר די סיבות פון דער קאַטאַסטראָפע, ווען מען נעמט אין אַכט, אַז אַזעלכע גרויסע האַנדלס-שטעט, ווי באַרצעלאָנאַ, וואַלענציאַ, פאַלמאַ וכדומה האָבן אַ לענגערע צייט נאָך די פּאָגראָמען געשטעלט אַן עקשנותדיקן ווידערשטאַנד די אַלע פּראָבעס צו גרינדן אין דידאָזיקע שטעט נייע יידישע ישובים. ווי ס׳דרינגט דערפון אַרויס, האָט מען דאָ געוואָלט פשוט פטור ווערן נישט בלויז פון ״אומגלויביקע״, נאָר אויך פון קאָנקורענטן אויפן געביט פון האַנדל, קרעדיט און שטייער-אַרענדעס. רויב- און קאָנקורענץ-מאָטיוון האָבן אויך אין אַ גרויסער מאָס גורם געווען צו דער יידן-פיינטלעכער שטעלונג, וועלכע עס האָט אַרויסגעוויזן בעת די געשעענישן דער מלוכהשער פאַרוואַלטונגס-אַפּאַראַט. די צענטראַלע רעגירונג האָט פאַר-שטאַנען, אַז די פּאָגראָם-כוואַליע צעשטערט אַ וויכטיקן הכנסה-קוואַל פון דער קעניגלעכער מאַכט און באַדראָט אירע דינאַסטישע אינטערעסן, האָט זי טאַקע, בפרט אין אַראַגאָניע, אָנגעוועגדט אַלע מיטלען, בכדי

בּוּרגאָס. פּון קאַסטיליע רייסט זיך אַריין די פּאָגראָם־כוואַליע קיין אַראַגאָניע אוּן עס ווערן דאָרט חרוב לערך 33 קהילות, דערונטער די קהילות אין בּאַרצעלאָנאַ, גערונדאַ, לעריד־אַ, טאַראַגאָנאַ, סאַראַגאָסאַ *). פּון דעם פּאָגראָם־פּייער זענען צוליעצט אויך צעשטערט געוואָרן די יידישע ישובים אויף דער אינזל מאַלאָרקאַ, צווישן זיי אויך די גרויסע קהילה אין דער הויפּט־שטאָט פּון דעם אינזל פּאַלמאַ.

ווי באַטאָנט, איז דער פּונק געוואָרפן געוואָרן דורך אַגלח, אַ רעליגיעזן פּאַנאַטיקער. בעת דעם „הייליקן קריג" האָט זיך אָבער אויך אַנטפּלעקט אַ קאָמפּלעקס פּון גאָרנישט קיין „הייליקע" אינטערעסן אוּן לויידנשאַפטן... די מחנות פּאָגראָם־העלדן זענען באַשטאַנען כּמעט פּון אַלע שיכטן פּון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג. אין די האַפּן־שטעט ווירקן מיט רויבערישע מאַטראָזן־באַנדעס, ווָאס זענען געווען באַשטימט פּאַר דער מלחמה אין טיציליע אוּן ווָאס זענען אָבער פּון די קאָמאַנדירן פּריער אַרויסגעשיקט געוואָרן קעגן די יידן... אַ באַזונדערס שטאַרקן אָנטייל נעמען אין די פּאָגראָמען פּויערים־מאַסן. אין מאַנכע געגנטן, ווי, אַ שטייגער, אין קאַטאַלאָניע אוּן אויף די באַלעאַרן־אינזלען טראָגן די פּאָגראָמען אַ בולטן כאַראַקטער פּון אַ פּויערים־רעוואָלוציע: די פּויערים, ווָאס האָבן דעמאָלט געלעבט אין נויט אוּן ווָאס זענען צוליב דעם אומגעהויערן שטייער־דרוק געווען שטאַרק פּאַרשולדיקט ביי די יידן, נוצן אויס די געלעגנהייט, בכדי אַראָפּ־צוווארפן פּון זיך דעם שווערן יאָך פּון חובות. זיי שטורעמען נישט בלויז יידישע הייזער, נאָר אויך געריכטס־אַרכיוון אוּן פּאַרברענען די שטרות אוּן פּראָצעס־אַקטן, ווָאס זענען דאָרט געלעגן. אין די דערכּער אַרום דאַראָקאַ ווערן יידן גערודפט אוּן געשאָכטן, בעת זיי קומען צו די פּויערים מיט שטרות אוּן פּרואוון איינמאָנען די חובות.

*) לויט די דאָקומענטן, ווָאס זענען פּאַרעפנטלעכט געוואָרן אין דער נייסטער קוועלן־זאַמלונג פּון פּרינץ בער:

Die Juden im christlichen Spanien, Urkunden u. Regeten I Berlin 1929.

זענען אין יאָר 1391 פּאָגראָמען פּאָגראָמען אין פּאַלגנדיקע 33 אַראָגאָניש קהילות: Abarrazin, Alcira (Algecira), Ayusa, Barbastro, Barcelona, Berga, Besalu, Burriana, Cauquiliber, Cerdana, Cervera, Daroca, Figueras, Gerona, Jaca, Jativa, Lerida, Minorisa, Moureal, Murviedro, Perpignan, Puigcerda, Roussilon, Soria, Tamarit, Tarragona, Teruel, Tortosa, Valencia, Vich, Villareal, Villa franca del Panades, Zaragoza.

תבואה־שפעקולאציעס. אין די 80־קער יאָרן זענען די יידן אין אַריי אַראַגאָנישע שטעט שוין אויף אַזוי ווייט אויסגעמאַטערט געוואָרן פון דעם מלוכהשן פיסקאַליזם און פון די קאָנקורענץ־קאַמפן מיט די מאַגיסטראַטן און צעכן, אַז זיי זענען געשטאַנען נאָענט בייַם אָפגרונט און האָבן געמוזט אָנקומען צום קעניג מיט בקשות, ער זאָל פאַר זיי באַווילקיקן מאָראַטאָריומס לגבי זייערע געלט־מאָנער. אַרום דערזעלבער צייט האָט די קירכע מיט אַפאַרדאָפלטן דרוק געזומען אַרבעטן קעגן די „אומגלויביקע", ביז עס איז סוף־כל־טוף געקומען צו דעם געוואַלדיקן אויפרייס און צו דער קאַטאַסטראָפע פון י. 1391.

וועגן די פאַסירונגען פון י. 1391 זענען אונז פאַרבליבן געניג ידיעות, אַזוי, אַז מיר קאָנען זיך שאַפן אַ גאַהעריק בילד פון זיי. קודם־כל איז זיכער, אַז די געשעענישן זענען צוגעגרייט גצוואָרן אַלאַנגע צייט פאַרן אויסברוך. זיכער איז אויך, אַז דער רעליגיעזער אויפבּרויז פון די מאַסן וואָלט נישט אָנגענומען אַזעלכע שאַרפע, אַכזריותדיקע פאָרמען, ווען עס וואָלטן דערביי נישט מיטגעווירקט טיפע ווירטשאַפטלעכע און סאָציאַלע מאָמענטן. מיר ברענגען דאָ ווייטער א בינטל פרטים, וואָס וועלן אונז אילוסטרירן דעם סאָציאַלן און ווירטשאַפטלעכן הינטערגרונט פון די טראַגישע פאָרפאַלן.

אָנגעהויבן האָט זיך די באַוועגונג אין סעוויליאַ. שוין אין י. 1388, ד. ה. דריי יאָר פאַר דעם אויסברוך, האָט זיך דאָ אָנגעהויבן די העצערישע אַקציע פונם טרויעריק בארימטן אַרכידיאַקאָן מאַרטינעץ. אונטערן דרוק פון קעניג ווערט מאַרטינעץ אין י. 1389 אָפגעשטעלט אין זיין קירכלעכן אַמט און עס ווערט אים פאַרווערט צו האַלטן זיינע דרשות. אַ צייט שפעטער (1390) זענען מיר אים צוריק ביי דער „פרומער" אַרבעט. עס איז אַ צייט קורץ נאָכן טויט פון קעניג. דער רעגירונגס־אַפּאַראַט פונקציאָנירט נאָך נישט, ווי געהעריק. מאַרטינעץ נוצט אויס די סיטואַציע, ער שיקט פאַנאַנדער אויפרופן וועגן „דער צעשטערונג פון די שולן, אין וועלכע די פיינט פון גאָט און דער קירכע פראַוון זייער „געצן־דינסט". ער אָרגאַניזירט די אַקציע, האַלט פלאַמענדיקע דרשות און ווירקט אויף די פאָלקס־ליידנשאַפטן. דער פונק איז געוואָרפן געוואָרן און דאָס פּויוואָר־פאַס עקספלאָדירט. דעם 15־טן מערץ 1391 ברעכט אויס אַ מוראדיקער פאָגראָם אין סעוויליאַ. קורץ דערויף כאַפט אַרום דאָס פאָגראָם־פייער קרוב 70 קהילות אין קאַסטיליע, צווישן זיי אויך אַזעלכע אַלטע און גרויסע יידישע צענטערס, ווי קאָרדאָוואַ, טאָלעדאָ און

קאַפּיטל נײַנצן

דער ווירטשאַפטלעכער חורבן פון די יידן אין קאַסטיליע און אַראַגאָניע און די פּראָבעס פון אויפריכטונג.

(1474—1391)

55 § די קאַטאַסטראָפע פון י. 1391.

כּמעט אַגאַנץ יאָרהונדערט איז צוגעגרייט געוואָרן די קאַטאַסטראָפאַלע ענדערונג, וואָס איז פּאָרגעקומען אינם לעבן פון די יידן אין קאַסטיליע און אַראָגאָניע אין י. 1391. קלענערע אויפרייסן לאָזן זיך שוין מערקן אין דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה בעת דער אַזויגערופענער „פּאַסטאָרעלן־באַוועגונג", אין די 20־קער יאָרן, ווי אויך בעת דעם „שוואַרצן טויט". די פלאַמען פון די „יידן־שריפות", וואָס האָבן דעמאָלט געפלאַקערט אין פּראַנקרייך, האָבן זיך אַריבערגעטראָגן אויך אין אַ ריי שכנותדיקע געגנטן פון צפון־שפּאַניע. בעת די 50־קער פון 60־קער יאָרן, וועו אין קאַסטיליע האָט געבליטעוועט דער כּסדרדיקער בירגער־קריג, איז דער ייד געוואָרן אַ מין הפקר־זאַך. אויך אין אַראַגאָניע האָט זיך כּסדר וואָלקאַניזירט דער באָדן. דער רעליגיעזער פּאַנאַטיזם, וואָס דינט צומאָל ווי אַ דעקמאַנטל פאַר דער ווירטשאַפטלעכער קאָנקורענץ און שנאָה, האָט זיך דאָ צעפלאַקערט אין דער פאָרם פון פּראָצעסן וועגן האָסטיען־שענדונג, וואָס זענען פאַרפירט געוואָרן קעגן די יידן. וועגן אַזעלכע פּראָצעסן ווערט אונז איבערגעגעבן פון די יאָרן 1359, 1367, 1377 און 1383. אין די יאָרן 6—1375 איז דאָס לאַנד אויפגערודערט געוואָרן פון אַ הונגער־נויט און עס האָט געדראָט מיט אַרויסטרעטונגען קעגן יידן, וועלכע מען האָט בעשולדיקט, ווי דער שטייגער איז, אין

ס׳האָבן געלעבט די בערבערישע יידן — אנוסים, געפינען מיר אין דער בּאַרימטער שריפט פונם רמב״ם „אגרת השמד״. דער רמב״ם, וואָס האָט זיך אַ גרויסע צייט (1160—1165) אויפגעהאַלטן אין בערבעריע, געפינט נישט פאַר די דאָרטיקע בריידער זיינע קיין אַנדערע עצה, ווי אויסוואַנדערונג. דער רמב״ם גופא האָט דאָ נישט געקאָנט לאַנג אויסהאַלטן אוּן האָט געמוזט נעלם ווערן פון לאַנד צוליב די שווערע רעליגיעזע רדיפות. אַ גרויסע פאַרלייכטערונג איז אַרײַנגעטרעטן אין דער לאַגע ערשט אַרום דער העלפט פון 13־טן י״ה, אַ דאַנק דעם צוזאַמענברוך פון דער אַלמאָהאַדן־ממשלה. פאַר דער צווייטער העלפט פון 13־טן אוּן 14־טן י״ה זענען אונז פאַרבליבן ידיעות ווען אַ לעבּ־האַפטן מספר צווישן בערבערע אוּן שפאַניע, אין וועלכן ס׳האָבן זיך באַטיילט פון איין זייט — בערבערישע יידן, אוּן פון דער אַנדערער זייט — יידן פון אַראָגאָניע אוּן פון די באַלעאַרן־אינזלען. אַ שטאַרקן צוואוקס האָבן באַקומען די יידישע ישובים אין בערבעריע בײַם סוף פון 14־טן י״ה. ווי ס׳אינפאָרמירן אונז שפאַנישע קוועלן פון יענער צייט, בפרט די ש״ות פון ר׳ יצחק בן ששת, האָבן צוליב די טראַגישע געשעענישן אין י. 1391 מחנות שפאַנישע יידן אויס־געוואַנדערט קיין צפון־אַפריקע אין די בערבערישע טעריטאָריעס.

אַזאַ פאַראָדענונג ווערן די יידן באַזייטיקט פון די מלוכה־שטעלעס. דערמיט נעמט אויך אַ סוף צו דער תקופה פון די יידישע מלוכה־לייט, וואָס האָבן געשפילט אַזאַ באַדייטנדיקע ראָלע אין דער צייט פון דער כאַטימידן־ און אַביובידן־דינאַסטיע. אויפן יידישן ווירטשאַפטס־לעבן לייגט זיך אַוועק, ווי אַן אומדערטרעגלעכע משא, אַ כסדר וואַקסנדיקער שטייער־דרוק.

54 § אנדערע יידישע ישובים אין אַפריקע.

אַחוץ עגיפטן לאָזן זיך אין דער באַהאַנדלטער תקופה פעסט־שטעלן יידישע ישובים נאָך אין צוויי לענדער פונם אַפריקאַנישן קאָנטינענט, דהיינו אין אַבעסיניע און אין בערבעריע (מאַראָקאָ, אַלזשיר, טוניס און טריפאָליס).

לויט מאַנכע פאָרשער האָבן זיך אין אַבעסיניע געהאַט באַזעצט יידן נאָך אין 3־טן אָדער 4־טן ״ה. ביים אָנהויב פון 10־טן ״ה האָט זיך אַיידישן שבט, וואָס האָט געוואוינט אין די בערג פון סעמיע (אין שכנות פון אַבעסיניע). איינגעבן צו דערוואָרן צפון־אַבעסיניע און צו באַפעסטיקן דאָ זיין ממשלה. אַן אַנדערער פרייער יידישער שבט האָט אין דערזעלבער צייט באַהערשט דרום־אַבעסיניע. אין בנימינס צייט, דהיינו, ביים סוף פון 12־טן ״ה, איז די יידישע ממשלה אין אַבעסיניע נישט מער געווען קיין פעסטע. בנימין ווייסט אונז, נעמלעך, צו דערציילן וועגן פרייע יידישע שבטים אין דער געגנט פון אַדען, וואָס רייסן זיך אָפט אַריין אין די שטחים פון אַבעסיניע. אַראיה, אַז זיי האָבן נישט מער געלעבט אין אַבעסיניע, נייערט אין דער געגנט אַרום אַבעסיניע זייער לעבנס־שטייגער איז דעמאָלט זיכער געווען נישט קיין אַנדערער, ווי דער לעבנס־שטייגער פון די היינטיקע ״פאַלאַשעס״: זיי האָבן זיך פאַרנומען דערעיקרשט מיט לאַנדווירטשאַפט און מלאכה און טיילמאָל פלעגן זיי אויך אָרגאַניזירן באַוואָפנטע אָנפאַלן צולייב רויב.

אין בערבעריע, ווו עס האָט זיך אַרום דער העלפט פון 12־טן ״ה באַפעסטיקט די ממשלה פון די פאַנאַטישע אַלמאָהאַדן, איז די לאַגע פון די יידן ביז דער העלפט פון 13־טן ״ה געווען אַן אויסערסט געדריקטע. די יידן האָבן דאָ געמוזט לעבן אונטער דער מאַסקע פון שמד, און צולייב דעם האָבן אויך גרויסע טיילן פון די בערבערישע יידן געזוכט אויסוואַנדערן קיין עגיפטן און אין די שכנותדיקע דרום־אייראָפעישע לענדער: קיין שפאַניע, סיציליע און דרום־איטאַליע. אַבולט בילד פון דער טראַגישער לאַגע, אין וועלכער

אידישע פאלקס ביבליאטעק
ווינדזאר, 814 איר, אינט

ווערן די פאַרמיטלער אין די האַנדלס־באַציונגען צווישן אייראָפּע און דעם ווייטן מזרח. בנימין באַשרייבט אַלעקסאַנדריע, ווי אַ האַנדלס־צענטער פון דער גאָרער וועלט, וואו ס׳קומען זיך צונויף סוחרים פון ווייטן אַזיאַטישן מזרח, איינשלעסלעך אינדיע, און פון נישט ווייניקער ווי 28 אייראָפּעישע לענדער און פראָווינצן. „די שטאָט — שרייבט ער — איז פול מיטן געפילדער פון האַנדל, און די סוחרים פון יעדער אומה האָבן דאָרט באַזונדערע קוואַטירן („פאָנדאַקאָס"). אַלס וויכטיקע האַנדלס־שטעט כאַראַקטעריזירט אונז בנימין אויך קאַיראָ, דאַמיעטע (דמיאַט) און בילבייס (בילבס), און ער באַמערקט וועגן די יידן אין קאַיראָ, אַז זיי זענען געווען זייער רייך. פון די פריער געברַאַכטע ציפערן וויסן מיר שוין, אַז אין די אויסגערעכנטע האַנדלס־שטעט האָט זיך דעמאָלט קאָנצענטרירט דער רוב בנין ומנין פון די מצרישע יידן. אַלס קאָנטראָלערן פונם האַנדל זענען דורך דער מלוכה באַשטימט געווען ספעציעלע יידישע באַאַמטע, וועלכע ווערן אין די העברעישע קוועלן פון יענער צייט געוויפן „פקידי הסוחרים". אַן אינטערעסאַנטן צושטייער צו דער האַנדלס־געשיכטע פון די מצרישע יידן געפינען מיר אין די שריפטן פונם רמב״ם. דער רמב״ם גיט אונז, נעמלעך, איבער פון דער צייט, ווען ער איז געווען לייב־דאָקטאָר אין מצרישן קאַליפן־הויף, אַז דער יינגערער ברודער זיינער, דוד, פלעגט מאַכן ווייטע נסיעות קיין אינדיע, וואו ער פלעגט אייניהאַנדלען איידלשטיינער און אַנדערע טייערע זאַכן. דער רמב״ם איז אַליין געווען באַסיילִיקט מיט אַ קאַפיטאַל אין דעם ברודערס מסחרים, און דעריבער האָט אים דאָפּלט באַרירט די ידיעה, אַז דוד איז ביי איינער פון זיינע נסיעות אומגעקומען אינם אינדישן אָקעאַן.

ווי געזאָגט, איז אינם יידישן לעבן אין מצרים פאָרגעקומען אַ שטאַרקע ענדערונג, זינט דאָסדאָזיקע לאַנד איז אַריבער צו דער מאַמלוקן־דינאַסטיע (1260). פאַר די יאָרן 1260—1350 ווערן אונז איבערגעגעבן טרויעריקע ידיעות וועגן אַ פאַרשאַרפטן אַנטי־יידישן קורס אין דער פאָליטיק פון די מאַמלוקן. ביים אָנהויב פון 14־טן י״ה קומט עס צו רדיפות אויף יידן אין אַריי מצרישע שטעט. אין י. 1324 ווערן די יידן אין קאַיראָ באַשולדיקט, אַז זיי האָבן גורם געווען אַ שריפה אין שטאָט און זיי ווערן געצוואונגען צו באַצאָלן 50.000 גאָלד־שטיק אַלס שטראָף. אַרום דערזעלבער צייט ווערן אויך אַרויסגעגעבן פאַראָרדענונגען, וואָס באַגרענעצן די יידישע רעכט אינם עפנטלעכן לעבן און אינם פאַרקער מיט די מאַכמעדאַנער. לויט אייניר

פונם קאַליף אל אַמיר געווירקט אַס הויכער מלוכה־מאַן דער ייד איבן אבו אלדאם אליהודי. כדאי אויך צו דערמאָנען די „נגידים" אָדער „שרים־השרים" פון יענער צייט, וואָס האָבן, ווי באַ־וואוסט, צווישן אַנדערע פונקציעס אויך געהאַט די אויפגאַבע אויפצו־היטן, אז די שטייערן פון די קהילות זאָלן ווי געהעריק אייגנעצאָלט ווערן אין די מלוכהשע קאַסעס. פון דידאָזיקע ראשים־הקהילות זענען אונז באַוואוסט פון דעם לעצטן יאָרהונדערט פון דער פאטימידן־ממשלה: דער נגיד אבו מאַנסור (זיין העברעישער נאָמען איז גע־וועז שמואל בן חנניה), וואָס האָט פאַרנומען די שטעלע פון אַ לייב־דאָקטאָר ביים קאַליף אלהאַפיס (1131—1149) און דער נאָכפאָל־גער זיינער ר' נתנאל, וואָס ווערט דערמאָנט אין בנימינס רייזע־באַריכט.

הויכגעשטעלטע יידישע מלוכה־לייט באַגעגענען מיר אויך אין דער צייט פון דער אביובידן־ממשלה (1174—1260). מיר ברענגען דאָ ווייטער אַ רשימה פון אייניקע יידישע נאָטאַבלען, וואָס ווערן אין דערדאָזיקער צייט דערמאָנט אין די קוועלן. ביים סוף פון 12־טן י"ה האָט דער ייד אַבאַלאַ פאַרנומען די שטעלע פון אַ סעקרעטאַר ביים מצרישן פירשט עמאַד עדין. ער איז געווען דער שווער פון איבן אַקנין, וואָס האָט זיך געמאַכט אַ שם אַס תלמיד פונם רמב"ם. אין דערזעלבער צייט האָט אין הויף פונם באַרימטן קאַליף סאַלאַ־דין פאַרנומען די שטעלע פון אַ הויף־סעקרעטאַר אַבו מאַלי, דער שוואָגער פונם רמב"ם. ביים אָנהויב פון 13־טן י"ה ווערן דערמאָנט אַס הויכע מלוכה־באַאַמטע די יידן: אבואל בארַאַקאַט, ר' יהודה הכהן, זיין זון יקותיאל הרופא און אַ געוויסער ר' יצחק, וואָס איז געווען גלייכצייטיק אַ מלוכה־סעקרעטאַר און אַ האַנדלס־אינ־ספעקטאָר. פון די „שרים־השרים" פון יענער צייט זענען ווערט צו דער־מאָנען: דער רמב"ם, וואָס איז אין י. 1164 אָנגעקומען קיין עגיפטן און האָט זיך דאָ אינגיכן געמאַכט אַ שם אַס לייב־דאָקטאָר פונם קאַליף סאַלאַדין, ווי אויך דער זון פונם רמב"ם, דער נגיד ר' אַברהם.

די גרויסע צאָל נאָטאַבלען, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין דער מלוכה־פאַרוואַלטונג, לאָזט משער זיין, אַז די יידן האָבן דעמאָלט בכלל געשפילט אַ באַדייטנדיקע ראָלע אינם עגיפטישן ווירטשאַפטס־לעבן. ווי סיוויזט אויס, זענען זיי געווען באַזונדערס טעטיק אינם מסחר. עגיפטן איז דעמאָלט געווען אַ וויכטיקער פונקט, וואו עס זענען זיך צונויפגעקומען די טראַקטן פון אָריענט־האַנדל, און דאָס איז געווען אַ געהעריקער שטויס־פאַקטאָר, אַז די מצרישע יידן זאָלן

דער צוויטער פערזאָד אַ צייט פון ירידה און צוזאַמענברוך.

מיר האָבן שוין פריער געשילדערט די גינסטיקע פאָליטישע און ווירטשאַפטלעכע לאַגע, אין וועלכער ס׳האָבן געלעבט די עגיפטישע יידן אונטער די קאַליפן פון דער פאַטימידן-דינאַסטיע זינט דעם יאָר 969, ווען עגיפטן איז פאַר דערדאָזיקער דינאַסטיע דעראָבערט געוואָרן דורך דעם אַרמיע-פירער דזשאַוהאַר (וואָס ווערט פון מאַנכע פאָר-שער אידענטיפיצירט מיט דעם ייד פלטיאל, דעם וועזיר פון די קאַליפן אל-מואיס און אל-אסיס), ביז לערך דער צווייטער העלפט פון 11-טן י״ה. דערזעלבער בליענדיקער צושטאַנד האָט אויך געדויערט ביים סוף פון 11-טן, ווי אויך אין משך פון 12-טן און דער ערשטער העלפט פון 13-טן י״ה (ביז 1260). דער הויפט-כאַראַקטעריס-טישער שטריך אינם יידישן ווירטשאַפטס-בילד פון אָט דער צייט איז דער, וואָס מיר זעען עגיפטישע יידן אויף כלערליי פאַראַנטוואָרטלעכע שטעלעס אין דער פינאַנץ-פאַרוואַלטונג פון דער מלוכה. אַ שטריך, וואָס האָט זיך, אגב, גלאָזט מערקן שוין ביי דער אַנטשטייונג פון דער פאַטימידן-דינאַסטיע! אַלס נאַכפאָלגער פון די אונז שוין באַ-וואוסטע יידישע מלוכה-לייט פלטיאל, שמואל—הוסאין, יעקב איבן קיליס, מנשה, וואָס האָבן ביים סוף פון 10-טן י״ה אין אין דער ערשטער העלפט פון 11-טן י״ה פאַרנומען שטעלעס פון וועזירן און גובערנאַטאָרן, באַגעגענען מיר אין עגיפטן אין דעם לעצטן יאָרהונדערט פונם פאַטימידן-רעזשים (ביז 1174) אַ באַדייטנדיקע צאָל יידישע פינאַנץ-יועצים, פאָרשטייער פון וויכטיקע מלוכה-רעסאָרטן און אַז. וו. אַזוי, אַ שטייגער, איז (ביים סוף פון 11-טן און אין אָנהויב 12-טן י״ה) דער ייד אבו אל מנגא (מונאדזשא) איבן שעיא געווען אָנגעשטעלט אלס פאָרשטייער פונם מצרישן לאַנדווירטשאַפטלעכן אַמט. אלס אַזעלכער האָט ער געלאָזט אויסבויען אינם דעלטא-געביט אַ גראַנדיעזן קאַנאל, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע באַדייטונג פאַר דער באַוואַסערונג פון די אַרומיקע ערד-שטחים. דער קאַנאל איז פאַר-ענדיקט געוואָרן אין י. 1112 און ער האָט אָפגעקאָסט גרויסע געלטער. אבו אל מנגא (וואָס זיין העברעישער נאָמען איז געווען שלמה) איז צוליב די גרויסע הוצאות, וואָס דער קאַנאל האָט אָפגעקאָסט, אַריינגעוואָצט געוואָרן אין תפיסה. אַרום דערזעלבער צייט הערן מיר וועגן אַ יידן, וואָס איז געווען אָנגעשטעלט אלס פאָרשטייער פונם האָפן אין אַלעקסאַנדריע. אַן אַנדערער יידן, מיטן אַראַבישן נאָמען אל מוסטאלי, איז דעמאָלט געווען אַ פינאַנץ-יועץ פונם מצרישן וועזיר אל אפדהאל. צווישן די יאָרן 1125—1131 האָט אין הויף

13 עגיפטישע שטעט. די סטאַטיסטישע ציפֿערן, וועלכע ער ברענגט פֿאַר די קהילות, זענען פֿאָלגנדיקע: פּאָשטאַט — קאַירע — 7.000 יידן, אַלעקסאַנדריע — 3.000, דאַמירה — 700, מונה סיפּתה — 500, מאַהאַלאט (אל מחלה) — 500, בעלבייס (בילבס) — 300, קוס — 300, האַלוואַן — 300, פאיום — 200, סאַמנוד — 200, דאַמיעטע (דמיאט)—200, אל בובייציג — 200, סימאַסים — 100, בענהאַ (בנהא) — 60 און אויף דעם אינזל טאַניס — 40: צוזאַמען לערך 13.600 יידן. לויט אַנדערע קוועלן ווייסן מיר אָבער, אַז אַ חוץ די אויסגערעכנטע קהילות האָבן אין 11־טן און 12־טן י״ה עקזיסטירט נאָך אַ פּאָר קהילות אין עגיפטן, ווי, אַ שטייגער, אין סאַהרוגט (צהרגת), דאמסיס (דמסיס), סאַמבוטיאַ (סמבסט), מילג (מליג) וכדומה. אין אייניקע טעקסט־קריטישע אויסגאַבן פון בנימינס רייזע־באַריכט ווערן געברַאַכט פֿאַר מאַנכע עגיפּטישע קהילות אנדערע ציפֿערן, ווי די אויבן־דערמאָנטע. אַזוי, אַ שטייגער, לייענען מיר אין דער ענגלישער אויסגאַבע (פון מ. אַדלער), אַז אין פּאָשטאַט — קאַירע האָבן געלעבט 2.000 יידישע משפחות, אין אַלעקסאַנדריע — 3.000 משפחות, אין בעלביס (בילבס)—3.000 יידן, אין אל־מחלה—5.000 יידן, פאיום — 20 משפחות. נעמענדיק אין באַטראַכט דידאָזיקע שינויים, קומען מיר צו אַ באַפעלקערונגס־ציפער פון לערך 35.700 נפשות, וואָס איז אַ סך וואַרשיינלעכער ווי די צאָל 13.600. וואָס שייך דעם צוזאַמענשטעל פון דער יידישער באַפעלקערונג אין עגיפטן, וועלן מיר וועגן דעם אינפֿארמירט דורך אַ רשימה, וואָס איז אונז פֿאַר־בליבן פון דער 2־טער העלפט פון 13־טן י״ה און וואָס באַלאַנגט צו דער באַבילאָנישער קהילה אין פּאָשטאַט — קאַירע. פון דער רשימה איז, נעמלעך, צו זען, אַז די קהילה איז דעמאָלט באַשטאַנען פון יידן, וואָס זענען דאָ אהערגעקומען פון כמעט אַלע לענדער ביים מיטל־לענדישן ים. מען קאָן משער זיין, אַז אַן ענלעך בילד האָבן מיט זיך פֿאַרגעשטעלט אויך די איבעריקע קהילות.

אין דעם ווירטשאַפּטס־לעבן פון די עגיפּטישע יידן לאָזן זיך בעת דער באַהאַנדלטער צייט אויסטיילן צוויי פעריאָדן: איינער נעמט אַרום די תקופה פון דער פאַטימידן־ און אַבּיובידן־דינאַסטיע און דערגרייכט ביז צו דעם יאָר 1260. דער צווייטער פעריאָד נעמט אַרום די תקופה פון דער מאַמלוקן־דינאַסטיע און הויבט זיך אָן אין יאָר 1260, וועלן ס׳איז אַנטשטאַנען דידאָזיקע דינאַסטיע. דעם ערשטן פעריאָד קאָן מען גריילעך כאַראַקטעריזירן אַלס פעריאָד פון אויפשוואונג און אויפבלי, דערפאַר אָבער שטעלט מיט זיך פֿאָר

געווען זייער באַהאַוונט אין דעם פערל־פּאַנג. אַ ראיה, אַז דער פּאַנג איז געשטאַנען — לויט בנימינס באַריכט — אונטער דער אויפזיכט פון אַ יידישן באַאַמטן. אַ וויכטיקער פונקט פאַרן אָריענט־האַנדל איז, חוץ קאַטיפּאַ, געווען אויך דער אינזל קיש אויפן פערסישן ים. בנימין האָט דאָ אָנגעטראָפן אַ ישוב פון 500 יידן און ער באַמערקט, אַז עס פלעגן דאָ אָנקומען סוחרים פון מעסאָפּאָטאַמיע, פערסיע און אַראַביע און אירנהאַנדלען אינדישע בשמים פאַר פלערליי געווענען פון זייד, פלאַקס, באַוול, וואָל וכדומה, ווי אויך פאַר תבואה און בכלל שפּייז־אַרטיקלען.

מיר דערנענטערן זיך צו דעם ענד־ציל פון די וועלט־סוחרים, וואָס האָבן אין בנימינס צייטן און אויך שפּעטער אונטערגעהאַלטן אַ לעבעדיקע פאַרבינדונג צווישן איראָפּע און דעם אָריענט. מיר שטעלן זיך אָפּ ביי אינדיע און כינע.

לויט בנימינס באַריכט האָבן זיך די יידן פון דער אָפּט באַזוכטער האַפן־שטאָט קולם (ביים דרום־ברעג פון מאַלאַבאַר) פאַרנומען מיט פלאַנטאַציעס. אַרום דער שטאָט האָבן זיך געצויגן גוט געפלעגטע פלאַנטאַציעס, וואָס האָבן אויף בנימינען געמאַכט אַ גרויסן רושם. ער באַשרייבט זיי מיט אַ סך בקיאות און ער אינפאָרמירט זיינע לעזער וועגן די פיל־געזוכטע אָריענטאַלישע בשמים, וואָס האָבן דא געוואַקסן. על־פי־רוב זענען עס געווען פלאַנטאַציעס מיט פעפער, אינגבער און קאַרדאַמאָם.

וואָס איז שייך די געציילטע יידישע ישובים אין כינע, האָבן זיי אין דער באַהאַנדלטער תקופה געלעבט פון מסחר, זיידווועבעריי און פלאַנטאַציעס. דאָס זענען אַלץ באַשעפטיקונגען, וועלכע מען באַגעגנט נאָך ביים היינטיקן טאָג ביי די פאַרשפרייטע רעשטלעך יידן פון די אַלטע ישובים אין קאי־פינג־פאָאָ און האנג־כאָו (קינסאַי).

§ 53 דער יידישער ישוב אין עגיפטן און זיין ווירטשאַפטס־לעבן.

אַן אויסערסט וויכטיקער טייל פונם „יידישן אָריענט" איז געווען אין דער באַהאַנדלטער תקופה דער יידישער ישוב אין עגיפטן.

וועגן בנימין האָט אויף זיין וועלט־רייזע באַזוכט עגיפטן, האָט ער דאָ אָנגעטראָפן 2 גרויסע קהילות אין פאָשטאַט — קאַירע און אין אַלעקסאַנדריע, ווי אויך אַ ריי קלענערע קהילות און

וועלכע אונזער וועלט־רייזנדער האָט דאָ אויפגעזוכט, ווייסט ער אונז צו דערציילן, אַז זיי האָבן זיך באַשעפטיקט מיט אַקער־בוי און פי־צוכט און אַז זיי פלעגן פון צייט צו צייט אָרגאַניזירן קריגעריש אָנפאַלן, בכדי זיך צו באַרייכערן דורך רויב, ווי ס׳פלעגן זיך נוהג זיין די בעדוּאינער.

זייער לאַקאָניש זענען די ידיעות, וועלכע ס׳ברענגט אונז אונ־זער רייזנדער וועגן דעם ווירטשאַפטס־לעבן פון די יידן אין פערסיע: וועגן סוזאַ (שושן) אין דער פּראָווינץ מעדיע באַמערקט ער, אַז די 7000 (באַשטייערטע) יידן, וועלכע ער האָט דאָ אָנגעציילט, האָבן זיך פאַרנומען מיט מסחר און אַז זיי זענען געווען זייער רייך. זייער רייכע יידן האָט ער אויך אָנגעטראָפן אין סאַמאַרקאַנד מיט זיין גרויסן יידישן ישוב, וואָס האָט געציילט 50.000 (באַשטייערטע) מענער. דאָסזעלבע קאָן מען אויך משער זיין וועגן דעם גרעסטן יידישן ישוב אין פערסיע, וועלכן בנימין האָט געפונען אין דער שטאָט גהאַזנאַ (80.000). בנימין כאַראַקטעריזירט דידאָזיקע שטאָט אַלס אַ באַדייטן־דיקן האַנדלס־פונקט, און עס איז אָנצונעמען, אַז ער האָט דערביי גע־האָט אין אויג די גרויסע דאָלע, וועלכע ס׳האָט אין איר געשפּילט דער יידישער מסחר. דאַקעגן באַמערקט בנימין וועגן די 20.000 (באַשטיי־ערטע) יידן, וועלכע ער האָט אָנגעציילט אין רודבאַר, אַז זיי האָבן געהאַט צו ליידן אונטער אַ האַרטן דרוק. מיר דערוויסן זיך אָבער נישט, וואָס אַזעלכעס ער איז דערמיט אויסן. מסתמא האַנדלט זיך דאָ וועגן אַ שווערן שטייער־דרוק.

אין די בערג פון פערסיעס צפונדיקע גרענע־געביטן האָבן לויט בנימינס באַריכט, געלעבט יידן אונטער אַן אייגענעם פירשט, ר׳ יוסף אַמַרקלַא הלוי. זיי האָבן זיך באַ־שעפטיקט מיט אַקער־בוי און פלעגן אויך אונטערנעמען קריגעריש עקספּעדיציעס צולִיב רויב. מען איז משער, אַז מען האָט דאָ צו טון מיט אַ טערקיש־טאָטערישן שבט, וואָס האָט — אַזוי ווי די כּוזרים — אָנגענומען דאָס יידנטום.

אויסערסט אינטערעסאַנט זענען די ידיעות, וועלכע ס׳ברענגט אונז בנימין וועגן דעם ווירטשאַפטס־לעבן פון די יידישע ישו־בים בייִם פערסישן ים. אין דער האַפן־שטאָט קאַט־פאַ, אויפן מזרח־ברעג פון צפון־אַראַביע, האָט זיך, לויט בנימינס באַריכט, קאָנצענטרירט דער פערל־פאַנג, וואָס האָט באַזאָרגט דעם אָריענטאַלישן וועלט־האַנדל מיט פערל. בנימין האָט דאָ אָנגעטראָפן אַ ישוב פון 5.000 (באַשטייערטע) יידן, און עס איז משער צו זיין, אַז זיי זענען

אינפאָרמירט דורך די תשובות הגאונים פון דער באַהאַנדלטער צייט אויך מיר דערווייסן זיך פון זיי, אַז יידן האָבן זיך אין דידאָזיקע לענדער פאַרנומען מיט אַזעלכע האַנטווערקעריי־פאַכן, ווי בעקעריי, ווע־בעריי, שניידעריי, פאַרבעריי, שלאָסעריי, טישלעריי וכדומה. עס ווערן אויך דערמאָנט יידישע גאָלד־ און זילבער־שמידן און רימער. ליום אַ באַריכט פון סוף 13־טן י״ה לאָזט זיך אַרויסדרינגען, אַז פאַרבער און שוסטער האָבן מיט זיך פאָרגעשטעלט דעם רוב בנין ומנין צווישן די דאָרטיקע יידישע האַנטווערקער.

אַ גאַנץ ספּעציפישן כאַראַקטער האָבן געהאַט די יידן פון פּאָל־מירא — „תַּדמֹר״. ווי ס׳גיט אונז איבער ר׳ בנימין, האָבן אין דער־דאָזיקער סירישער שטאָט געוואוינט 2000 יידן (באַשטייַערטע מענער), וואָס זענען געווען אַ „קריגערישער שבט״. ווי ס׳איז דערפון צו דרינ־גען, האָבן זיי געלעבט אויפן שטייגער פון בעדוּאינער.

אין די געשיכטדערטע ווירטשאַפטס־פאַרהעלטנישן איז נישט פאָר־געקומען קיין שום עיקרדיקע פאַרענדערונג, זינט די סיריש־באַביל־אָנישע שטחים זענען דעראָבערט געוואָרן דורך די מאָנגאָלן. נישט זעלטן פלעגן די כאַנען אָנגעטרויען יידן וויכטיקע שטעלעס אין דער פינאַנץ־פאַרוואַלטונג. אַזוי, אַ שטייגער, איז באַוואוסט, אַז מיט יידישע פי־נאַנץ־באַאַמטע האָט זיך באַנוצט דער באַרימטער דשינגיס־כאַן גופא. אַן אָפּשטאַם־שפּראָצל פון איינעם אַזאַ יידישן פינאַנץ־באַראַטער, וואָס האָט געווירקט אונטער דשינגיס־כאַן, האָט אין י. 1284 באַקומען פון אַרגון־כאַן אַ פאַראַנטוואָרטלעכע מיסיע, צו רעאָרגאַניזירן די פי־נאַנץ־פאַרוואַלטונג אין באַביל־אָניע. דערדאָזיקער פינאַנץ־מומחה האָט געהייסן סאַד אל דאולא, און עס איז ווען אים נאָך באַוואוסט, אַז ער איז אין י. 1291 אומגעקומען בעת אַ פּאָגראָם, וואָס איז דע־מאָלט אויסגעבראָכן אין באַגדאַד. אונטער די נאָכפאָלגער פון אַרגון־כאן איז דער העכסטער פינאַנץ־רעסאָרט געלעגן אין די הענט פון ראַשיד אל דין סאַדולאה איבן אלי (1299—1316) און פון זיין זון דזשיאַר אל דין. דידאָזיקע הויכגעשטעלטע משפחה האָט, אמת, זיך געמוזט אָפּזאָגן פון יידנטום, זי האָט אָבער נאָכן שמד נישט אויפגעהערט צו באַגינסטיקן אירע פריערדיקע גלויבנס־ברידער. אַ ראיה, אַז זי ווערט שטאַרק געריבמט אין די שירים פונם דעמאָל־טיקן יידיש־פערסישן דיכטער שאלים (שלום).

מיר באַגלייטן ר׳ בנימינען אויף זיין באַרימטער נסיעה איבערן יידישן אָריענט און מיר שטעלן זיך אָפּ ביי די יידן אויפן אַראַ־בישן האַלב־אינזל. וועגן די אומאָפּהענגיקע יידישע שבטים,

די יידישע וועלט־רייזנדער, אַז די יידישע מאַסע איז אין זייער צייט געווען קאָנצענטרירט אין גרויסע שטעט, באַזונדערס אין באַגדאַד, כאַדאַראַ, קופא, מאָסול, דמשק וכדומה. אמת, דאָס באַדייט נאָך נישט, אַז די יידן האָבן זיך אינגאַנצן אָפגעזאָגט פון לאַנדווירט־שאַפט. אדרבה, טייל יידן האָבן זיך וויטער מפרנס געווען פון ערד־אַרבעט, אָבער דער רוב בנין און מנין האָט געלעבט פון מסחר און האַנטווערקעריי. אַזוי, אַ שטייגער, באַמערקט ר׳ פתחיה וועגן די יידן אין מאָסול אויסדריקלעך, אַז צווישן זיי האָבן זיך געפונען לאַנדווירטן, וואָס האָבן געהאַט זייער אייגנס אַקער־פעלדער און ווין־פלאַנטאַציעס. וועגן דעם גרויסן ערד־באַזיץ פונם רישׁ־גלותא איז שוין פריער געווען דערמאָנט. אין אַ קוועלע פון לערך דעם סוף פון 13־טן י״ה ווערט שוין אָבער וועגן די סירישׁ־באַבילאָנישע יידן באַמערקט, אַז זיי לעבן ס׳רוב פון האַנטווערקעריי, און בלויז די פאַרמעגלעכערע צווישן זיי פאַר־נעמען זיך מיט שרייבערייַ און מעדיצין. די ידיעה איז זיכער אַן איבערגעטריבענע, וואָרים דער מסחר האָט אין יענער צייט אויך גע־וויס נאָך געשפילט אַ באַדייטנדיקע ראָלע אין דעם ווירטשאַפטס־לעבן פון די פאָדער־אַזיאַטישע יידן. שוין די באַמערקונג פון ר׳ בנימינען, אַז דער רישׁ־גלותא האָט געוומען פאַר זיך אָפצאָלונגען פון יידישע גבוועלבער און האַנדלס־פלעצער, באַווייזט, אַז אַ געוויסער פראָצענט יידן האָט זיך פארנומען מיט האַנדלס־גשעפטן. אין די תשובות הגאונים פון דער באַהאַנדלטער תקופה זענען פאַראַן אַ שפּאָר ביסל ידיעות וועגן דעם, אַז טייל באַבילאָנישע יידן פלעגן מאַכן וויטע האַנדלס־נסיעות, — ווי ס׳וויזט אויס קיין פערסיע, אַראַביע און אינדיע. צו דער אויסערגעווינלעכער קאָנצענטראַציע פון די יידישע מאַסן אין אַזעלכע שטעט, ווי דמשק, מאָסול, באַגדאַד, אָקבאַב און דער האַפן באַסראַ האָט צווישן אַנדערע סיבות געווויס אויך גורם געווען דער וועלט־האַנדל, וואָס איז געגאַנגען איבער דידאָזיקע וויכטיקע האַנדלס־שטעט קיין אינדיע. דערדאָזיקער אָריענטאַלישער וועלט־האַנדל איז געווען אַ וויכטיקע שטויסקראַפט נישט בלויז פאַר דעם יידישן סוחרים־קלאַס אין סיריע און בבל, נאָר אויך פאַר דער יידישער מלאכה, וואָס האָט אין דידאָזיקע לענדער שטאַרק אויפגע־בליט און וואָס האָט זיכער אויך געאַרבעט פאַרן עקספּאָרט (ענלעך צו די יידישע גלאָז־פּראָדוצענטן און פאַרבער אין די שטחים פון די אַמאָ־ליקע קריים־פּאָרער־מלוכות). בנימין און פּתחיה ברענגען אונז, וואָס אמת, זייער קנאַפּע ידיעות וועגן דער יידישער מלאכה אין מאַכמעדאַנישן סיריע און אין בבל, דאַקענן וועלן מיר וועגן איר זייער אויספירלעך

/ מיר פֿאַרלאָזן די שטחים פון די אַמאָליקע קריַיז־פּאָרער־מלוכות און מיר שטעלן זיך אָפּ ביי דעם וויכטשאַפּטס־לעבן פון די גרויסע יידישע מאַסן, וועלכע די באַרימטע יידישע וועלט־רייזנדער (סוף פון 12־טן י״ה) האָבן אָנגעטראָפֿן אין די וויַיט־אויסגעבריטערטע לענדער בייַם טיגריס און עופראַט, ד. ה. אין מאַכמעדאַנישן סירי׳ע און אין בבל: לויט די באַריכטן פון ר׳ בנימינען און ר׳ פּתחיהן איז דאָ די לאַגע פון די יידן געווען אין אַלגעמיין אַ גוטע. די יידן האָבן נאָך דעמאָלט געהאַט אַ בריטע אויטאָנאָמיע און דער עגזילאַרך, וואָס זיין זיך־פֿונקט האָט זיך געפונען — ווי אין די פּריערדיקע צייטן — אין בּאַגדאַד, האָט פֿאַרנומען אייַנע פון די העכסטע שטעלעס אין דער מלוכה־היערארכיע. די עיקר־אויפגאַבע פונם עגזילאַרך איז געווען — אייַנצומאָנען פֿאַר דעם קאַליף די יידישע קאַפּ־שטייַערן. בייַ זיַינע עפּנט־לעכע אַרויסטרעטונגען פלעגט ער זיך וויַיזן אין דער גאַנצער אָריענטאַלישער פּראַכט. „וען ער פֿאָרט צום גרויסמכטיקן קעניג (ד. ה. צום קאַליף) — שרייבט ר׳ בנימין וועגן דעם רישׁ־גלותא ר׳ דניאל בן חסדאי — בּאַגלייטן אים יידישע און נישט־יידישע רייטער און זיי רופֿן אויס מיט זייער לשון אויפן קול: „מאַכט אַ וואַרע פֿאַר אונזער האַר, וואָס שטאַמט פון דוד המלך!״ דער רישׁ־גלותא רייט אויף אַ פערד, ער איז אָנגעטון אין געשטיקטע מלבושים פון זייד, אויפן קאָפּ טראָגט ער אַ הויכן טורבאַן מיט אַ וויסן טוך אַרום דעם טורבאַן, אויפן האַלז האָט ער אַ קייט מיט אַן אויסגראַווירטן מאָהאַמעט־זיגל״. לויט דעמ־זעלבן באַריכט האָט דער עגזילאַרך געהאַט דאָס רעכט אייַנצומאָנען פֿאַר זיך ספּעציעלע אָפּצאָלונגען פון יידישע גאַסט־הייזער, ווי אויך באַזונדערע שטייַערן פון יידישע געוועלבער און האַנדלס־פּלעצער. חוצדעם, האָט ער נאָך פֿאַרמאָגט רייכע הכנסה־קוואַלן פון זיַינע ערד־שטחים, גערטנער, פּלאַנטאַציעס און פון פּריוויליקע מתנות. בקיצור: ער איז געווען אייַנער פון די גרעסטע יידישע פינאַנץ־מאַגנאַטן אין לאַנד. וואָס שייך די גרויסע מאַסן יידן, וואָס האָט לטובת אים געצאָלט פֿאַרשיידענע שטייַערן, איז לויט די קוועלן משער צו זיין, אַז זי האָט צום גרעסטן טייל געצויגן איר חיונה פון מלאכה, כּעת אַ קלענערער טייל יידן האָט זיך מפרנס געווען פון האַנדל און לאַנד־ווירטשאַפט. שוין אַרום דער העלפט פון 9־טן י״ה וועט באַמערקט פונם גאון ר׳ משה, אַז בלויז אַ קנאַפּער טייל יידן פֿאַרמאָגט נחלאות אין בּאַבילאָניע. ווי סיוויזט אויס, איז די סיבה דערפון געווען די גרויסע באַשטייערונג פון ערד־שטחים. דערמיט דערקלערט זיך אויך די דערשיינונג, וואָס וועט אַזוי בולט געמאַכט אין די באַריכטן פון

וועג איבער פֿאַלעסטינע אין דעם קריסטלעכן טייל פון טיריע האָט ר׳ בנימין אָנגעטראָפן יידישע פֿאַרבעסערונגען, צו וועלכע די מושלים האָבן איבערגעגעבן אין אַרענדע די מאָנאָפּאָליזירטע פֿאַרבעריי־וואָר־שטאַטן. בנימין רעכנט אויס 5 מקומות אין פֿאַלעסטינע, וואו עס האָבן געלעבט אַזעלכע פֿאַרבעסערונגען, צווישן זיי ירושלים אין קיסריה. אין טירוס אין אַנטיאָכיע זענען, לויט בנימינען, אַסך יידן געווען באַשעפטיקט ביי דער פֿראָדוקציע פון גלאָז־פֿאַבריקאַטן, אין זיי האָבן אינם דאָזיקן פאַך זיך קונה שם געווען. טייל יידן האָבן זיך אין דידאָזיקע צוויי שטעט אויך באשעפטיקט מיט שיפֿעריי. ווייגן יידישע הענדלער און געלט־אויסלייער אין די קריַיץ־פֿאָרער־מלוכות וועלכע ביי בנימינען נישט דערמאָנט מיט קיין איין וואָרט. ווי נישט איז, האָבן אָבער דער מסחר און דאָס געלט־געשעפט גע־מוזט שפּילן אַ געוויסע ראָלע אַלס יניקה־קוואַלן פון די דאָרטיקע יידן. זיכערע ידיעות האָבן מיר וועגן דעם ערשט אין דעם לעצטן פערטל פונם 13־טן י״ה. אין אַ דאָקומענט, וואָס איז אונז פֿאַרבליבן פונם יאָר 1274, וועלכע דערמאָנט אַ יידישער באנקיר אלי״ה, וואָס האָט געלעבט אין אַקאָ און וואָס האָט אַ קריסטלעכער פרוי, אַ געוויסער אַגנעס, געבאָרגט אַ היבשע סומע פון 2000 ביזאַנטינער. אַ צווייטער דאָקומענט פון י. 1280 אינפֿארמירט אונז, אַז דיזעלבע קריסטין איז געווען פֿאַרשולדיקט אויך ביי אַנדערע יידן און ביי אייניקע איטאַליענישע סוחרים. ביים סוף פון 13־טן און אין משך פון 14־טן י״ה ווערן די פֿאַלעסטינער יידן אַלץ מער אַריינגעצויגן אין וועלט־האַנדל, וואָס האָט דעמאָלט, אַ דאַנק די האַנדלס־קאָלאָניעס פון די וועניציאַנער, אַנ־געשפּאַרט אין די אויפבליענדיקע האַפן־שטעט יפה און אַקאָ. אויך די יידישע האַנטווערקערייַ אין פֿאַלעסטינע האָט אַלץ מער אָנגעהויבן צו פראָדוצירן פארן עקספּאָרט, בעת פרייער האָט זי דערציקרשט גע־אַרבעט פארן אינערלעכן מאַרק. אין רמלה און חברון זענען אנט־שטאַנען יידישע וועבערייַען און פֿאַרבערייַען, וואָס האָבן געארבעט פֿאר סוחרים־אונטערנעמער. אין צוזאַמענהאַנג מיטן וועלט־האַנדל האָט אַרום דערצו־בער צייט אויך באַקומען אַ גרעסערן פאַרנעם די יידישע וויין־ און אייל־פּראָדוקציע, וואָס האָט זיך דעמאָלט קאָנצענטרירט אין צפת, טבריה און נאָך אַ פּאָר שטעט אין גָליל. וואַרשיינלעך איז דאָ אַוודאי אָפּגעשאַפט געווארן אַ בירגערלעכע באַגרענעצונג, וואָס איז חל געווען אויף די יידן אין דער תקופה פון די קריַיץ־פֿאָרער־מלוכות (ביז לערך דער העלפט פונם 13־טן י״ה) און וואָס צוליב איר האָבן די יידן נישט געטאָרט קויפן קיין אומבאַוועגלעכע גיטער אַלס ירושה־פֿאַרמעגן.

אין באַבילאָניע ווייזן זיך שוין ביים אָנהויב פון 13־טן י״ה סימנים, אַז דער בלי־ענדיקער צושטאַנד פון די יידישע ישובים, וואָס ווערט געשילדערט דורך בנימינען, האַלט שוין ביים סוף. ר׳ יהודה אלחריזי, וואָס האָט אַרום י. 1220 באַזוכט דעם אָריענט, כאַראַקטעריזירט דעם ישוב אין באַגדאַד ווי אַ מקום מיט אַ פאַרבלי־טן שם. אַרום דער העלפט פון 13־טן י״ה נעמט אַ סוף צו דעם באַגדאַדער קאַליפאַט און מיט אים פאַרשווינדט אויך די הערלעכקייט פון די יידישע עגזילאַרכן. באַבילאָניע ווערט אינאיינעם מיט פערסיע אַ טייל פון דער מאָנאַרכישער מלוכה און עס דויערט אַ לענגערע צייט, ביז די יידישע ישובים האָבן זיך צוגעפאַסט צו די נייע באַדינגונגען. ווי נישט איז, לאָזט זיך ביים סוף פון 13־טן און ביים אָנהויב פון 14־טן י״ה מערקן אַ וואַנדערונג פון באַבילאָנישע און פערסישע יידן; דידאָזיקע וואַנדערונג איז, פון איין זייט, געגאַנגען קיין עגיפטן, און פון דער אַנדערער זייט — קיין צענטראַל־אַזיע און אינדיע.

וועגן די יידן אין אינדיע איז אונז פון סוף 13־טן י״ה פאַרבליבן אַ ווערטפולע ידיעה אין די רייזע־באַריכטן פונם באַרימטן וועצינאַער וועלט־רייזנדער מאַרקאָ פּאָלאָ. מיר הערן, נעמלעך, אַז אין דער האַפן־שטאָט קולם (Quilon), אויפן דרום־ברעג פון מאַלאַבאַר, האָט דער וועלט־רייזנדער אָנגעטראָפן יידן. דערמיט ווערן באַשטעטיקט די ידיעות וועגן די אינדישע יידן, וועלכע עס האָט אונז מיט איין יאָרהונדערט פריער געבראַכט ר׳ בנימין.

אויך וועגן די יידן אין כינע גיבט זיך אַ קורצע ידיעה אין די באַריכטן פון מאַרקאָ פּאָלאָ. אַ סך ווערטפולער איז אָבער אַ באַריכט פונם אַראַבישן רייזנדער איבן באַטוטאַ, וואָס שטאַמט פון 14־טן י״ה. מיר לייענען דאָ וועגן אַ יידישן ישוב אין קינסאַי (האַנגכאָו), וואָס האָט דעמאָלט געשמט אַלס באַדייטנדיקע האַנדלס־שטאָט.

§ 52 דאָס ווירטשאַפטס־בילד, וואָס לאָזט זיך אַרויס־באַקומען פון די קוועלן, ווייזט אונז, אַז דאָס ווירטשאַפטס־לעבן פון די יידן אינם אַזיאַטישן אָריענט האָט אין דער באַהאַנדלטער תקופה געהאַט אַ סך ענלעכע שטריכן מיט דעם יידישן ווירטשאַפטס־לעבן אין סיציליע, גריכנלאַנד און אויך די אינזלען אַרום גריכנלאַנד.

אין די מלוכות פון די קריק־פאָרער, דהיינו, אין פאַלעסטינע און אין דעם מערב־טייל פון סיריע האָבן זיך די יידן אין דער תקופה פון די צוויי אָפט־דערמאָנטע יידישע וועלט־רייזנדער (בנימין און פתחיה) באַשעפטיקט מיט האַנטווערקעריי, שיפערי־אוּן בלויז אין אַ קליינער מאָס מיט געלט־געשעפטן. אויך זיין רייזע־

אַנטשטאַנען אַ דאַנק יידיש־פּערסישע אויסוואַנדערער. וועגן דעם יידישן ישוב אין כאָטאַן אינפאָרמירן אונז, — ווי שוין דערמאָנט ביים אָנהויב בונם דאָזיקן קאפּיטל — מזרח־טערקישע כראָניקעס שוין פון 12־טן י״ה. וואָס איז שייך, ווידער, די יידן אין כינע, איז באַוואוסט, אַז זיי האָבן זיך אין 12־טן י״ה קאָנצענטרירט אין דער שטאָט קאַי־פונג־פאָאָ, וואו סיאיז אין י. 1163 אויפגעבויט געוואָרן אַ שול. לויט אַ קוועלע פון 15־טן י״ה איז דאָ דער יידישער ישוב אַנטשטאַנען דאנק דער אייניוואנדערונג פון 70 משפחות, וואָס זענען אָנגעקומען אין דער שטאָט פון מערב. אין דערזעלבער קוועלע ווערט אויך דערציילט, אַז די איינוואנדערער האָבן דעם קיסר דערלאנגט מלבושים פון באוול, אַלס אָפּצאָל פאר דער דערלויבעניש אויף צוּ באזעצן זיך אין דער שטאָט אוּן צוּ לעבן דאָ לויטן יידישן דת.

די ענדערונגען, וואָס זענען פאָרגעקומען מיט די געשיכטערטע יידישע ישובים אין משך פונם 13־טן אוּן פון דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה, זענען אונז זייער אומגענוי באַוואוסט. ווי נישט איז, לאָזט זיך אָבער דאָך פעסטשטעלן, אַז די גרעסטע ענדערונגען זענען אין דערדאָזיקער צייט פאָרגעקומען מיט די ישובים אין פאלעסטינע, סיריע אוּן באַבילאָניע (איראַק).

פאלעסטינע אוּן סיריע האָבן ארום דער העלפט פון 13־טן י״ה דורכגעמאכט אַן אינוואזיע פון טאָטערן, וואָס האָט גורם געווען צוּ דער צעשטערונג פון אסך ישובים אוּן צוּ אויסוואנדערונגען קיין עגיפטן אוּן פערסיע. דער רמב״ן, וואָס האָט ארום י. 1267 באזוכט פאלעסטינע, האָט באגעגנט אין ירושלים סך־הכל צוויי יידישע משפחות אוּן ער מערקט אויך אָן וועגן די איבעריקע ישובים, אַז זיי האָבן מיט זיך פאָרגעשטעלט אַן אמתן חורבן. ערשט ביים אָנהויב פון 14־טן י״ה, ווען די האַנדלס־רעפובליק וועניעדיק האָט אויסגעבריטערט איר נעץ איבערן אָריענט, האָבן געוּמען אויפבליען איניקע יידישע ישובים, אוּן דאָס זענען געווען די ישובים אין די האַפן־שטעט עכו (אַקאָ) אוּן יפה, ווי אויך די ישובים אין רמלה, חברון, טבריה אוּן צפת. אויסדריקלעך ווערט עס באַטאָנט אין דעם ווערק „כפתר ופרח״, וואָס איז ארום י. 1322 אָנגעשריבן געוואָרן דורך עסטאָרי פרח. פונם לעצטן דערוויסן מיר זיך פאַר אייניוועגס וועגן אייניקע בליענדיקע ישובים אין סיריע, פון וואַנען יידן פלעגן עולה־רגל זיין קיין ירושלים. געווען זענען דאָס די ישובים אין טאַראַבוס (טריפּאָליס, ביים סירישן ברעג), האַמאַט, דמשק אוּן אַלעפּאָ (חלב).

איז, לויט בנימינען, געשטאַנען די שטאָט כ׳יבאַר (כבור) מיט אַ יידישן ישוב, וואָס האָט געציילט 50.000 נפשות.

זייער גענוי איז אונזער וועלט־רייזנדער אָריענטירט אין די פּערס־העלטענישן פון פּערסיע: ער געפינט דאָ גרויסע יידישע ישובים אין גהאַזנאַ (80.000), סאַמאַרקאַנד (50.000), האַמאַדאַן (30.000), אַמאַדיאַ (25.000), רודבאַר (20.000), איספּאַהאַן (15.000), שיראַס (10.000), סוזאַ (7.000), דאַבאַביסטאַן (4.000) און אַ ישוב בײַם טײַך האָלוואַן (4.000). סך־הכל גיט עס אַציפער פון 245.000. ווי ס׳ווייזט אויס, באַלאַנגט דידאָזיקע ציפער — פונקט ווי די ציפערן, וועלכע בנימין גיט אָן פאַר סירײַע, מעסאָפּאָטאַמיע און אידאַק — צו דער צאָל באַשטייערט, וואָס האָבן געצאָלט דעם קאָפּ־שטייער. בנימין באַמערקט אויסדריקלעך וויבאַלד די יידן אין אַמאַדיאַ, אַז יעדער מאַסנפּערזאָן, עלטער פּאַר 15 יאָר, האָט געמוזט צאָלן צו אײַן גאָלדשטיק קאָפּ־שטייער. עס איז דעריבער אָנצונעמען, אַז די צאָל 245.000 שטייער־צאָלער אַנטשפּרעכט מער־ווייניקער אַ יידישער באַפעלקערונג פון לערך 600.000 נפשות און אַזאַ באַפעלקערונגס־ציפער גיפינען מיר אויך אין דאַריכטן, וועלכע ס׳בריענגט אונז ר׳ פּתחיה פון רעגענסבורג וועגן די יידן אין פּערסיע.

אָפּשטעלנדיק זיך אין די יידישע ישובים בײַם פּערסישן ים, דערמאָנט בנימין וועגן דער האַנדלס־שטאָט קאַטיפאַ, וואָס ליגט אויפן מזרחדיקן ברעג פונם אַראַבישן האַלב־אינזל, ווי אויך וועגן דעם אינזל קיש. אין קאַטיפאַ האָבן, לויט זיין באַריכט, געלעבט לערך 5000 יידן, אויף דעם אינזל קיש, ווידער, אַן ערך 500 יידן.

צולעצט געפינען מיר בײַ בנימינען ידיעות וועגן צוויי יידישע ישובים אין אינדיע: מיר דערווײַסן זיך פון זיין רייזע־באַריכט, אַז אין דער האַפן־שטאָט Quilon (קולם), בײַם דרום־ברעג פון מאַלאַבאַר, האָבן געלעבט עטלעכע טויזנט יידן און אַז אויך דעם אינזל ציילאָן האָבן די יידן אין דער שטאָט איבריג געשאַפן אַ ישוב, וואָס האָט אין בנימינס צייט געציילט ביז 3000 נפשות (?).

עד כאַן די ידיעות, וואָס זענען אונז דערהאַלטן געווארן אין די באַריכטן פון די צוויי באַרימטע יידישע וועלט־רייזנדער בײַם סוף פון 12־טן יאָרהונדערט.

אויפן סמך פון אַנדערע קוועלן לאָזן זיך די באַריכטן דערגאַנצן בנוגע די יידן בלויז אין כאָטאַן (צענטראַל־אַזיע) און כינע. אונזערע וועלט־רייזנדער האָבן נישט גמוואוסט, אַז עס האָבן זיך אין זייער צייט געפונען יידישע ישובים אויך אין צענטראַל־אַזיע, וואָס זענען

פערסישן ים, האָט בנימין באַזוכט 28 מקומות מיט יידישע ישובים און האָט דאָ אָנגעציילט 140.000 יידן, חוץ 400 שומרונים (אין דמשק) און קאַראַיטער (אויך אין דמשק). ווי ס׳ווייזט אויס, בא־ציעט זיך דידאָזוקע ציפערן אויף דער צאָל באַשטייערטע, וואָס האָבן געצאָלט דעם קאָפּ־שטייער, און היות, ווי עס זענען פונם דאָזיקן שטייער געווען באַפרייט סיי פרויען, סיי קליינע קינדער, דאַרף אָנ־גענומען ווערן, אַז די צאָל יידישע נפשות האָט באַטראָפן ערך צוויי און אַהאַלב מאָל מער, דאָס הייסט, אַן ערך 350.000. ר׳ פתחיה פון רעגענסבורג גיט אָן פאַרן דאָזיקן גאַנצן שטח אַ יידישע באַפעלקערונג פון 600.000 נפשות, נאָר די צי־פער איז, אַפּנים, שטאַרק איבערגעטריבן. דאָס רוב האָבן זיך — לויט בנימינען — קאָנצענטרירט די יידישע מאַסן אינם באַגדאַדער קאַלי־פאָט; די צאָלרייכסטע יידישע קהילות האָט ער באַגעגנט אין באַג־דאַד (40.000 שטייער־צאָלער), כאַדאַראַ (15.000), אָקבאַראַ (10.000), הילאַס (10.000), באַסראַ (10.000), קופאַ (7.000), גא־זיגעם־רעזען (5.000) און פומפאַדיטאַ (3.000). אַסך קלענער זענען געווען די יידישע ישובים אין מערב־זייט פון מאָסול. מאָסול האָט געציילט — לויט בנימינען — 7000 יידישע שטייער־צאָלער, יצירה — 4.000, ניסיביס — 1.000 (לויט ר׳ פתחיהן — 2800 נפשות), כלת־יבר — 2.000, באַלמירא — 2.000, אַלעפּאָ — 5.000, דמשק — 3.000 (לויט ר׳ פתחיהן — 10.000 נפשות).

פון באַגדאַד האָט ר׳ בנימין געמאַכט זיין נסיעה איבער דעם צפונדיקן טייל פון דער אַראַבישער מדבר און דאָס זענען די אינפאָר־מאַציעס און סטאַטיסטישע ציפערן, וועלכע ער האָט בעת דערדאָזיקער נסיעה צונויפגעקליבן וועגן יידישע ישובים אויפן אַראַבישן האַל־בינזל. בנימין ווייסט אונז צו דערציילן וועגן צוויי אומאָפּהענגיקע יידישע פירשטנטומס, וואָס זענען רעגירט געוואָרן דורך צוויי ברידער: אינס דורכן פירשט חנון און דאָס צווייטע דורך דעם ברודער זיי־נעם שלמה. די שטאָט טיימאַ באַצייכנט בנימין אַלס רעזידענץ פונם ערשטן פירשטנטום און ער באַמערקט גלייכצייטיק, אַז אַסך גרעסער איז געווען אינם דאָזיקן פירשטנטום די שטאָט טילמאַס, ווען עס האָבן לויט זיינע אינפאָרמאַציעס געלעבט 100.000 יידן. די רעזידענץ־שטאָט פון דעם צווייטן פירשטנטום איז געווען די שטאָט טאַנאַע. סך־הכל האָט דאָסדאָזיקע פירשטנטום געציילט 40 שטעט און 200 קלענערע מקומות מיט אַ יידישער באַפעלקערונג, וואָס האָט געציילט ביז 300.000 נפשות. 3 טעג נסיעה אין דרום פון טילמאַס

קאַניע („גרגשים") ביז קיין טיבעט („טובות") אוּן אינדיע. מען קאָן מיט רעכט משער זיין, אַז קיין אינדיע האָבן די יידן אַיינגעוואַנדערט אין צוזאַמענהאַנג מיטן ווייט־פֿאַרצווייגטן אָריענט־האַנדל, וואָס זיין אַזיאַטישער צענטער איז געלעגן ביים פערסישן ים, דאָרט, וואו סיקומען זיך צונויף די וועגן פון אינדיע, פערסיע, אַראַביע אוּן אַנדערע אַזיאַטישע לענדער. דער וואַנדער־שליאַך, מיט וועלכן די יידן האָבן געוואַנדערט ביז קיין צענטראַל־אַזיע, האָט געפירט פון פערסיע. לויט מזרח־טערקישע כראָניקעס, איז שוין געווען אין 12־טן י״ה אַ יידישער ישוב אין כאָטאַן, אוּן וויסויזט אויס, איז פון דאַנען געגאַנגען אַ ווייטערע וואַנדערונג ביז קיין כינע. ווי נישט איז, לאָזט זיך פעסטשטעלן, אַז די עלטסטע יידישע ישובים אין כינע זענען אויפגעשטעלט געוואָרן דורך יידיש־פערסישע עלעמענטן.

וואָס איז שייך דער צאָל אוּן דער גרויס פון די יידישע ישובים אינם אַזיאַטישן אָריענט, ברענגען אונז די דערמאָנטע צוויי יידישע וועלט־רייזנדער פון סוף 12־טן י״ה פאָלגנדיקע ציפערן:

אין די יונגע מלוכות פון די קריים־פאָרער, וואָס האָבן דעמאָלט אַרומגענומען גאַנץ פאַלעסטינע אוּן אַ טייל סיריע, האָט בנימין באַזוכט 19 שטעט מיט יידישע ישובים אוּן ער אינפאָרמירט אונז, אַז עס האָבן אין זיי געלעבט לערך 2440 — 2490 יידישע משפחות. חוצדעם, האָט בנימין אָנגעטראָפן 1500 משפחות פון שמרונים אין שכם, קיסריה אוּן ניי־אַסקאַלאָן, ווי אויך 40 קאַראַיטישע משפחות אין ניי־אַסקאַלאָן. דעם גרעסטן יידישן ישוב האָט פאַרמאָגט די שטאָט טירוס, וואו עס האָבן — לויט בנימינען — געלעבט 500 משפחות. אין אַזעלכע שטעט, ווי ירושלים, קיסריה, לאָדיצעא, אַקאָ (עכו), ניי־אַסקאַלאָן אוּן דזשיבּיל (גיבלת), האָט בנימין אָנגעטראָפן ביי אַ 200 יידישע משפחות אין יעדערער, אוּן אין ראַמאַ (רמה) אוּן טאָראָן האָט ער אָנגעצייכלט ביז 300 יידישע משפחות. אין די איבעריקע מקומות האָבן אָבער געלעבט העכסטנס ביז 50 יידישע משפחות דער ישוב אין ירושלים, וואָס האָט אין בנימינס צייט געצייכלט 200 משפחות. האָט אין אַ צען יאָר אַרום אינגאַנצן אויפגעהערט צו עקזיסטירן, אוּן ר׳ פּתחיה האָט דאָ נישט אָנגעטראָפן מער קיין קהילה.

אינם אַראַבישן טייל פון סיריע, ווי אויך אינם באַגדאַדער קאָליפאַט ביז דער שטאָט באַסרא, ביים

קאפיטל אכטצן

דער יידישער אָריענט און זיין ווירטשאפטס־בילד.

(פון דעם 11טן ביז דער העלפט פון 14טן י״ה).

52 § די פאַרשפרייטונג פון יידישע ישובים אין אַזיע.

בשׂת דער תקופה, וועלכע מיר באַהאַנדלען דאָ, לאָזן זיך פעסטשטעלן יידישע ישובים נישט בלויז אין די אַזיאַטישע פראָווינצן פון די ביזאַנטינער, קרייז־פּאָרער און מאַכמעדאַנער, נאָר אויך אין קאַוקאַז, אינדיע, צענטראַל־אַזיע און אפילו אין כינע.

לויטן „ספר הקבלה״ פון ר׳ אברהם איבן דאוד האָבן אין דער צייט פונם דאָזיקן מחבר, דהיינו, אין 11טן י״ה עקזיסטירט יידישע ישובים אין פּאַלעסטינע, אַראַביע, איראַק (שינעאר), כוסיסטאַן (אַלם), פערסיע, דדאַן (קאַווקאַז?) גרגשים אָדער דשירדשן (דאָס אַלטע הירקאַניע בייס קאַספישן ים), טאַבאַריסטאַן, דיילם (?) א. אַז. וו.

אַ גענויערן באַגריף וועגן דעם יידישן אָריענט באַקומען מיר ערשט בייס סוף פון 12טן י״ה דאַנק די בארימטע רייזע־באַשרייבונגען פון ר׳ בנימין פון טודעלאַ און ר׳ פּתחיה פון רעגענסבורג. לויט בנימינען זענען יידישע ישובים געווען פאַרשפרייט, אַחוץ פאַלעסטינע און סיריע, אויך אין איראַק, פערסיע, כאַראַסאַן, יעמען, דיאַרבעק (אַרמעניע), ארם־נהרים צפון־מעסאָפּאָטאַמיע), כוּת (בייס אררט), אַלאַניע, קאַווקאַז „סיקביה״ אָדער „שיכריה״), טורקמעניע („תגרמא״), הירקאַניע (אַזוי האָט מען גערופן אין דער צייט דעם לאַנד, וואָס ליגט צווישן דעם קאַספישן ים און דעם אַראַל־ים), בוכאַרע, כאַראַזם, סאַמאַרקאַנד, קאַשגאַר, יאַרקענד, כאָטאַן, אינדיע, סיאַם, כינע, קאָרעע, יאַפּאַן.

אינם אינטערעס פון דעם יידישן שוץ־האַר, און דער לעצטער איז דעמאָלט נאָך געווען געוואַלד שטאַרק, אום צוגישט צו מאַכן אַלע שטע־רונגען, וואָס האָבן געקאָנט שאָדן דעם נוצן, וועלכן ער האָט געצויגן פון די קרעדיט־געשעפטן פון זיינע יידישע קאָמער־קנעכט.

אונזער תקופה ענדיקט זיך מיט א קאַטאַסטראָפע, מיטן אַזויגערו־פענעם „שוואַרצן טויט", וואָס האָט מיט אַלע זיינע טראַגישע באַגלייט־דערשיינונגען דערשיטערט אויך די יידישע בנינים אין פוילן. ווי דער פוילישער כראָניסט, יאַן דלוגאָש גיט איבער (1348), איז אין דריטל באַפעלקערונג אין פוילן אַוועקגעפאַלן פון דער מגיפה, — און די „אַליווער כראָניק" ברענגט אונטערן יאָר 1349 די לאַקאָנישע, אָבער זייער אַסך זאָגנדיקע ידיעה וועגן דעם, אַז יידן האָבן דע־מאָלט „פאַרסמט קוואַלן און ברונעמס, על־כן זענען זיי כמעט אין גאנץ פוילן אויסגעשאָכטן געוואָרן: א טייל איז געפאַלן פון שווערד, אַנדערע זענען פאַרברענט געוואָרן אויף שייטער־הויפנס". ענלעך קלינגט אויך א באַריכט וועגן די פאַסירונגען אין פוילן, וואָס געפינט זיך אין דער כראָניק פונם איטאַליענער מאַטעא ווילאַני. דער לעצטער ברענגט נאָך אַזא פרט, אַז די יידן זאָלן דעמאָלט האָבן דעם קעניג קאַזשימיעזש דעם גרויסן געשאָנקען א טייערע קרוין, ער זאָל זיי באַשיצן. פאַרוואָס אויך העברעישע קוועלן, אין וועלכע עס וועלן דערמאָנט קראָקע און קאַליש אַלס ערטער, אין וועלכע ס׳איז דעמאָלט פאַרגאָסן געוואָרן יידיש בלוט. די אַלע באַריכטן קלעקן אָבער נישט, כדי זיך צו שאַפן א קלאָרן באַגריף וועגן די פאַסירונגען, בפרט וועגן די סאָציאַל־ווירטשאַפטלעכע פאַקטאָרן, וואָס האָבן מיטגע־ווירקט בײַ די מוראדיקע געשעענישן.

לעגיעס פון י. 1264 און 1334. די שלײַכטע, וואָס שטעלט מיט זיך פאָר די הויפט־קלײַענטעלע פון די יידישע באַקירן, מאַכט אָנשטרענ־גונגען, אַז עס זאָל אויף די יידישע קרעדיט־געשעפטן אַרויפגעלייגט ווערן אַ צוים, בעת דער קעניג, דער שוץ־האַר, לאָזט זיי לחלוטין פריי, „מחמת די יידן, אַלס אונזערע קאַמער־קנעכט, זענען מחויב צו הָאָבן גרייט געלט פאַר אַנדערע אונזערע (דהיינו: קעניגלעכע) הצטרכותן". להיפוך צו די פריווילעגיעס, וועלכע די יידן האָבן באַקומען פון די פוי־לישע מאַכטהאָבער און וועלכע בײַרירן נישט די פראַגע וועגן דעם צינזן־פוס פון די הלוואות בײַ יידן, „באַוועלטיקט" די שלײַכטע „די אומגעזעטיקטע תאווה פון די פראָצענטניקעס", באַשטימענדיק אויף אַ צוזאַמענפאָר אין י. 1347, אַז די יידן מעגן פון די תביעות זייערע באַרעכענען נישט מער, ווי 54 פראָצ. אין דער ווירקלעכקייט אָבער פלעגט מען די יידן צאָלן צוויי מאָל אַזויפיל, דהיינו 108 פראָצ. די די יידן פלעגן לייען אויף האַנט־משכנות און אויף היפּאָטעקן. דער היפּאָטעקן־קרעדיט איז דורך די פריווילעגיעס פון די יאָרן 1264 און 1334 אויסדריקלעך דערלויבט געוואָרן. זייער פאַרשפרייט זענען אויך געווען יידישע הלוואות אויף שטרות און אויף ערבות.

אמת, די שלײַכטע האָט אויף דעם שוין דערמאָנטן צו־זאַמענפאָר אין יאָר 1347 פאַרלאַנגט, אַז עס זאָלן אָפגע־שאַפט ווערן די הלוואות אויף שטר־חובות און זי האָט אויך אָנגעענו־מען אַ באַשלוס אין דעמדאָזיקן זין, אָבער נישט געקוקט דערויף, האָט זיך דידאָזיקע פאָרם פונם יידישן קרעדיט אייגנעבירגערט אין לעבן און די גערעכטן פלעגן אָנערקענען די שטר־חובות. די גערעכטן פלעגן אויך צוּפּסקענען די יידן געלטער, וועלכע זיי האָבן אַנטלײען מיט־דער־יעריקע, הגם די שלײַכטע האָט אינם קלײַן־פוילישן סטאַטוט פון י. 1347 אַרײַנגעשטעלט אַ באַשטימונג, אַז אַזעלכע תביעות זאָלן באַ־האַנדלט ווערן אַלס אומגעזעצלעכע. אין פונקט ווי די באַשטימונגען פון דער שלײַכטע, זענען אָן אַ ווירקונג פאַרבליבן אויך די החלטות פון דער פוילישער קירכע, וואָס זענען אָנגענומען געוואָרן בנוגע דער יידישער וואוכעריי דורך די סינאָדן אין ב ר ע ס ל ע (1266) און ל ע נ ט־ש י ץ (1285) און וואָס זענען אויך אַרײַנגענומען געוואָרן אין די סטא־טוטן פון די קראָקעווער בישאָפן נ אַ נ ק ע ר (1320) און י אַ ן ג ר אָ ט (1331). דאָס לעבן אין פוילן האָט שוין דעמאָלט געהאַט דערגרייכט אַזאַ מדרגה, אַז די שטריק, מיט וועלכע מען האָט געוואָלט פענטן דאָס יידישע קרעדיט־געשעפט, האָבן מער נישט געהאַט קיין ממשות. אויך איז די באַגרענעצונג פונם יידישן קרעדיט־געשעפט נישט געלעגן

יידן בילדן דעם צווייטן מין קווצלן, וואָס קומען דאָ אין באַטראַכט. דאָס זענען: די פריוויליגיע פונם פירשט באָלעסלאַוו פון קאַליש, געגעבן די יידן אין 1264 און די פריוויליגיע, וועלכע קאַזשימיערזש דער גרויסער האָט דערלאַנגט די יידן אין 1334. ביידע פריוויליגיעס זענען זיך סומך אויף דער באַוואוסטער עטמרייכישער פריוויליגיע פון 1244 און זיי פאַרמאָגן אינם אַריינפיר אַ כאַראַקטעריסטיש באַמערקונג, אַז זיי זענען געגעבן געווָארן „צוליב דער התשתדלות פון די יידן" (ad peticiones Judaeorum). בכן איז די איניציאַטיוו געקומען פון די יידן גופא. די יידן אַליין האָבן זיך נאָכגעזוכט אַ מוסטער פאַר די פריוויליגיעס, און אויב זיי האָבן זיך אויסגעקליבן אַלס מוסטער דעם באַרימטן עסטרייכישן פריווילעג פון 1244, איז דאָס אַ באַווייז, אַז זיי זענען געשטאַנען אין אַן ענגן קאָנטאַקט מיטן דייטשן יידנטום, זייענדיק אין אַ געווי־סער מאָס אַ מזרחדיקע פאַרצווייגונג פונם לעצטן.

גייען מיר אָבער איבער צו דער סאָציאַלער און ווירטשאַפטלע־כער לאַגע פון די יידן אין פוילן בעת דער באַהאַנדלטער תקופה.

אונטער דער השפעה פון די מערב־איראָפעישע מוסטערן, וואָס ווערן איבערגעפלאַנצט אין פוילן אינאיינעם מיט דער דייטשער קאָ־לאָניזאַציע, הערן די יידן אויף צו זיין אַ פרייע שיכט און עס ווערן לגבי זיי אָפּגעווענדט דער פרינציפּ פון „קאַמער־קנעכטשאַפט". צום פריסטן ווערט דערדאָזיקער פרינציפּ אויסגעדריקט אין דער שוין דערמאָנטער קאַלישער פריוויליגיע פון 1264. אין דער פראַקטיק פירט דאָס אָבער נישט אין פוילן צו יענע טרויעריקע קאָנזעקווענצן פון מערב־איראָפּע. אין ענינים מיט קריסטן און עניני־נפשות זענען די פוילישע יידן אונטערגעוואָרפן דעם געריכט פון די וואָ־יעוואָדעס, וועלכע האָבן פאַרטרעטן אין אַזעלכע פאַלן דעם קעניג.

לויטן מוסטער פון מערב זענען די פוילישע יידן אין דער בא־האַנדלטער צייט אָרגאַניזירט געווָארן אין קהילות, וואָס ווערן געפירט דורך די אַזויגערופענע „יידן־בישאָפן" (episcopi iudaeorum). אין ענינים צווישן זיך (מיטן אויסנאַם פון עניני־נפשות) ווערן די יידן גע־משפט דורך אויטאָנאָמע יידישע געריכטן, וואָס פסקענען לויטן יידישן דין.

אין די דאָקומענטן, וואָס באַלויכטן דאָס ווירטשאַפטלעכע לעבן פון די פוילישע יידן, אַנטפלעקן זיך בעת דעם באַהאַנדלטן יאָרהונ־דערט די ערשטע ידיעות וועגן יידישע קרעדיט־אָפּעראַציעס. דער יידי־שער קרעדיט איז רעגולירט געווָארן לויטן דייטשן מוסטער, דורך די פריווי־

אין שלעזיע באַגעגענען מיר אין די אַקטן פון 14־טן י״ה אַזעל־כע יידישע נעמען, ווי „קאָבאָס״ (פאַרדאָרבן פונם גריכישן „יאַקאָ־באָס״—יעקב), Sabday (זבדי), yla (אליה). די לעצטע צוויי נעמען באַווייזן זיך צום פריטן אין קרים (שוין אין 4־טן י״ה), אוז זיי זע־נען דאָ געווען זייער פאָפולער צווישן די יידן. זיי זענען אָבער אויך נעווען שמאַרק פאָפולער אין דערדאָזיקער תקופה ביי די שלעזישע אוז פוילישרייסישע יידן.

עד כאן די קוועלן־מאַטעריאַלן, וואָס אילוסטרירן דעם איבער־בליק אין דער אַנטוויקלונג פון די יידיש־רייסישע ישובים אוז פון דעם יידישן אָריענט־האַנדל אין צוזאַמענהאַנג מיט די געשעענישן אין יאָר 1241.

מיט דער הילף פון די געבראַכטע מאַטעריאַלן האָבן מיר באַווי־זען, אַז סיי דער צענטער כזן יידישן לעבן, סיי דער היפט־טראַקט פון דעם יידישן מזרח־האַנדל זענען זינט דעם י. 1241 אַריבערגעוואָרפן גע־ווארן פון רייסן (קישוואר אוז לודמירער געגנט) קיין פוילן אוז שלעזיע. איצט וועלן מיר זען, פון וואָס פאַר אַ עלעמענטן עס זענען באַשטאַנען די יידישע ישובים, וואָס האָבן אין דער באַהאַנדלטער תקופה געגומען אויפבליען אויף די טעריטאָריעס פון די פיאַסטן. אויף אייגעם אַן איינוואַנדערונגס־שטראָם האָבן מיר שוין אָנגעוויזן, אוז דאָס איז דער־שטראָם, וואָס האָט זיך צוזאַמען מיטן יידישן מזרח־האַנדל געטראָגן פון אַזיע אוז גריכנלאַנד אוז וואָס אַ דאַנק אים לאָזן זיך אין דער באַהאַנדלטער תקופה פעסטשטעלן אַזיאַטישע אוז גריכישע יידן אויף די פויליששלעזישע טעריטאָריעס. דער צווייטער איינוואַנדערונגס־שטראָם איז אַהערגעקומען פון מערב אוז צו אים באַלאַנגט אויך די דעצידירנדיקע רעלע ביים אויסמוסמען דאָס יידישע לעבן אין פוילן. פון דער באַהאַנדלטער צייט באַזיצן מיר צוויי מינים קוועלן־ידיעות, וואָס גיבן אונז די שפורן פון דערדאָזיקער איינוואַנדערונג פון מערב־זייט: א) איין מין פון די קוועלן בילדן די נעמען פון די פוילישע יידן, וועלכע מיר געפינען אין די פוילישע אַקטן פון דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה. סי׳רוב זענען די נעמען דייטשע אָדער העב־רעישע מיט דייטשע פאַרקלענער־ענדונגען (דימינוטיוון). אַזוי, אַשטיי־גער, הייסן דעמאָלט די קראָקעווער יידן: מערקלין, קאָסלין, מושין (פון משה), יאַקאָלא וכדומה. דיזעלבע נעמען באַגעגענען מיר אין דערזעלבער צייט ביי די יידן אין נירנבערג אוז ווין, ווי אויך ביי די יידן אין די שטיידטמערקישע, טשעכישע אוז שלעזישע שטעט; ב) די עלטסטע פריוולעגיעס פון די פוילישע

האַנדל גייט, זינט דער הצלפט פון 13־טן י״ה, כמעט אויסשליסלעך איבער אונגאַרן, און ער באַרירט פוילן בלויז פון דער מערב־זייט און פאַרקערעוועט זיך אויפן אַזוי־גערופענעם „גריכישן שליאַך״ איבער דעם טאָל פון פּאָפראד און דונאיעץ אין די מערבדיקע קאַרפאַטן, בכדי זיך דאַן צו וועגדן איבער אַלט־סאַנץ און קראָקע קיין שלעזיע און פון דאַנען איבער פּראָג וויטער קיין מערב, דהיינו, קיין עסטרייך און דייטשלאַנד. אויף דעמדאָזיקן וועג, וואָס רירט אָן transito קלײן־פוילן, באַגעגענען מיר יידישע סוחרים שוין אין דער ערשטער הצלפט פון 13־טן י״ה. בשפעדיקע ידיעות וועגן זיי שטראָמען אָבער אָן ערשט זינט דער מיט פונם דאָזיקן י״ה. דערביי טרעט אַרויס אַ זייער כאַראַקטעריסטישע דערשיינונג: אויפן אָרט פון די אַמאָליקע יידישע סוחרים, דהיינו, פון די מערב־אייראָפּעישע „ראַדאניטן״ באַווייזן זיך איצט יידישע הענדלער פון וויטן מזרח און פון גריכנלאַנד. מיר זעען אויך, אַז אין צוזאַמענהאַנג מיט די נסיעות איבער פוילן, שלעזיע און מערן באַזעצן זיך דאָ מאַנכע פון דידאָזיקע סוחרים אויף שטענדיק.

און אָט זענען קוועלן־אילוסטראַציעס פאַר די געבראַכטע פאַקטן.

אין אַ פּריוויליגיע, וואָס איז אין י. 1327 אַריסטאָקראַטן געווען גערן דורכן פוילישן קעניג ולאַדיסלאַוו לאָקיעטעק פאַר דער שטאָט סאַנץ, ווערן דערמאָנט יידישע סוחרים, וואָס פּאָרן פון אונגאַרן מיטן „גריכישן שליאַך״ קיין סאַנץ און קראָקע. זיי זענען באַפרייט פון כּל המינים מכסים. אַ ראיה, אַז דער פוילישער קעניג האָט געלייגט אַ סך געווליכט דערויף, אַז דער יידישער אָריענט־הענדל זאָל זיך פריי באַוועגן אויפן קלײן־פוילישן וועג איבער קראָקע און סאַנץ קיין אונגאַרן.

לויט אַ ידיעה, וואָס שטאַמט פון „לקט יושר״ (בעולינער אויסגאַבע 1903), טרייבן יידישע סוחרים אין 14־טן י״ה אַלעמ־האָפטן האַנדל פון גריכנלאַנד איבער אונגאַרן און דעם מערב־קאַנט פון פוילן קיין נידער־עסטרייך. דורך זייער פאַרמיטלונג קומט אָן קיין ווינער נייטאָט צוקער און ריז פון קאַנדיס.

אין דעם קהל־פנקס פון קרעמזיר, וואָס דערלאַנגט מיט זיינע עלטסטע פאַרשרייבונגען ביז דעם 14־טן י״ה, פיגורירן אַלס עלטסטע קהילה־מיטגלידער יידן מיט אַזעלכע כאַראַקטעריסטישע נעמען, ווי: קלונימוס, פלב־יקר, אבא־מארי וכדומה. נישט שווער צו דערקענען אין זיי גריכישע און אַזיאַטישע יידן. בלי ספק זענען זיי געקומען קיין קרעמזיר (מערן) אַ דאַנק די געשיידערטע מסחרים, וואָס זיי האָבן געפירט פונם אַזיאַטישן מזרח און גריכנלאַנד איבער אונגאַרן, מערב־פוילן און שלעזיע קיין מערן און עסטרייך.

קיפּטשאַצקער כאַנען אין רייסן. אין ווייס־אוּן רויט־רייסן איז צוּ יענער צייט אין קוֹל ואין עוּנה וועגן יידן. ס׳זענען אָפּגעעמקט געוואָרן פּוּן דער ערד די יידישע ישובים, וואָס האָבן פריער עקזיסטירט אין קיעוו, טשערניכאָוו אוּן לוּדמיר. ס׳ווערן אויך כּלה אַלע ידיעות וועגן יידישן האַנדל אוּן ווַאַנדל אין יענע מקומות, הגם ביז נישט לאַנג זענען קיעוו אוּן לוּדמיר געווען וויכטיקע פּוּנקטן אויפּן האַנדלס־שלייַך פּוּן יידן־„ראַדאַניטן". ערשט אין יאָר 1288 וועט אין די קוועלן אַרויסשווימען אַ ידיעה וועגן אַ נייער יידישער קאָלאָניזאַציען אין לוּדמיר, אוּן אַ סך שפּעטער, ערשט אין י. 1356 וועלן זיך לאָזן אויפּזוכן די ערשטע שפּורן פּוּן אַ יידישן ישוב אין לעמבערג. אַ חוץ דידאָזיקע צוויי קהילות לאָזן זיך אין רייסן פּאַר דער גאַנצער צייט פּוּן די יאָרן 1241—1350 נישט אויפּווייזן קיין שום אַנדערע ישובים.

מיט אַ לעבעדיקערן דופק קלאַפּט, דאָס יידישע לעבן אויף די שטחים פּוּן די פּיאַסטן: אין קליין־אוּן גרויס־פּוילן, ווי אויך אין מאַזאָוושע אוּן שלעזיע. ס׳אַנטשטייען דאָ נייע, פריער נישט באַקאַנטע קהילות, ווי אַ שטייגער: די קהילה אין פּלאָצק (מאַזאָוושע 1237), די קהילה אין קאַליש (1287), ווי אויך די קהילות אין קראָקע אוּן פּוזן (כּמעט אין דיזעלבּע יאָרן). דער גרעסטער אויפּבלי פּוּנם יידישן עלעמענט לאָזט זיך דעמאָלט באַמערקן אין יענע פּיאַסטן־פירשטנטומס, וואָס זענען געלעגן אין שלעזיע: די צאָל יידישע קהילות האָט דאָ אויסגעמאַכט אין 12־טן י״ה בסך הכּל 3, דאַקעגן אין 13־טן י״ה שוין 8 אוּן אין דער ערשטער העלפט פּוּן 14־טן י״ה — גאַנצע 19. פּוּן די געבראַכטע כּאַקטן דרינגט בפירוש אַרויס, אַז דער צענטער פּונם יידישן לעבן אויף דעם ווייטן סלאַווישן שטח, וואָס האָט זיך ביזן יאָר 1241 געפּונען אין רייסן, האָט זיך איצט אַריבערגעטראָגן אין די מערב־פּוילישע אוּן שלעזישע געביטן.

נאָך מאָלטער טרעט אַרויס די ענדערונג, וואָס איז פּאָרגעקומען צוליב דעם אויפמאַרש פּוּן די טאָטערן (וואָס איז, ווי באַוואוסט, אויפּגעהאַלטן געוואָרן ערשט אין שלעזיע אין דער באַרימטער שלאַכט ביי ליגניץ), וועגן מיר שטעלן זיך אָפּ ביי דעם פריער אַזוי פאַרצווייגטן וועלט־האַנדל פּוּן די יידן־ראַדאַניטן, וואָס איינער פּוּן זיינע הויפּט־שלייַכן האָט געפירט איבער פּוילן אוּן רייסן. מחמת די נישט זיכערע פאַרהעלטענישן אין רייסן, וואָס האָט זיך אין אוּנזער תקופה געפּונען אוּנטער דער אויבערהערשאַפט פּוּן די טאָטעריש כאַנען, הערן אויף די האַנדלס־נסיעות קיין קיעוו אוּן לוּדמיר. די „ראַדאַניטן" פאַרשווינדן כּמעט אינגאַנצן פּוּן די פּוילישׂ־רייסישע טעריטאָריעס. דער מזרח־

געטערַלַיזירן אוּן בַּאהויפטן, אַז מסחר אוּן מינץ־אַרענדעס זענען דע־
מָאלט געווען די הויפט־בַּאשעפטיקונגען פוּן די פוילישע יידן. אין דער
אמתן האָבן צוּ יענער צייט די סוחרים אוּן מינץ־אַרענדאַרן מָאר־
גצשטעלט מיט זיך אַ פּאַרשווינדנדיקע מינדערהייט אינם פוילישן יידנטוּם.
סיזוב האָבן זיך דעמאָלט די פוילישע יידן פּאַרנוּמען מיט פּרנסות,
וואָס גיבן קליינע פּאַרדינסטן, ווי, אַ שטייגער, מיט לַאַנדווירטשאַפּט
אוּן גערטנערייי. ביים אָנהויב פּוּן 13־טן י״ה זענען די יידיש־פוילישע
ישובים געווען אַזוי אָרעם, אַז זיי האָבן נישט געהאַט די נויטיקע
געלטער, בכדי אָנצושטעלן ביי זיך רבנים. זיי האָבן געמוזט אָנגעטרויען
פּראָסטע מלמדים אי די פּונקציעס פּוּן אַרב, אי די פּונקציעס פּוּן
אַ חזן אוּן אַ שוחט, אוּן אַזאַ מלמד, וואָס איז גלייכצייטיק געווען אי
אַרב, אי אַ חזן, אי אַ שוחט, האָט דאָך נישט באַקוּמען קיין שטענדיקן
געהאַלט פּוּן דער קהילה, נאָר ער האָט זיך געמוזט באַנוגענען מיט
גוטוויליקע געלטער, וועלכע יידן פלעגן אים געבן ביי אַ חתונה, אַ ברית
וכדומה. וועגן דעם לייענען מיר אין אַבאַריכט, וואָס איז אַרום יאָר
1200 אָנגעשריבן געוואָרן פּוּן ר׳ אליעזר בּן יצחק פּוּן בּעמען
צוּם באַרימטן ר׳ יהודה החסיד פּוּן רעגענסבּורג. מיר האָבן
נישט קיין שום גרונט צוּ שטעלן אין ספק די וואָרהייט פּוּנם בילד,
וואָרים געשילדערט האָט עס אַ ייד אַלמדן, וואָס האָט געלעבט אין
יענע צייטן אוּן וואָס האָט דאָסדאָזיקע בילד געצייכנט אויפן סמך פּוּן
זיין אייגענער ראיה!

§ 51 יידישע ישובים אין פוילן אוּן רייסן אוּן זייער ווירטשאַפּטס־בילד אין דער צייט פּוּן 1241—1350.

נישט אָן אַוויכטיקער סיבה האָבן מיר אויסגעוויילט דאָס
יאָר 1241 אַלס וועגד־פּונקט אין דער געשיכטע פּוּן די פוילישׂ־רייסישע
יידן. די דעמאָלטיקע טאָטעריש אָנפאַלן, די אויבערהערשאַפּט פּוּן
די קיפּטשאַקער כאַנען איבער רייסן, וואָס האָט זיך צוּ יענער צייט
אָנגעהויבן אוּן וואָס האָט געדויערט איבער צוויי הונדערט יאָר, דער
אַרייַנמאַרש פּוּן באַטי־כאַן קיין פוילן — אָט די אַלע דערשיטערונגען
זענען אַוודאי נישט געבליבן אָן אַ השפּעה אויף דער אַנטוויקלונג פּוּן
די יידישע ישובים אין פוילן אוּן אין רייסן. ס׳איז געגוג אַ קוק צוּ
טוּן אויף דער יידישער קאָלאָניזאַציע, וואָס איז פּאַרגעקוּמען אין פוילן
אוּן רייסן פּוּן די יאָרן 1241—1350, אַז מען זאָל גלייך דערקענען די
שפּוּרן פּוּן דעם טאָטעריש אויפמאַרש אוּן פּוּן דער ממשלה פּוּן די

הצנדלער. גיכער זענען דאָס געווען יענע מערב־אייראָפעישע יידן, וועלט־הענדלער („רַאדַאניטן"), וואָס פלעגן — לויט די באַריכטן פון בנימין דע טודעלאַ און ר׳ פתחיה מרעגענסבורג — זיך אַראָפלאָזן אין די סלאַווען־לענדער, וואו עס איז געווען אַ גרויסע מעג־לעכקייט אייניצוהאַנדלען שקלאַפן. די באַדייטונג פון די פוילישע יידן פאַר דעם אויפבלי פונם האַנדל און פון דער גאַלט־ווירטשאַפט אין די דעמאָלט נאָך „יונג־פרוילעכע" רויע פוילישע געביטן, אַנטפלעקט זיך צום בולטסטן אויפן בּאָן פון די העכסט־וויכטיקע אַרכעאָלאָגישע אויס־גראָבונגען, וואָס זענען אין פאָריקן יאָרהונדערט געמאַכט געוואָרן אין אייניקע פוילישע געגנטן, ווי בעקאַוו, וויעניצאַ און גלעגאָקאַ. מען האָט דאָרט, נעמלעך, אויסגעגראָבן אוצרות מטבעות, צווישן זיי אויך אַ היפשע צאָל מטבעות מיט העברעישע איבערשריפטן אָדער מיט פוילישע מעקסטן, נאָר אויסגעשטעלט מיט העברעישע אותיות, ווי אַ שטייגער, „משקא קרול פאָלסקי" („מיעשקאָ דער קעניג פון פוילן"), „קרל לישקוס" („קעניג לעשעק"), אָדער „משקא מלך" און אַז. וו. דידאָזיקע מטבעות מיט העברעישע אותיות שטאַמען פון 12־טן און 13־טן י״ה און זיי זאָגן עדות, אַז די פיאַסטישע מאַכטהאָבער, אַ שטייגער, מ י ע ש ק א III (1173 — 1209), ק א ז ש י מ י ע ז ש ד ע ר ג ע ר צ כ ט ע ר (1194), ב א ל ע ס ל א ו ו ק י ע נ ד ז ש י ע ז ש א ו נ י (1201) און ל ע ש ק א ד ע ר ו ו י ס ע ר (1205) פלעגן די מינצן זייערע אינערגעבן צו די יידן אין אַרעמדע. זייער אויפפאַלנדיק איז דערביי די צייט, אין וועלכער ס׳באַווייזן זיך די יידישע מינץ־אַרענ־דאָרן און מינץ־מייסטער אין פוילן. מיר באַגעגענען זיי, נעמלעך, אוממיטלבאַר נאָך די פאָגראָמען און אויסוואַנדערונגען פון די פּראָגער יידן, וואָס זענען פאָרגעקומען אין די יאָרן 1161 און 1187. וועגן די פּראָגער יידן ווייסן מיר אָבער, אַז צווישן זיי האָבן זיך — לויט די וועלטער פונם בעמישן (ראַניסט ק א ס מ א ס — געפונען „די סאַמע רייכסטע מינץ־ מייסטער (monetarü opulentissimi"). ס׳איז דערי־בער זייער וואַרשיינלעך, אַז די יידישע מינץ־מייסטער פון די דער־מאָנטע פוילישע פירשטן האָבן געשטאַמט פון יענע געניטע סוחרים, רייכע גאלט־וועקסלער און דעפּאַרענע מינץ־מייסטער, וואָס האָבן גע־מוזט אין די טראַגישע יאָרן 1161 און 1187 פאַרלאָזן זייער פּראָגער היים און אויסוואַנדערן קיין פוילן.

עס וואָלט געווען פאַלש ביז גאָר, ווען מיר זאָלן דאָס ביסל ידיעות וועגן די יידישע שקלאַפן־הענדלער און מינץ־מייסטער, וואָס מיר פאַרמאָגן אין פוילן פון דעם 11־טן, 12־טן און 13־טן י״ה

קיין פּראָג. פון דעם פּאַקט, אַז די רייסישע יידן האָבן געמעגט, באַזיצן שקלאַפן און אויך האַנדלען מיט זיי, קאָן מען אַרויסדרינגען אַז די יידן האָבן אינם עפּנטלעך־רעכטלעכן זין — געגאָסן פון גצוויסע פּרייהייטן, וואָרים דער באַזיץ פון שקלאַפן איז דעמאָלט געווען אַ פּריווילעגיע אויסשליסלעך פון פּרייע עלעמענטן.

אַ פּרייער עלעמענט זענען אין דער באַהאַנדלטער תקופה אויך געווען די פּוילישע יידן. ווי עס איז אונז מודיע דער פּוילישער כראָניסט פון 12־טן י״ה ווינצענטי קאַדלובק, איז דעמאָלט פאַר דערהרגענען אַ יידן באַשטימט געווען אַ שטראָף, וואָס האָט גליכן "Septuaginta" — און וואָס מיט איר פּלעגט מען אייגנטלעך באַשטראָפן אויך פאַר מאַיעסטעט־באַליידיקונג אָדער חילול־השם. דער־זעלבער כראָניסט גיט אויך איבער, אַז פאַר אָנפאַלן אויף יידן האָט מען דעמאָלט באַשטראָפט מיט גרויסע געלט־סומעס, ווי פאַר אַ שוועריקן פאַרברעך, אָדער מיט פאַרשיקן אין די גרוּבנס צו שווערע אַרבעטן. דאָס אַלץ באַווייזט, אַז די יידן זענען דעמאָלט, אין פּוילן, געווען נישט ערגער געשיצט, ווי די ריטערלעכע שיכט. זייער גינסטיקע לאַגע אַלס פּרייער עלעמענט דריגט אויך אַרויס פון דעם פּאַקט, וואָס זיי האָבן, פּונקט ווי די רייסישע יידן, געמעגט האַנדלען מיט שקלאַפן און — ווי מיר וועלן דאָס באַלד זען — אפילו מיט קריסטלעכע שקלאַפן.

וואָס איז שייך דעם ווירטשאַפטלעכן כאַראַקטער פון די פּוילישיידישע ישובים, איז משער צו זיין, אַז די „יידן־דערפער" און „קאַבאַרן־דערפער", וועלכע מיר באַגעגענען בעת דעם באַהאַנדלטן פּעריאָד אין גרויס־פּוילן, קליין־פּוילן און קוּאיאַוויע, האָבן געהאַט פּונקט אַזאַ געמישטן פּרצוף, אַ האַלב־שטאָטישן און האַלב־דאָרפישן, ווי די „יידן־דערפער", וועלכע האָבן אין דערזעלבער צייט עקזיסטירט אין די דרום־דייטשע געביטן. די יידן פון דידאָזיקע דער־פער פלעגן זיך פאַרנעמען טיילווייז מיט מסחר, טיילווייז מיט ערד־אַרבעט, גערטנערייַ און פּי־צוכט. ווי נישט איז, האָבן די יידן שוין אין 11־טן און 12־טן י״ה געשפּילט אַ באַדייטנדיקע ראָלע אינם פּוי־לישן ווירטשאַפטס־לעבן, זייענדיק די טרצגער פון דער יונגער געלט־ווירטשאַפט אין פוילן. פון י. 1085 וועלט אונז דורך דעם כראָניסט גאַלוס איבערגעגעבן, אַז יהודית, דאָס ווייב פונם פּיאַסטישן פירשט וולאַדיסלאַוו הערמאַן, האָט זיך דעמאָלט באַמיט אויסצוקויפן קריסטלעכע שקלאַפן פון יידישע הענט. עס איז אָבער נאָך אַ פראַגע, צי מיר האָבן דאָ צו טון מיט אַרטיקע יידישע שקלאַפן־

פון די עלטסטע יידישע ישובים אין די רייסיש־פוילישע לענדער, וועלן מיר זיך איצט אָפּשטעלן ביי די עפּנטלעך־רעכטלעכע און ווירט־שאַפטלעכע באַציונגען זייערע. וועגן די ווירטשאַפטלעכע פאַרהעלטענישן אין די יידיש־רייסישע ישובים גיבן אונז די קוועלן פונם באַהאַנדלטן פּעריאָד זייער וויניק ידיעות. וויסנדיק אָבער, אַז דער כּוזרישער־יידישער עלעמענט האָט זיך אין דער אַמאָליקער כּוזרישער מלוכה פאַרנומען מיט לאַנדווירטשאַפט און אַז ער פלעגט איבערלאָזן דעם מטהר פאַר „פּרעמדע", בפרט פאַר די מערב־איראָפּעישע וועלט־העגדלער („ראַדאַניטן"), קאָנען מיר משער זיין, אַז די קאָלאָניזאַציע, וואָס האָט נאָכן חורבן פון דער כּוזרישער מלוכה דערפירט צו דער אנטשטייונג פון נייע אוּן צוּ דער באַפעסטיקונג פון אַלטע כּוזרישיידישע ישובים אין רייסן אוּן מזרח־פוילן, האָט גענרָאָגן דערעיקרשט אַ לאַנדווירטשאַפטלעכן כּאַראַקטער. מיט דער אַנטוויקלונג פון גרעסערע ישובים, ווי אַ שטייגער, אין קיוו אוּן לוּדמיר, האָט זיך אָבער אַ טיל פון די יידיש־כּוזרישע קאָלאָניסטן געמוזט נעמען אויך צום האַנדל. זיכערע ידיעות האָבן מיר וועגן דעם ערשט פון דער צווייטער העלפט פון 12־טן י״ה, אוּן מיר קאָנען פעסטשטעלן, אַז דער האַנדל זייערער האָט געפירט איבער די אלטע שלייַכן פון די „ראַדאַניטן" וויט קיין מזרח אוּן מערב. אויף דער מערב־זייט האָט ער דערגרייכט ביז די ריין־געגנטן, ווי מיר זעען עס פון דער שוין געברַאכטער ידיעה פון י. 1171 וועגן אַגעוויסן ר׳ בנימין פון לוּדמיר, וואָס האָט צו יענער צייט געהאַנדלט צוזאַמען מיט אַ פּראַנצויזישן ייד, אַ גענויסן ר׳ אברהם פון קארענטאן, אויף די ירידים אין קעלן ביים ריין. צוזאַמען מיט די „ראַדאַניטן" פלעגן די יידן פון די רייסישע לענדער עקספּאָרטירן שקלאַפן, פעלן אוּן זאַלץ אוּן איינהאַנדלען דערפאַר אויף די מערב־איראָפּעישע ירידים כּלערליי שטאָפן. אַזוי, אַ שטייגער, ווערט אונז אין העברעישע קוועלן פון 12־טן י״ה איבערגעגעבן, אַז יידן פלעגן אויף די ריין־לענדישע ירידים איינקויפן גרויסע טראַנספּאָרטן פלאַנדרישע שטאָפן, וועלכע זיי פלעגן דאַן עקספּאָרטירן קיין „רוסיאַ", וואו זיי פלעגן אויפקויפן פאַר די שטאָפן טייערע פּוטערוואַרג. אין צוזאַמענהאַנג מיט דידאָזיקע טראַנזאַקציעס איז פאַרשטענדלעך, פאַרוואָס דער דער־מאָנטער ר׳ בנימין פון לוּדמיר האָט געמאַכט אַזאַ ווייטע נסיעה קיין קעלן ביים ריין. וואַרשיינלעך האָבן זיך רייסישע יידן אויך באַטיילִיקט אינם יידישן האַנדל, וואָס האָט ביים סוף פון 12־טן און ביים אָנהויב פון 13־טן י״ה — לוּיט אַ באַריכט פון „אור זרוע" – געפירט קיין בוּלגאַריע אוּן קאָנסטאַנטינאָפּאָל אוּן פון דאַנען מיטן „גריכישן שלייַך"

אָנהויב פון 13־טן י״ה. דאָס זענען: דאָס דאָרף Zidowo לעבן גנעזן (דערמאָנט אין די קוועלן אין י. 1205), Żidowo לעבן קאַליש (1213) און דאָס דאָרף Żidowo לעבן שאַמאָטולי (פאַרן י. 1257). דער נאָמען Żidowo נעמט זיך בלי ספק פון די יידישע קאָלאָניסטן, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין דידאָזיקע דערפער, און ער שטעלט מיט זיך פאָר אַן אַנאַלאָגישע דערשיינונג צו די אַזוי־גערופענע „Judendörfer״, וועלכע מיר באַגעגענען בעת דעם 12־טן און 13־טן י״ה אין אַ גרויסער צאָל אין די דרום־דייטשע, און בפרט אין די עסטרייכישע לענדער. אַ חוץ די אויסגערעכנטע גרויס־פוילישע „יידן־דערפער״ („Żidowo״), זענען נאָך באַוואוסט אייניקע ישובים מיט דעמזעלבן אָדער מיט אַן ענלעכן נאָמען אין קלײן־פוילן, קוראיאַוויע און רויט־רייסן, וויי, למשל, Żidow, Żydatycze villa, Żydowska Wola, Żydow vilea אמת, די עלטסטע קוועלן־ידיעות וועגן זיי שטאַמען ערשט פון 14־טן און 15־טן י״ה. אָבער אָן אַ ספק זענען מאַנכע פון זיי אַנטשטאַנען שוין אין 13־טן י״ה.

וואָס איז שייך דעם יידישן עלעמענט, וואָס האָט באַוואוינט די דערמאָנטע קאָבאַרישע און „יידישע״ דערפער אויפן פוילישן באָדן, לאָזט זיך משער זיין, אַז ער האָט זיך געמוסט פון צוויי אײנ־וואַנדערונג־שטראָמען, וואָס האָבן זיך דאָ געמוזט באַגעגענען שוין אין 11־טן י״ה. איינער פון די שטראָמען האָט זיך געטראָגן פון מזרח, און אַ דאַנק אים זענען אַנטשטאַנען די כּוזרישׂ־יידישע קאָלאָניעס ביי צויזמער און קראָקע, דהיינו, די אוּנז שוין באַוואוסטע „קאָבאַרן״־אָדער „חברים״־דערפער. דער צווייטער שטראָם איז געגאַנגען פון מערב איבער בעמען און שלעזיע און האָט אַריינגעבראַכט קיין פוילן אשפּנזישע עלעמענטן. די עלטסטע דאָקומענטאַלע ידיעות וועגן דער־דאָזיקער אײנוואַנדערונג פון מערב־זייט באַווייזן זיך ביים סוף פון 11־טן און אין משך פון 12־טן י״ה. אַזוי ווערט דורך אַ בעמישער כראָניק איבערגעגעבן, אַז אין י. 1098 זענען אַסך יידן אַנטלאָפן, צוליב די רדיפות, פון בעמען און אַז אַ טייל פון זיי האָט אײנ־געוואַנדערט קיין פוילן. אין י. 1161 ברעכן אויס אין פּראָג פּאָגראָמען אויף יידן און דאָס טרייבט ווייטער די וואַנדערונג־כוואַליע קיין פוילן. אין י. 1187 ווערט אונז איבערגעגעבן, אז מחמת מורא פּאַר אַ מגיפה און רדיפות האָבן אַסך יידן עמיגרירט פון פּראָג, און מען קאָן משער זיין, אַז אויך דאָס מאָל האָט זייער וועג געפירט קיין פוילן.

האָבנדיק זיך באַקענט מיט דער אַנטשטייונג אוּן אַנטוויקלונג

ישובים, ווי קיעוו, טשערניכאוו, לודמיר (וולאדזימיעזש אין וואלין), האלישטש און פזשעמישל. אזוי, אשטייגער, דערמאנט ר׳ יהודה הכהן אין זיין „ספר הדינים״ (פון 11־טן י״ה) וועגן איידיש יינגל, וועלכן מען האט אין זיין צייט געבראכט פון „פרימיט״—פזשעמישל קיין פראג, וואו מען האט אים געוואלט פארקויפן פאר אשקלאף. אין נאך פריערע צייטן, אשטייגער, אין 8־טן י״ה, דערציילט אן אנדערע העברעישע קוועלע פון איידישן ישוב „היילא״, „האל״ אין „סבינים״, וואס לאזט זיך אידענטיפיצירן מיט האליטש אין „סלאווענים״, דהיינו אינם סלאוון־לאנד. דער יידישער ישוב אין קיעוו לאזט זיך פעסטשטעלן שוין ארום יאר 1113. וועגן דעם, אז אין טשערניכאוו האט עקזיסטירט איידישער ישוב שוין אין 12־טן י״ה, קאן מען משער זיין לויט אבציכט פון אהברעישער קוועלע. דארט ווערט דערציילט, אז ארום יאר 1181 האט זיך צווישן די תלמידים פון דער דעמאלט באַרימטער לאנדאנער ישיבה געפונען איינער מיטן נאמען אברהם פון טשערניכאוו. אין דערזעלבער צייט עקזיסטירט אויך איידישער ישוב אין לודמיר, וואָרים אין י. 1171 באגעגענען מיר אויך די ירידים אין קעלן ביים ריין אייד מיטן נאמען ר׳ בנימין פון לודמיר. אין דעמזעלבן צוזאמענהאנג איז נאך כדאי צו ברענגען דאס פאלגנדיקע בינטל קוועלן־ידיעות פון 12־טן און 13־טן י״ה: דער יידישער לאדן ר׳ משה פון קיעוו וואנדערט אין 12־טן י״ה פון זיין רייסישער היים וויט קיין מערב, בכדי אויפצוזוכן די ישיבה פון רבני יעקב תם. רייסישע ישיבה־בחורים באגעגענען מיר אין דערזעלבער צייט אין שפאניש ישיבות, ווי אשטייגער, אין דער ישיבה פון טאלעדא. אין י. 1124 שרייבט ארייסישער לאדן, ר׳ שמואל פון רייסן, אבאור צום חומש. ביים אנהויב פון 13־טן י״ה ווערן דער־מאנט 4 לאדנים פון פוילן און רייסן, דהיינו, ר׳ יצחק, ר׳ מרדכי און ר׳ משה בן חסדאי פון פוילן און ר׳ יצחק פון רייסן. די אלע געברואכטע ידיעות באוויזן, אז דאס יידישע לעבן האט זיך אין דער צייט, זינט דעם סוף פון 10־טן י״ה ביז דעם י. 1241 קאנצענטריט אין רייסן און אין די מזרחדיקע שטחים פון פוילן.

אין די מיטלערע און מערבדיקע שטחים פון פוילן האבן דעמאלט עקזיסטירט בלויז געציילטע יידישע ישובים. צו די לעצטע באלאנגען די פון אונז שוין דערמאנטע „קאבארישע״, דהיינו, כוזרישע־יידישע דערפער לעבן צויזמער און קראקע, ווי אויך אייניקע דערפער מיט דער יידישער נאמענקלאטור „Żidowo״, וואס ווערן דורך די קוועלן דערמאנט ביים

געפונען ייִדישע בית־עולמס. נאָך מער, מען קען אפילו פעסטשטעלן די צייט און דעם וועג, דורך וועלכן די „קאָבאַרן"—„חברים" זענען אָנ־געקומען אין דידאָזיקע געגנטן. פון דער כּוזרישער עשיכטע איז אונז, נעמלעך, באַוואוסט, אַז אַרום דער העלפט פון 9־טן י״ה האָבן די כּוזרים געפירט אַ מלחמה מיט די פּיעטשענגען. אין צוזאַמענהאַנג מיט דידאָזיקע קאַמפן האָבן דעמאָלט אויסגעוואַנדערט קיין אונגאַרן די מאַדיאַרן און מיט זיי אויך דער כּוזרישער שבט, וואָס ווערט אין די גריכישע קוועלן אָנגערופן „קאָבאַראָי" און וואָס איז לויט פּאָפּ קאָסל אידענטיש מיט די כּוזרישע „חברים". פון אונגאַרן האָבן די „חברים"־„קאָבאַרן" עמיגרירט דורך דעם אַזויגערופענעם „גריכישן וועג", דהיינו, דורכן טאָל פון פּאָפראַד און דונאַיעץ דורך די טאַטראַ־בערג (מערבדיקע קאַרפּאַטן) ביז צו די געגנטן פון קראָקע און צוימער. אויף די כּוזרישע ישובים, וואָס געפינען זיך אין די מערב־געגנטן פון די סלאַוון־לענדער, ווערפט אויך אַן אינטערעסאַנט ליכט דער אַזויגערופענער „צווייטער כּוזרישער בריוו" פון י. 1096, וואָס באַווייזט אונז די כּוזרים אַלס נאָענטע שכנים פון די אשכנזים, דאָס הייסט פון דייטשלאַנד. אויפן פאָן פון דער געבראכטער נאָמענקלאַטור פון די „קאָזאַרישע" און „קאַבאַרישע" ישובים אין פּאָלשיידענע געגנטן פון די סלאַוון־לענדער, און בפרט אין רייסן און פוילן, טרעט גאַנץ בולט אַרויס דער פּאַקט, אַז דאָ איז געגאַנגען אַ כּוזריש־ייִדישע אייניקונג דערונג סיי פּאָר דער צייט פון דער כּוזרישער ממשלה און סיי שפּעטער, שוין נאָכן חורבן פון דער כּוזרישער מלוכה. צום שפּעטסטן פּאָלט אויס די אַנטשטייונג פון די כּוזריש־קאָבאַרישע ישובים אויפן 11־טן אָדער 12־טן י״ה, וועגן די זכרונות וועגן די כּוזרים זענען נאָך געווען פרישע.

די כּוזריש־ייִדישע קאָלאָניזאַציע האָט זיך על־פי־רוב אַנטוויקלט אין די מזרח־געגנטן פונם היינטיקן פוילן און אין דער אוקראינע, ד. ה. אין יענע געביטן, וואָס זענען געלעגן צום נאָענטסטן בייַ די גרענעצן פון דער אַמאָליקער כּוזרישער מלוכה און וואָס אַטייל פון זיי איז אַפילו געשטאַנען אַ צייט אונטער דער הערשאַפט פון די כאַגאַנען. דאָס ווערט אונז באַוונדערס קלאָר פון צוויי פּאַקטן: ראשית, פון דעם שוין אָנגעמערקטן פּאַקט, אַז די גרעסטע צאָל ישובים מיט אַ כּוזרישער נאָמענקלאַטור באַגעגענען מיר אין די אוקראינישע, ווייסרוסישע און מזרח־פוילישע שטחים — והשנית, פון דעם פּאַקט, אַז די עלטסטע זיכערע ידיעות, וועלכע זענען צו אונז דער־נאָענגען ייִדישע ישובים אין רייסן און פוילן, באַלאַנגען צו אַזעלכע

מאַזאָוויש לענדער קיין בעמען און וויטער קיין מערב ביז צו די לאַוזיצער (Lausitz) שטחים. דעם בונד־קנופּ צווישן די דערמאָנטע צוויי שורות בילדן אין אַ געוויסער מאָס די קאָבאַרישע (קאָוויאָ־רישע) ישובים אין קראָקעווער און צויזמערער (Sandomierz) קרייז, וואָס זענען געגרינדעט געוואָרן דורך דעם כּוזרישן שבט „קאָבאַרן" — „חברים". אויף אייניקע רינגען פון דער דרומדיקער קייט האָבן מיר שוין אָנגעוויזן, בעת מיר האָבן באַטראַכט די אַנטוויקלונג פון די יידישע ישובים אין אונגאַרן. דאָ וויטער מערקן מיר אָן די רינגען פון דער צפון־מערב דיקער קייט. דאָס זענען זיי: די „כּוזרישע קברים" אין פּאַרשידענע געגנטן פון דרום־רוסלאַנד, בפרט „קאָנאַ־נאָווע" (געגנומען פון טיטל „כאַגאַן", וועלכן ס'האָט געטראָגן דער כּוזרישער מלך), נישט וויט פון כארקאָוו און „דער כּוזרישער וואַל" אין דער וואָראָניזשער געגנט; „קאָזאַרקאָוויטשע" אישוב אין דער קיעווער געגנט; „קאָזאַרקא" און קאָזאַרי ישובים אין נאָווגאָראָ־דער געגנט; קאָזאַרקא", אטייכל, וואָס פאַלט אַריין אין טייך ביסטשיצא; „קאָזאַראָוושטשיזנא" — אין אָשמיאַנער קרייז; „קאָזאַראָוו" — אין יאַנאָווער קרייז; „קאָזיאַרי" (Koziari) אין בראָדניצער קרייז; קאָזאַרא" — לעבן לעמבערג; „קאָזא־ראַרי" — לעבן האַליטש; „קאָזאַשע" (Kozare) — אין קראָקא־ווער קרייז; קאָזאַשע" — ביים טייך נוראָע אין מאָזאָוויע; „קאָזאַרעק" — ביי דער פוילישער־פרייסישער גרענעץ. מיר געפינען אַריי ישובים מיט אַ כּוזרישער נאָמענקלאַטור אין בעסמן און צולעצט „קאָזאַרצי" אין לאַוזיץ (דאָס היינטיקע (Kaseritz). בנוגע די „קאַבאַרישע" בונד־קנופּ צווישן ביידע קייטן קענען מיר דערמאָנען אַדאָרף "Kawiori„ היינטער קראָקע און אַדאָרף „Kawyary", היינטער צוזמער. די כּוזרישע אָפּשטאַמונג פון די דערמאָנטע נעמען ווערט דערווייזן — חוץ אַלגעמיינע היסטאָרישע פאַקטן — אויך דורך דעם פאַקט, וואָס אין אַבאַדייטנדיקער מאָס טרעטן זיי שוין אַרויס אין מיטלאַלטערלעכע קוועלן. אויך לאָזט זיך אין אייניקע פּאַלן געוי פעסטשטעלן דער צוזאַמענהאַנג צווישן דעם נאָמען פונם ישוב און דער כּוזרישער קאָלאָניזאַציע. אַזוי, אַ שטייגער, באַזיצן מיר אין די מיטל־אַלטערלעכע קוועלן באַוויזן דערויף, אַז אין "Kawiory„ הינטער קראָקע און אין דעם דאָרף "Kawjari„ הינטער צויזמער*) האָבן זיך

*) Długosz: Libri beneficiorum I, 387 און Fr. Pickosiński: Kodeks dyplomatyczny Krakowa I, Nr. 92

50 § די ישובים אין פוילן און רייסן פון דעם סוף פון 10־טן י״ה ביזן יאָר 1241.

אין דער אַנטוויקלונג פון די פוילישׂ־רייסישע ישובים און פון זייער וויכטשאַפטלעכן לעבן לאָזן זיך ביז דער העלפט פון 14־טן י״ה אויסטיילן צוויי תקופות: איינע, וואָס נעמט אַרום די צייט זינט דעם צוזאַמענברוך פון דער כּוזרישער ממשלה ביז צו דעם פאַרמאַרש פון די קיפטשאַקער כאַנען אין י. 1241 — און אַ צווייטער, וואָס גרייכט פון י. 1241 ביז צו דער „שוואַרצער מגיפה״ אין י. 1349.

לויט די אויספאָרשונגען פון הרכבי, קוניק, שאַפאַריק, קאַסל און וואַמבערי, האָבן די גרענעצן פון דער כּוזרי־שער מלוכה, קורץ פאַר איר צוזאַמענברוך, אַרומגענומען פון דער צפון־מערבדיקער זייט די לענדער פון די פאָלינאַנען לעבן קיעוו און די שטחים פון די שוויערזשאַנער און ראַדימיטן, וואָס זענען געווען אונטערגעוואָרפן צו די כּוזרים. צו דרום־זייט האָבן זיי דערגרייכט ביז צום דניעסטער און אפילו ביז צו די קאַרפאַטן אין מזרח־טייל פון היינטיקן קליין־פוילן. לויט פיל סימנים און ראיות, ביי וועלכע מיר וועלן זיך אָפשטעלן מער באריכות, האָט זיך נאָך דער ירידה פון דער כּוזרישער מלוכה, וואָס איז פאָרגעקומען אין י. 969, אָנגעהויבן אַ וואַנדער־באַוועגונג פון די כּוזרישׂ־יידישע עלעמענטן. די־דאָזיקע וואַנדער־באַוועגונג האָט געהאַט צוויי ריכטונגען: קיין דרום־מזרח (קרים, קאַווקאַז און אַזיע) און קיין דרום־מערב (בוקאָווינע, אונגאַרן, רייסן, פוילן און וויטער קיין מערב ביז לאַוזיק, קראַין, איסטריע און דאַלמאַציע). דאָ אינטערעסירט אונז דערציקרשט די מערבדיקע עמי־גראַציע, וואָרים אַ דאַנק איר האָבן זיך באַפעסטיקט איניקע אַלטע און סיזענען אַנטשטאַנען אייניקע נייע ישובים אויף די סלאַווישע און בפרט אויף די פוילישׂ־רייסישע שטחים. שפּורן פון דערדאָזיקער וואַנ־דערונג ווערן אונז אָנגעוויזן דורך אַ ריי צעזייטע קברים און ישובים, וואָס שטאַמען פון אַמאָליקן כּוזרים־לאַנד, מיט אַ נאָמענקלאַטור, וואָס איז געשאַפן געוואָרן פונם נאָמען „כאַזאַר״, „קאַזאַר״, „קאַוואַר״, „קאַוויאָרי״. דידאָזיקע ישובים ציען זיך אין צוויי שורות, פון וועלכע אייניע לויפט אין דער לענג פון דער דרומדיקער זייט פון די קאַרפאַטן צו דעם דרומדיקן סלאַוון־לאַנד, פאַרצווייגנדיק זיך פון דאַנען אויף קראַין און איסטריע. די צווייטע, וויידער, לויפט פון כאַרקאָוו אין קיעוו איבער די רייסישע, פוילישע,

לאַנד, ווי אין אַן אייגענער מלוכה. אָבער אויך דער פויפסט האָט וויי־
ניק וואָס געהאַלפֿן. נאָכן טויט פון טעקאַנוס באַגעגענען מיר אַן אַנ־
דערן ייד אַלס קאַמער־גראַף מיטן נאָמען הענעל (Henel). דער קע־
ניג רופט אים אין די אַקטן אויסדריקלעך „Comes camerae nostrae",
הענעל האָט באַזאָרגט די פינאַנץ־געשעפטן פונם קעניג ביז לערך 1265.
נאָך זיין טויט שטייט דער קעניג אין געשעפטלעכע באַציונגען מיט
זיינע זין וועלווען, אַלטמאַן און נעקעל, ביי וועלכע ער מאַכט גרוי־
סע הלוואות, און פֿאַרמשכונט זיי טיילמאָל גאַנצע שטעטלעך. אין יאָר
1280 ווערט אין די אַקטן דערמאָנט אַ ייד מיטן נאָמען פרעדמאַן
אָדער פרידמאַן אַלס קאַמער־גראַף. ער איז נישט בלויז אַ שטייער־
פֿאַרוואַלטער און פינאַנץ־אַגענט פונם קעניג, נאָר אויך אַ הויפישער
באַנקיר און אַ גרויסער ערד־באַזיצער. אין די קוועלן ווערן דערמאָנט
אויך דערפער „Guetze,' „Sygarth", און „וועלכע ער האָט באַקומען
פונם קעניג אַלס ירושה־גיטער. פרעדמאַן איז דער לעצטער „קאַמער־
גראַף", וועגן וועלכן ס׳באַריכטן אונז די קוועלן פון דער באַהאַנדלטער
תקופה. ס׳ווייזט אויס, אַז ביים אָנהויב פון 14־טן י״ה האָט דער קעניג
געמוזט מאַכן אַ קאָנצעסיע די מאַגנאַטן און דער קירכע און באַזײ־
טיקן די יידן פון מלוכהשע פינאַנץ־שטעלעס. דאָס קאָלעקטיוום יידישע
ווירטשאַפטס־לעבן האָט, ווייזט אויס, ווייניק דערפון געליטן. אין דער
ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה בליבן אויף אין אונגאַרן נייע יידישע
ישובים און די קוועלן אינפֿארמירן אונז, אַז דער יידישער האַנדל און
קרעדיט האָבן זיך דעמאָלט אַנטוויקלט אָן שום שטערונגען. פון אַ
פוילישן דאָקומענט פון י. 1327 דערוויסן מיר זיך, אַז יידן האָבן זיך
באַטייליקט אינם פויליש־אונגאַרישן האַנדל, וואָס איז געגאַנגען מיטן
אַזויגערופענעם „גריכישן שליאַך" איבער די מערבדיקע קאַרפּאַטן קיין
סאַנדעץ און קראָקע. וואָס איז שייך, ווידער, די קרעדיט־גע־
שעפטן, זענען מיר אין דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה אַ לעב־
האַפטן געלט־פֿאַרקער צווישן די יידן און די שטאָט־מענטשן. די לעצטע
פֿאַרמשכונען ביי די יידן נישט בלויז ווערטפולע חפצים, נאָר נישט
זעלטן אויך אומבאַוועגלעכע גיטער, פעלדער, פעלצער, מיהלן און ווינגערטנער.

די „מגיפה־יאָרן" 1348—1350 זענען אַריבער אין אונגאַרן אָן „יידן־שריפות".

דערמאָנטן קעניג קאָלאָמאַן „וועגן הלוואות פון קריסטן אוּן יידן“ („decretum de mutuis christianorum et iudaeorum“). דער דעקרעט האָט פאָרגעשריבן, אַז הלוואה־געשעפטן צווישן יידן קריסטן דאַרפן אָפּגעשלאָסן ווערן אין דער קעגנוואַרט פון עטלעכע יידישע אוּן קריסטלעכע עדות. אין פאַל פון אַ סכסוך בנוגע דעם סכום פּונם אַנט־לייענעם געלט האָט זייער עדות־זאָגן מכריע געווען. די געניטקייט פּון די יידישע האַנדלס־ אוּן קרעדיט־געשעפטן האָט שוין אין 12־טן י״ה גורם געווען דערצו, אַז די אוּנגאַרישע קעניגן זאָלן זיי אָנגעטרויען וויכטיקע שטעלעס אין דער מלוכהשער פינאַנץ־פאַרוואַלטונג. די קירכע אוּן די אַדלייט האָבן דערין געזען אַן אָפּשוואַכונג פּונם קריסטלעכן גלויבן, אַז יידישע פינאַנץ־באַאַמטע זאָלן האָבן אַ דעה איבער קריסטן. דער נוצן פון די יידישע באַאַמטע איז אָבער געווען אַזוי גרויס פאַר דער מלוכה, אַז די פּראָטעסטן פון די קירכלעכע אוּן וועלטלעכע שרות זענען געבליבן אין משך פון גאַנצן 12־טן י״ה אָן ווירקונג. ערשט אין י. 1222 האָט זיך געלאָזט דער קעניג אַנדרעאַס II באַאיינ־פלוסן דורך זיינע אַדלייט, אוּן ער האָט אין דעם בארימטן „גאָלד־דענעם ביל״ פאַרוועגט די יידן צו פאַרענעמען עפּנטלעכע שטעלעס. סיוועזט זיך אָבער ארויס, אַז אינגיכן האָט דער קעניג אַליין געבראָכן דעם „ביל״, וואָרים זינט דעם י. 1225 באַגעגענען מיר אין זיין הויף אייניקע יידישע פינאַנץ־מאַגנאַטן, וואָס שטאָלצירן מיט דעם טיטל „קאַמער־גראַפן“ (Comites Camerae) אוּן וועלן פּונם קעניג באַנוצט אין פאַרשיידענע מלוכהשע אָפּעראַציעס. אייניגע פון דיזאָזיקע קאַמער־גראַפן איז געווען דער יידטעקאַנוס, וואָס האָט אויך ביי די עסט־רייכישע הערצאָגן אַ געוויסע צייט פאַרנומען אַ הויכע שטעלע. טעקאַ־נוס באַזיצט אין אוּנגאַרן אייניקע דערפער: איין דאָרף „Rubtukeuri“, נישט ווייט פון שאָפראָן, אַ צווייט דאָרף, געריפן Besseneu, וואָס ער האָט באַקומען בירושה פון זיין פאָטער, ווי אויך אַ דאָרף, וואָס וועלט אין די אַקטן באַצייכנט מיטן נאָמען Chenke. אין יאָר 1225 שלעט אַרויס דער יידישער „קאַמער־גראַף“ אַלס פאַרמיטלער פון געלט־געשעפטן צווישן דעם אוּנגאַרישן קעניג אוּן עסטרייכישן הערצאָג, אוּן ער נעמט איבער פאַר דעם הערצאָג אַ געלט־גאַראַנטיע אויף אַ סומע פון 2000 מארק. וועגן דער טעטיקייט פונם דאָזיקן געלט־מאַגנאַט לאָזן זיך אין די אַקטן אויסגעפינען ידיעות ביז דעם יאָר 1243. די ראָלע, וועלכע ער האָט געשפּילט אין דער מלוכה, האָט גורם געווען דערצו, אַז דער אוּנגאַרישער ערצבישאָף האָט אין י. 1231 אַוועקגעשיקט צום פּויפּסט גרעגאָר IX אַ גאַנצן מאמר וועגן דעם, אַז יידן געועלטיקן אינם

יאָרן 1251—1256 באַקומען די יידן פונם קעניג בעלאַ IV פריוו־
לעגיעס, אין וועלכע זייער עפענטלעך־רעכטלעכע לאַגע ווערט (לויטן
מוסטער פון דער באַרימטער עסטרייכישער פריווילעגיע פון י. 1244)
פאָרמולירט אויפן יסוד פון „קאַמער־קנעכטשאַפט". נישט געקוקט דע־
רויף, האָט זיך אָבער ווייניק וואָס געענדערט אין דעם יידישן ווירט־
ש פטס־לעבן, אוו די יידן האָבן אויך ווייטער גענאָסן פון אַ סך
ווירטשאַפטלעכע פרייהייטן.

די פריסטע קוועלן־ידיעות וועגן דעם ווירטשאַפטלעכן לעבן פון
די יידן אין אונגאַרן הויבן אָן צו שטראָמען פונם סוף פון 11־טן אוו
אָנהויב 12־טן י״ה אוו באַווייזן, אַז די יידן האָבן דעמאָלט גע־
שפילט אַ באַדייטנדיקע ראָלע סיי אין דער לאַנדווירטשאַפט, סיי אינם
האַנדל אוו קרעדיט. אַזוי, אַ שטייגער, דערוויסן מיר זיך פון אַ
החלטה, וואָס די אונגאַרישע קירכע האָט אָנגענומען אין י. 1092 אויף
אַ סינאָד אין שאַבאָלטש (Szabolcs), אַז די יידן באַזיצן אייגענע
לאַנדווירטשאַפטלעכע באַלעבאַטישקייטן אוו אַז זיי באַנוצן צו די פעלד־
אַרבעטן קריסטלעכע שקלאַפן. די קירכע אָפּאָנירט נישט קעגן דעם
יידישן ערד־באַזיץ, זי פאַרלאַנגט בלויז, אַז די יידן זאָל פאַרווערט
ווערן צו האַלטן קריסטן פאַר שקלאַפן אוו צו אַרבעטן אין דער חגא־
צייט. דעמזעלבן שטאַנדפונקט נעמט אויך אָן דער קעניג קאָלאָמאַן,
ווען כאשטימט אין אַ געזעץ פון י. 1100, אַז די יידן מעגן
בלייבן ביי זייער ערד־באַזיץ.

דאַקעגן איז זיי נישט דערלויבט צו באַנוצן קריסטלעכע
שקלאַפן ביי די פעלד־אַרבעטן. אויב זיי ווילן זיך פאָרט באַ־
נוצן מיט שקלאַפן, קענען עס נאָר זיין געצוואונגענער. עד כאן
די באַשטימונג פונם י. 1100, וואָס איז אויף אַ כאַראַקטעריסטישן אופן
באַטיטלט מיט די ווערטער: „וועגן דער לאַנדווירטשאַפט פון די יידן"
(„de agricultura iudaeorum"). ווי סיוויזט אויס, האָבן זיך די אונ־
גאַרישע יידן דערציקרשט אָפּגעגעבן מיט ווייניגערטנעריי, וואָרים
די עלטסטע ידיעות, וואָס באַלאַנגען צום יידישן האַנדל אין אונגאַרן,
שטעלן אין פאָדערגרונט דעם וויניהאַנדל. אזוי, אַ שטייגער, דערציילט
אונז ר׳ אליעזר בן נתן אין אַ באַריכט לערך פון י. 1140, אַז
די יידן פלעגן עקספּארטירן אונגאַרישע ווייניגן ביז ווייט אין די שטעט
פון דער ריין־געגנט אוו דאָרט מיט דערפאָלג קאָנקורירן מיט די פרענ־
קישע ווייניגן. אויך וועגן דער באַטיילונג פון די יידן אין קרעדיט־
געשעפטן איז אונז פאַרבליבן אַ ידיעה פון אָט דער פריער תקופה.
פאַראַן, נעמלעך, פונם יאָר 1110 אַ ספּעציעלער דעקרעט פונם שוין

„קאָזאַר", „קאָזאַרד", וואָס שטאַמען פון זייערע עלטסטע פוזרישע איינ־ וואוינער. אַזוי, אַ שטייגער, ווערט אין מיטלאַלטערלעכע קוועלן דערמאָנט אַ זיבנבירגער דאָרף „קאָזאַרי", און מיר באַגעגענען נאָך ביים היינטיקן טאָג דערפער מיט אַזעלכע נעמען, ווי „קאָזאַר", „קיס־ קאָזאַרד" און „ראַטש־קאָזאַרד".

וואָס איז שייך דער איינוואַנדערונג פון מערב, לאָזט זי זיך צום פריסטן דערווייזן ביים סוף פון 11־טן י"ה. עס ווערט אונז, נעמלעך, איבערגעגעבן דורך דעם טשעכישן כראָניסט קאָסמאַס, אַז אין בע־ מען זענען אַרום י. 1098 פאָרגעקומען רדיפות אויף יידן, מחמת אַ רייַ משומדים האָבן זיך צוריק אומגעקערט צום יידנטום, און אַז צולעצט די רדיפות האָבן מחנות יידן אויסגעוואַנדערט, אַ טייל קיין פוילן, אַ טייל, ווידער, קיין אונגאַרן. אין משך פון 13־טן י"ה לאָזט זיך פעסטשטעלן אַ נאָענטע באַציונג צווישן די אונגאַרישע און עסטרייכישע יידן, וואָס דאָס לאָזט משער זיין, אַז אַרום דער צייט איז פאָרגעקו־ מען אַ געוויסע איינוואַנדערונג פון עסטרייכישע יידן קיין אונגאַרן.

די עלטסטע יידישע ישובים אין אונגאַרן האָבן געטראָגן, ווי מיר וועלן עס נאָך וויטער דערווייזן, — אַ דאָרפישן כאַראַקטער. אָבער שוין ביים סוף פון 11־טן און אָנהויב 12־טן י"ה הויבן זיך אָן די יידן צו באַ־ זעצן אויך אין די שטעט. לויט אַ געזעץ, וואָס דער קעניג קאָלאָמאַן האָט אַרויסגעגעבן אין יאָר 1100, איז די יידן דערלויבט געוואָרן זיך צו באַזעצן בלויז אין די בישאָפלעכע שטעט, ד. ה. בלויז אין אַזעלכע שטעט, וואו עס איז געווען די רעזידענץ פון אַ בישאָף. ווי מיר ווערן אינפאָרמירט דורך די פאַרבלײבענע דאָקומענטן, האָבן בעת דער באַ־ האַנדלטער תקופה עקזיסטירט יידישע קהילות אין שטולווייסנבורג (1256), אייזנשטאַדט (1263), פרעשבורג (1291), טרענטשען (1300), עדענבורג־שאָפראָן (1324), האַימבורג (1342), מאַר־ כעג (1342), בודאַ (1349). די איינגעקלאַמערטע דאַטעס באַצייכענען די יאָרן, אין וועלכע די קהילות ווערן צום פריסטן דערמאָנט דורך די קוועלן. ווי סוויייזט אויס, האָט די גרעסטע קהילה דעמאָלט עק־ זיסטירט אין פרעשבורג, וואָרים אין אַ דאָקומענט פון י. 1335 באַגעגענען מיר אַ כאַראַקטעריסטישע באַמערקונג, אַז אין דערדאָזיקער שטאָט „לעבט אַ גרויסע צאָל יידן" ("magna copia iudaeorum").

ביז לעצט דער העלפט פון 13־טן י"ה זענען די אונגאַרישע יידן באַהאַנדלט געוואָרן, ווי פרייע עלעמענטן. אַ ראיה — די ידיעות פון יענער צייט, אַז זיי האָבן געמעגט אָן שום שטערונגען באַזיצן ערד־ שטחים און שקלאַפן און זיך באַשעפטיקן אין עפנטלעכע אַמטן. אין די

קאַפּיטל זיבעצען

די אַנטוויקלונג פון די יידישע ישובים אין מזרח־
אייראָפּע און זייער ווירטשאַפּטלעכער כאַראַקטער.
אונגאַרן, פוילן און רייסן.

(פון דעם צוזאַמענברוך פון דער כוזרישער ממשלה ביז
דער העלפט פון 14־טן י״ה).

§ 49 די ישובים אין אונגאַרן.

אין דער תקופה, וועלכע מיר באַהאַנדלען דאָ, אַנטשטייען די יידישע ישובים אין אונגאַרן אַ דאַנק דער איינוואַנדערונג, וואָס גייט פון צוויי זייטן: פון מזרח און פון מערב. די מזרחדיקע איינוואַנדערונגס־כוואַליע ברענגט אַריין אין לאַנד דערעיקרשט כוזרישיידישע עלעמענטן און איז עלטער, ווי די איינוואַנדערונג פון מערב, וואָס באַשטייט פון אַשכנזישע יידן.

די עלטסטע שפורן פון דער כוזרישיידישער אימיגראַציע קיין אונגאַרן לאָזן זיך אויפזוכן באַלד נאָכן חורבן פון דער כוזרישער מלוכה. אַרום י. 970 קומט אָן קיין אונגאַרן אַ כוזרישיידישער שבט, וועלכער פלעגט אין דער צייט פון דער כוזרישער ממשלה בילדן דעם אַוואַנגאַרד פון דער כוזרישער אַרמיע און וועלכן מען פלעגט דעריבער רופן „חלוצים״. דידאָזיקע „חלוצים״, וואָס זייער נאָמען איז נאָכדעם פאַרוואַנדלט געוואָרן אין „כאַליציער״, באַזעצן זיך אין צפון־אונגאַרן און פאַרשפרייטן זיך פון דאַנען אויך איבער אַנדערע טיילן פונם לאַנד. אַלס בולטע סימנים פון זייער פאַרשפרייטונג קאָנען באַטראַכט ווערן חוץ דעם אונגאַרישן שטח, וואָס האָט זיך אין משך פון לאַנגע יאָרהונדערטער געריפן „כאַליציע״, אויך אַ ריי זיבענבירגער אין אונגאַרישע דערפער מיט די כאַראַקטעריסטישע אָרטיקע נעמען, ווי

אַרײַנגעצויגן געוואָרן אין דעם עמאַנציפּאַציע־קאַמף, וועלכן די שטעט האָבן געפירט קעגן די שטאָטישע שררות — די פירשטן. אוּן וואָס גרעסער עס זענען געווען די נצחונות פּוּן די שטעט, אַלץ בלוטיקער האָבן דערפאַר געמוּזט צאָלן די יידן. אַזוי, אַ שטייגער, האָבן אין י. 1319 די ברעסלער שטאָט־לייט נישט געוואָרט ביז דער פירשט וועט אַרויסטרעטן מיט זיין אינטערוועניר לטובת די יידישע מלווים, בייּ וועלכע די שטאָט האָט זיך פאַרבאָרגט איבער דער מאַס, נייערט זיי האָבן די יידן אַרויסגעטריבן מיט געוואַלד פּוּן דער שטאָט אוּן צוגענומען די איבערגעבליבענע יידישע הייזער אוּן פאַרמעגנס. אמת, דער פירשט האָט דערפאַר צוגעצויגן די שטאָט־לייט צוּ פאַראַנטוואָרט־לעכקייט, אוּן די יידן האָבן זיך צוריק באַזעצט אין ברעסלע, אָבער דאָס איז בלוּיז געווען אַ דערווייטערונג פּוּן דער קאַטאַסטראָפע אויף אַ פּאָר צענדלינ יאָר. אין י. 1327 מאַכט נאָך די שטאָט ב ר י ג דעם ברעסלער ביישפּיל פּוּן י. 1319. אַרוּם די יאָרן 1348—1350 שפּרינגט טאַקע אַרויס די קאַטאַסטראָפע, אוּן עס צעפלאַקערן זיך „יידן־שרי־פות" אין אַ רײַ שלעזישע שטעט. אין ברעסלע אַליין זענען דעמאָלט אומגעקומען 61 יידישע משפחות פּוּן דער צאָל 66 משפחות, דאָס הייסט פּוּן דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג אין דער שטאָט. מיט אַ פאַרשפּעטיקונג פּוּן לערך 200 יאָר חזרט זיך איבער דערזעלבער פּראָצעס בעת דעם צווייטן קרייץ־צוג אין די ריין־געגנטן, וועו עס האָבן ענלעכע מאָטיוון גורם געווען דערצוּ, אַז די שטעט זאָלן זיך גלייכגילטיק צוקוקן צוּ די מאַסן־רדיפות אויף יידן אוּן זאָלן נישט זעלטן אַליין זיך באַטיילקן אין זיי.

י״ה, ווּאָרים מיר באַגעגענען אין די ברעסלֶער שטאָט־ביכער אַ פּאָזיציע „יידישע שטייערן״ (ceusus iudaici) שוין ביים סוף פון 13־טן י״ה. אין דערזעלבער צייט האָבן די ברעסלֶער שטאָט־לייט דורכגעפירט אויך אַ צווייטן פרינציפּ, וואָס איז געשטאַנען אין אַ סתירה מיט די יידישע פּריווילעגיעס. זיי האָבן, נעמלעך, דורכגעזעצט, אַז די יידן זענען מחויב זיך צו שטעלן פּאַר דעם שטאָטישן געריכט. דערמיט באַקומט דער שטאָט־ראַט אַ וויכטיקן כּלי־זיין אין האַנט אַריין, מיט וועלכן ער קאָן קלאַפן איבער דער קעשענע פון די יידישע באַנקירן, ביי וועלכע ער איז פאַרשולדיקט, ווי מיר האָבן דאָס שוין געזען, איבער די אויערן. מען קאָן זיך לייכט אויסמאָלן די לאַנג פון די יידישע מלווים, וויבאַלד זיי זענען געווען געצוואונגען אָנצוקלאָגן דעם שטאָט־ראַט — דעם בעל־חוב — פאַר אַ געריכט פון לאַווניקצס, וואָס זענען אויסגע־קליבן געוואָרן פון דעם אָנגעקלאָגטנס צד... ס׳פאַרשטייט זיך, אַז די געשיידערטע דערגריכונגען זענען נישט אָנגענומען לייכט און אַז די יידן האָבן זיך אַלץ פעסטער אָנגעשפּאַרט אָן זייערע פירשטעכע שוץ־האַרן, בכדי צו פאַראַלייזירן די שטרעבונגען פון די שטעט, וואָס האָבן איבער זיי געוואָלט ווערען די אַפּוטרופּסים. אין אַזאַ שטאָט, ווי ברעסלע, האָבן די יידן אַסך שווערער געקאָנט דורכזעצן זייערע תביעות, ווי אין די קליינע שטעטלעך. זיי פלעגן דעם פירשט, צו וועלכן ס׳האָבן באַלאַנגט די שטעטלעך, מהנה זיין מיט גרויסע הלוואות, ער זאָל זיי איבערגעבן די הכנסות פון די שטעטלעך אין אַרענדע. ווי מיר האָבן עס שוין אינם פריערדיקן פאַראַגראַף אויפגעוויזן, זענען טאַקע אין דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה צו די יידן איבערגעגאַנגען גענוואָרן אַריי שלעזישע שטעטלעך אַלס משפּנות און דאָס האָט די יידן געגעבן די מעגלעכקייט, צו ווערן די פאַרוואַלטערס פון די שטאָטישע פינאַנצן און צו האַלטן די שטאָט־ראַטן פון די פאַר־משפונטע ערטער אין צוים. דער אינטערעסן־קאָנפליקט צווישן די שטעט און די יידן איז אָבער דאַדורך געוואָרן אַלץ טיפער. „וויניק גוטס און רעכט געשעט דער שטאָט פון אַזעלכע לייט!״ (wennigk rat oder recht geschiet der Stat von solchen leuten!״ — אַזוי דריקט זיך אויס וועגן די יידן דער שטאָט־ראַט פון שוויידניץ אין אַ מאַניפעסט (געריפן „Handfeste״) פון י. 1328. דידאַזיקע ווערטער דאַרף מען באַטראַכטן אַלס אַן אויסדרוק פון דער אַלגעמיינער שטימונג, וואָס האָט געהערשט אין די שלעזישע שטאָט־פאַרוואַלטונגען לגבי די יידן אין דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה. דער באָדן איז געווען וואוּלקאַניזירט ביז גאָר. ווילנדיק, נישט־ווילנדיק, זענען די יידן

1500 מאַרק; דערפון האָט די שטאָט אין משך פון אָט דער צייט נישט געדעקט אפילו קיין דריטל פון קרן. די חובות פון דער שטאָט זענען כסדר געוואַקסן, זיי האָבן זיך פאַרצווייפאַכט און פאַרדרייפאַכט צוליב די צינזן און מיט דעם וואוקס פון די חובות איז אויך געוואַקסן די שנאה פון די שטאָט־לייט צו די יידישע מלווים.

48 § דער קאַמף פון די שטעט אַרום דעם יידישן רעגאַל און די „יידן־שריפות".

די „יידן־שריפות", וואָס קומען פאָר אין אַריי בעמישע, מערישע און שלעזישע שטעט אין דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה, און בפרט אין די מגיפה־יאָרן 1348 — 1350, שטייען אין אַן ענגן צוזאַמענהאַנג מיט דעם קאַמף, וועלכן דידאַזיקע שטעט האָבן געפירט אום פטור צו ווערן פון דער אפוטרופסות מצד די שרות, די שטאָט־הארן און צו באַקומען אין זייער רשות דעם יידישן הכנסה־קוואַל. זייער בולט אַנטפלעקט זיך דערדאַזיקער צוזאַמענהאַנג אויפן פאָן פון די שלעזישע פאַרהעלטענישן. אַזוי ווי די יידן זענען געווען אונטער־טאַנען פון די שלעזישע פירשטן, האָבן די שטעט אין פרינציפ זיי נישט געקאָנט נויטן אָפצוצאָלן די שטאָטישע שטייערן. וואָס מער עס איז אָבער אויסגעוואַקסן די שטאָטישע זעלבסטפאַרוואַלטונג, אַלץ דרייס־טער ווערט דער שטאָטישער פאַטריציאַט אין זיין שטרעבונג דורכצופּרעכן דעמדאַזיקן פרינציפ, וואָס איז געווען אַ פּועל־יוצא פון דער יידישער קאמער־קנעכטשאפט. בראש פון דער באַוועגונג שטעלט זיך די גרעסטע שלעזישע שטאָט ברעסלע. דער ברעסלער שטאָט־ראט נוצט אויס די אומגענויאיקייטן פון די פריווילעגיעס, וועלכע די פירשטן האָבן געגעבן די יידן, און ער פשטלט: די יידן זענען טאקע קאמער־קנעכט און באלאנגען צום פירשט, אָבער אין די פריווילעגיעס איז נישט פאראן קיין איסור ארויפצולייגן אויף זיי שטאָטישע שטייערן. מיט דערדאַזיקער אויסטייטשונג טרעט ארויס ברעסלע גאנץ אָפן אין אַ באַלערונג ווענן רעכט (געוויסן "tveistum"), וואָס דידאַזיקע שטאָט האָט געגעבן אין יאָר 1315 דעם שטעטל גלאָגאַוו אויף זיינעם אַן אָנפרעג. פון דערוועלבער תשובה דערוויסן מיר זיך גלייכצייטיק, אַז ברעסלע האָט דעמאָלט געזומען פון די יידן אַריי שטייערן און אָפּצאָלונגען, דהיינו, אַ פערסאָנאַל־שטייער, אַ גרונט־שטייער פון די יידישע הייזער און פלעצער, ווי אויך אָפּצאָלונגען אויף אויסצוהאַלטן די שטאָטישע שמירה. ס׳ווייזט אָבער אויס, אַז ברעסלע האָט צוגעצוויגן די יידן צו צאָלן שטאָטישע שטייערן נאָך אין דער צווייטער העלפט פון 13־טן

(25 §), וואָס האָט גאַראַנטירט אַזעלכע הלוואה־געשעפטן, האָט גע־
האַט אַ סמיכה אין דער לעבעדיקער פראַקטיק. אַזוי, אַ שטייגער, האָט
דער ערד־באַזיצער שציבאָר אין י. 1295 פאַרמשכונט ביים ייד
מערקלין פון מינסטערבערג אַ נחלה פאַר 66 מאַרק. די נחלה
איז דערנאָך אַריבער אין רשות פון דעם ייד, מחמת שציבאָר האָט די
הלוואה נישט געסילוקט. די הויפט בעלי־חובות פון די שלעזישע יידן
זענען געווען די פירשטן. אין י. 1285 פאַרמשכונט דער פירשט הינ־
ריך ביי די יידן 40 פערד אוף 30 שטיק בהמות. אין י. 1329 פאַר־
משכונט באָלעסלאַוו III פון ליגניץ די שטאָט היינאָוו ביי
די יידן. ביי די יידן זענען אויך אין פאַרשידענע יאָרן געווען פאַר־
משכונט די שטעט: יאַוועד (1330), גאָלדבערג (1320 אוף 1333),
לעווענבערג (1341) אוף שוויידניץ (1347). אַלס אילו־
סטראַציע פון דעם גרויסן מאַסשטאַב, אויף וועלכן די שלעזישע יידן
פלעגן פירן זייערע קרעדיט־עסקים מיט די פירשטן, קען דינען אַ
ידיעה פונם י. 1345, נעמלעך, אַז אַ יידישער באַנקיר האָט אַליין, אַן
שותפים, געגעבן דעם ליגניצער פירשט באָלעסלאַוו אַ הלוואה, וואָס
האָט באַטראָפן די אין יענע צייטן לעגענדאַרישע סומע פון 8000
מאַרק (לערך 150.000 דאָלאַר). פון אַ גרויסן פאַרנעם זענען אויך די
געלט־עסקים, וועלכע די יידן האָבן געהאַט מיט די שלעזישע שטעט.
זיי ציען זיך נאָך פון דער פריסטער התחלה פון שטאָטישן לעבן אוו
זענען פאַר אונז באַזונדערס אינטערעסאַנט, מחמת זיי ווייזן אונז קלאָר,
וואָס פאַר אַ וויכטיקער פאַקטאָר ס׳זענען געווען די יידישע קאַפיטאַלן
אין דער סאַמע פריסטער אַנטוויקלונגס־תקופה פון די שטעט. זייער לעבעדיק
אַנטפלעקט זיך דידאָזיקע זייט פון דער יידישער ווירטשאַפט אין די
עלטסטע ביכער פון דער שטאָט ברעסלע. די שטאָטישע אונטערנעמונ־
גען, וואָס האָבן זיך פון יאָר צו יאָר גענעמרט אין די יונגע שטעט,
האָבן אָפט אַריינגעשטייגט אין זייער גרויסע סומעס. דעריבער פלעגן
די שטאָט־פאַרוואַלטערס אין אַזעלכע פאַלן זיך וועגדן צו די יידן, אָדער
ווי מען האָט דעמאָלט גערופן „גיין צו די יידן". דער יידישער
באַנקיר האָט, ווילנדיק, נישט־ווילנדיק, געמוזט עפענען דער טייסטער.
אמת, מען האָט אים געצאָלט פראָצענטער אוו אָפטמאָל טאַקע גאָר
גרויסע, אָבער וואָס פאַר אַ ווערט האָט דאָס געהאַט, וועו ער האָט
זיך כסדר געמוזט רעכענען מיטן פאַקט, אַז פריער אָדער שפעטער
וועט אים א טייל פונם קאַפיטאַל פאַרפאַלן ווערן לעולם ועד. אָט,
אַ שטייגער, האָבן די יידן געגעבן דער שטאָט ברעסלע אין די יאָרן
1300 — 1334 פאַרשיידענע הלוואות, וואָס האָבן באַטראָפן אַן ערך

ביי די קוועלן פון דער צווייטער העלפט פון 13־טן און פון דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה. עס פאַרשווינדט יעטוועדער שפּור פון די יידישע ערד־באַזיצער און פויערים א די יידן באַווייזן זיך אויסשליסלעך אין דער ראָלע פון סוחרים און וואוכערניקעס. צוּ דעמ־ דאָזיקן איבערבּרוך האָט, אַפּנים, גורם געווען דער שנעלער אויפבלי פון די שלעזישע שטעט, וואָס קומט פאָר גראָד אין יענער צייט.

אויף דעם מ ס ח ר פון די שלעזישע יידן זאָגט עדות דער פאַקט, וואָס זיי האָבן זיך באַזעצט ביי די הויפט־וועגן, דורך וועלכע עס האָט זיך געצויגן דער האַנדל קיין מערן און בעמען. ווי ס׳ווייזט אויס, האָט זייער האַנדל אין 13־טן י״ה געמוזט זיין גאָר א גרויסער, וואָרים דער בּישאָף טאָמאַש פון ברעסלאָגט באַקלאָגט זיך אין א דאָקו־ מענט פון י. 1286, אַז די יידן, וואָס באַלאַנגען צוּ דעם שלעזישן פּירשט היינריך דעם IV־טן, געפינען זיך אין בעסערע באַדינגונגען אײדער די גלחים. זיי לעבן — שרייבט דער בישאָף — פּראַנק און פריי אין דער מדינה און פירן אָן שום שטערונגען זייערע מסחרים, בעת אײבער די גלחים הענגט תמיד א פחד... משמעות, זענען די תּרעומות פונם בישאָף געבליבן אָן א פעולה, וואָרים אין עטלעכע יאָר ארום באַווייזן זיך די פריווילעגיעס פון ב א ל ק א ן, דעם פירשט פון ש ו י י ד נ י ץ און פון ה י י נ ר י ך IV, דעם פירשט פון ג ל א ג ו, וואָס פאַרזיכערן די יידן פולע האַנדלס־פרייהייט און באַשטימען חוצ־ דעם זייער גינסטיקע פאָרשריפטן בנוגע זייערע הלוואות־געשעפטן. דאָ־ קומענטאַריש לאָזט זיך ארום דערדאָזיקער צייט דערווייזן א פאַרצווייג־ טער יידישער האַנדל מיט שטאָפן. די ערשטע באַגרענעצונגען פונם יידישן מסחר אויפן שלעזישן באָדן באַווייזן זיך ביים אָנהויב פון 14־טן י״ה, זיי באַלאַנגען אָבער נישט צום גרויסן מסחר, נייערט צום דעטיילירטן האַנדל. אַזוי, א שטייגער, וועלכע אונז איבערגעגעבן פון י. 1301, אַז די שטאָט ברעסלע האָט דעמאָלט פאַרוועלט די יידן צו האַנדלען לאחדים מיט שניט־סחורה.

יידישע ג ע ל ט־א פ פ ע ר א צ י ע ס זענען, ווי ס׳ווייזט אויס, געווען אין שלעזיע שוין זייער פרי פאַרצווייגט. נאָך אײדער די יידן האָבן באַקומען די שוין דערמאָנטע פריווילעגיעס, דערציילן אונז די קוועלן וועגן הלוואות, וואָס די נייּ־געגרינדעטע שטאָט ב א ל ע ס ל א ו (בונצלאו) האָט געמוסט ביי די יידן, בכדי אויפצובויען מויערן ארום דער שטאָט (1190). אין משך פון 13־טן י״ה באַווייזן זיך ידיעות וועגן יידישע הלוואות אויף א ו מ ב א ו ע ג ל ע כ ע ג י ט ע ר, וואָס באַווייזן אויך זיכער, אַז די באַשטימונג פון די שלעזישע פריווילעגיעס

(1295), פון ה י י נ ר י ך III פון גלאגאו (1299) און פון באלקא II (1328), וואס באזירן אויף דער באוואוסטער עסטרייכישער פריוויליגיע פון י. 1244 און וועלכן אן לגבי די יידן דעם פרינציפ פון קאמער־קנעכטשאפט.

אין דער אנטוויקלונג פונם יידישן ווירטשאפטס־לעבן אין שלעזיע, לאזן זיך אויסטיילן צוויי תקופות: איינע, וואס גרייכט לערך ביז דער העלפט פון 13־טן י״ה און די צווייטע, וואס נעמט ארום דאס לעצטע יאהרהונדערט פון דעם באהאנדלטן פעריאד (דהיינו, פון לערך 1250 ביז 1350). אין דער ערשטער תקופה באשעפטיקן זיך די שלעזישע יידן דערעיקרשט מיט לאנדווירטשאפט; דאקגען, דערשיינען זיי אין דער צווייטער אלס סוחרים און באנקירן.

לאמיר זיך אבער אפשטעלן ביי די קוועלן־ידיעות, וואס אילוסטרירן דידאזיקע אנטוויקלונג.

אין די קוועלן פון 12־טן און אנהויב 13־טן י״ה געפינען מיר בולטע באוויזן, אז די שלעזישע יידן האבן דעמאלט געצויגן זייער חיונה אלס ערד־באזיצער אדער פויערים. אזוי, א שטייגער, האט ארום י. 1150 דאס דארף ק ל י י ן ־ ט י נ י ע ץ באלאנגט צו יידן. אין י. 1200 געהערט דאס דארף ס א ק א ל נ י ק י צו די יידן כאסקל און יוסף. אין דעם אפמאך, וואס איז אין י. 1227 געשלאסן געווארן מיטן ברעסלער בישאף, באשטימט דער ש ל ע ז י ש ע ר פירשט היינריך I, אז די יידן ־ פויערים, וואס א ק ע ר ן אויף פירשטלעכע פעלדער אין דער געגנט פון ב י י ט ן, זענען מחויב צו צאלן לטובת דעם בישאף א ממשותדיקן מצשר פון יעדן סנאפ. וועגן די שלעזישע יידן פון יענער תקופה שרייבט דער גרינטלעכער פארשער פון זייער געשיכטע, מ. בראן: „זיי זענען געווען ערד־ארבעטער און במנוחה האבן זיי געארבעט אויף זייערע פעלדער. צי האבן די יידן פאר דעם אנפאל פון די מאנגאלן (1241) געטריבן אויך האנדלס־געשעפטן, איז שווער צו געבן אזא תשובה, וואס זאל זיך סומך זיין אויף קוועלן״. אזוי כאטש אויך אויף די פארהעלטענישן דער היסטאריקער ל. ע ל ס נ ע ר. די קוועלן פון 12־טן און 13־טן י״ה, ויאס דערמאנען יידישע ערד־באזיצער אין שלעזיע, באכעסטיקן נישט די סברה פון א טייל פארשער (א ר א נ י ו ס, ל א נ ד ס ב ע ר ג), אז דידאזיקע יידן זענען נישט געווען קיין זעלבשטענדיקע ערד־באזיצער, נייערט אז זיי האבן כלומרשט בלויז איינגעמאנט די הכנסות פון די פירשטלעכע ערד־שטחים.

דאס בילד ענדערט זיך אבער לגמרי, וועו מיר שטעלן זיך אפ

שטאָט־ראט האָט געהאט א ווירקונג אין לעבן. אַ דאנק דער געזעצלע־כער באשטימונג, אז יידן מעגן געבן היפאטעק־קרעדיט, האָבן זייערע געלט־געשעפטן מיט רייכע מאגנאטן – ערד־באזיצער באקומען א פעסטן יסוד. די אומבאוועגלעכע גיטער, וואָס זענען אריבער אין רשות פון א יידישן באנקיר צוליב די חובות, האָט דער לעצטער נישט געטאָרט פארקויפן אָן דער הספמה פון קעניג, אויב דאָס זענען נאָר געווען ירושה־גיטער. אזוי האָט באשטימט אין י. 1348 דאָס געזעץ, וואָס ווערט גערופן "Maiestas Carolina".

§ 47 דאָס ווירטשאפטס־לעבן פון די יידן אין שלעזיע.

שלעזיע באַלאַנגט אין דער באַהאַנדלטער צייט צו אַריי פירשטן פון דער פוילישער דינאַסטיע פיאסט. ערשט אינם י. 1327 באַמיט זיך דער קיסר זיגמונט דער לוקסנבורגער צו באַקומען די שלעזישע הויפט־שטאָט ברעסלע אונטער זיין מאַכט. דאָס גיט זיך אים אָבער איין נישט פריער, ווי אין י. 1335. מיט 20 יאָר שפעטער גייען אַריבער אין רשות פון די לוקסנבורגער אויך די אי־בערליקע שטעט און שטחים פון שלעזיע.

די פריסטע ידיעות וועגן די יידן אין שלעזיע זענען אונז אויפ־געהיט געוואָרן פון 12־טן י״ה. אין די שלעזישע שטעט הויבן זיך אָן די יידן צו באזעצן ביים סוף פונם דאָזיקן יאָרהונדערט. אזוי, א שטיי־גער, האָבן יידן געוואוינט אין ברעסלע שוין אין י. 1200. אין דעם שטעטל באָלעסלאוו באגעגענען מיר זיי נאָך פריער (אין י. 1190); אין ביטן באזעצן זיי זיך ארום י. 1227; אין שוויידניץ (1270), אין גלאָגאו (1280), אין טראָפּאו (1281), אין מינסטערבערג (1285), אין גלאַץ (1300). בעת דער ער־שטער העלפט פון 14־טן י״ה קומען נאָך צו קהילות אין ליגניץ, גאָלדבערג, היינאו, נאַמיסלאו, נימפטש, ברעג און ניי־מאַרק. די צאַרייכסטע קהילה איז געווען אין ברעסלע. לויט אַ שטייער־רשימה פון יאָר 1345 האָבן זיך דעמאָלט געפונען אין ברעסלע 53 יידישע באַלעבאַטישקייטן, ד. ה. ביי אַ 320 — 350 נפשות. דידאָזיקע צאָל ווערט באַשטעטיקט דורך אַ באַריכט פון י. 1350, לויט וועלכן עס זענען בעתן „שוואַרצן טויט" אומגעקומען אין ברעסלע 61 יידישע משפחות, און אַ וואָסערע פינף משפחות איז געלונגען צו אַנטלויפן.

די עפּנטלעך־רעכטלעכע לאַגע פון די שלעזישע יידן איז רעגו־לירט געוואָרן דורך אַ דיי פריוילעגיעס פון באָלקאָ דעם I־טן

קומען פון ווייטן מזרח און וואָס ציען מיט זייערע קאַראַוואַנעס אי־
בער דער שלעזישער גרענעץ ביי ראָזענבערג. דאָסזעלבע געפינען מיר
אויך לעבן פון דערזעלבער צייט אַ ידיעה אין אַ העברעישער קווע־
(„אור זרוע"), אַז קיין פּראָג קומען אָן יידישע סוחרים פון קאָנסטאַנ־
טינאָפּאָל און פון דעם לאַנד בולגאַר, וואָס ווערט אויך געזאָגט
„דאָס גריכישע כּנען". מען קאָן משער זיין, אַז די בעמישע יידן
האָבן אינם דאָזיקן אויסלענדישן האַנדל געהאַט אַ באַדייטנדיקן חלק.
יעדנפאַלס איז זייער כאַראַקטעריסטיש, וואָס זיי האָבן זיך משתדל גע־
ווען אין י. 1254, אַז דער קעניג אָטאָקאַר זאָל זיי אין דער שוין
דערמאָנטער פריווילעגיע פונם דאָזיקן יאָר פאַרגאַרַנטירן די פּוילסטע
האַנדלס־פרייהייט. שטיצנדיק זיך אויף דער פריווילעגיע, האָבן די יידן
נאָך אין דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה געטריבן האַנדלס־גע־
שעפטן. אַזוי, אַ שטייגער, ווערט אונז איבערגעגעבן אין אַ באַריכט פון
י. 1330, אַז די פראָנער יידן האָבן דעמאָלט געמסחרט מיט ווין, מעד
און ביר און אַז זיי האָבן דערפאר געצאָלט ספעציעלע אָפּצאָלונגען
לטובת דער שטאָט.

די קרעדיט־געשעפטן פון די בעמישע און מערישע יידן
ווערן בעלויכטן דורך די קוועלן ערשט פון דער העלפט פון 13־טן
י״ה. די אָפּטער שוין דערמאָנטע פריווילעגיע פון י. 1254 רעגולירט
אויספירלעך דידאָזיקע געשעפטן און באשטימט, אז די יידן מעגן אויס־
לייען געלט נישט בלויז אויף באוועגלעכע, נאָר אויך אויף אומבא־
וועגלעכע משפנות. די חויף פונם דערלויבטן צינז ווערט אין דער
פריווילעגיע נישט פעסטגעשטעלט, דערפאַר אָבער ווייסן מיר פונם
פראָגער שטאָטישן געזעץ, וואָס איז ארויס אין י. 1269, אַז די יידן
האָבן דעמאָלט געמעגט נעמען פון $10^{0}/_{0}$ ביז $14^{0}/_{0}$ און $18^{0}/_{0}$.
מיט קרעדיט באזאָרגן די יידן בעת דער באהאנדלטער תקופה דער־
עיקרשט די העכערע שיכטן פון דער באפעלקערונג. צווישן די בעלי־
הובות זייערע באגעגענען מיר דעם קעניג, מאגנאטן און רייכע קלויס־
טערס. פאר די רייכסטע און רירעווידיקסטע באנקירן האָבן דעמאָלט
געשמט די יידן אין ענגער. טיילמאָל באזאָרגן זיי מיט געלט אויך
די אויסלענדישע מאגנאטן (ווי, א שטייגער, אין י. 1341 דעם בורג־
גראף יאָאן פון נירנבערג). אין פּראָג האָבן די יידישע פראָצענטניקעס
אָפּפּערירט מיט פרעמד געלט, וואָס קריסטן פלעגן ביי זיי אייגלייגן,
צו מאכן דערמיט געשעפטן. אין י. 1328 האָט דער שטאָט־ראט פאר־
ווערט די קריסטן צו באטייליקן זיך אין די יידישע וואוכערי־גע־
שעפטן. עס איז אָבער א גרויסער ספק, צי די פּראָדענונג פון דעם

טעגדענק, ווי מיר האָבן דאָס, אַ שטייגער, פעסטגעשטעלט פאַר די יידישע ישובים אין מערב־אייראָפּע (חוץ שפּאַניע). דאָ ווייטער ברענגען מיר אַ בינטל כאַראַקטעריסטישע פרטים, וואָס באַגרינדן דידאָזיקע אויפפאַסונג.

פונקט ווי אין עסטרייך, באַגעגענען מיר אויך אין בעמען אוּן מערן די יידן אַלס אַרענדאַרן פון מלוכהשע שטייערן אוּן אָפּצוּגונגען אוּן בכלל אַלס אָנגעשטעלטע אין דער מלוכהשער פינאַנץ־פּאַראַוואַלטונג. וועגן דעם פריער שוין דערמאָנטן יעקב אַפּעלאַ ווערט אונז איבערגעבן, אַז ער איז געווען אין י. 1096 אוּן אויך אַ צייט שפּעטער אַ "vicedominus", ד. ה. אַ הויכער פינאַנץ־באַאַמטער פונם בעמישן הערצאָגט. אין י. 1273 באַקלאָגט זיך דער בישאָף פון אָלמיץ, אַז די יידן וועלן אין מערן אָנגעשטעלט „אַלס עפּנטלעכע באַאַמטע אוּן בפרט אַלס צאָלּ־אַרענדאַרן אוּן מינץ־פּאַרוואַלטער" („publica exercent (Judaei) officia, telonearü, monetarü fiunt") אין פּראָג באַגעגענען מיר יידן אַלס שטייער־אַרענדאַרן נאָך אין דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה. די קוואַליפיקאַציעס פאַר דידאָזיקע פאַראַנטוואָרטלעכע שטעלעס האָבן די יידן דערוואָרבן אַ דאַנק זייער אַלטער דערפאַרונג אין האַנדלס־אוּן געלט־וועקסל־געשעפטן. ווי מיר האָבן דערויף שוין אָנגעוויזן ביים אָנהויב פונם דאָזיקן קאַפּיטל, ווערן יידישע הענדלער דערמאָנט אין פּראָג שוין אין 10־טן י״ה. ענלעכע באַריכטן האָבן מיר אויך פונם 11־טן אוּן 12־טן י״ה. אין אַ דאָקומענט פונם י. 1057 ווערן די פּראָגער יידן כאַראַקטעריזירט אַלס געניטע וויין־ אוּן זאַלץ־סוחרים, אוּן אין אַ באַריכט פון י. 1090 ווערן זיי געשילדערט אַלס „הענדלער אוּן געלט־וועקסלער, וואָס האָבן די גרעסטע סכומים גאָלד אוּן זילבער אוּן וואָס זענען די רייכסטע צווישן די סוחרים פון אַלע אומות". צווישן די אַרטיקלען, מיט וועלכע די יידן האָבן דעמאָלט געהאַנדלט אין בעמען, ווערן אין באַריכט פון י. 1124 אויסדריקלעך דערמאָנט שקלאַפן. דער יידישע שקלאַפן־האַנדל האָט אין בעמען געבליט נאָך ביים סוף פון 12־טן י״ה. אַ ראיה — די באַריכטן פון די באַרימטע יידישע ריזענדער בנימין פון טודעלאַ אוּן ר׳ פּתחיה פון רעגענסבורג, וואָס דערמאָנען וועגן דעם שקלאַפן־האַנדל אין די סלאַווישע לענדער, אַז צוליב אים הייסן דידאָזיקע לענדער „כנען". אויך פון 13־טן אוּן פון דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה פעלן נישט קיין קוועלן־ידיעות וועגן דעם יידישן מסחר אין בעמען אוּן מערן. אין י. 1226 ווערן דערמאָנט יידישע סוחרים, וואָס

איז אוכז נישט באַוואוסט. אין דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה פלעגט דער קעניג איבערגעבן די נאָרמאַלע שטייערן פון זיינע יידישע־קאַמער־קנעכט אין אַרעמדע צו אַ רייכן יידישן בעַנקיר. אַזוי, אַ שטייגער, האָט זיי אין י. 1347 אַרײַנדירט דער פראָגער ייד טראָסטלין דער זון פון ר׳ פנחס „דעם גרויסן". די מיטלען, מיט וועלכע דער בעמישער שוץ־האַר האָט אָפערירט, בכדי אויסצופרעסן ביי זיינע קאַמער־קנעכט גרויסע גרויסע געלטער, וועלן אילוסטרירט דורך פאָלגנדיקע פאַקטן: אין י. 1124 האָט דער הערצאָג וולאַדיסלאַוו I אייגנצוצט אין תפיסה צוליב אַ בלוט אייגעם פון די גרעסטע חשובים ביי די בעמישע יידן, אַ געווישן יעקב אַפעלאַ. וועגן די יידן האָבן זיך משתדל געווען, מען זאָל באַפרייען דעם פאַראַרעסטירטן, האָבן זיי דאָס אויסגעפועלט ערשט דאַן, וועגן זיי האָבן באַצאָלט דעם הערצאָג די ממש אומגלויבלעכע סומע פון 3000 פונט זילבער און 100 פונט גאָלד. אין יאָר 1298, וועגן די בעמישע יידן האָט געדראָט באַפאַלן צו ווערן פון באַנדעס פאָגראָמשטשיקעס, אָנגעפירט פון דעם באַוואוסטן „יידן־שלעגער" רינדפלייש, האָט דער שוץ־האַר זייערער אויסגענוצט די געלעגנהייט און מ׳האָט אויסגעפרעסט פון די יידן „אָן אַ שיעור געלט" פאַר דער הבטחה, אַז ער וועט זיי באַשיצן („recepit ab Judaeis pecuniam infinitam" — שרייבט וועגן דעם דער כראָניסט פעטער פון ציטאַו). אין יאָר 1336, וועלן דער בעמישער קעניג יאָאַן דער לוקסענבורגער האָט זיך געוויטיקט אין געלט אויף צו פירן מלחמה מיט עסטרייך, האָט ער פון די פראָגער יידן אויסגעפרעסט 2000 מאַרק גאָלד און זילבער און האָט גלייכצייטיק געלאָזט אינוצצן אין תפיסה די יידן פון די איבעריקע שטעט, בכדי אַרויסצובאַקומען פון זיי וואָס גרעסערע סומעס. פון די געבראַכטע ביישפילן ווערט ענוג בולט, אַז די בעמישע שוץ־האַרן זענען געווען תלמידים פון די מערב־אייראָפעישע יידן־פאַטראָנען... זיי באַווייזן אָבער אויך, אַז די בעמישע און מערישע יידן זענען אין דער באַהאַנדלטער תקופה געווען זייער רייך.

פאַנאַנדערקייבנדיק זיך אין די אויפגעהיטע קוועלן־ידיעות, וואָס שילדערן אונז די ווירטשאַפטלעכע טעטיקייט פון די יידן אין בעמען און מערן (פאַרן משך צייט ביזן יאָר 1350), באַקומט מען אַ ווירטשאַפטס־בילד, וואָס איז אין די עיקר־פרטים זייער ענלעך צו דעם אונז שוין באַקאַנטן ווירטשאַפטס־בילד אין עסטרייך. מיר זעען די יידן כּמעט אויף אַלע ווירטשאַפטס־געביטן און עס לאָזט זיך ביז צום סוף פון דער באַהאַנדלטער תקופה נישט מערקן, אַז דאָס יידישע ווירטשאַפטס־לעבן זאָל דאָ האָבן באַקומען אַן אייגזייטיקע אַנטוויקלונגס־

1000 יידן, האָבן לויט דעמזעלבן באַריכט איבער 4000 יידן געמוזט פאַרלאָזן דאָס לאַנד. ביז לעצט דער העלפט פון 13־טן י״ה איז, ווי ס׳וויזט אויס, די יידישע באַפעלקערונג אין בעמען און מערן בכלל געווען זייער קליין אין צאָל. דערצו האָבן גורם געווען רדיפות און אויסוואַנדערונגען, וואָס זענען, לויט די באַריכטן פון מיטלאַלטערלעכע כראָניקעס, פאָרגעקומען אין די יאָרן 1090, 1098, 1161, 1163 און 1235. ערשט זינט דער העלפט פון 13־טן י״ה, און בפרט זינט דעם י. 1254, וועו דער קעניג אָטאָקאַר האָט דורך אַ פריווילעגיע פאַרגאַנטירט די יידן אַריי פרייהייטן (לויטן מוסטער פון דער באַרימטער עסטרייכישער פריווילעגיע פון י. 1244), לאָזט זיך מערקן אַ געוויסער אויפשוואונג אין דער אַנטוויקלונג פון די יידישע קיבוצים אויף די בעמיש־מערישע שטחים. אין משך פונם פאָלגנדיקן יאָרהונדערט ווערן דורך די קוועלן דערמאָנט נייע יידישע קיבוצים אין ברין (1268), אָלמיץ (1278), ניי־האוס (1294), דיי־טשבראָד (1310), און צווישן די יאָרן 1322—1348: אין צוויטאַו, קרעמזיער, ווישאוו, מיגלי׳ץ, בראָנאַו, עגער, זנאַים, קאָורים, ניי־פילזען, בודוויים, הראָדיש און איגלאַו.

די בעמיש־מעריש יידן בילדן, ווי אין מערב־אייראָפע, אַרע־גאַל פון דעם מאַכטהאָבער און ווערן אויסדריקלעך באַצייכנט אַלס „קאַמער־קנעכט״ אין דער דערמאָנטער פריווילעגיע פון י. 1254. ביז דעם אָנהויב פון 14־טן י״ה איז דער יידישער רעגאַל קאָנצענטרירט אויס־שליסלעך אין די הענט פונם מאַכטהאָבער. ערשט אין י. 1322 ווערט פאַרנאָטירט דער ערשטער פאַל, אַז דער קעניג טראָגט אַריבער גע־וויסע רעכט, וואָס זענען אַ פועל־יוצא פון דעם רעגאַל, אויף אַנדערע מאַכט־פאַקטאָרן. אַזוי באַקומט אינם דאָזיקן יאָר דער אָלמיצער בי־שאָף דאָס רעכט אויפצונעמען אין די שטעטלעך פון זיין דיעצעזיע יידן אַלס אייגנווואוינער און צו נעמען פון זיי שטייערן און אָפצאָלונגען. אין י 1334 באַקומט אַן ענלעך רעכט דער מאַגנאַט פעטער פון ראָזענבערג. אין י. 1341 גיט אַרויס דער קעניג אָזאַ רעכט דער שטאָט בודוויים, און אין י. 1348 — דעם קלויסטער אין בראָונאַו.

דער הכנסה־קוואַל, וועלכן עס שטעלן מיט זיך פאָר די יידן, שטראָמט אַריין אין דעם אוצר פונם „שוץ־האַר״ סיי אַלס נאָרמאַלע שטייערן און לייסטונגען און סיי אַלס אויסערגעווייניקע שטייערן און אויספרעסונגען. לויט אַ דאָקומענט פון דער צייט 1273/8 הייסן די נאָרמאַלע יידישע שטייערן און לייסטונגען: "Collecta„ (אָדער "Steure„) און "Servitus„. דער כאַראַקטער פון דער "Collecta„

קאַפּיטל וועבצן

דאָס ווירטשאַפטס־לעבן פון די יידן אין בעמען, מערן און שלעזיע.

(ביז דער העלפט פון 14־טן י״ה)

§ 46 די אַנטוויקלונג פונם יידישן ווירט־שאַפטס־לעבן אין בעמען און מערן.

וועגן בעמען און מערן איז שוין פון 10־טן י״ה באַוואוסט, אַז יידן פלעגן איבער דידאָזיקע מדינות מאכן נסיעות אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם דעמאָלט בליענדיקן יידישן גרויס־האנדל מיטן ווייטן אָריענט. א וויכטיקע סטאציע אויפן דאָזיקן האנדלס־וועג האָט מיט זיך פאָרגע־שטעלט די שטאָט פראָג, וועגן וועלכער ס׳דערמאָנט שוין דער באַ־וואוסטער יידישער רייזנדער איבראַהים איבן יעקב (965), אַז יידן פלעגן דאָרט אָנקומען פון ווייטן מזרח און פון ביזאַנץ, מיטפירנדיק מיט זיך כלערליי סחורות און ביזאַנטיניש מינצן, פאַר וועלכע זיי פלעגן ביי דער אָרטיקער באַפעלקערונג איינהאנדלען תבואה, צין, פעלן וכדומה. אַ חוץ פראָג באַגעגנט מען יידן ביז לערך דעם סוף פון 12־טן י״ה נאָך אין אייניקע ערטער אין מערן. אַזוי, אַ שטייגער, האָבן יידן שוין אין 11־טן י״ה געלעבט אין פראָסניץ, באָסקאָ־וויטץ און ניקאָלסבורג. וועגן דעם זאָגן אונז עדות אייניקע מצבות פון 11־טן י״ה, וואָס זענען אויסגעגראָבן געווארן אין דידאָ־זיקע מקומות. ווי עס גיט אונז איבער דער בעמישער כראָניסט הא י ע ק, זאָלן האָבן דעמאָלט געלעבט אין בעמען עטוואָס מער, ווי 5000 יידן, חוץ קינדער אונטער 2 יאָר. היות אָבער, ווי דער בעמי־שער פירשט האָט אויף זיין טעריטאָריע נישט געוואָלט האָבן מער, ווי

פֿאַרכאַפּט די מאַכט, אָבער זיי האָבן נישט געוואָלט מער אייניקייסן מיט די האַנטוועדקער, אוּן דעריבער האָבן זיי אויך אייננעשטימט אויפן „יידן־בראַנד", וועלן די האַנטוועדקער זענען אַרויס מיט דערדאָ־זיקער פּאָדערונג.

בכלל לאָזט זיך פעסטשטעלן, אַז צום וויניקסטן זענען פאָדגע־קומען „יידן־שריפות" אין צפון־אוּן מזרח־דייטשלאַנד, דערפאַר אָבער צום מערסטן אין מערב־אוּן דרום־דייטש־לאַנד. אוּן שטיין שטייט דאָס אין אַ צוזאַמענהאַנג מיט דעם פאַקט, וואָס די צעכן־אַרגאַניזאַציעס זענען דעמאָלט געווען אַסך יינגער אוּן שוואַכער אין צפון־ אוּן די מזרח־געגנטן פוּן דייטשלאַנד אוּן וואָס אַ דאַנק דעם, האָבן די פריצישע אָדער פּאַטריציש שטאָט־הארן געקאָנט אַסך לייכטער דערשטיקן די „סאָציאַלע רעוואָלוציע" פּונם פלעבייער־קלאַס. אַזוי, אַ שטייגער, ווערט אוּנז איבערגעגעבן, אַז אין מזרח־פראַנקען איז די אנטי־יידישע באוועגונג מיט כּוח דערשטיקט געוואָרן דורך דעם בורג־גראף פוּן נירנבערג. א דאַנק דעם זענען נישט פאָרגעקומען קיין „יידן־שריפות" אין אזעלכע גרויסע קהילות, ווי ראָטנבורג ביי דער טאוּבער אוּן ווירצבורג. פארשוינט איז אויך געבליבן די גרויסע קהילה אין רעגענסבורג, וואו דער פּאַטריצישער שטאָט־ראט האָט מיט דערפאָלג זיך אנטקעגנגעשטעלט דער העצע, וואָס איז געגאנגען פוּן די אוּנטערשטע שיכטן. ווייניק האָבן אויך געליטן פוּן דער בּא־וועגונג די קהילות אין עסטרייך. דער עסטרייכישער הערצאָג האָט אָרגאַניזירט אַ געהעריקע פאַרטיידיקונג פאַר זיינע יידישע קאַמער־קנעכט. אַ דאַנק דעם איז אָפּגעראַטעוועט געוואָרן די ווינער קהילה, וואָס איז, אגב, אין יענער צייט געווען די גרעסטע פוּן אַלע קהילות אויף די דייטשע טעריטאָריעס.

פּון עלזאַסישע ריטער אוּן גלחים. דער צוּזאַמענפאָר קאָמט פּאָר אין חודש יאַנוּאַר 1349. די האַנטוועקער־צענטער פון דער ייִדישער בעפעלקערונג אַ דאַנק דעם, וואָס זיי ווערן אויף דעם צוּזאַמענפאָר געשטיצט דורך די גלחים אוּן ריטער, וועלכע האָבן זיך מיט דער הילף פּון דער „ייִדן־שלאַכט" געוואָלט באַפרייען פּון די ייִדישע תביעות. די ייִדן ווערן דערקלערט אלס „פייגל־פריי" אוּן באַלד דערויף צעפלאַקערט זיך די „ייִדן־שריפה" אין גאַנץ עלזאַס.

דאָסזעלבע קומט אויך פאָר אין באַזעל: אויידער עס איז דאָ געקומען צוּ דער „ייִדן־שריפה", אָדער ווי מען האָט דאָס דעמאָלט גערופן צום „ייִדן־בראַנד", האָבן די האַנטוועקער־צענטער אַרגאַניזירט אַ פראָצעסיע מיט פענער, וואָס האָט זיך אַלאָ געטון אויפן פּלאַץ פאַרן ראָטהויז. זי האָט אַרויפגעשיקט דעלעגאַטן צוּ די פאַטריציישע שטאָט־האַרן אוּן געגעבן אָנצוהערן, אַז דאָס „פאָלק" פאַרלאַנגט דעם „ייִדן־בראַנד".

פּונקט אַזאַ פּראָצעסיע קומט אויך פאָר אין פריידוּרג אוּן בריסגאַוּ: דער פאַטריצישער שטאָט־ראַט פילט זיך נישט בכוח אָפּצושטעלן דעם שטורעם פון די צענטן אוּן ער פּרוּאווט צוּ ראַטעווען, וואָס לאָזט זיך נאָך אָפּראַטעווען. ער גייט אין אויפן „ייִדן־בראַנד" בתוּאי, אַז די וועקסלען, וואָס געבינען זיך אין די ייִדישע לאָמבאַרדן, וויִ אויך די משפנות, וועלן נישט צוּגעריבט ווערן, נייערט זיי וועלן איבערגעגעבן ווערן דעם מאַגיסטראַט. דערפאַר זאָגן צוּ די שטאָט־האַרן אַן אַנטשפּרעכנדיקע רעדוקציע פון די ייִדישע תביעות.

ווי אַן אָרגאַניזירטער אויפּרוּיז פון די האַנטוועקער־צענטער קעגן די פאַטריציער אוּן „זייערע ייִדן", זענען אויך אויס די געשעענישן אין מאַינץ, קעלן אוּן בכלל אין דער ריין־געגנט. אין מאינץ אוּן קעלן פרוּאווט דער פאַטריציאַט צוּ פאַרטיידיקן די ייִדן, אָבער די כוואַליע פארגיסט אים אינגאַנצן אוּן ער מוּז נאָכגעבן. אין די שטעט־לעך ביים אויבער־ריין פועלן אויס די האַנטוועקער־צענטן ביי די פאַטריציער, אַז די פאַרמעגנס, וואָס וועלן איבערבלייבן נאָך דעם „ייִדן־בראַנד, זאָלן צענטיילט ווערן צווישן ביידע צדדים אוּן אַז די ייִדישע געלט־תביעות זאָלן אינגאַנצן סקאַסירט ווערן.

אין נירנבערג איז אוממיטלבאַר פאַר דעם „ייִדן־בראַנד" פאָר־געקומען אַן איבערקערעניש אינם שטאָטישן רעזשים. די פאַטריציער זענען דאָ מיט געוואַלד אַראָפּגעוואָרפן געוואָרן דורך די האַנטוועקער פון די שטאָטישע בענקלעך. וואָס אמת, האָבן די פאַטריציער באַלד דערויף באַקומען אַ באַוואָסנטע הילף פון קיסר אוּן זיי האָבן צוריק

רעגירנדיקן פֿאטריציאט א רייכער הכנסה־קוואל, פון דער צווייטער זייט, ווידער, האָבן זיי מיט זיך פֿאַרגעשטעלט א כּלי־זיין אָפּצושוואכן עקאָנאָמיש די פּלעבייאישע עלעמענטן און אויף צו האלטן זיי אין א פּאָליטישער פּארשקלאפונג ביי די פּאטריציער.

ד) מיט דער אנטוויקלונג פון די צעכן, אין וועלכע ס׳ארגאניזירן זיך די פּלעבייאישע שיכטן, ווערן די לעצטע אלץ דרייסטער אין זייערע אויסטרעטונגען קעגן דעם רעגירנדיקן פּאטריציאט און זיי פארלאנגען אנטשפרעכנדיקע פּאָרשטייערשאפטן אין די שטאָטישע מאכט־אָרגאנען.

אריבערגייענדיק פון די אויבנאָנגעגעבענע אלגעמיינע באמערקונגען צו די פאסירונגען בעת די מוראדיקע יאָרן פונם „שווארצן טויט", שיילן מיר אויס פון דעם גרויסן מאַטעריאל, וואָס באַלאַנגט צו יענער צייט, פאָלגנדיקע כאראקטעריסטישע פרטים:

אין די כראָניקעס פון יענער צייט געפינען מיר נישט זעלטן אָפּנהאַרציקע אָפּשאַצונגען, אַז מען האָט דעמאָלט די יידן מאַסנווייז געבראַנט אויף שייטערהויפנס נישט אַזוי צוליב די ברוינעמס, וועלכע זיי האָבן כלומרשט פאַרסמט, ווי צוליב די גרויסע פאַרמעגנס, וואָס זענען געווען אָנגעזאַמלט אין יידישע הענט (Judaeo rum cupiosissimas — אַזוי ווערט די סיבה אָנגערופן אין אייניער אַ מיטלאַלטערלעכער כראָניק). אַלזוי: דער קעגנזאַץ צווישן אָרעם און „רייך"! דאָס איז אָבער נאָך נישט דער גאַנצער אמת פון די טרויעריקע געשעענישן. צו דעם אָנגעמערקטן קעגנזאַץ קומט נאָך צו דער סאָציאַלער קאַמף צווישן די פּלעבייער און פאַטריציער, אַ קאַמף, וואָס אין אים זענען אויף אַ טראַגישן אופן אַרייַנגעצויגן געוואָרן אויך די יידן.

אין שטראַסבורג זענען דער פאַקטאָר, פון וועלכן ס׳גייט אַרויס דער לאָזונג, אַז מען זאָל די יידן אויסראָטן, די האַנטוועркער־צעכן. זיי וועגדן זיך תחילת מיט דערדאָזיקער פאָדערונג צום שטאָט־ראַט, און לייגן אים פאָר, אַז ער זאָל דערויף מיט גוטן מסכים זיין. אין שטאָט־ראַט, וואו עס זיצט אַ מערהייט פונם פאַטריציאַט, איז מען אָבער קעגן דעם. לטובת די יידן האַלטן רעדעס סיי דער בירגער־מייסטער קאָנראַד פון ווינטערטור, סיי דער ריכטער שטורם, סיי דער רייכער האַנטווערקער שוואַרבער. די צעכן לאָזן אָבער נישט אָפּ פון זייער פאָדערונג און מען גייט איין סוף־כּל־סוף אויף אַ קאַמפּראָמיס, אַז וועגן דער פרעגע זאָל אַנטשייַדן אַ ספּעציעלער צוזאַמענפאָר פון עלזאַסישע שטאָט־פאַרטרעטער מיט פאַרטרעטער

איז אויך נוגע די פאַראַמען, מיט וועלכע עס האָט אין די יאָרן 1336 -- 1338 אָנגעפירט דער „קעניג פון די ארמלעדער", א שענקער מיט נאָמען צימבערלין און וואָס האָבן זיך אַריבערגעטראָגן פון עלזאס קיין ביירן, עסטרייך און בעמען.

צום בולטסטן אנטפלעקט זיך דער סאָציאל־ווירטשאפטלעכער קעגנזאַץ בעת דעם „שווארצן טויט" אין די יאָרן 1348—1350. דאָס, וואָס עס קומט דעמאָלט פאָר, איז שוין טאקע א סאָציאלע רעוואָלוציע! בכדי ריכטיק צו פארשטיין די געשעענישן פון יענער טראגישער צייט, מוז מען האָבן אין אויג פאָלגנדיקע מאָמענטן:

א) אין א גרויסער צאָל דייטשע שטעט האָט דעמאָלט דאָס פאקטיש רעכט אויף צו עקספלאָאטירן דעם יידישן רעגאל באלאנגט נישט מער צו די שרות, נייערט צו דער שטאָטישער מאכט, צו די שטאָט־ראטן און מאגיסטראטן.

ב) אין די מאגיסטראטן און שטאָט־ראטן האָבן ווידער פארנומען דעם אויבנאָן די פאטריציישע עלעמענטן, דהיינו, רייכע סוחרים און פארמעגלעכע האנטווערקער.

ג) בכדי צו האלטן אין צוים די פלעבייאישע עלעמענטן, די אָרעמע האנטווערקער, קרעמער, געזעלן און אינגעוואַנדערטע פויערים, כלעגט זיך דער פאטריציאט באנוצן מיט דעם יידן־רעגאל, וויי מיט א כלי־זיין פון אונטערדריקונג. מיט דער הילף פון די אונז שוין באַוואוסטע „יידן־שטעטיקייטן" פלעגט ער צווינגען די יידן, זיי זאָלן נעמען אויף זיך די פונקציע, וועלכע עס דערפילן ביים היינטיקן טאָג שטאָטישע לייַ־קאסעס, לָאמבארדן. דידאָזיקע לייַ־קאסעס, וואָס האָבן געארבעט כלפי־חוץ אונטער יידישע פירמעס, פלעגט ער באזאָרגן אין א נויט־פאל מיט געלט, פאר וועלכן ער האָט זיך געלאָזט צאָלן היפשע פּראָצענטן. נישט צו פארגעסן איז דערביי דער פאקט, וואָס די שטעט (־היינו, דער רעגירנדיקער פאַטריציאט) פלעגן אין אָפמאכן מיט די יידן וועגן פארבלייבן אונטערן שטאָטישן שוץ ארויפלייגן אויף זיי א מוז אויסצובאָרגן געלט יעדן אייגעם, וואָס קומט אָן צו זיי מכוח א הלוואה. כאראקטעריסטיש איז אויך דער פאקט, וואָס די יידן האָבן לויט דיזעלבע אָפמאכן — „שטעטיקייטן" געמוזט אָפצאָלן לטובת די שטעט א געווישן פּראָצענט פון יעדן הלוואה־געשעפט, וואָס זיי האָבן געמאכט אין זייערע לָאמבארדן. די כוונות פון אזא יידן־פאָליטיק זענען קלָארע: די פאטריציער זענען מיט איר אויסן געווען סיי א וווירטשאפטלעכן און סיי אַ סאָציאל־פאָליטישן נוצן פאר זיך. פון איין זייט זענען די לָאמבארדן אונטער די יידישע פירמעס געווען פאר דעם

נאַנדער דער עמאַנציפּאַציע־קאַמף זיינער, וואָס האָט צווישן אַנדערע לאָזונגען אויך פאַרמאָגט דעם לאָזונג וועגן ארויסרייסן דעם יידישן הכנסה־קוואַל פון דעם שרהס הענט. און אָט זעען מיר, ווי די יידן באצאָלן אין י. 1146, וועלן דער פּאַטריציאַט האָט זיך שוין דערפילט אַ סך פעסטער און דרייסטער, ווי מיט 50 יאָר צוריק, די קאָסטן פונם דאָזיקן עמאַנציפּאַציע־פּראָצעס. דער פאַטריציאט שיצט זיי נישט מער, ער קוקט זיך צו גלייכגילטיק צו די הריגות און בארויבונגען, און אַמאָל העלפט ער אַפילו צו די פּאָגראָמשטשיקעס. וואָס ווייניקער האָב און גוטס עס וועט בלייבן ביי די יידן, — קלערט דער פאַטריציאט — אלץ ווייניקער וועט דער שרה זיין פאראינטערעסירט אין דעם יידישן רעגאל; וואָס טייערער עס וועט דעם שרה אָנקומען דער שוץ פון „זיינע יידן", אַלץ לייכטער וועט ווערן פאר די פאטריציער צו שלייסן מיט אים אַן אָפמאַך וועגן אויסקויפן פון אים דעם יידישן רעגאל אָדער ארויסקריגן דעם רעגאל אלס משכון פאר אַן אנטשפרעכנדיקער הלוואה...

אין אַ נייער פאזע טרעטן אריין די רדיפות אויף יידן זינט לעצט דער ציוויליזיר הצלפט פונם 13־טן י״ה. אין מערב־און מיטל־דייטשלאנד האָט דאָס יידישע ווירטשאפטס־לעבן דעמאָלט געהאט אַנדערע גענומען די פריער שוין באריכות כאראקטעריזירטע וועגדונג, וואָס האָט גורם געווען דערצו, אז דער יידישער זאָל ווערן אַ סינאָנים פון אַ וואוי־כערער, דערביי האָט דער יידישער קרעדיט אלץ מער אָנגענומען דעם כאראקטער פון אַ קאָנסום־קרעדיט, מיט וועלכן עס פלעגן זיך אַלץ עפטער באנוצן די נידעריקע שיכטן פון דער באפעלקערונג, ווי קרעמער, האנטווערקער, פויערים און צומאָל אויך פארָאָרעמטע ריטער. עס פארטיפט זיך אַלץ מער דער תהום צווישן דעם בעל־חוב און דעם ייד — דעם מלווה, צווישן אָרעם און „רייך" (מיר באצירן דאָס וואָרט „רייך" מיט געגנזפיסלעך, מחמת עס איז אונז פון די פריער, דיקע אויספירן שוין באוואוסט, אז די יידישע עשירות איז געווען סיי־וב א שיינבארע, וואָרים די יידן פלעגן טרייבן זייערע קרעדיט־געשעפטן געווייניגלעך מיט דער הילף פון קריסטלעכע קאפיטאלן, וואָס זענען ביי זיי איינגעלייגט געוואָרן אויף צינזן). דערדאָזיקער קעגנזאץ קומט שוין זייער בולט צום אויסדרוק בעת די רדיפות אויף יידן ביים סוף פון 13־טן י״ה און בפרט בעת די מוראדיקע שחיטות, וואָס זענען אין י. 1298 אָרגאַניזירט געוואָרן דורך דעם טרויעריק־בארימטן פאָגראָם־העלד רינדפלייש און וואָס האָבן געמאכט א תל פון לערך 140 קהילות אין פראנקען, ביירן און עסטרייך. דאָסזעלבע

מיר באנוצן זיך מיטן כראָנאָלאָגישן סדר אוּן שטעלן זיך אָפּ קודם־כּל ביי די מאסן־רדיפות בעת די צרשטע צוויי קרייץ־צוגן, אין די יאָרן 1096 אוּן 1146. דער ווירטשאפטלעכער מאָמענט שפּילט בעת דידאָזיקע רדיפות אַ גאנץ קלייניע ראָלע. די דייטשע יידן וועלן מאָלט בארויבט אוּן אויסגעפּלינדערט סיי־ווי פּוּן קרייץ־ציגלער, וואָס קומען אָן פּוּן דער פּרעמד (דערעיקרשט פּוּן פראנקרייך) אוּן וואָס זענען מיט די דייטשע יידן נישט געשטאנען אין קיין שום ווירטשאפט־לעכן פּארקער. בכלל האָבן מיר דאָ צוּ טוּן מיט א סיטואציע, ווי בעת א מלחמה, וועלן דאָס בארויבן אוּן באפאָלן דעם שוואכן געהער צוּ די געווינלעכע דערשיינונגען. אלס א מין סאָציאלע באוועגונג קענן די יידן קאָנען די דעמאָלטיקע גזילות אוּן הריגות לגמרי נישט אויפגע־פאסט ווערן. פּונם סאָציאל־ווירטשאפטלעכן שטאנדפּונקט איז בעת די־דאָזיקע געשעענישן בלויז די פּאָלגנדיקע דערשיינונג א וויכטיקע אוּן אינטערעסאנטע: בעת די רדיפות אויף יידן אין יאָר 1096 זענען מיר אין א סך שטעט פּוּן דער ריין־געגנט, ווי די פּאטריציער, דהיינו, די רייכע סוחרים פּוּן די שטעט פּארטיידיקן די יידן, ווי זיי גיבן זיי שוץ אוּן באהאלטן זייערע פּארמעגנס, עס זאָל זיי נישט צונעמען דער ראבינדיקער המון. דאַקענן לאָזט זיך מיט 50 יאָר שפּעטער, דהיינו, בעת דעם קרייץ־צוג פּונם י. 1146, מערקן, אז די פּאטריציער זענען געשטימט קענן די יידן אוּן זיי איילן זיך נישט אָפּצוראטעווען יידישע לעבנס אוּן פּארמעגנס. וואָס אזוינס האָט געקאָנט גורם זיין צוּ דער־דאָזיקער ענדערונג פּוּן די שטימונגען ביי די פּארמעגלעכע שטאָט־מענטשן? לויט אלע סימנים האָבן מיר דאָ צוּ טוּן מיט א דערשיינונג, וואָס שטייט אין אן ענגן צוזאמענהאנג מיט דעם קאמף ארוּם דעם יידישן רעגאל. בעת דעם ערשטן קרייץ־צוג (1096) זענען די פּאטרי־ציער געווען נאָך צוּ שוואך ארויסצורייסן פּוּן די שטאָטישע הארן, פּוּן די ערצבישאָפן, גראפן אוּן בארָאנען, דאָס רעכט אויף צוּ עקס־פלאָאטירן די יידן. צוּ זיי, צוּ דידאָזיקע הארן, האָט דער קעניג אין יענער צייט איבערגעגעבן די הכנסה פּוּן די יידן. די פּאטריציער האָבן מורא פּאר דעם גרימצאָרן פּוּן שררה אוּן האָבן נישט געוואָלט ריזיקירן, אז ער זאָל זיי פּארן שאָדן, וועלכן ער האָט געליטן צוליב דער „יידן־שלאכט", צוציען צוּ פּאראנטוואָרטונג אוּן באשטראָפן מיט הויכע געלט־שטראָפן. האנדלען זיי טאקע אינם אינטערעס פּונם שטאָט־טישן שררה. וואָס ווייטער אָבער, אלץ שטארקער ווערט די אָפּאָזיציע מצד דעם פּאטריציאט קעגן דעם שטאָטהאר, אלץ פּעסטער קאָנסאָלי־דירט זיך זיין אָרגאָניזאַציע (גילדעס!), אַלץ דרייסטער וויקלט זיך פּאַ־

אָנגענומען געוואָרן אַ באשלוס, וואָס פארווערט צו פארכאפן קהלשע כיבודים מיט אויסערלעכער הילף.

§ 45 די מאסן־רדיפות אויף יידן אין דייטש־לאנד און זייער סאָציאל־ווירטשאפטלעכער הינטערגרונט.

האָבנדיק זיך באקענט מיט די ווירטשאפטלעכע פאָרמען, וועלכע דאָס יידישע לעבן האָט אָנגענומען אין דייטשלאנד זינט די קרייץ־צוגן ביז דער העלפט פון 14־טן י״ה און וויסנדיק אויך, וואָס פאר א פאקטאָרן עס האָבן געווירקט אויף דעם פאַרנעם און ריכטונג פון דער יידישער ווירטשאפט, ווילן מיר איצט אנאליזירן די סיבות, וואָס האָבן גורם געווען צו די מוראדיקע רדיפות, וועלכע די דייטשע יידן האָבן געהאט אויסצושטיין בעת דער באהאנדלטער תקופה. דער ערש־טער געלערנטער, וואָס האָט געפראווט צו באגרינדן דעם סאָציאל־ווירטשאפטלעכן כאראקטער פון דידאָזיקע רדיפות, איז געווען דער דייטשער נאציאָנאל־עקאָנאָם ווילהעלם ראָשער. אין אַ ספע־ציעלער אָפהאנדלונג, וואָס איז געווידמעט די יידן אין מיטלאלטער און וואָס האָט אלס כאראקטעריסטישן אויסגאנגס־פונקט „די אלגעמיינע האנדלס־פאָליטיק״ פונם מיטלאלטער, פאָרמולירט ראָשער דעם צוזאמענ־האנג צווישן די רדיפות אויף די יידן אין דער אלגעמיינער ווירט־שאפטלעכער סיטואציע אויפן פאָלגנדיקן אופן: „א סך רדיפות אויף די יידן אין די שפעטערדיקע צייטן פון מיטלאלטער, בעת וועלכע עס איז געגאנגען דערהויפט וועגן פארניכטן זייערע וועקסלען, דארפן אויפ־געפאַסט ווערן אלס קרעדיט־קרייזן פון א זייער בארבארישן מין, אלס מיטלאלטערלעכע פאָרם פון דערזעלביקער דערשיינונג, וועלכע מען באצייכנט ביים הייַנטיקן טאָג אלס סאָציאלע רעוואָלוציע״. דידאָ־זיקע אויפפאסונג איז אין איר אלגעמיינער פאָרמולירונג א ריכטיקע. פונדעסטוועגן קאָן זי אונז ביים הייַנטיקן צושטאנד פון דער קוועלן־אויספאָרשונג נישט מער באפרידיקן: זי שעפט נישט אויס דעם גאנצן קאָמפלעקס פון די צוזאמענהאנגען און לייגט דעם טראָפ אויף דעם קעגנזאץ צווישן בעל־חוב און מלווה, צווישן פאופעריזם און קא־פיטאליזם, בעת ביי די רדיפות האָט אין נישט קיין קלענערער מאָס מיטגעווירקט דער קאמף ארום דעם יידישן רעגאל און דער אי־בערגאנג פונם רעכט אויף צו עקספלאָאטירן די יידן פון איין מאכט־פאקטאָר צו א צווייטן. אין אונזערע וויטערע אויספירן וועלן מיר דאָס געוויזן באווייזן.

אויף דערדאָזיקער השערה פירט אונז ארויף די אינפאָרמאציע וועגן דער דאָפּלטער שטייער־טעכניק, לויט וועלכער מען האָט אין די דייטשע קהילות איינגעשאצט די צאָלער: ענטוועדער אויפן סמך פון שטייער־דעקלאראציעס, וועלכע די צאָלער אליין האָבן אויסגעשטעלט — אָדער אויפן גרונט פון שאצונגען, וואָס זענען געמאכט געוואָרן דורך די קהילה־פאָרשטייערשאפטן. פאר דעם ערשטן סיסטעם האָבן, ווארשיינלעך, געקענט די ווייניקער באמיטלטע שיכטן, בעת דעם צווייטן סיסטעם האָבן פאַרטיידיקט די גבירים. אַ בולטן באוויז, אז עס האָבן זיך ארום דער שטייער־פראגע אנטוויקלט שארפע קאָנפליקטן אין די יידיש־דייטשע ישובים, פארמאָגן מיר פון דעם שוין דערמאָנטן יאָר 1220. פונם דאָזיקן יאָר איז אונז, נעמלעך, פארבליבן אַ תקנה, וואָס איז אָנגענומען געוואָרן דורך דער אספת־רבנים אין מאַינץ קעגן די יידן־גבירים, וועלכע האָבן באציונגען מיט די שררות און נוצן אויס די פּראָטעקציע פון די שוץ־האַרן, כדי זיך צו באפרייען פון די שטייערן. דאַדורך ווערט געשאפן, — לייענען מיר אין דער תקנה, — אַ שטארקער שטייער־דרוק אויף די ווייניקער באמיטלטע שיכטן, מחמת זיי מוזן טראָגן אויף זיך די גאנצע שטייער־משא. די תקנה טאדלט שארף די האנדלונג פון די „הויף־יידן" און באַטאָנט, אז אלע, אָן שום אויסנאם, זענען מחויב צו נעמען אויף זיך די לאסט פון די שטייערן.

פאראן נאָך אַ ווייטערע פלאָך פון סאָציאלע און ווירטשאפטלעכע קאָנפליקטן, וואָס ווערט אונז אנטפלעקט דורך די תקנות פון דער מאַינצער אספת־רבנים. די קהילה־פאָרשטייערשאפטן זענען געווען אין דייטשלאנד (פונקט ווי אין אנדערע לענדער) געקליבענע, און היות ווי די ראשי־הקהל האָבן געהאַט וויכטיקע שטייער־קאָמפּעטענצן, ווי אַ שטייגער, האָס רעכט אינצושאצן, וויפל יעדער קהילה־מיטגליד דארף אײַנצאָלן „סכומים" און „מס", איז פארשטענדלעך, אז די גבירים האָבן גצשטרעבט צו אָקופירן די קהילה־פאָרשטייערשאפטן און צו שאפן אַ מין „פאטריציער־רעזשים" אין די גמינסן. עס ווייזט אָבער אויס, אז די מיטלע שיכטן, די „פלעבייער" צווישן די דייטשע יידן, האָבן נישט זעלטן ביי די וואלן דערגרייכט נצחונות און נישט דערלאָזט די „פאטריציער" צו די כאר זיי אזוי וויכטיקע כיבודים. פלעגט אָבער טרעפן, אז די „פאטריציער" האָבן אין אזעלכע פאלן געפונן צו הילף די שררות, מיט וועלכע זיי זענען געשטאנען אין געשעפטלעכע פאר־בינדונגען, און דער סוף איז געווען, אז זיי פלעגן מיט דער פרעמ־דער הילף זיך אָנווארפן אלס קהילה־פאָרשטייער. וועגן אזעלכע מיסברויכן איז טאקע געקומען צו רייד אויף דער מאַינצער אספת־רבנים און ס׳איז

זעלטן אריינקומען אין די ווירטשאפטלעכע און סאציאלע באציונגען אונ קעגנזאצן, וואס האבן געהערשט צווישן די יידן גופא. בלויז ווי דורך א צופאל שווימט וואו נישט וואו ארויס א ידיעה פון דער באהאנדלטער תקופה, וואס ווארפט א ביסל ליכט אויף דעמדאזיקן טונקלן פונקט אין דער יידישער סאציאלער און ווירטשאפטס־געשיכטע; אזא מין ידיעה דארף, נאטירלעך, באהאנדלט ווערן מיט א באזונדערער אויפמערקזאמקייט. איינע פון דעם מין ידיעות איז אונז פארבליבן פון י. 1220, און ווי א זעלטענע דערגאנצונג צו איר קומען איניקע ש"ות פון ר' מנחם פון מערזעבורג אויס דער ערשטער העלפט פון 14־טן י"ה, וואס ווערן ציטירט אין די ש"ות פון מהר"י ווייל (פון 15־טן י"ה). ר' מנחם פון מערזעבורג גיט אונז איבער וויכטיקע פרטים ווענן דער יידישער אויטאנאמיע אין דייטשלאנד און ווענן די פינאנצי־יעלע אויפגאבן אירע. מיר דערוויסן זיך, אז די קהילה־פארשטייער־שאפטן האבן געהאט די אויפגאבע צו זארגן, אז עס זאלן צונויפגע־קליבן ווערן סיי די סכומים, וואס זענען געווען נויטיק פאר דער אויסהאלטונג פון די קהילה־אנשטאלטן, סיי די געלטער („מס"), וועלכע מען האט געדארפט צאלן די שוץ־הארן. צוליב דעם האבן די פאר־שטייערשאפטן געהאט דאס רעכט צו באשטייערן יעדן איינעם, וואס האט באלאנגט צו דער קהילה, מיט אנטשפרעכנדיקע שטייערן. אין צוזאמענהאנג מיט די פינאנציעלע אויפגאבן פון דער קהילה איז אויך געשטאנען די פארארדענונג, אז באזעצן זיך אין א קהילה אדער זיך אריסציען פון איר האט מען געמעגט נאר מיט דעם הסכם פון דער קהילה־פארשטייערשאפט. די רעגולערע קהילה־שטייערן, וואס זענען גע־גאנגען אויף אויסצוהאלטן קהלשע אינכטיטוציעס (מען פלעגט אזעלכע שטייערן רופן „סכום"), האט מען איינגעטיילט ענטוועדער לויט די דעקלאראציעס פון די צאלער, ווייל אייגער האט זיך אליין געשטעלט,— אדער די ראשי־הקהל האבן אליין געקאנט באשטימען, ווייל יעדער דארף צאלן. דעם שטייער פאר די שוץ־הארן („מס") האט מען פון די קהילה־מיטגלידער געגומען אין דער פארם פון א הכנסה־שטייער, דערביי פלעגט מען נישט אריינרעכענען די אומבאוועגלעכע גיטער, ווי א שטייגער, די הייזער, וואס האבן באלאנגט צו דעם צאלער.

עד כאן די אינפארמאציעס פון ר' מנחם פון מערזעבורג, וואס, אגב, אילוסטרירן זיי נישט בלויז די פארהעלטענישן אין אנהויב פונם 14־טן י"ה, נאר אויך די פארהעלטענישן אין 13־טן י"ה. פון דידאזיקע אינפארמאציעס לאזט זיך משער זיין, אז אין די דייטשע קהילות איז פארגעקומען אן ענלעכער קאמף ארום דעם שטייער־ענין, ווי אין שפאניע.

14טן י״ה אייניקע יידישע באנקירן, וואָס האָבן אַ שם אין גאנץ דייטשלאנד און אין אויסלאנד. צוּ אזעלכע געלט־מאגנאטן האָבן דע־ מאָלט גערהערט דער „רויטער״ פיוועלין און יצקעלין, ווי אויך דער הויף־ייד פונם טריערער ערצבישאָף, י ע ק ב ד נ י א ל ס. די קאפיטאלן פון ר׳ יעקב דניאלס און פון דעם רויטן פיוועלין זענען אזוי גרויס, אַז זיי האָבן אין י. 1339 געקאָנט בשותפות איבערנעמען אזא גראנד־ יעזע טראנזאקציע, ווי די הלוואה אין דער הויך פון 61.000 גאָלד־ פלאָרענען, וועלכע זיי האָבן דעמאָלט אויסגעצאָלט דעם ענגלישן קעניג עדוארד דעם III־טן. אין י. 1344 באָרגט פיוועלין דעם גראף פון צווייבריקען 1090 פונט. אין י. 1332 ווערט פארצייכנט אַ הלוואה פון 1200 פונט העלער, וועלכע יעקעלין פון שטראסבורג האָט געגעבן דעם שרה פון פפאָרצהיים. א חוץ די דערמאָנטע שטראסבורגער און טרי־ ערער גבירים באגעגענען מיר אין אונזער פעריאָד אַזעלכע גרויסע קאַ־ פיטאַלן בלויז ביי אייניקע עסטרייכישע יידן. דעם אויבנאָן פאַרנעמען צוויישן די לעצטע די אונז שוין באַוואוסטע „קאַמער־גראַפן״, די בריידער ל ו ב ל י נ ו ס און נ ע ק ע ל ס (2־טע העלפט פון 13־טן י״ה), וועגן וועלכע עס ווערט אונז איבערגעגעבן, אַז זיי האָבן געהאַט אַ שם נישט בלויז אַלס געניטע פינאַנץ־באַאַמטע, נייערט אויך אַלס באַנקירן, וואָס האָבן געטריבן מיט בישאָפן און וועלטלעכע שרות גרויסע געלט־גע־ שעפטן אויף היפאָטעקן. אַזוי, אַ שטייגער, איז אונז באוואוסט אַ פּרָא־ צעס, אין וועלכן דידאָזיקע באנקירן האָבן געמאָנט ביים בישאָף פון פ ר י י ז י נ ג — 16 לאַנדווירטשאפטלעכע מיאָנטקעס, וואָס זענען גע־ ווען ביי זיי פארמשכונט.

וואָס איז שייך די פאָרמען פונם יידישן קרעדיט, לאָזט זיך אין אונזער פעריאָד מערקן א צוריקגאנג פון יידישע הלוואה־געשעפטן צוּ אומבאוועגלעכע גיטער. אין מערב־דייטשלאנד באגעגענען מיר זיי כמעט אינגאנצן נישט, דאַקעגן קומען זיי נישט זעלטן פאָר אין די עסטריי־ כישע גענטן. בדרך כלל באָרגן דעמאָלט די דייטשע יידן אויף שולד־ בריוו (שטרות) אָדער אויף באוועגלעכע משכנות.

מיר האָבן אויסגעשעפט די וויכטיקסטע קוועלן ־ ידיעות, וואָס ווייזן אונז דייטלעך דאָס ווירטשאפטס־לעבן פון די דייטשע יידן זינט די קרייץ־צוגן ביז צוּ דער מוראדיקער קאטאסטראָפע אין די יאָרן 1348—1349. די קוועלן ווייזן אונז, — ווי מיר האָבן דאָס געזען, — א בריט ביילד פון די ווירטשאפטלעכע באציונגען צווישן די יידן און דער ארומיקער קריסטלעכער וועלט, דערפאר לאָזן זיי אונז

יִידן האָבן געבּאָרגט			„קאָוועֶרטשן" האָבן געבּאָרגט		
אין יאָר	אין דער שטאָט אָדער מדינה	אויף פּראָצ.	אין יאָר	אין דער שטאָט	אויף פּראָצ.
1255	אין די רייגעגנטן	33,3 פּראָצ.	1276	אויגסבורג	87 פּראָצ.
1256	אין בּיערן	43 1/3 פּראָצ	1296	קעלן בּיים ריין	54 פּראָצ.
1251-1278	אין ווינער-נייִשטאָט	86,66 פּראָצ.	סוף פון 13-טן י"ה	אָבערוועזעל	108 פּראָצ.
1338	אין ווין	65 — 86 2/3 — פּראָצ.			
1338	אין פּראָנקפורט בּיים מאין	32 1/2 — 43 1/3 — פּראָצ.			

דידאָזיקע טאבעלע, ווָאס איז צונויפגעשטעלט געוואָרן אויפן סמך פון דערהאלטענע קוועלן-ידיעות, וויייזט אונז בולט, אז דער יידישער קרעדיט איז געווען א סך ביליקער, ווי דער קרעדיט, וועלכן עס האָבן געגעבן די „קאָווערטשן". איז טאקע נישט קיין חידוש, וואָס די שררות פלעגן נישט זעלטן דורך ספעציעלע הנחות ווירקן אויף די רייכע יידישע באנקירן, זיי זאָלן זיך באזעצן אין זייערע פריצישע געביטן. אינטערעסאנטע ביישפילן זענען אונז אין דעם פרט פארבליבן פון עסטרייך. אזוי, א שטייגער, באקומט אין י. 1328 א יידישע געזעלשאפט אין איזאלגע א פריווילעגיע פונם קעניג היינריך צו באזעצן זיך אין קרַאַין און צו האָבן דאָרט דאָס אויסשליסלעכע רעכט צו באָרגן אויף משכנות. מיט 20 יאָר פריער האָט אַן אַנדערע קאָמפּאַניע פון איטאַליענישע יידן באקומען אַן ענלעכע פריווילעגיע אויף צו טרייבן קרעדיט-געשעפטן אין טיראָל. אין מאַנכע מערב-דייטשע שטעט פלעגן די יידישע וואוכערניקעס אויפגענומען ווערן, אום צו דער-פילן דאָרט די פונקציע פון אַ מין שטאָטישער ליי-קאסע. אין אַזעלכע פאלן פלעגט מען די יידן צווינגען אויסצוליין געלט יעדן איינעם, וואָס ווען צו זיי אָנקומען וועגן אַ הלוואה — און מען פלעגט גליי-צייטיק באַשטימען ספעציעלע צינזן-נאָרמעס פאַר די יידישע קרעדיט-געשעפטן. ביישפילן פונם דאָזיקן מין זענען אונז באַוואוסט פון אזעלכע שטעט, ווי שטראַסבורג, ווינטערטור און אויגסבורג.

די גרעסטע יידישע קרעדיט-טראנזאַקציעס באגעגענען מיר בעת דעם באהאנדלטן פעריאָד אין די דייטשע געגנטן, וואָס האָבן זיך גע-גרענעצט מיט פראנקרייך, און אין די געביטן פון די עסטרייכישע הערצאָגן. אין שטראַסבורג וועלן אין דער ערשטער העלפט פון

גלויביקן", א יידן... עס זענען, איבער־קנס, בא־וואוסט פארשיידענע פאָר־מען פון פּאַרשלייערטע וואוכערי־געשעפטן, ווי־צלכע עס פלעגן דעמאָלט מאכן די קריסטן נישט בלויז מיט יידן, נאָר אויך מיט זייערע קריסטלעכע ברידער גופא (א שטייגער, דאָס קויפן יאָרלעכע רענטעס, וואָס האָבן צוזאמען אויסגעמאכט א סך מער, ווי דער קאפּיטאל, פאר וועלכן מען האָט זיי געקויפט).

מען דאַרף אָבער נישט לייגן צופיל געוויכט אויף דעם קירכ־לעכן צינזן־פארבאָט, ווי אויף א גורם, וואָס האָט שטארק מיטגעווירקט צו דער אנטוויקלונג פון דער יידישער וואוכערייַ. אויפן דאָזיקן גע־ביט האָבן די יידן, פונקט ווי אין אנדערע לענדער, אויך אין דייטש־לאנד נישט געהאט קיין „מאָנאָפּאָל". אדרבה, אין דייטשלאנד ווי אין ענגלאַנד, פראנקרייך און איטאליע, האָבן לעבן די יידישע וואוכערניקעס זייער אינטענסיוו און לעגאל גצארבעט, אחוץ די שוין דערמאָנטע „שטילע שותפים" פון די יידן, א סך קריסטלעכע וואוכער־ניקעס. און דאָס זענען געווען קריסטלעכע סוחרים און באנקירן פון דעם שטעטל קאהאָר (Cahors), וועלכע מען פלעגט אין דייטש־לאנד רופן „קאהאָרסינער", „קאווערטשן" אָדער „גאוועדטשן". אויב די יידן האָבן אינם קאָנקורענץ־קאמף מיט די „קאוועדטשן" מער אויס־געצוימען ביי די אדלי־לייט, פאטריציער און די אנדערע קליענטן זייערע, האָבן דערצו גורם געווען גאנץ פשוטע טעמים: די יידן האָבן זיך באוגנגט מיט קלענערע פּראָצענטן און עס איז בכלל געווען לייכ־טער אויסצוקומען מיט זיי, ווי מיט די „קאוועדטשן", וואָס זייענדיק גלייכצייטיק „פויפסטלעכע קאָלעקטאָרן" (איינמאָנער פון דעם קירכ־לעכן אָפּצאָל, וואָס האָט זיך גצרופן „דער פעטרוס־פעניג"), האָבן זיי געקאָנט אָנוועגדן קעגן די בעלי־חובות זייערע, חוץ דער וועלטלעכער מאכט, אויך די קירכלעכע מאכט־פאקטאָרן. מיר ברעגגען דאָ ווייטער א קלייניע טאבעלע, וועלכע אילוסטרירט אונז דעם צינז־פוס, ליוט וועלכן די יידן און „קאוועדטשן" פלעגן אין דייטשלאנד אויסלייען געלט אין דער צווייטער הי'פט פון 13־טן און אין דער ערשטער העלפט פון 14־טן י"ה.

עיילטע, וואָס הָאבן געהאַט אין זייער רשות גרעסטערע קאַפּיטאַלן. די איבערוועגנדיקע מערהייט איז אָבער באַשטאַנען פון וויניק פאַרמעגלעכע מענטשן, און נישט זעלטן טרעפט אַ פאַרצייכענונג, וועלכע ווייזט אונז, אַז אזא קליינער וואוכערניק איז אין דער אמתן געווען אַ קרעמער, אַ בעל־מלאכה, אָדער גאָר אַ משרת, צי אַ מלמד, וואָס פלעגט פון צייט צו צייט אויסלייען זיינע אָפּגעשפּאָרטע גראָשנס אויף פראָצענטן. זייער געוויס לאָזט זיך דאָס פעסטשטעלן אויפן סמך פון דער רייכער זאַמלונג פון די מיטאַלטערלעכע „יידן־צאָלן" אין פראַנקפורט ביים מאין, וועלכע זענען אויף אַ מוסטערהאַפטן אופן אַרויסגעגעבן געוואָרן פון י. קראָקויער. אָבער אויך די רייכע פראָצענטניקעס האָבן נישט תמיד אָפּגעריט מיט זייערע אייגענע געלטער. דערויף קען עדות זאָגן דער פאַקט, וואָס ביי גרעסערע געלט־געשעפטן פלעגן זיך מערערע יידישע וואוכערניקעס צונויפבינדן אין אַ שותפות־געזעלשאַפט און צוזאַמען שאַפן דעם נויטיקן קאַפּיטאַל. דערדאָזיקער פאַקט קאָן אילוסטרירט ווערן דורך הונדערטער קוועלן־פאַרצייכענונגען פון אונזער פעריאָד. אַ סך וויכטיקער איז אָבער פאַר דער באַרירטער פראַגע אַ צוויטער פאַקט, וואָס ווערט אויך באַשטעטיקט דורך אַ רייַ דאָקומענטאַלע באַווייזן, נעמלעך, אַז די יידישע וואוכערניקעס האָבן נישט זעלטן אָפּגעריט מיט געלטער, וואָס פלעגן איינגעלייגט ווערן ביי זיי דורך „שטילע שותפים", רייכע פאַטריציער און סתם קריסטן, וואָס האָבן געזוכט אַ לייכטן פראָפּיט פון קאַפּיטאַלן. אַזוי, אַ שטייגער, באַמערקט ר׳ מרדכי בן הלל אין אייגנער פון זיינע ש״ות (פון 13־טן י״ה): „עס ווייס דערפון דער קעניג און עס וויסן דערפון אויך אַלע פירשטן, אַז די יידן מאַכן געווינלעך זייערע געלט־געשעפטן מיט פרעמדע קאַפּיטאַלן"... און ווי אַ באַשטעטיקונג פון דערדאָזיקער אויסערסט ווערטפולער באַמערקונג, קומט אַ החלטה כונס גלחים־צוזאַמענקונפט אין סאַנט פעלטן (עסטרייך) פון י. 1284, וואָס פאָדערט אויף אַלע פרומע, זיי זאָלן מעלדן די גלחים וועגן יעדן קריסט, וועלכער גיט די יידן געלט אויף צוּ וואוכערן דערמיט. אַזאַ קריסט וועט לויט דער החלטה שטרענג באַשטראָפט ווערן! דאָס האָט אָבער די קריסטן נישט אָפּגעהאַלטן פון זייערע געהיימע געשעפטס־פאַרבינדונגען מיט די יידן. מען פלעגט דאָס „קריסטלעכע געוויסן" בארואיקן מיט א געהעריקן אויסטייטש פון די קירכלעכע פאַראָרדענונגען, וואָס פאַר־ווערן צו נעמען צינזן פון אויסגעאָרגטע קאַפּיטאַלן. מען פלעגט דאָס אויסטייטשן אויף דעם אופן, אז די קירכע פארווערט אַ קריסט צו נעמען צינזן בלויז פון זיינעם א קריסטלעכן ברודער, אָבער לגמרי נישט פון אן „אומ־

טאָר פּון דער יידישער וואוכערי אין דייטשלאַנד, ווי דער איבער־גאַנג פון דעם אוממיטלבאַרן „אפּטראפּסות" איבער די יידן — צו גרעסערע און רייכערע שטעט. בייספּילן, וואָס אילוסטרירן דעמדאָזיקן איבערגאַנג, האָבן מיר געבראַכט אינם פאָריקן קאַפּיטל. דאָ ווילן מיר די בייספּילן בלויז דערגאַנצן מיט אייניקע פאַקטן, וועלכע באַווייזן, אַז מאַנכע דייטשע שטעט האָבן געניטמען באַלעבאַטעווען מיט דעם יידישן רעגאַל, נאָר איידער זיי האָבן באַקומען דערצו דאָס רעכט אויף אַ לעגאַלן וועג. אַזוי, אַ שטייגער, באַקומט שטראַסבורג ערשט אין י. 1338 דאָס רעכט אויפצונעמען יידן אַלס שטאָט־איינוואוינער („בירגער") און צו באַשטייערן זיי לטובת דער שטאָט. אָבער שוין פון י.1261 איז אונז פאַרבליבן אַן אָנקלאָג פון דעם דעמאָלסטיקן שטאָט־האַר, דעם שטראַסבורגער בישאָף, אַז דער מאַגיסטראַט צווינגט די יידן צו צאָלן כּלערליי שטייערן, הגם ער איז דערצו נישט באַרעכטיקט. אויף אַן אנלעכן אופן פאַרפירט אין י. 1253 דער ווירצבורגער בישאָף, דער שוץ־האַר פון די ווירצבורגער יידן, אַ פּראָצעס קעגן דער שטאָט דער־פאַר, וואָס זי האָט זיך אַליין געניטמען דאָס רעכט צו משפטן די יידן און צו נעמען פון זיי שטראָפגעלטער. אין פאַל, ווען עס איז נישט געווען קיין אַנדערע מצגלעכקייט זיך צו דערשלאָגן צו דער עקספּלאָאַ־טאַציע פון דעם יידישן רעגאַל, פלעגן די שטעט פאָרליגן דעם שוץ־האַר, ער זאָל זיי איבערלאָזן פאַר אַ געהעריקער סומע די יידן אַלס „משכון", מיט דעם רעכט צו קאָנען עקספּלאָאטירן דעמדאָזיקן „משכון" אויף אַ לענגערער צייט. אַזוי האָט דער קיסר קאַרל דער III - ער (1349) פאַרמשכונט צו דעם שטאָט־ראַט פון פראַנקפורט ביים מאין די פראַנקפורטער יידן און באַקומען אויפן דאָזיקן משכון אַ הלוואה פון 15,200 פונט העלער. לויטן אָפּמאַך האָבן די פראַנקפורטער בירגער געמעגט אַזוי לאַנג באַנוצן דעם „יידישן משכון", ביז דאָס געלט וועט זיי צוריקגעגעבן ווערן.

די אַנטוויקלונג, וואָס האָט אַלץ מער און מער גאַטריבן די יידן צו קרעדיט־געשעפטן, האָט זיי געצוואונגען צו מאָביליזירן וואָס מער באַוועגלעכע קאַפּיטאַלן, ד. ה., וואָס מער געלט. וועו מען קוקט־אַדורך די טויזנטער קוועלן־פאַרצייכענונגען וועגן די יידישע הלוואה־געשעפטן בעת דעם באַהאַנדלטן פעריאָד, באַקומט זיך אין פלוג דער אייגדרוק, אַז די יידן האָבן דעמאָלט געמוזט זיין זייער רייך, אויב זיי האָבן צו יעדער צייט געקאָנט דינען זייערע קליענטן מיט הלוואות, וואָס אָפט זענען זיי באַשטאַנען פון זייער גרויסע געלט־סומעס. דער־דאָזיקער אייגדרוק איז אָבער בלויז... אַן אויבנאויפיקער! פאַקטיש האָבן זיך צווישן די טויזנטער יידישע וואוכערער געפונען בלויז גע־

פון די ייִדן האָט געהאַט אַ סך בריטערע מעלעכקייטן, ווי אין אַנדערע דייטשע טעריטאָריעס, רוקט זיך אַרויס דאָס קרעדיט־געשעפט אַלץ מער אין פאָדערגרונט. חוץ אַזאַ שטאַרקן גורם, ווי די בּאַפעסטיקונג פון די שטאָטישע אויטאָנאָמיעס און די פאַרשטאַרקונג פון די קריסטלעכע גרויסע און קלײן־הענדלערישע פראָפעסיאָנעלע אָרגאַניזאַציעס, האָבן אין דער געשיכטלעדערטער אַנטוויקלונג פון דער ייִדישער עקאָנאָמיק אויך מיטגעווירקט אַזעלכע פאַקטאָרן, ווי דער פאַרשטאַרקטער שטייער־דרוק מצד די ייִדישע שוץ־האַרן און דאָס סיסטעם צו פאַרמשכונען דעם ייִדישן רעגאַל, וואָס נישט זעלטן האָט עס דערפירט דערצו, אַז דאָס אוממיטלבאַרע „אפֿטרופּסטוּ" איבער די ייִדן איז איבערגעגאַנגען גאָווערנאַמענטן אין די הענט פון זייערע האַנדלס־קאָנקורענטן, דאָס הייסט אין די הענט פון די שטאָטישע עלעמענטן.

וואָס אָנבאַלאַנגט אַזאַ גורם, ווי דער פאַרשטאַרקטער שטייער־דרוק מצד די שוץ־האַרן, איז געגנוג צו דערמאָנען די כלערלײַ מינים געלט־אויספרעסונגען, מיט וועלכע עס האָבן זיך טרויעריק באַרימט געמאַכט אין דעם באַהאַנדלטן פעריאָד, אַ שטיגער, אַזעלכע מאַכטהאָבער, ווי רודאָלף פון האַבסבורג און לודוויק דער ביירער. מיר האָבן זייער סיסטעם פון עקספלאָאַטירן דעם ייִדישן רעגאַל שוין פריער באריכות באַהאַנדלט, און מיר ווילן דאָ בלויז אויפֿבערגעבן אַ ציטאַט פון אַ העברעישער קוועלע פון 13־טן י״ה, וואָס אילוסטרירט אונז זייער בולט די שייכות צווישן דעם שטייער־סיסטעם און די ייִדישע וואוכערײַ־געשעפטן. אַזוי גענּפינען מיר אין דעם באַרימטן „אור זרוע" אַ שטעלע, וואו דער פרומער מחבר באַרעכטיקט די ייִדישע וואוכערײַ־געשעפטן מיט אַזעלכע אַרגומענטן: „מיר האָבן אין די היינטיקע צייטן אויסצושטיין אַ סך גזירות און מ־ר נייטיקן זײַ אין גרויסע געלטער, — מחמת מ־ר קאָנען נישט פאָרויסזען, וויפֿל שטייערן דער קעניג וועט נאָך פאַרלאַנגען פון אונז". עס קומט דאָ צום אויסדרוק די טרויעריקע לעבנס־דערפאַרונג פון אַ ייִדן אַ למדן, וואָס האָט באַרייזט אַ סך ייִדיש־דייטשע און ייִדיש־טשעכישע ישובים און וואָס האָט אַ סך געזען און אַ סך פאַרשטאַנען. געלט, וואָס מער געלט! — דאָס איז געוואָרן צויִבּ דער געענדערטער לאַגע אין דייטשלאַנד דער לאָזונג פון די ייִדישע האַנדלס־סביבות. געלט — דאָס איז געוואָרן דאָס צויבער־מיטל, וואָס האָט געקאָנט מילדער מאַכן דאָס הארץ פון די באַדריקער און העלפן די ייִדישע קאַמער־קנעכט אין אַ וועלט פון רויבגיריקע „אפֿטרופּסים".

מיר פאַרשפּאָרן אויך לענגער זיך אויפצוהאַלטן ביי אַזאַ פאַק־

די יידן וויכטיקע שטעלעס אין דער פאַרוואַלטונג פון זייערע מאַיאָנטקעס. אַזוי, אַ שטיינער, האָט דער ערצבישאָף פון טריער געהאַט ביים אָנהויב פון 14־טן י״ה זיינעם אַ יידישן הויף־באַנקיר, דעם רייכן יעקב־דניאל, וועלכן ער האָט איבערגעגעבן די פאַרוואַלטונג מיט די וועלטלעכע הכנסה־קוואַלן פונם ערצבישאָפטום. אין י 1343 נעמען איבער צוויי יידן פון בינגען אין אַרענדע די צאָל־אָפּצאָלונגען אין בינגען. זייער אָפּמאַך איז חל אויף 2 יאָר און זיי צאָלן אַרענדע־צינזן 150 גילדן יאָרלעך. נישט געקוקט אויף די באַשלוסן פונם ווינער גלחים־צוזאַמענפאָר פון י. 1267, וואָס האָבן, פונקט ווי די מאינצער באַשלוסן פון י. 1259, באַפוילן אויסצושלייסן די יידן פון עפנטלעכע אַמטן, האָבן זיך דאָך די עסטרייכישע הערצאָגן באַנוצט מיט יידן אַלס צאָל־אַרענדאַרן און מינץ־מייסטער. אין דער צווייטער העלפט פון 13־טן י״ה פאַרנעמט אין ווין און ווינער ניישטאָט וויכטיקע פינאַנץ־שטעלעס דער ייד לוּבלין (יהודה־לייב) און דער ברודער זיינער נעקעלא. ביידע וועלן זיי טיטולירט אַלס „קאַמער־גראַפן פונם עסטרייכישן הערצאָג״ (comites camerae dueis Austriae), און זיי זענען בכלל גרויסע פריצים, וואָס באַזיצן ירושה־גיטער. אין די יאָרן 1308—1311 טרעפן מיר אין טירנאָל א קאָנסאָרציום פון יידן (יצחק פון לינץ, באָנאיזאק פון גערץ און מאיר פון מעראַן), וואָס אַרענדירן די מינצעריי אין מעראַן. דיזעלבע יידן האָבן אויך אין אַרענדע דעם צאָל ביי לוגג (Lug). אין י. 1327 ווערן דערמאָנט יידישע צאָל־אַרענדאַרן ביי טיל (טיראָל). די גלחים אָדער שטאָט־לייט האָבן נישט געקענט גובר זיין דעם וויליגן פון די עסטרייכישע הערצאָגן און דעריבער איז אויך נישט קיין חידוש, וואָס די באַשלוסן פונם ווינער גלחים־קאָנציל זיינען געבליבן בלויז אויפן פאַפיר... נישט קיין בעסער מזל האָט אויך גיהאַט דאָס שטאָטישע געזעץ פון ווינער ניישטאָט (צוזאַמענגעש עלט אין די י״י. 1251—1278), וואָס האָט אין הסכם מיט די קירכע־באַשטימונגען פאַרוואָרט צו באַשעפטיקן יידן אויף עפנטלעכע אַמטן. רודאָלף פון האַבסבורג האָט דידאָזיקע קאָדיפיקאַציע נישט באַשטעטיקט.

אַרויסגעשטויסן מיטן אויפבלי פון די מערב־ און מיטל־דייטשע שטעט פון די האַנדלס־פאָזיצעס, אַלץ מער באַגרענעצט אינם ערד־באַזיץ אויפן פלאַכן לאַנד, זעלטן וועט צוגעלאָזט צו שטעלעס אין דער פינאַנץ־פאַרוואַלטונג, קאָנצענטרירן זיך די דייטשע יידן אין אוגזער פערלאָד אַלץ מער און מער אויפן געביט פון קרעדיט־געשעפטן, אויך אין די עסטרייכישע געגנטן, וואו די וויכטשאַפטלעכע טעטיקייט

יידישע פאלקס־ביבליאטעק
ווינדזאר, 814 איר. איסט
בייי דער י. י. פרץ־שול

באַווייזן, אַז די יידן האָבן דאָ פּונקט, ווי אין פאָריקן פעריאָד, געמאַכט זיך פריי איינאָרדענען אַלס באַלעבאַטים פון אומבאַוועגלעכע גיטער. אין י. 1292 באַזיצט אַ ווינער ייד, ר׳ יצחק, אַ ווינגאָרטן לעבן דער שטאָט. אַרום דערזעלבער צייט קויפט דער קלויסטער פון אַדמאָנט ביי אַ מאַרבורגער יידן אַ ווינגאָרטן פאַר 22 מאַרק זילבער. אין אַ דאָקומענט פון י. 1318 ווערט דערמאָנט, אַז דער ווינער ייד ר׳ גוטמאַן האָט פאַרמאָגט 72 מאָרג ווינבערג ביי כלייצינג (Chłaitzing) אוף זאַנדלייטען (Sandleiten) אוף אַז ער האָט פונם דאָזיקן באַזיץ געצאָלט אַן אָפּצאָל לטובת דער קירכע (וואַרשיינלעך האָבן מיר דאָ צו טון מיט דער אונז שוין באַוואוסטער „סאַלמאַנען״-אינסטיטוציע). אין י. 1331 ווערט אין די אַקטן דערמאָנט אַ ווינער ייד, אַ געוויסער צאַטרייסער, וואָס האָט געהאַט אַ גוט ביי גומפּאָלדטסקירכען. צו אומבאַוועגלעכע מאַאָנטקעס זענען די עסטרייכישע יידן אין אונזער צייט נישט זעלטן געקומען צו דאַנק די קרעדיט-געשעפטן זייערע אויף אומבאַוועגלעכע משכנות, וואָס זענען דאָ אויסדריקלעך דערלויבט געוואָרן דורך דער באַרימטער פריווילעגיע פון י. 1244 (פרודעריציאַנום). אַזוי, אַ שטייגער, איז אַרום י. 1275 געווען פאַרמשפונט צו דער יידישקע דרעזלינאַ אַ ווייבאַרג אין נוסדאָרף. אַרום י. 1303 באַרגט דער ווינער ייד לייבמאַן 50 פונט אויף אַ גוט אין ענפאָלטאַ אוף אויף אַ ערד-שטח, וואָס איז געלעגן ווי אַן אינזל אינמיטן דעם דאָנאי-טייך. אין דערזעלבער צייט איז דעם ווינער יידן שוערצליין פאַרמשפונט געוואָרן אַ ווינבאַרג אין קלאָסטערניבורג פאַר 46 פונט ווינער פעניג. אין י. 1304 ווערט אַן אַנדערן ווינער ייד מיטן נאָמען שענמאַן איבערגעגעבן אַלס משפון אַ ווייבאַרג אויפן קאַלענבאַרג ביי ווין.

דיזעלבע דערשיינונג, וואָס ביים יידישן ערד-באַזיץ, לאָזט זיך אויך מערקן בנוגע אַזעלכע יידישע חיונה-קוואַלן, ווי אַריענדעס אוף בכלל שטעלעס אין דער פינאַנץ-פאַרוואַלטונג: אין מערב- אוף מיטל-דייטשלאַנד ווערן די יידן אַלץ מער אוף מער באַזייטיקט פון אַזעלכע שטעלעס. דערפאַר אָבער באַגעגענען מיר זיי אין אונזער פעריאָד אַלס פינאַנץ-באַאַמטע גענוג אָפט אין עסטרייך. אין י. 1259 באַשליסט אַ גלחים-צוזאַמענפאָר אין מאינץ, אַז די יידן דאַרפן באַזייטיקט ווערן אין דער מאינצער פּראָווינץ פון אַלע פיבודים אוף עפּנטלעכע אָמטן. פונדעסטוועגן הערן מיר ביים סוף פונם 13-טן אוף אָנהויב 14-טן י״ה, אַז מאַנכע הויכע קירכען-הערן האָבן זיך נישט געראטן מיט די קירכלעכע פאַרבאָטן אוף האָבן טיילמאָל אָנגעטרויט

גראַף פון טיראָל האָט אַ געוויסן יידן, ר׳ שמואל, באַצאָלט די חובות זיינע אָנשטאָט געלט — מיט וויין־לִיפערונגען, וואָס זענען געווען פאַר־לאָדן אויף 13 פורן. אויף אַ ענלעכן אופן האָט זיך בעת אונזער פעריאָד אַנטוויקלט אין די נײַ־מאַרקער־געביטן אַ יידישער האַנדל מיט קאָרן, פערד און שטאָפן. אַ פריוויליגיע פונם נײַמאַרקער מאַרק־גראַף לודוויק (1341) האָט סאַנקציאָנירט דעמדאָזיקן צושטאַנד און גע־נעבן די יידן אויך אויף להבא דאָס רעכט, צו נעמען פון די בעלי־חובות, אַלס אָפצאָל, די דערמאָנטע 3 אַרטיקלען און זיי וווייטער צו פאַרקויפן.

זעענדיק די סכנה, וואָס קאָן אַנטשטיין פאַר דעם „נאַציאָנאַלן" האַנדל ביי דידאָזיקע יידישע קרעדיט־געשעפטן, האָבן מאַנכע שטעט שוין אין אונזער פעריאָד געמאַכט אָנשטרענגונגען, אַז די יידן זאָל פאַר־ווערט ווערן צו נעמען געוויסע האַנדלס־אַרטיקלען אַלס משכנות. אַזוי, א שטייגער, האָבן די שטאָט־לייט פון נירנבערג דורכגעזעצט, אַז די יידן זאָלן מעגן פריי קויפן און פאַרקויפן בלויז פלייש און פערד. איך האָבן זיי דורכגעפירט אַ פאַראָדענונג, וואָס האָט פאַרווערט די יידן צו באָרגן אויף אַזעלכע משכנות, ווי קאָרן, ווייץ, געשטן, האָ־בער און אַנדערע סאָרטן תבואה.

פונקט אַזוי אומגינטטיק, ווי אויפן געביט פון יידישן האַנדל, האָבן זיך אַנטוויקלט די פאַרהעלטענישן אויך אויף אַזעלכע ווירטשאַפט־לעכע פאָזיציעס פון די דייטשע יידן, ווי ערד־באַזיצ, צאָל־אַרענדעס און אַנדערע שטעלעס אין דער פינאַנץ־פאַרוואַלטונג.

וואָס איז שייך דעם יידישן ערד־באַזיץ אויפן פלאַכן לאַנד, באַגעגענען מיר אים בעת אונזער פעריאָד בלויז אין די מזרח־געביטן פון דייטשלאַנד, דערהויפט אין די עסטרייכישע געגנטן, וואו די באַ־ציונגען צווישן די יידן און דער אַרומיקער באַפעלקערונג זענען נאָך נישט גצוויטן אַזוי פאַרשאַרפט, ווי אין מערב־ און מיטל־דייטשלאַנד און וואו די ווירטשאַפטלעכע קולטור איז נאָך געווען הינטערשטעליק אין פאַרגלייך מיט די ריין־ אָדער מאיין־ פּראָווינצן. וועגן דעם יידישן ערד־באַזיץ אויסערהאַלב די עסטרייכישע גרענעצן איז אונז פון דעמדאָזיקן פעריאָד פאַרבליבן בלויז איין אייניציקע ידיעה. זי ווערט געבראַכט אין אַ דאָקומענט פון י. 1312 און מיר דערוויסן זיך פון אים, אַז דער ערצבישאָף פון מאַגדעבורג האָט דעמאָלט פאַרקויפט צו אַ יידן אַקער־פעלדער אין זידענבורג (südenburg) פאַר אַ הויכן פרייז פון 100 מאַרק זילבער. פון עסט־רייך באַזיצן מיר פון דערזעלבער צייט אַרייַ דאָקומענטן, וועלכע

(1305), פּאיטסבּערג (voitsberg) (1307), בּירקפּעלד (1330), ענ־ סטאַל אוּן ראָטעמאַנוּ (1351).

ס׳פּאַרשטייט זיך, אַז דער אַרויסשטויסונגס־פּראָצעס, וואָס איז פּאָרגעקומען בנוגע דעם יידישן דעטייל־האַנדל, איז נישט געבליבן אָן השפּעה אויך אויף דעם יידישן גרויס־האַנדל, וואָס האָט אין פּריער־ דיקן פּעריאָד באַהערשט די יידן פּונ פּאַרשיידענע שטעט אוּן מדינות. צוליב דעם „שטאַפּל־רעכט", וואָס האָט געצוואונגען די יידישע גרויס־ הענדלער צו טיילן זיך מיט די רווחים מיט די פּאַטריציער, האָט זיך דער יידישער גרויס־האַנדל אַזויאַרום נישט געקענט האַלטן, אוּן דע־ ריבער ווערט אויך פּאַרשטענדלעך, פּאַרוואָס די קווענ, וואָס האָבן אונז אינם פּאָריקן פּעריאָד אַזויפיל געהאַט צו דערציילן וועגן די וויטע האַנדלס־נסיעות פּונ די דייטשע יידן, פּאַרשוויגן בעת דער צייט, וועלכע מיר באַהאַנדלען דאָ, כּמעט אינגאַנצן די טעטיקייט פּונ די יידישע גרויס־הענדלער. דאָס איינציקע, מיט וואָס די יידן האָבן נאָך געמעגט אין אונזער פּעריאָד פּריי האַנדלען, זענען געווען די פּאַרפּאַלענע משכּנות, אוּן היות, ווי דאָס וואוכערי־געשעפּט האָט דעמאָלט פּאַרנומען דעם אויבנאָן אין יידישן ווירטשאַפּטס־לעבן, האָט זיך פּאַרן דאָזיקן משכּנות־האַנדל געעפּנט אַ זייער בריט פּעלד. זייער אָפּט זענען די משכּנות, וועלכע מען פלעגט געבן די יידן, בא־ שטאַנען פּונ די אַרטיקלען פּונ ערשטן געברויך. אַזוי, אַ שטייגער, דער־ ציילן אונז די יידן־אַקטן פּונ פּראַנקפּורט ביים מאין וועגן אַזעלכע משכּנות, ווי קאָרן, ווייַן, שטרוי, קויל, האָלץ, זעק, אייל, ווייַן וכדומה. אַמאָל ווערן אין די אַקטן פּאַרשריבן אָפּמאַכן צווישן יידן אוּן קריסטן. לויטן לשון מאַכן זיי אפילו אַן איינדרוק פּונ אַ לייי־אָפּמאַך. אין דער אמתן אָבער זענען דאָס קויף־ אוּן פּאַרקויף־געשעפּטן, אוּן דער לייי־ קאָנטראַקט איז בלויז אַ פּאַרשלייערונג. צוּ אַזעלכע פּאַרשלייערטע גע־ שעפּטן געהערן, למשל, אָפּמאַכן, וואוּ דער קריסט פּאַרמשכונט ביים יידן תּבואה אוּן ער נעמט אויף זיך די התחייבות צו באַצאָלן סיי דעם אַנטליענעם קאַפּיטאַל, סיי די אָנגעוואַקסענע פּראָצענטן. דאָס־ זעלבע איז אויך מיט תּבואה־לפּערונגען. אונטער אַזאַ מין צוּדעק־מאַנטל האָט זיך לייכט געקאָנט אַנטוויקלען אַ נישקשהדיקער יידישער תּבואה־ האַנדל. אין די עסטרייכישע געביטן, וואוּ די יידן האָבן אין אונזער פּעריאָד נאָך פּאַרמאָגט אייגענע וויינבערג, לאָזט זיך דאָקומענטאַריש נאָכווייזן אַ בריטערער יידישער וויין־האַנדל. אַן אָנשפּאַר האָט אויך געהאַט דערדאָזיקער האַנדל אין די יידישע קרעדיט־געשעפּטן. אַזוי, אַ שטייגער, ווערט אונז פּונ י. 1347 איבערגעגעבן, אַז דער מאַרק־

ווי די שטאָטישע געריכטן אונ פֿאַרוואַלטונגס־אָרגאַנען, וואָס דער צוּ־גאַנג צו זיי איז פֿאַר דעם יידן געווען פֿאַרמאַכט.

צום ווייניקסטן זענען געווען פֿאַראינטערעסירט אַרויסצושטופּן דעם יידישן סוחר די רייכע עלעמענטן פון דער שטאָט, די פֿאַטרי־ציער. האָבנדיק אין זייער רשות דאָס אונז שוין באַוואוסטע „שטאַפּל־רעכט", האָבן זיי פון דעם יידישן גרויס־האַנדל געקאָנט אין אַ בריטער מאָס פֿאַר זייער אייגענעם נוצן, וואָרים זיי האָבן געקאָנט צווינגען יעדן פֿאַרבייפֿאָרנדיקן יידישן סוחר, ער זאָל זיי צוּ צאָלן שפּרעכנדיקע פרייזן אָפּטרעטן אַזויפֿיל סחורות, וויפֿיל זיי האָבן גע־ברויכט. דערביבער האָט זיך אויך דער יידישער גרויס־האַנדל נישט אָנגעשטויסן אויף קיין שום שטערונגען. אַנדערש איז אָבער געוואָרן די לאַגע בנוגע דעם יידישן דעטייל־האַנדל. וואוּ עס האָבן זיך נאָר געהאַט געגרינדעט צעכן פון די קריסטלעכע קרעמער, האָבן זיי תיכף געוואָלט פֿאַרוואַנדלען דעם קליין־האַנדל אין אַ מאָנאָפּאָל פֿאַר זיך אונ־פֿאַרשטויסן פון דידאָזיקע פֿאָזיציעס די יידישע קאָנקורענטן. אין מאַג־דעבורג, אַ שטייגער, האָבן די שניט־קרעמער שוין אין י. 1183 גע־האַט אַרויסבאַקומען פונם שטאָט־האַר, דעם מאַגדעבורגער ערצבישאָף, אַ פּריווילעגיע, אַז מיט שניט־קרעמעריי טאָר זיך אין דער שטאָט נישט פֿאַרנעמען קיין פּרעמדער, וואָס באַלאַנגט נישט צוּ זייער צעך.

אין מאַינץ האָט אין י. 1239 עקזיסטירט אַ פּעסטע צאָל אָרגא־ניזירטע שניט־קרעמער, וואָס זענען געווען אָרגאַניזירט אין אַ צעך אונ־וואָס האָבן געהאַט דעם מאָנאָפּאָל אויף צוּ פּירן אַ דעטייל־האַנדל מיט שניט־סחורות. אין די עסטרייכישע געביטן קומט פֿאָר דערדאָזיקער אַרויסשטויסונגס־פּראָצעס פון פּרעמדע קרעמער אונ בפּרט פון יידישע קליינהענדלער בייס אָנהויב פון 14־טן י"ה. אַזוי, אַ שטייגער, באַקו־מען אַרויס די קריסטלעכע סוחרים פוןווינער נייטשטאָט אַ פֿאַרארדע־נונג פונם הערצאָג פרידריך דעם 1־טן, אַז קיין ייד טאָר זיך אין דער שטאָט נישט פֿאַרנעמען מיט „געוואַנד־שטיידן", דאָס הייסט מיט שניט־קרע־מערייַ, אונ אויב אַ ייד וועט עובר זיין אויף דערדאָזיקער פֿאַרארדע־נונג, וועט ביי אים קאָנפיסקירט ווערן זיין גאַנצע קראָם (1316). אַנ־דערע שטעטלעך, וואָס האָבן באַלאַנגט צוּ די עסטרייכישע הערצאָגן, באַפרייען זיך פון דער קאָנקורענץ מצד די יידישע דעטייל־העגדלער אויף אַזאַ אופן, וואָס זיי פועלן אויס פֿאַראַרדענונגען, לויט וועלכע סחורות אויף די שטעטלשע יריד מען דאַרוועט צוּ קומען מיט זייערע סחורות אויף די שטעטלשע יריד מען דאַרוועט צוּ קומען מיט זייערע סחורות אויף די שטייערמערקישע שטעטלעך: קניטלפעלד (1302), לעאָבן;

קאַפּיטל פּופּצן

די סאָציאַלע און ווירטשאַפטלעכע לאָגע פון די יידן אין דייטשלאַנד זינט דעם 11־טן י״ה ביז דער העלפט פון 14־טן י״ה.

(סוף)

§ 44 דאָס יידישע ווירטשאַפטס־בילד פון דער העלפט פון 13־טן י״ה ביז צום „שוואַרצן טויט".

דעם איבערבליק, וואָס קומט פאָר בעת דעמדאָזיקן פעריאָד אינם ווירטשאַפטס־לעבן פון די דייטשע יידן, האָבן מיר אין אַלגעמיינע שטריכן שוין כאַראַקטעריזירט ביים אָנהויב פונם פאָריקן קאַפּיטל. עס בלייבט אונז דערביבער זיך אָפּצושטעלן ביי די קוועלן־ידיעות, וואָס כאַראַקטעריזירן די פאַרגעקומענע ענדערונגען.

אמבולטסטן טרעט אַרויס דער איבערבליק אויפן געביט פון יידישן האַנדל. אין דער צווייטער העלפט פון 13־טן י״ה האָבן שוין די דייטשע שטעט, בפֿרט די שטעט אין מערב־דייטשלאַנד, פאַרמאָגט פעס־טע פּראָפּעסיאָנעלע אָרגאַניזאַציעס. צום בעסטן זענען דעמאָלט געווען אָרגאַניזירט די רייכע סוחרישע עלעמענטן — דער פּאַטריציאַט, וואָס האָט אין יענער צייט געווען אין דער שטאָטשער זעלבסט־פאַרוואַלטונג. גרויס דערפאָלג האָט אָבער אויך געהאַט די אָרגאַניזירונג פון די ווייניקער בעמיטלטע שיכטן, ווי אַ שטייגער, פון די קרעמער און בעלי־מלאָכות, וואָס פלעגן זיך פאַרייניקן אין צעכן. דער יידישער סוחר האָט אַזוי־אַרום באַקומען שטאַרקער צו פילן דעם דרוק פון דער אָרגאַניזירטער קריסטלעכער קאָנקורענץ, וואָס האָט צומאָל אויך געהאַט די מעגלעכקייט אָנצוווענדן קעגן אים אַזעלכע מאַכט־פאַקטאָרן,

פון י. 1244 איז פאר די יידן באשטימט געווארן אלס העכסטע נארמע — 173,33%.

אין אלגעמיין האט דאס יידישע קרעדיט־געשעפט אין דייטש־לאנד ביז דער העלפט פון 13־טן י״ה נישט צרויסגעוואקסן קיין שום פראָטעסטן. מיר הערן נישט אין דערדאָזיקער צייט קיין שום טענות וועגן וואוכערישער עקספלאָאַטאַציע מצד די יידן. כאַראַקטעריסטיש אָבער זענען אינם דאָזיקן פרט די וועלטער פונם באַרימטן בערנאַרד פון קלערוואָ, וואס האָט אין זיין מאַניפעסט בעתן קרייץ־צוג פון י. 1146 אויפגעפאָדערט די באַפעלקערונג נישט צו רודפן די יידן, „מחמת דאָרט, וואו קיין יידן זענען נישטאָ, טרייבן די קריסטלעכע וואוכערניקעס זייער פראָפעסיע אַ סך ערגער״. („sicubi desunt (iudei peius iudaizare dolemus christianos feneratores").

און מיטל־גרופּנט (עסטרייך). אויך דעמזעלבן שטייגער ווערט אונז אי־
בערגעגעבן פון י. 1239, אַז בייַ אַ געוויסן ייִד מיטן נאָמען „ב י ב א ס"(?)
זענען געווען פאַרמשפּט אייַן גוט און 2 ווייַנבערג אין דער געגנט פון
פּ א ס א ו.

וואָס שנעלער עס איז געגאַנגען דער האַנדל, אַלץ מער האָט זיך
איינגעבירגערט דער מנהג בייַ ייִדן און קריסטן, צו געבן און צו נעמען
געלט אויף באַוועגלעכע משכנות. פאַרן דאָזיקן מין געלט־געשעפטן אויף
מטלטלים האָט עקזיסטירט אַ ספּעציעל „ייִדן־רעכט", וואָס האָט רעגו־
לירט דאָסדאָזיקע געבּיט פון קרעדיט־געשעפטן. צום אויספּרלעכסטן
ווערט אין אונזער פעריאָד דאָסדאָזיקע „ייִדן־רעכט" באַהאַנדלט אין דער
עסטרייכישער פּ ר י ו י ל ע ג י ע פון י. 1244. דאָ געפינען מיר אויך
צום פּריסטן אויפן דייטשן באָדן אויסגעדריקט דעם פּרינציפּ, אַז בייַ
דעם ייִדן טאָר נישט צוגענומען ווערן עפּעס אַ זאַך, וואָס ער האָט
געקויפט אָדער באַקומען אַלס משכון, נישט וויסנדיק, אַז דידאָזיקע
זאַך שטאַמט פון רויב אָדער גניבה. דערדאָזיקער פּרינציפּ פון שוץ
האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַן אומגעהויערן פּראָגרעס אין דעם
האַנדלס־ און קרעדיט־לעבן און ער האָט געלייגט דעם וועג פאַר הע־
כערע שטאַפּלען פון דידאָזיקע ווירטשאַפּטס־געבּיטן, ווערנדיק דער יסוד
פאַרן האַנדל מיט אינהאַבער־פּאַפּירן (וועקסלען). אגב, איז דער פּרינציפּ
אַריבער צו די מיטלאַלטערלעכע ייִדן־פּריוויליעגיעס פונם תּלמודישן
רעכט, וואָס האָט אים צום פּריסטן אַנטוויקלט (זע דעם שולחן־ערוך
ח״מ שנ״ו).

דעם ייִדישן מלווה איז אין דייטשלאַנד דערלויבט געוואָרן צו
נעמען אַלס משכון איטלעכע זאַך, אפילו קירכלעכע חפצים און צלמים.
היות אָבער, ווי דאָס נעמען אַזעלכע משכנות, ווי קירכלעכע כלים,
גלחישע בגדים א. ד. גל. פלעגט פאַרשטאַרקן דעם האַס פון די קריסטן,
האָט אַן אסיפה פון רבנים, וואָס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אַרום דער
העלפט פון 12־טן י״ה, ארויסגעגעבן אַן איסור, אַז קיין שום ייִד זאָל
זיך נישט דערוועגן צו קויפן אָדער צו נעמען אַלס אַ משכון אַזעלכע
זאַכן. דערדאָזיקער איסור איז אין 13־טן י״ה איבערגעחזרט געוואָרן דורך די
רבנים־צוזאַמענפאָרן, וואָס זענען פאָרגעקומען אין מאַינץ אין די יאָרן
1223 און 1245.

וואָס שייך די הויך פון די צינזן, וועלכע מען פלעגט צאָלן די
יידישע פּראָצענטניקעס, האָט זיך די וועלטלעכע מאַכט אין דייטש־
לאַנד אָנגעהויבן דערמיט צו אינטערעסירן ערשט אַרום דער העלפט
פון 13־טן י״ה. לויט דער עסטרייכישער י י ד ן־ פּ ר י ו י ל ע ג י ע

פֿירט דורך פֿאַרן הערצאָג לעאָפּאָלד v פֿאַרשיידענע געלט־טראַנזאַק־ציעס אויף הויכע סומעס, ווי, אַ שטייגער (אין י. 1228), אויף אַ סומע פון 2000 מאַרק זילבער (לערך 200,000 היינטיקע דייטשע מאַרק). צווישן די ייִדישע קלייענטן באַגעגענען מיר, זינט דעם 12־טן י״ה, אַמאָל אויך רייכע סוחרים פון די שטעט.

די ייִדן האָבן געבאָרגט אין אונזער פעריאָד ענטוועדער אויף היפּאָטעקן אָדער אויף באַוועגלעכע משכנות. שולד־בריוו האָבן דעמאָלט נאָך געשפּילט אַ נישטיקע ראָלע אינם יידישן געלט־געשעפט. וואָס שייך די ייִדישע הלוואות אויף אומבאַוועגלעכע גיטער, זענען אונז וועגן זיי פֿאַרבליבן מער ידיעות ערשט פונם סוף פון 12־טן און פון דער ערשטער העלפט פון 13־טן י״ה. אַזוי, אַ שטייגער, איז ביים סאַמע סוף פון 12־טן י״ה אין דער רייניש־ער געגנט געווען פֿאַרמשכונט צו אַ ייד ר׳ אליהו אַ מאַינטש, וואָס איז באַשטאַנען פון צאָר־פעלדער, ווייַנבערג, לאַנקעס אין הייזער. אַרום דערזעלבער צייט האָט אַ קריסטלעכער בירגער פֿאַרמשכונט צו אַ ווירצבורגער ייִדן אַ הויז, נעמענדיק אַ הלוואה פון 35 מאַרק. זינט דעם 13־טן י״ה זענען אין מערב־דייטשלאַנד שטאַרק באַגרענעצט געווארן די רעכט כּוח די ייִדישע מלווים, צו נעמען אַלס משכנות אומ־באַוועגלעכע גיטער. געשטאַנען איז דאָס אין צוזאַמענהאַנג מיט דער אונז שוין באַוואוסטער דערשיינונג, וואָס אין מערב־דייטשלאַנד זענען, זינט דער העלפט פון 12־טן י״ה, די אייגנטומס־רעכט פון די ייִדן בנוגע דאָרפֿישן אָדער שטאָטישן באָדן אַלץ מער באַגרענעצט געווארן. סוף־כּל־סוף האָט די אַנטוויקלונג דערפירט דערצו, אַז די ייִדן האָבן געמעגט אַ פֿאַרמשכונטע פאָסעסיע, וואָס איז ביי זיי נישט אויסגע־קויפט געווארן, באַנוצן נישט לענגער ווי „איין יאָר און איין טאָג״, דהיינו, איין יאָר און 6 וואָכן. נאָך דעמדאָזיקן טערמין האָבן זיי געמוזט די פאָסעסיע פֿאַרקויפן צו קריסטן. אַזוי איז געווען די פּראָצעדור אין מערב־דייטשלאַנד שוין ביים אָנהויב פון 13־טן י״ה. אַנדערש האָט עס אויסגעזען אין עסטרייך. פֿאַר יידישע הלוואות אויף היפּאָטעקן זענען דאָ נישט געווען קיין שום באַגרענעצונגען און די פּריווילעגיע פון די עסטרייכישע ייִדן פון י. 1244 האָט זיי אויסדריקלעך געגעבן דאָס רעכט צו נעמען אַלס משכנות אומבאַוועגלעכע גיטער. אידעריקנס, באַ־זיצן מיר פון דער ערשטער העלפט פון 13־טן י״ה אייניקע עסטרייי־כישע דאָקומענטן, וואָס אילוסטרירן אונז די יידישע געלט־געשעפטן אויף היפּאָטעקן. אַזוי, אַ שטייגער, איז געווען אין י. 1235 צו דעם אונז שוין באַוואוסטן באַנקיר און „קאַמער־גראַף״, דעם ייִד טעקאַ אָדער טעכאַנוס פֿאַרמשכונט אַ גרויסער שטח פעלדער אין אויבער־

יידישע קרעדיט־געשעפטן. ווי עס איז שוין אָנגעמערקט געווָארן, שפּילט דידאָזיקע פּאָזיציע נאָך אַ גאַנץ קליינע ראָלע. זי איז אָבער אינם ווירטשאַפּטס־לעבן פּון די דייטשע יידן שוין פּאַראַן אין וואָס שפּעטער, אַלץ גרעסער ווערט ווערן איר באַדייטונג.

דער צוים מערסטן כאַראַקטעריסטישער שטריך פּון די יידישע קרעדיט־געשעפטן בעת דעם באַהאַנדלטן פּעריאָד איז, וואָס די קליענטעלע פּון די יידישע פּראָצענטניקעס רעקרוטירט זיך פּון די סאַמע פּאַרמעגלעכסטע שיכטן. דערעיקרשט זענען עס געווען הויכע גייסטלעכע האַרן אין וועלטלעכע שרות, וואָס האָבן געניסן בייַ די יידן הלוואות אויף צינזן. אייַדער דער פּויפּסט גרעגאָריוס דער VII־טער איז אַרויסגעטרעטן מיט זיין ענערגישן קאַמף קעגן דער סימאָניע (האַנדל מיט גלחישע שטעלעס), איז דאָס אייגנהאַנדלען קירכלעכע אַמטן געטריבן געווָארן אין דייטשלאַנד גאָר אין גרויסן מאַסשטאַב. דער סאַלישער הויף פלעגט האַנדלען מיט הויכע און נידעריקע גלחים־שטעלעס, ווי מיט שטייער־אַרענדעס. דערביַ דער האָט אַ גלח געשטרעבט צו אַ פּעטן ביסן אין דער פּאָרם פון אַ הויכן קירכלעכן אַמט. ער האָט זיך קודם־כל געמוזט פּאַרשאַפן דאָס נויטיקע געלט, כדי צו קויפן דעם אַמט. אין אַזאַ פאַל פלעגט ער געווייניקער אָנקומען צו די יידן און באָרגן ביי זיי געלט אויף צינזן. נישט ווייניקער האָט די קידכע־שרות געטריבן צו די יידישע פּראָצענטניקעס דער גרויסער לוקסוס, מיט וועלכן זיי פלעגן אַרויסטרעטן אויף זייערע שטעלעס. אָט איז אַ בינטל ידיעות פון אונזער פּעריאָד וועגן גייסטלעכע שרות, וואָס זענען געווען פּאַרשולדיקט ביי יידן. דער ביאָגראַף פונם ערצבישאָף האַנאָ פון קעלן (צווייטע העלפט פון 11־טן י״ה) דערציילט אונז, אַז דער ערצבישאָף האָט געמאַכט גרויסע חובות ביי יידן אין קריסטן. דער ערצבישאָף פון ברעמען, אַדאַלבערט (סוף פון 11־טן י״ה), וואָס זיין חלום איז געווען אויפצוביען אַ קירכע באַפּוצט מיט גינגאָלד, פלעגט זיך אין זיינע געלט־געשעפטן באַנוצן מיט אַ גווויסן פאָולוס, אַ געוועזענעם יייד. אַרום י. 1107 פאַרמשכונט דער פּראָגער בישאָף הערמאַן 5 טייערע מאַנטלען ביי די יידן אין רעגענסבורג און ער באַקומט דערויף 500 מאַרק זילבער. נישט זעלטן פלעגן אָנקומען צו די יידישע באַנקירן הויכע וועלטלעכע שרות. אַזוי, אַ שטיגער, האָט ביים סוף פון 12־טן י״ה געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע, אַלס באַנקיר פונם עסטרייכישן הערצאָג, דער אונז שוין באַוואוסטער ווינער ייד „שלאָם״. ביים אָנהויב פון 13־טן י״ה פאַרנעמט זיין אָרט אין ווינער הערצאָגלעכן הויף דער אונגאַרישער ייד טעקא, וואָס

לגבי אַ הויז, אויסערהאַלב דעם יידישן קוואַרטאַל, אַ באַוואָרענישׂ, אַז „קיין שום ייד טאָר אינם הויז נישט וואוינען", נישט אַכטנדיק דע־רויף, וואָס דאָס הויז איז פאַרקויפט געוואָרן צו אַ יידן. עס איז, אַלזוי, קלאָר, אַז צום אומבאַגרענעצטן רעכט פון די קעלנער יידן, צו פאַרשאַפן זיך פאָסעסיעס אין שטאָט, אין דער צווייטער העלפט פון 12־טן י״ה, האָט געניסן אַ סוף. נאָך דייטלעכער זעט מען דיד־זיקע אַנטוויקלונג אין ווירצבורג. אין דער צייט, וועלכער אין אַ דאָקומענט פון י. 1119 טרעפן אַרויס די ווירצבורגער יידן ווי גלייכבאַרעכטיקטע מיט די קריסטלעכע שטאָט־לייט, לאָזט זיך, זינט לערך דער העלפט פון 12־טן י״ה, מערקן, אַז זייערע רעכט זענען נישט מער דיזעלבע, וואָס די רעכט פון דער איבעריקער שטאָטישער באַפעלקערונג. ביזן מיטן פון 12־טן י״ה הערשט אין די דאָקומענטן וועגן קויף פון אומ־באַוועגלעכע גיטער דער פרינציפ פון קעגנזייטיקייט. דאַקעגן טרעפט אַרויס אין די דאָקומענטן פון דער צווייטער העלפט פון 12־טן י״ה די מערקווירדיקע דערשיינונג, אַז יידן פאַרשרייבן זייערע הייזער אין נחלאות אויפן נאָמען פון אַ קירכע און באַקומען די אומבאַוועגלעכע גיטער דערנאָך צוריק מיטן באַדינג, אַז זיי וועלן פון זיי צאָלן צינזן לטובת דער קירכע. אַס מאָטיוו פון דערדאָזיקער האַנדלונג ווערט אין די דאָקומענטן אָנגעגעבן: „האָפנדיק אויף שׂוץ און טובות... האָט דער ייד... איבערגעגעבן זיין באַזיץ דעם קלויסטער פון הייליקן קי־לאַן". אָדער דער ייד האָט איבערגעגעבן זיין פאָסעסיע דער קירכע, „בכדי עס זאָל אים נישט קענען טרעפן דער האַס פונם שונא". דאָס באַנוצן זיך מיט דער קירכע, צו וועלכער מען פאַרשרייבט דאָס אייגע־טומס־רעכט פון די פאָסעסיעס, און דאָס באַגונסטיגן זיך מצד די יידן מיט דעם רעכט צו קאָנען עקספלאָאַטירן די פאָסעסיע פאַר יאָרלעכע צינזן, וועלכע די קירכע נעמט אַס באַווייז פון איר אייגנטומס־רעכט — דיד־אָזיקע פראָצעדור, וואָס ווערט אין דער דעמאָלטיקער יורידישער טערמינאָלאָגיע באַצייכנט אַס פראָצעדור פון באַנוצן זיך מיט „סאַלמאַנען", ווייזט אונז דייטלעך, אַז דאָס אומבאַשרענקטע אייגנטומס־רעכט פון די יידן לגבי אומבאַוועגלעכע גיטער איז דעמאָלט אָפגעשאַפט געוואָרן. דאָסזעלבע באַווייזן אויך אייניקע ווירצבורגער דאָ־קומענטן פון סוף 12־טן י״ה, אין וועלכע עס ווערן דערמאָנט פאַר־שיידענע בוי־באַגרענעצונגען בנוגע די יידישע הייזער.

מיר שטעלן זיך אָפּ ביי דער לעצטער ווירטשאַפטלעכער פאָ־זיציע פון די דייטשע יידן, וואָס ווערט אונז אילוסטרירט דורך דעם קוועלן־מאַטעריאַל פון דעם באַהאַנדלטן פעריאָד. מיר זענען אויסן די

דער באַזיץ פון פּעלדער און ווייניגערטנער, זענען אונז אויפגעהיט געוואָרן פון עסטרייך. דער ווינער ייד „שלאָם" (שלמה), וועלכן מיר קענען שוין אַלט מינק־מייסטער פונם הערצאָג לעאָפּאָלד I, האָט ביים סוף פון 12־טן י״ה געפירט אַ פּראָצעס קעגן אַ קלויסטער ביי ווינער נייישטאָט, אין וועלכן עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַ ווייניגאָרטן, וואָס אַ ווינער בירגער האָט געהאַט פאַרשריבן לטובת דעם קלויסטער אַרום י. 1190. דער ווייניגאָרטן איז צוגעפסקנט געוואָרן דעם קלויסטער, הגם „שלאָם" האָט, ווי ס׳דערציילן די קוועלן, געגעבן אַ סך מתנות און נאָך מער מתנות צוגעזאָגט. „שלאָם", וויצלט זיך די קוועלע, האָט געהאַט אפּעטיט צום ווייניגאָרטן, ער איז אָבער געבליבן בלויז ביים אפּעטיט״ (vineam habere voluit, sed non voluit). סוף־כּל־סוף האָט זיך דער ענין געענדיקט מיט אַן אויסגלייך, און „שלאָם" האָט באַקומען פאַרן ווייניגאָרטן 20 פונט און די הכנסה, וועלכע דער ווייניגאָרטן האָט געגעבן אין משך פון אייַן יאָר. פונם געשילדערטן פראָצעס וויזט זיך בולט אַרויס, אַז די יידן אין עסטרייך זענען אין יענער צייט פרינציפיעל נישט געווען אויסגעשלאָסן פון ערד־באַזיץ אויפן פלאַכן לאַנד.

וויאַזוי עס האָט אויסגעזען דער אַרויסשטויסונגס־פראָצעס פון די יידן פון דעם ערד־באַזיץ אויסערהאַלב די שטעט, לאָזט זיך נישט פעסטשטעלן צוליב די שווייגנדיקע קוועלן. דערפאַר אָבער באַזיצן מיר געוויסערע ידיעות וועגן דעם אַרויסשטויסונגס־פראָצעס פונם באָדן־באַזיץ אין די שטעט און מען קאָן דערפון אַ סך אָפּלאַרנען אויך בנוגע די יידישע באַזיץ־פאַרהעלטנישן אין די דערפער און פאָרשטעט. עס איז, נעמלעך, פאַרבליבן אַ רייכער קוועלן־מאַטעריאַל פון קעלן און ווירצבורג, וואָס אילוסטרירט אונז גענוי די פראָגע פונם יידישן באָדן־באַזיץ אין דידאָזיקע שטעט סיי בעת דעם 12־טן י״ה, סיי בעת די ווייטערע 150 יאָר. אויפן גרונט פון דעמדאָזיקן מאַטעריאַל לאָזט זיך פעסטשטעלן, אַז ביז לערך דער העלפט פונם 12־טן י״ה האָבן די יידן געהאַט גלייכע זכיות מיט די קריסטלעכע שטאָט־לייט בנוגע זייערע נחלאות אין די שטעט. אין דער צווייטער העלפט פון 12־טן י״ה ענדערט זיך אָבער די סיטואַציע. אין דער צייט צווישן 1145 — 1159 באַגעגענען מיר אין די קעלנער אַקטן לויטער אָפּמאַכן, וואו די יידן פאַרקויפן זייער באָדן־באַזיץ און עס ווערט אין זיי נישט פאַרנאָטירט קיין אייניציקע קניה פון אַ נחלה דורך אַ ייד. זייער כאַראַקטעריסטיש איז אויך אַן אָפּמאַך, וואָס ווערט אַרום דער־זעלבער צייט פאַרשריבן אין די קעלנער אַקטן און וואָס אַנטהאַלט

אַרטיקל 3 פון דער ווינער פריוולעגיע פון י. 1237). די עסטרייכישע האַרן זענען נישט געווען קיין אויסנאַם אין דער פראַגע פון באַנוצן יידן אלס באַאַמטע. פון א ביל, וואָס איז פאַנאַנדערגעשיקט געוואָרן אין י. 1233 דורכן פויפסט גרעגאָר IX, דרינגט אַרויס, אַז דעם בישוף פון די עסטרייכישע הצרצאָגן פלעגן נאָכמאַכן אויך אַנדערע דיימשע שדרות. אין דעם ביל באַקלאָגט זיך, נצמלעך, דער פויפסט, אַז די דייטשע האַרן געטרויען אָן די יידן כלערלייַ עפּנטלעכע אַמטן.

אַחוץ די געשיכטלעכע פרנסה־צווייגן, קומען פאַר די דייטשע יידן אין דעם באַהאַנדלטן פעריאָד נאָך אין באַטראַכט צוויי יניקה־קוואַלן: ערד־באַזיץ און קרעדיט־געשעפטן.

ענגלבר, ווי די קריסטלעכע שטאָט־לייט פונם 11־טן און 12־טן י״ה, זענען אויך די דייטשע יידן זייער נאָענט געשטאַנען צו דער לאַנד־ווירטשאפט: פאַר די טויערן פון די שטעט פלעגן זיי האָבן אַקער־פעלדער און ווינגערטנער און זיי פלעגן דאָרט באַשעפטיקן זייערע פאַמיליעס אָדער אַליין אַרבעטן, — אויב זיי האָבן זיך אומ־געקערט פון די האַנדלס־נסיעות אין די ווייטע לענדער אָדער פון די שכנותדיקע יריד־ם. אין דידאָזיקע פאַרהעלטענישן קומט פאָר אַן אי־בערבוך ערשט אין 13־טן י״ה. זיינע ערשטע סימנים ווייזן זיך אין די ריין־געגנטן, און וואָס שפּעטער, אַלץ ווייטער קיין מזרח דערגרייכט דער אַרויסשטויסונגס־פראָצעס. אין די ריין־געגנטן ווערן די יידן פאַר־דרענגט פון זייער פעלדער־ און גערטנער־באַזיץ שוין אַרום דער העלפט פון 12־טן י״ה. אַזוי, א שטייגער, הערן מיר פון ר׳ אליעזר בן נתן, וואָס האָט אַרום דערדאָזיקער צייט געלעבט אין מאַינץ, אַז די יידן האָבן זיך געזומען צו אַזא פרנסה, ווי דאָס באָרגן אויף צינזן, „מחמת אין אונזער צייט האָבן די יידן נישט מער קיין פעלדער אָדער ווינגבערג, אַז זיי זאָלן דערפון קאָנען ציען זייער יניקה״. דאַקעגן איז אין די מזרח־געגנטן פון דייטשלאַנד נאָך אין דער ערשטער העלפט פון 13־טן י״ה געווען פאַר די יידן א מעגלעכקייט צו דער־שלאָגן זיך צו לאַנדווירטשאַפטלעכע באַלעבאַטישקייטן. אַנישס, וואָלט, א שטייגער, נישט געהאַט קיין שום זין אוז קיין באַרעכטיקונג דער מוסר פון ר׳ יהודה פון רעגענסבורג (געלעבט אין דער ער־שטער העלפט פון 13־טן י״ה), וואָס פאָדערט פון די יידן, אַז זיי זאָלן זיך נישט אָפגעבן מיט באָרג־געשעפטן, ווילאַנג ס׳איז נאָך פאַראַן א מעגלעכקייט צו האָבן פרנסה פון ערד־באַזיץ (זע דעם מוסר אינם באַרימטן „ספר־חסידים״). אויסדריקלעכע באַווייזן, אַז א טייל יידן האָבן אַרום דערזעלבער צייט געלעבט פון אַזעלכע הכנסה־קוואַלן, ווי

וויסע ערטער דערפירט צו שאַרפע קאָנקורענץ־קאַמפן צווישן די מינ־צער אוּן די יידישע געלט־וועקטלער. אַזוי, אַ שטייגער, וועלט אַרום רער העלפט פון 12־טן י״ה איבערגעגעבן פון קעלן ביים ריין, אַז די מינצער האָבן דאָרט צוליב קאָנקורענץ־טעמים באַשולדיקט די יידן, אַז זיי פאַרשפרייטן פאַלשע מטבֿעות. די שרות האָבן אָבער געלייגט וויי־ניק געוויכט אויף אַזעלכע באַשולדיקונגען אוּן זיי פלעגן נישט זעלטן אָנמרויען די יידן שטעלעס אין דער מינץ־פאַרוואַלטונג גופא. פון 12־טן י״ה זענען אונז פאַרבליבן צוויי מטבֿעות, וואָס זאָגן עדות וועגן דער טעטיקייט פון יידן אַלס מינץ־מייסטער: איין טורעם־מטבע פון אַ גראַף פון מאַנספעלד מיט אַ העברעישער אויפשריפט אוּן אַ צווייטע, אַ לייבן־מטבע פונם זאַקסישן הערצאָג בערנהארד 1 מיט אַן אויפ־שריפט, וואָס אירע אותיות האָבן אַן עכלעכקייט צו העברעישע. אַרום י. 1194 וועלט אין די קוועלן דערמאָנט אַלס מינץ־מייסטער פונם עסטרייכישן הערצאָג לעאָפאָלד V דער רייכער יוד „שלאָמ״ (שלמה). אַרום דערזעלבער צייט באַגעגענען מיר יידישע מינץ־מייסטער אויך אין טריער אוּן ווירצבורג. צוליב די אָפטע באַשולדיקונגען וועגן געלט־פעלשן, מיט וועלכע עס פלעגן אָפּערירן די קריסטלעכע מינצער קעגן זייערע יידישע קאָנקורענטן, האָט דער רבנים־ועד, וואָס איז אין י. 1220 צונויפגערופן געוואָרן קיין מאינץ, באַשלאָסן אַרויפ־צולייגן גרויסע שטראָפן אויף יעדן יידן, וואָס וועט זיך באַנוצן ביים געלט־טוישן מיט כאַלשע אָדער באַשניטענע מטבֿעות.

די געניטקייט פון די יידן אין האַנדלס־ אוּן געלט־ענינים האָט מאַנכע שרות באַוואוֹיגן צו פאַרוועגדן יידישע טוחרים אוּן געלט־וועקסלער נישט בלויז אַלס מינץ־מייסטער, נאָר אויך אויף אַנדערע צווייגן פון דער טעריטאָריאַלער פינאַנץ־פאַרוואַלטונג. אַזוי, אַ שטיי־גער, טרעגט אַרויס אין דער ערשטער העלפט פון 13־טן י״ה אַ געווי־סער ייד מיטן נאָמען טעקא, וואָס פאַרנעמט אין הויף פונם עסט־רייכישן הערצאָג די שטעלע פון „קאַמער־גראַף״ (comes camerae), פון אַ מין פינאַנץ־מיניסטער. אין י. 1235 פאַרווערט דער עסטרייכישער הערצאָג צוליב דער מלחמה מיט אונגארן אוּן טשעכיע, אַרויסצופירן פונם לאַנד ווייַן אוּן תבואה, — אוּן די קוועלן, וואָס דערציילן וועגן דעם, באַמערקן אויסדרייקלעך, אַז דער הערצאָג האָט דעמאָזיקן באַ־רעכטיקטן פאַרבאָט אַרויסגעגעבן, מחמת זיינע יידישע פינאַנץ־באַאַמטע האָבן אים אַזוי געראָטן. אַרום י. 1237 זענען זיך ביים הערצאָג משתדל די ווינער בירגער, ער זאָל זיי נישט אויפצווינגען קיין יידישן פי־נאַנץ־באַאַמטן, אוּן דער הערצאָג איז מרוצה דערויף (פאַרגלייך דעם

מײַנונג, כּדי זיך אָפּצוגעבן מיט מסחר, ווארים „אַלע יידן פֿאַרנעמען זיך מיט מסחר" (Siquidem omnes iudaei negotiationi inserviunt).

אין אַ ש״ות פון י. 1199 וועדט דערמאָנט אַ געוויסער אַלעקסאַנדער פון אנדערנאך, וואָס פֿלעגט צוזאַמען מיט זיין שוועסטער, אַ גבֿירטן ר׳ אשר, פֿאָרן קיין קאָבלענץ צוליב מסחר און פֿאַרקויפֿן דאָרט ווײַן. זייער כּאַראַקטעריסטיש זענען פֿאַר דערדאָזיקער צייט די ווער־טער פון דעם מאַינצער לאָמדן ר׳ אלעזר בן נתן: „דער מסחר — דאָס איז דאָך אונזער עיקר־פרנסה". אַזוי איז עס אויך דעמאָלט אין דער אמתן געווען: דער גרויס־ און קליין־האַנדל האָבן מיט זיך פֿאָר־געשטעלט די עיקר־באַשעפטיקונג פון די דייטשע יידן. אין פֿאַרגלייך מיט דעמדאָזיקן פרנסה־צווייג האָבן אַנדערע באַשעפטיקונגען געשפּילט גאָר אַ קליינע ראָלע. פונדעסטוועגן פֿאַרדינען זיי אונזער אויפמערק־זאַמקייט און מיר וועלן זיך ביי זיי דאָ וויטער אָפּשטעלן.

אין צוזאַמענהאַנג מיטן האַנדל אַנטוויקלט זיך אין אונזער צייט ביי די יידן אַלס אַ ווייכטיקער פרנסה־צווייג דאָס אויסטוישן מטבֿעות פון פֿאַרשיידענע טעריטאָריעט. דאָס חלפנות, דאָס טוישן געלט, איז געווען אין מיטלאַלטער זייער אַ וויכטיק געשעפט אין דייטשלאַנד, וואָס איז נעוועז צעשפּליטערט אויף צענדליקער הערצאָגטימער, גראַפ־שאַפטן מלוכה־שטעט וכדומה. בעת דעם מיטלאַלטער האָבן קוירסירט כּלערלייַ סאָרטן געלט קיין באַשטימטער געלט־קורס איז נאָך דעמאָלט נישט געווען. די גראַפֿן און הערצאָגן האָבן באַקומען אַלץ מער אַ דעה אויף די מאָסן און מטבֿעות, אַזוי אַז יעדע געגנט פון א גרויסן שררה האָט שוין אין 12־טן י״ה געהאַט אירע אייגענע נעלט־מינים. און דערביי האָט מען אין יעדן אָרט געמוזט צאָלן בליי מיט יענע מינים געלט, וואָס זענען דאָרט אָנגענאַנגען. דאָס האָט פֿאַרשטייט זיך. געשאַפן אַ בריית פֿאַר געלט־וועקסלער. אין די ערטער, ויאו עס האָט זיך געפונען אַ מינצערייי, האָבן געמעגט טרייבן דאָס וועקסלער־גע־שעפט בלויז די אָנגעשטעלטע ביי דער מינצעריי. אָבער אפילו אין אַזעלכע ערטער זענען גצמאַכט געוואָרן אין משך פון אונזער פֿיר־יאָר אויסנאָמען פֿאַר די יידן. אַזוי, אַ שטיגער, וועלט אין די פֿרייוולעגיעס, וועלכע עס האָבן באַקומען די יידן אין שפּייער (אין די יאָרן 1084 ביז 1090), אין וואָרמס (אין די יאָרן 1090 ביז 1165), אין רעגענסבורג (1182), אין עסטרייך (1244) און אַז. ו., פֿאַרגאַראַנטירט די יידן דאָס רעכט צו טוישן געלט אין די דערמאָנטע שטעט און טעריטאָריעס, הגם אַזאַ רעכט איז זאָרט געווען אויסשליס־לעך אין רשות פון די מינצער. דאָס האָט מיט דער צייט אין גע־

לעבט אין מאינץ, דערציילט אונז וועגן דייטשע יידן, וואס פֿאָרן קיין פּוילן. דאָסזעלבע גיט אונז איבער ר׳ יצחק בן דורבלהאוזער בעמערקט דערביי, אַז ער אַליין איז געווען אין פּוילן. וועגן פּוילישׂ־דייטשע האַנדלס־פאַרבינדונגען צווישן די יידן געפינען מיר ידיעות אויך בײַ ר׳ מאיר מרָטענבורג. מיר דערוויסן זיך אויך נאָך, אַז די ידישע סוחרים פון דייטשלאַנד פלעגן זיך בעהעפטן אין האַנדלס־קאָמפּאַניעס און פֿאָרן צוזאַמען קיין ריסן. אין ריסן פלעגן זיי מאַכן באַשטעלונגען אויף מלבושים און בפרט אויף מאַנטלען און זיי פלעגן פֿאָרוס אייגצאָלן פֿאַר דער גאַנצער פּראָדוקציע. ידישע האַנדלס־קאָמפּאַניעס האָבן אין דערזעלבער צייט אויך אַרומגעריזט איבער אונגאַרן און געפירט פון דאָרטן דעם באַרימטן אונגאַר־ווין, וועלכן זיי פלעגן ברענגען אין די ריין־לענדישע שטעט. אין „אור זרוע״ (אַנהויב פון 13־טן י״ה) ווערן דערמאָנט יידישע סוחרים, וואָס פירן פון אונגאַרן „געזאַלצענע פיש״ (הערינג?) און וואָס פֿאַרקויפן דידאָזיקע סחורה אין עסטרייך. דער מחבר פונם „אור זרוע״ דערציילט אונז אויך וועגן יידישע האַנדלס־פאַרבינדונגען מיט בולגאַריע, וואָס ווערט פון די יידן געקויפֿן „דאָס גריכישע כנען״, ווי אויך וועגן יידישע האַנדלס־נסיעות קיין קאָנסטאַנטינאָפּל. וועגן די קעלנער יידן הערן מיר אין דערזעלבער צייט, אַז זיי האָבן געפירט איבערן ריין שיפן, באַלאָדענע מיט פיש־טראַנספֿארטן. ביי די צאָלגרענעצן אין ראָזענבערג (אויבער־שלעזיע), אין שיעוויעז (פּוילן), דורך וועלכע עס האָבן געפירט די האַנדלס־טראַקטן קיין ריסן און אונגאַרן, ווערן אין די צאָלטאַריפן פון י. 1226 דערמאָנט יידישע סוחרים, וואָס קומען פון דייטשלאַנד אָדער קערן זיך אום קיין דייטש־לאַנד, פירנדיק מיט זיך באַלאָדענע וועגן מיט סחורה. וועגן די יידן אין לאַיבאַך (קראַין) דערמאָנט אַ דאָקומענט פון י. 1213, אַז זיי זענען אויסערגעווינלעך רייך און אַז זיי פירן אַ גרויסן האַנדל מיט די וועניעציאַנער, אונגאַרן און קראָאַטן״.

אַחוץ דידאָזיקע ידיעות וועגן דעם יידישן אויסלענדישן גרויס־האַנדל, באַזיצן מיר פון דערדאָזיקער צייט נישט וויניק ידיעות וועגן דעם צווישן־שטאָטישן האַנדל פון די דייטשע יידן, ווי אויך וועגן דעם קליין־האַנדל, מיט וועלכן עס האָבן זיך באַשעפטיקט די וויניקער פֿאַרמעגלעכע עלעמענטן צווישן זיי. אין אַ אויטאָביאָגראַפישער שריפט, וואָס שטאַמט פון דעם משומד הערמאַן (פון 12 י״ה), דערציילט אונז דער מחבר, אַז בשעת ער איז נאָך געווען אַ ייד, אין עלטער פון 20 יאָר (לערך אין י. 1127), פלעגט ער פֿאָרן פון קעלן קיין

י. האַנדלס־פרייהייטן וועלכע ווערן די דייטשע יידן פאַרגאַראַנ־
טירט אין ספעציעלע פריווילעגיעס (למשל, אין דער וואָרמסער
פריווילעגיע פון י. 1182 אָדער אין דער עסטרייכישער פריוו־
לעגיע פון י. 1244) זענען נישט קיין קלענערע, ווי אין 11־טן י״ה.
אַזוי, אַ שטייגער, באַקומען די וואָרמסער יידן פונם קיסר אַ פריוו־
לעגיע (1182), וואָס גיט זיי דאָס רעכט צו קויפן אין פאַרקויפן לויטן
אַלטן שטייגער (antiquo more suo) כלערליי סחורות. אין אַ דאָקו־
מענט פון י. 1207 ווערט דערמאָנט, אַז די יידן פון רעגענסבורג
טרייבן אַ האַנדל מיט געלט און סחורות און אַז זיי צאָלן דערפון
שטייערן. לויט דער עסטרייכישער פריווילעגיע פון י. 1244 (אַרטיקל 10)
איז געווען די יידן דערלויבט פריי צו האַנדלען אין צו פאַרקויפן
די קריסטן אַזעלכע אַרטיקלען, ווי ווייַן, רפואות און פאַרב־שטאָפן.
דיזעלבע באַשטימונג באַגעגענען מיר מיט העכער 150 יאָר פריער אין
דער פריווילעגיע פאַר די יידן אין שפייער (1080). נישט געקוקט
דערויף, וואָס אַרויי דייטשע שטעט האָבן אין דערדאָזיקער צייט פאַר־
מאָגט דאָס אַזויגערופענע „שטאַפל־רעכט״ און זיי האָבן געקאָנט מיטן
פוח פונם דאָזיקן רעכט צווינגען יצדן פרעמדן סוחר, ער זאָל פאַר־
קויפן זיין סחורה אין דער שטאָט, דורך וועלכער ער האָט געמאַכט
זיין רייזע — נישט געקוקט דערויף, האָט זיך דער גרויס־האַנדל פון
די דייטשע יידן לגמרי נישט פאַרקלענערט. ער האָט צוליב דעם
„שטאַפל־רעכט״ בלויז געמוזט אַ טייל פון די גרויסע רווחים זיינע
אָפגעבן צו די שטעט. אין די קווצלן פון 12־טן און פון דער ערשטער
העלפט פון 13־טן י״ה זענען אונז אויפגעהיט געוואָרן העכסט אינטע־
רעסאַנטע ידיעות וועגן די גרויס־האנדלערישע באַציונגען, וועלכע די
דייטשע יידן האָבן דעמאָלט געהאַט מיט אַזוינע לענדער, ווי
אונגאַרן, איטאַליע, גריכנלאַנד און בולגאַריע. ביים
אַנהויב פון 12־טן י״ה ווערט דערמאָנט אין די צאָל־טאַריפן ביי די
צאָל־גרענעצן אין וואַלענטשאַדט און קאָבלענץ, אַז די יידישע
שקלאַפן־האנדלער דארפן צאָלן פאַר יעדן שקלאַף צו 4 דענאַרן צאָל.
דער יידישער שקלאַפן־האַנדל האָט געבליט נאָך ביים סוף פון 12־טן
י״ה און ער האָט, ווי פריער, דערעיקרשט באַזירט אויף די סלאַווישע
שקלאַפן־מערק. אַזוי, אַ שטייגער, דערציילט אונז בנימין פון טו־
דעלא אין זיין באַרימטער רייזע־באַשרייבונג (1150 — 1175), אַז די
סלאַווישע מדינות ווערן גערופן „כנען״, מחמת די סלאַוון האָבן די
מידה „צו פאַרקויפן זייערע זין און טעכטער צו פרעמדע פעלקער״.
ר׳ אלעזר בן נתן, וואָס האָט לערך אין דערזעלבער צייט גע־

אָנטייל. צווישן די מאַינצער סוחרים, וואָס האָבן באַזוכט די ירידים אין קעלן, פלעגן זיך כסדר געפינען אויך יידן, און נישט בלויז יידן־גבירים זענען עס געווען, וואָס האָבן געמאַכט די נסיעות קיין קעלן; אָרעמע יידן פלעגן — לויט העברעישע קוועלן פון יענער צייט — אויפ־נעמען הלוואות ביי די רייכע, אום צו קאָנען פאָרן צום קעלנער יריד. אָפט האָבן אפילו די פירשטן אַרויסגעהאָלפן די יידישע טוהרים מיט געלט, בכדי זיי זאָלן קאָנען „קויפן און פאַרקויפן". אַבאַדייטנדיקן אָנטייל אינם דייטשן האַנדל האָבן, אַחוץ די מאַינצער, געהאַט אויך די יידן פון וואָרמס. אין 11־טן י״ה באַגעגענען מיר די וואָרמסער יידן אויף האַנדלס־נסיעות קיין פראַנקפורט, בּאָפּפּאָרד, האַמער־שטיין, דאָרטמונד, גאָסלאָר און אַנדערן. לויט אַ פּריוויליגיע פון י. 1074, וואָס איז באַנייט געוואָרן מיט אַ צייט שפעטער (בײם אָנהויב פון 12־טן י״ה), זענען זיי אין די אויסגערעכנטע שטעט באַפרייט געוואָרן פון די צאָל־אָפּצאָלונגען. פון די האַנדלס־אַרטיקלען, מיט וועלכע די דייטשע יידן האָבן געהאַנדלט אין משך פון 11־טן י״ה, ווערן אין די קוועלן דערמאָנט: ווײַן, פּאַרב־שטאָפן, רפואות, זאַלץ, פּלײש, אַלזוי, דערעיקרשט לעבנס־מיטלן, וואָס מיט זיי האָבן געמעגט האַנדלען אויך אַזעלכע, וואָס האָבן נישט אָנגעהערט צו די קריסטלעכע סוחרים־גילדעס. אַחוץ דידאָזיקע ידיעות וועגן דעם יידישן טעריטאָריאַלן האַנדל, באַזיצן מיר פון 11־טן י״ה אויך אַ בינטל קוועלן־ידיעות וועגן דעם האַנדל, וועלכן די דייטשע יידן האָבן דעמאָלט געפירט מיט די סלאַוון־לענדער, ווי אויך מיט פראַנקרייך און שפאַניע. אַזוי, אַשטיגער, האָבן זיי פון די סלאַוון־לענדער אימפּאָרטירט, ווי אין די פריערדיקע צייטן, פוטערוואַרג און שקלאַפן. דעם לעצטן „אַרטיקל" פלעגן זיי אָפּזעצן ביי די פראַנצויזישע און שפאַנישע יידן. לויט ווי סימט אונז איבער די עלטסטע פוילישע כראָניק, האָט די פוילישע קעניגין יודיטאַ אַרום י. 1080 פאַרטון אַ טך געלט אויף אויסצוקויפן קריסטלעכע שקלאַפן פון די יידישע שקלאַבן־הענדלער. קלענערע „צדיקים" זענען געווען אינם דאָזיקן פרט די דייטשע מאַרק־גראַפן פון די מזרח־געגנטן: זיי האָבן דווקא אונטערגעשטיצט די פון דייטשלאַנד אָנגעפאָרענע יידישע שקלאַפן־הענדלער און זיי פלעגן אפילו אַליין צושטעלן דעם שקלאַפן מאַטעריאַל. אָפט האָבן די מאַרק־גראַפן פאַרקויפט צו די יידן זייערע אייגענע פויערים אַלס שקלאַפן.

אַן ענלעך בילד וועגן דער יידישער האַנדלס־טעטיקייט באַקומט זיך אויך פון די קוועלן פונם 12־טן און פון דער ערשטער העלפט פון 13־טן י״ה.

מאַטעריאַל פון דעם ערשטן פּעריאָד (דהיינו, ביז לערך דער העלפט פון 13־טן י״ה).

פונקט ווי אין דער צייט פון די קאַראָלינגער, זענען די יידן אויך אין משך פון 11־טן ביז לערך דער העלפט פון 13־טן י״ה געווען דער וויכטיקסטער האַנדלס־עלעמענט אויפן דייטשן באָדן. זייער רעלע ארום דער אַנטוויקלונג פון די דייטשע שטעט און פון דעם דייטשן האַנדל איז לגמרי נישט געפאַלן צולייב דעם אויפקום פונם דייטשן האַנדלס־עלעמענט. דער „היימישער", „נאַציאָנאַלער" האַנדל האָט ביז לערך דער העלפט פון 13־טן י״ה פאָרגעשטעלט מיט זיך אַ דינע שיכט, וואָס איז, אגב, נאָך נישט געווען ווי געהעריק אָרגאַניזירט, — און עס איז דערביבער נאָך געווען אַ ברייטער שטח פאַר דער טעטיקייט פון פרעמדע סוחרים, בפרט פאַר דער האַנדלס־טעטיקייט פון די יידן. לאַנגזאַם, גאַנץ לאַנגזאַם קומט פאָר דער אַרויסשטויסונגס־פּראָצעס פונם יידישן הענדלער־קלאַס אין די דייטשע שטעט און ער ווערט באַרגיכערט ערשט אין דער צייט, ווען די באַדייטנדסטע דייטשע האַנדלס־שטעט איז געלונגען צו באַקומען געוויסע רעכט, וואָס זענען געווען באַרבונדן מיט דעם באַזיץ פון דעם יידישן רעגאַל, ווי אַ שטייגער, דאָס רעכט אויפצונעמען די יידן אַלס שטאָט־איינוואוינער, צו נעמען פון זיי שטייערן, אונטערצוואַרפן זיי די שטאָטישע געריכטן א. אַ. וו. ווי עס איז שוין באַוואוסט (פאַרגליך דאָס פּאָריקע קאַפּיטל), האָבן אָבער די דייטשע שטעט אָנגעהויבן צו דעראָבערן דידאָזיקע רעכט נישט פריער, ווי אין דער צווייטער העלפט פון 13־טן און ביים אָנ־הויב פון 14־טן י״ה.

האָנדיק דאָס אַלץ אין אַכט, וועלן מיר זיך לגמרי נישט חידושן, ווען דאָס קוועלן־מאַטעריאַל וועט אונז פאַר דער צייט ביז לערך דעם יאָר 1250 ברענגען אויסערסט אינטערעסאַנטע ידיעות וועגן ווייט־פאַר־צווייגטע האַנדלס־באַציונגען, וועלכע די דייטשע יידן האָבן פאַרמאָגט נישט בלויז אויף די דייטשע טעריטאָריעס, נאָר אויך אין אויסלאַנד.

די רעלע פון די דייטשע יידן אויפן געביט פון האַנדל לאָזט זיך אַמבעסטן אָפשאַצן לויט די הנהות, וועלכע די יידן פלעגן אין משך פון 11־טן און 12־טן י״ה באַקומען, ווען מען האָט זיי געוויזן צו באַזעצן זיך אין די ניי־געגרינדעטע שטעט. דידאָזיקע הנחות זענען באמת אויסערגעווענלעכע און זיי לאָזן זיך דערקלערן בלויז מיט דער וויכטיקייט פון די יידן פאַר דעם האַנדלס־לעבן. אין די רירעוודיקע האַנדלס־באַציונגען צווישן מאַינץ און די איבעריקע ריין־לענדישע שטעט, האָבן די יידן אין משך פון 11־טן י״ה געמומען אַ לעבהאַפטן

דעמדאָזיקן פּעריאָד אויך אויף אַזעלכע געביטן, ווי עבֿנטלעכע אַמטן, צאָל־אַרענדעס, האַנטווערקעריי וכדומה.

אַנדערש איז עס אָבֿער אינם צוויטן פּעריאָד. דאָס יידישע ווירט־שאַפֿטס־לעבן קאָנצענטרירט זיך וואָס מער אויף דעם געביט פון קרעדיט־געשעפטן, עס ווערט וואָס ווייטער אַלץ מער אייגנזייטיק. אגב, קומט זעלבסט אַ פּאָר אַן איבערטרוישונג פון די שיכטן, וואָס האָבן זיך גע־נייטיקט אין דעם יידישן קרעדיט. פּריער זענען עס געווען דערעיקרשט רייכע אַדל־לייט און דער חשובער קלאַס אין די שטעט. איצט אָבער קומען אָן צו די יידישע וואוכערער אַלץ מער די אָרעמע שיכטן, ווי בעלי־מלאכות און פויערים. עס ענדערט זיך אויך דער אַלגעמיינער כאַראַק־טער פון דעם יידישן קרעדיט: פון אַ פּראָדוקטיוון ווערט ער אַלץ מער אַ קאָנסום־קרעדיט, וואָס דערדריקט מיט דער צייט דעם בעל־חוב. אַזוי־אַרום פאַרטיפן זיך אויך די סאָציאַלע סתירות צווישן די יידן און זייערע קליענטן און עס קומט צו אָפּטע צוזאַמענשטויסן, וואָס ענדיקן זיך טראַגיש פאַר די יידן.

אין דעם ערשטן פּעריאָד האָבן די יידן־פּאָגראָמען זעלטן וועג גענומען אַ צוזאַמענהאַנג מיט סאָציאַל־ווירטשאַפֿטלעכע מאָמענטן: ענט־וועדער זיי זענען געווען אַ פּועל־יוצא פון געוויצטע רעליגיעזע שטי־מונגען (ווי בעת די קרייץ־צוגן), אָדער זיי זענען געווען פּשוטע רויב־אונטערנעמונגען, אַראַנזשירט דורך געלט־גיריקע שוץ־האַרן. די פּאָגראָ־מען פון דעם צווייטן פּעריאָד באַקומען אָבער אַלץ מער דעם כאַראַק־טער פון סאָציאַלע קאָנפליקטן: אַמאָל זענען זיי אַ רעזולטאַט פון פאַר־שאַרפטע קאָמפּן צווישן דעם קיסר און די לאַנד־האַרן אַרום דעם רעכט צו עקספלאָאַטירן דעם יידישן רעוואָלוציאָנער, אַן אַנדערשמאָל קומט עס צום „יודען־ברענען" אין צוזאַמענהאַנג מיט די מאַכט־קאַמפּן צווישן די שטאָט־האַרן און דעם פּאַטריציאַט אָדער פון ענלעכע קאָנפליקטן צווישן דעם פּאַטריציאַט און די האַנטווערקער־אַריסטאָקראַטיע. נישט זעלטן מדמיפט אויך, אַז דאָס „יודען־ברענען" פלאַקערט אויף ווי אַ צוזאַמען־שטויס צווישן „קאַפּיטאַליזם", וואָס ווערט פאַרטראָטן דורך די יידישע געלט־מענטשן, און דעם „פּויפּעריזם", דהיינו, די פאַראָרעמטע האַנט־ווערקער־ און פויערים־שיכטן, וואָס זענען געווען פאַרשולדיקט ביי די יידן.

לאָמיר אָבער איבערגיין צו די פרטים און אויספילן די אויבן־אָנגעצייכנטע רעמלעך מיט די דערהאַלטענע קוועלן־ידיעות כּוין דער באַהאַנדלטער תקופה. מיר שטעלן זיך אָפּ דאָ וויטער ביי דעם קוועלן־

קאַפּיטל פֿערצן

די סאָציאַלע און ווירטשאַפטלעכע לאַגע פון די יידן אין דייטשלאַנד זינט דעם 11־טן י״ה ביז דער העלפט פון 14־טן י״ה.

(המשך)

§ 43 דאָס יידישע ווירטשאַפטס־בילד ביז דער העלפט פון 13־טן י״ה.

אין דעם ווירטשאַפטס־לעבן פון די דייטשע יידן בעת דער בא־
זאַנדלטער צייט לאָזן זיך פונקט אַזוי, ווי אין דער אַנטוויקלונג פון
דער יידישער קאַמער־קנעכטשאַפט, אויסטיילן 2 פעריאָדן: איינער, וואָס
נרייכט ביז לערך דער העלפט פון 13־טן י״ה — און אַ צווייטער,
וואָס נעמט אַרום דעם משך צייט לערך פון 1250 ביז 1348. די וויכ־
טיקסטע דערשיינונגען, וואָס טיילן פאַנאַנדער דידאָזיקע 2 פעריאָדן,
זענען פאָלגנדיקע: אין דעם ערשטן פעריאָד איז דאָס יידישע ווירט־
שאַפטס־לעבן פילוויטיק און עס וויקלט זיך פאַנאַנדער אָן גרעסערע
שטערונגען. די יידן באַשעפטיקן זיך פונקט אַזוי אינטענסיוו מיט לאַנד־
ווירטשאַפטלעכע פראָפעסיעס, ווי מיט האַנדל. די וואוכעריי־געשעפטן
פאַרנעמען נישט דעם אויבנאָן פונם יידישן ווירטשאַפטס־לעבן, זיי זע־
נען ס׳רוב אַ באַגלייט־דערשיינונג פון די יידישע האַנדלס־באַציונגען
מיטן אַדל און מיטן אויפשטייגנדיקן שטאָטישן פאַטריציאַט. דער יידי־
שער קרעדיט טראָגט אין דעמאָזיקן פעריאָד אין די אויפבליענדיקע דייטשע
שטעט אַ פראָדוקטיוון כאַראַקטער און דעריבער קומט עס אויך נישט
צו קיין פאַרשאַרפונג פון די באַציונגען צווישן די שטעט און די יידן.
אַ חוץ אַזעלכע געביטן פון ווירטשאַפטלעכער טעטיקייט, ווי לאַנד־
ווירטשאַפט, האַנדל און קרעדיט־געשעפטן, באַגעגענען מיר די יידן בעת

תביעות). אַזוי, אַ שטייגער, סקאַסירט דער קיסר די תביעות פון לערך 80 יידן, וואָס האָבן געמאַנט גרויסע געלטער ביים בורג־גראַף פון נירנבערג. אויך אַזוי באַפרייט ער די שטאָט היילבראָן פון אַלע אירע חובות ביי יידן. אין י. 1336 צווינגט ער די יידן פון פראַנק־פורט ביים מאַיִן צו פאַרציכטן אויף דער סומע פון 1000 פונט, וועלכע זיי האָבן געהאַט אויסגעבאָרגט דעם גראַף פון האַנאַי. מיט 10 יאָר פריער האָט דער קיסר אויף דעמזעלבן אופן באַפרייט אַריי עלזאַסער האַרן פון אַלע חובות, וועלכע זיי האָבן געהאַט געמאַכט ביי יידן. סיפאַרשטייט זיך, אַז ביי די אַלע סקאַסירונגען האָט דער קיסר נישט ווייניק פאַרדינט, וואָרים די „טילגונגס"־פאַראָרדענונגען פלעגט ער אַרויסגעבן פאַר אַנטשפרעכנדיקע געלטער, וועלכע עס האָבן אים געמוזט באַצאָלן די פאַראינטערעסירטע בעלי־חובות.

דערזעלבער קיסר האָט אויך פאַרשטאַנען צו מאַכן פון פאָגראָמען אויף יידן אַ גוטן הכנסה־קוואַל פאַר זיך. אַזוי, אַ שטייגער, ווערט איבער־געגעבן, אַז ער האָט אין י. 1337 באַוויליקט פאַר טייערע געלטער אַרויס־צוגעבן אַן אַמנעסטיע פאַר די עלזאַסער שטעט, וואָס האָבן געזאָלט גע־משפט ווערן דערפאַר, ווייל זיי האָבן נישט געשיצט די יידן בעת די מוראדיקע פאָגראָמען, וועלכע זענען אין די יאָרן 1336—1337 פאָר־געקומען אונטער דער פירונג פונם מרויעריק באַרימטן פויערים־פירער, אַרמלעדער.

געווינלעכע און אויסערגעווינלעכע שטייערן און אָפּצאָלונגען, „שולד־טילגונגען", סתם אויספרעסונגען מיט דער הילף פון אומבאַרעכטיקטע אַרעסטן, פראָצעסן וועגן עלילת־דם, פאָגראָמען וכדומה — אָט ווי עס האָט זיך אין דייטשלאַנד אין משך פון דער צייט פאַנאַנדערגעווויקלט דאָס בילד פון עקספלאָאַטירן דעם יידישן רעגאַל. אין פאַרגלייך מיט דידאָזיקע מעטאָדן זענען אויס ווי מילדע פאָרמען פון עקספלאָאַטאַציע אַזעלכע אָפּעראַציעס פון די דייטשע מאַכטהאָבער, ווי דאָס פאַרמשפונען דעם יידישן רעגאַל צו טעריטאָריאַלע האַרן אין שטעט אָדער דאָס אַראַנזשירן פון כלערלייַ געלט־איבערווייזונגען אויפן חשבון פון פעליקע אָדער קינפּטיקע יידן־שטייערן. אגב, זענען די יידן צוליב אַזעלכע אָפּע־רַאַציעס געווָארן אַ מין סחורה אַן לעבן, אַזאַך, וואָס לויפט פון האַנט צו האַנט...

עס איז געקומען צו אַ באַלאַגערונג פון דער שטאָט און צו בלוטיקע שלאַכטן. סוף־כּל־סוף האָבן די מחנות פונם ערצבישאָף דערָאָבערט די שטאָט און די יידן זענען אינאיינעם מיט די בירגער אויסגערויבט געוואָרן ביז גאָר. ענלעך ווי אין האַלע, האָבן זיך י. 1274 אָנגענומען פאַר די יידן — די בירגער פון גאָסלאַר; זיי האָבן זיך דורכן הערצאָג פון זאַקסן משתדל נעוועז ביי רודאָלף פון האַבסבורג, ער זאָל די יידן פון דער שטאָט נישט טערָאָריזירן מיט אַרעסטן אזן נישט באַדריקן מיט אויסערגעווײנלעכע קאָנטריבוציעס. אויף דעם קיסר, וואָס האָט זיך צוליב זיינע קריגעריש אונטערנעמונגען כסדר געפונען אין געלט־פאַרלעגנהייט, האָט דאָס געמאַכט אַ קנאַפּן רושם. דער שטייער־דרוק פונם קיסר איז געווען אַזוי מורא־דיק, אַז מחנות יידן פון מאַינץ און אַנדערע ריין־לענדישע קהילות, צווישן זיי אויך דער באַרימטער ר׳ מאיר פון רָאטענבערג, האָבן אין י. 1286 געזוכט דעם וואַנדערשטעקן, בכדי אויפצוזוכן נייע היימען, וואו אַוועקצוליגן דעם קאָפּ. דידאָזיקע געלעגנהייט האָט רודאָלף פון האַבסבורג אויסגענוצט, פדי דורכצופירן אַגראַנד־יעזע פינאַנץ־אָפּעראַציע אויפן חשבון פון די אויסוואַנדערער. שטיצנ־דיק זיך אויפן פרינציפ פון יידישער קאַמער־קנעכטשאַפט, ציט אַרויס דער קיסר דערפון די קאָנסעקווענץ, אַז די קאַמער־קנעכט טאָרן נישט אויסוואַנדערן אָן דער באַוויליקונג פון דעם שוץ־האַר, און היות ווי די יידן מיט ר׳ מאירן מראָטענבורג בראש האָבן זיך מכין געווען אין וועג אַריין אָן דעם קיסרס הסכמה, לאָזט ער פאַר זיין אוצר קאָנפיסקירן די הייזער און דאָס באַוועגלעכע פאַרמעגן פון די אויס־וואַנדערער, און ער פאַראָרדנט גלייכצייטיק צו אַרעסטירן דעם חשובן רב, רעכענענדיק אויף גרויסע אויסלייז־געלטער. ווי באַוואוסט, האָט דער קיסר געהאַט אַ שטיקל טעות אינם דאָזיקן חשבון, וואָרים ר׳ מאיר מראָטענבורג האָט יידן פאַרווארט צו געבן דאָס אויסלייז־געלט. ערשט נאָך ר׳ מאירס טויט איז דער מת אויסגעקויפט געוואָרן בייס קיסר פון אַפראַנקפורטער יידן, ר׳ זיסקינד ווימפפען, פאַר אַסומע פון 20,000 מאַרק. געשען איז דאָס אין י. 1307 און געגאָסן האָט פון דעם געלט נישט רודאָלף פון האַבסבורג, נייערט זיין נאָכפאָלגער אַלבערכט.

אונטער דעם קיסר לודוויק דעם בייער באַווייזט זיך צום ערשטן מאָל אויפן דייטשן באָדן דער גוט באַוואוסטער מעטאָד פון גזילה אין דער פאָרם פון די אזוי־גערופענע „יודען־שולד־טילגונגען" (סקאַטירונגען אָדער רעדוקציעס פון יידישע געלט־

זיך דערמיט נישט באַנוגנט אוּן די יידן הָאבן זיי געמוזט אַפּגעבן דאָס גאַנצע האָב אוּן גוטס.

דאָס בילד פונם גרויסן רויב בעת דעם צווייטן קרייץ־צוג אין י. 1146 גיבן אונז איבער די קוועלן בלויז אין אַלגעמיינע שטריכן. אין י. 1171 נעמט דער קעלנער שוצהאַר 105 זילבערשטיק אַלס אויס־לייז־געלט פאַר צוויי יידן. אין י. 1179 איז אַ כלומרשטער פאַרברעך פון אייניקע יידן אויסגענוצט געוואָרן פון די שוצהאַרן פאַר אַ ריזיקער געלט־אויספרעסונג. דער קיסר האָט דערביי „פאַרדינט" 500 זילבער־מאַרק, אוּן דער קעלנער ערצבישאָף 4200 זילבער־מאַרק.

בײם סוף פון 12־טן אוּן אין דער ערשטער העלפט פון 13־טן י״ה מערקן זיך אויפן דייטשן באָדן די ערשטע שפּורן פון די אונז שוין באַוואוסטע ענגלישע־פראַנצויזישע מעטאָדן, ווי יאַזוי אויסצופרעסן בײ די יידן געלטער. אַזוי, אַ שטייגער, אַקלימאַטיזירט זיך אין דייטשלאַנד דער פון ענגלאַנד אוּן פראַנקרײך אימפּאָרטירטער בלוט־בילבל, וואָס האָט אין די „שקספּאָרט־לענדער" אָפט געדינט אַלס צוזעץ־מאַנטל פאַר גזילה אוּן רויב פון יידישן האָב אוּן גוטס. אין צוזאַמענהאַנג מיט די פראָצעסן וועגן עלילת־דם ווערן יידן געשאָלטן אוּן בארויבט אין שפּייער (1195), אין ערפורט (1221), אין לאודא, בײ שאָפּסהיים אוּן פולדא (1235). עס לאָזט זיך אַרום דערדאָזיקער צייט פעסטשטעלן אויך אַ צווייטער ענגליש־פראַנצויזישער מעטאָד פון טעראָריזירן די יידן, אזוי עס זאָלן זיך שפּענען זייערע בייטלעך — אוּן דאָס איז דער אָנהייב פון מאַטן־צערעמטן. אַזוי, אַ שטייגער, פרעטט אויס קאָנראַד IV בײ די יידן אין סינציג אַ סומע פון 500 מאַרק מיט דער הילף פון אַדראָנונג, אַז ער וועט דורכפירן אַדעמטן צוויטשן זיי, אויב זיי וועלן דאָס געלט נישט אויסצאָלן (1242).

אין פוילן גאַנג זעען מיר אויפן דייטשן באָדן דאָס ענגליש־פראַנצויזישע אויספרעסונגס־סיסטעם בעת דער צווייטער העלפט פון 13־טן אוּן דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה, בפרט בעת דער ממשלה פון רודאָלף פון האַבסבורג (1273—1291) אוּן לודוויק דער בייער (1314—1347). מיר ברענגען דאָ ווייטער אייניקע מער דראַסטישע ביישפילן פון דערדאָזיקער צייט. אין י. 1261 לאָזט דער ערצבישאָף פון מאַגדעבורג אויסנוצן אין תפיסה די רייכסטע יידן אוּן מרעסט אויס אויף אַזאַ אופן 100.000 מאַרק אויסלייז־געלטער. דאָמזעלבע האָט דער קירכלעכער האַר געוואָלט אויפטוּן אויך אין האַלע, אָבער דאָ האָבן זיך אים אַנטקעגנגעשטעלט די שטאָט־לייט, וואָס האָבן, ווייזט אויס, פאַר מייערע פרייזן געהאַלטן מיט די יידן.

שטייער. ער האָט באַטראָפן 1 גילדן פון יעדן יידן און יעדער יידישקע, וואָס זענען געווען עלטער, ווי 12 יאָר און וואָס האָבן גצהאַט מינימום 20 גילדן זייער אייגנס.

II. לטובת די טעריטאָריאַלע שרות צאָלן די יידן:

1) אַ געווינלעכן יאָרלעכן שטייער. אין עסטרייך לאָזט זיך דערדאָזיקער שטייער צום פריסטן פעסטשטעלן אונטערן הערצאָג פרידריך דעם שיינעם (1308 — 1330).

2) אויסערגעווינלעכע שטייערן און אָפצאָלונגען, ווי אַ שטייגער, אומזיסטע לייפערונגען פון כלערלייַ זאַכן פאַר די פריצישע הויפן, חתונה-שטייער (אין דער צייט, וועו די פריצישע פאַמיליע האָט געפראַווען אַ חתונה פון אַ פאַמיליע-אָנגעהעריקן און אַז. וו).

די קירכלעכע שרות פלעגן, אָנשטאָט דעם יערלעכן פאַרמעגנס-שטייער, נעמען ביי די יידן דעם אַזויגערופענעם „יודען-צענט" (Juden-zehnt, ד. ה. אַ 10-טן חלק דערפון, וואָס די יידן פלעגן צאָלן לטובת דעם קיסר.

III. לטובת די שטעט צאָלן די יידן ספעציעלע שטייערן ווייַל די הויך זייערע ווערט באַשטימט פאַר יעדן יידן באַזונדער, בעת ער באַקומט דעם אַזויגערופענעם „בירגער-בריוו", דהיינו, דאָס רעכט צו וואוינען אין דער שטאָט.

די געשיכדערטע שטייצרן, וועלכע די יידן האָבן גצמוזט צאָלן זייערע „שוץ-האַרן", בילדן לפי-ערך אַ קלייניגם טייל פון דער לאַסט, אונטער וועלכער ס'איז אויסגעקומען די יידישע „קאַמער-קנעכט" צו לייַדן צוליב די געלט-אויספרעסונגען, וועלכע זיי האָבן גע-האַט אויסצושטיין ביי פאַרשיידענע געלעגנהייטן מצד זייערע אפוטרופּסים.

די לאַנגע קייט פון באַרויבונגען און געלט-אויספרעסונגען הויבט זיך אָן בייַם סוף פון 11-טן י"ה אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם ערשטן קרייץ-צוג. אינם שחיטה-יאָר 1096 שענקען די קעלנער און מאַינצער יידן דעם פירער פונם קרייץ-צוג, גאָטפריד פון בוליאָן, 1000 זילבערשטיק פאַרן צוזאָג, אַז ער וועט זיי שיצן. דאָס האָט אָבער ווייניק וואָס געהאָלפן, פונקט ווי עס האָט אויך נישט געהאָלפן די קעלנער יידן, וועו זיי האָבן די קרייץ-פאָרער פיר מאָל געגעבן אַ באַדייטנדיקן פאַרמעגנס-שטייער צו 1 דענאַר כון יצדן פונט. די קרייץ-פאָרער האָבן

האָבן זיי נאָך געמוזט דינען אַלס פינאַנץ־קוואַל פאַר די צוגעקומענע, אוממיטלבאַרע „באַשיצערס", דהיינו, פאַר די שררות אוּן שטעט.

אין אַלגעמיינע שטריכן שטעלט זיך פאָר די ייִדישע שטייער־פרַאַגע אין דייטשלאַנד לפי־ערך אַזוי.

I. לטובת דעם קיסר צאָלן די ייִדן:

1) דעם נאָרמאַלן יאָרלעכן מלוכה־שטייער. דער־דאָזיקער שטייער קומט אויף אַרום י. 1238 אוּן ער שטעלט מיט זיך פאָר אַ פאַרמעגנס־שטייער, וועלכער ווערט געוּנומען בלויז פונם באַוועגלעכן באַזיץ אוּן וועלכער באַטרעפט 2 פּראָצענט פונם באַשטייערטן פאַרמעגן. לויט דער שטייער־רשימה פוּן י. 1241 האָט דערדאָזיקער שטייער אַריינגעטראָגן דעם קיסר בלויז פוּן די ייִדן 867 מאַרק אוּן 4,290 מאַרק פוּן די שטעט. די ייִדן האָבן, אַלזוי, אַיינגעצאָלט אַין פינפטל פוּן דער סומע, וועלכע עס האָבן אַריינגעבראַכט די שטעט. אַלע מלוכה־הכנסות האָבן דעם קיסר אינם י. 1241 אַריינגעבראַכט סך־הכל 7,127 מיט אַ האַלבן מאַרק, אַזוי, אַז די הכנסה פוּן די ייִדן (867 מאַרק) האָט דעמאָלט באַטראָפן עטוואָס מער, ווי 12 פּראָצענט. וואָס ווייטער אָבער אַלץ גרעסער ווערט דער שטייער־דרוק אויף די ייִדן; דער פאַרמעגנס־שטייער האָט ביים אָנהויב פוּן 14־טן י״ה נישט זעלטן געגעבן מער ווי אַכט־פאַך דערפוּן, וואָס די ייִדן האָבן געצאָלט אַין י. 1241. אַזוי, אַ שטייגער, האָבן די ייִדן פוּן פּראַנקפורט ביים מאַין אַריינגעטראָגן אַין י. 1241 דעם קיסר לערך 75 מאַרק פאַרמעגנס־שטייערן, דאַקעגן אַין י. 1309 באַטרעפט דידאָזיקע הכנסה פוּן זיי נישט ווייניקער, ווי 622,7 מאַרק, דהיינו, מער ווי אַכט מאָל אַזוי פיל, ווי אַין י. 1241. דערביי איז די ייִדישע באַפעלקערונג אין פּראַנקפורט ביים מאַין אַין י. 1309 נישט גרעסער געוואָרן, ווי אַין י. 1241 אוּן עס איז אויך שווער אָנצונעמען, אַז איר מאַטעריעלע לאַגע זאָל זיך האָבן אַין משך פוּן דערדאָזיקער צייט אויף אַזוי ווייט פאַרבעסערט, אַז די אַכט־פאַכע שטייער־לאַסט זאָל זיין אַ באַרעכטיקטע. פונקט אַזוי דראַסטיש פאַלט אויס אַ פאַרגלייך, וואָס לאָזט זיך מאַכן פאַר די ייִדן אַין שפּייער: אַין י. 1241 האָבן זיי געצאָלט 80 מאַרק יערלעכן פאַרמעגנס־שטייער, דאַקעגן אַין י. 1313 — שוין גאַנצע 1000 פונט הע־לער (לערך 550 מאַרק).

2) דעם אַזויגערופענעם „גאָלדענעם אָפּפער־פע־ניג"; אַיינגעפירט ווערט דערדאָזיקער שטייער דורכן קיסר לודוויק דעם בייער אין י. 1342 אוּן ער שטעלט מיט זיך פאָר אַ קאָפּ־

פּונם קיסר דער גרויסן ווילהעלם דעם יידישן רעגאַל אויפן שטח פון ייליך (Jülich); אין י. 1233 שענקט אַוועק דער קיסר דעם בישׂשאָף פון רעגענסבורג אַלע הכנסות פון די דאָרטיקע יידן און ער גיט אים אויך דאָס רעכט צו משפּטן די יידן. אַרום דערוועלבער צייט זענען אין בעזיץ כּונם יידישן רעגאַל אויך די הערצאָגן פון עסטרייך, די מאַרקגראָפן פון מייסן, די בישׂאָפן פון וירצבורג און פיל אַנדערע.

אין דער צווייטער העלפט פון 13־טן י״ה ווערט דער יידישער רעגאַל נאָך מער צעשפּליטערט. עס מעלדן זיך צום וואָרט די אויפגעפּליטע דייטשע שטעט. אין דעם עקשנותדיקן קאַמף קעגן די כּיאָדאַלע שטאָט־האַרן האָבן זיי געהאַט דערגרייכט אַריי פרייהייטן, וויי אויטאָנאָמע גערעכטס־און פאַרוואַלטונגס־רעכט, און אָט ווענדן זיי זייער אויפמערקזאַמקייט אויף דעם יידישן רעגאַל. זיי ווילן אים דורכאויס אַרויסריסן פון דעם קיסר אָדער די שטאָט־האַרן, און שטעלן אַרויס אַ פּאָדערונג, אַז מען זאָל זיי געבן דאָס רעכט אויפצונעמען זעלבסטשטענדיק יידן און אויספרעסן שטייערן פון אַזעלכע „יידישע שטאָט־בירגער״, ווען די מאַגיסטראַטן האָבן זיי אויפגענומען און פאַרגיסטרירט. די ערשטע דערפאָלגן, ווען דער האָבן דערגרייכט אינם דאָזיקן קאַמף אַרום דעם יידישן רעגאַל, ווערן פאַרצייכנט דורך די קוועלן בעת דער צווייטער העלפט פון 13־טן און ביים אָנהייב פון 14־טן י״ה. אין י. 1252 בצקומט די שטאָט קעלן ביים ריין פונם שטאָט־האַר, דעם קעלנישן ערצבישאָף, דאָס רעכט אויף אין דריטל שטייצרן, ווען פּליסן אַריין פון די אָרטיקע יידן. אין י. 1293 גיט דער בישאָף פון וואָרמס דעם מאַגיסטראַט פון דערדאָזיקער שטאָט דאָס רעכט אויפצונעמען און צו באַשטייערן די יידן אין דער שטאָט. דאָסזעלבע רעכט דערגרייכן: אין י. 1295 — די שטאָט־לייט פון מאַינץ; ביים סוף פון 13־טן י״ה — די שטאָט רעגענסבורג; אין י. 1313 — נירנבערג; אין י. 1315 — שפּייער; אין י. 1335 — צירידְ; אין י. 1337 — פראַנקפורט ביים מאין; אין אָנהויב פון 14־טן י״ה — גאָסלאַר; אין י. 1338 — שטראַסבורג; אין י. 1341 — מילהויזען און אַז. וו.

די צעשפּליטערונג פון דעם יידישן רעגאַל האָט דערפירט צו אַ באַדייטנדיקער פאַרגרעסערונג פון דער שטייער־לאַסט, וועלכע עס האָבן געמוזט טראָגן אויף זיך די יידן, וואָרים אַ חוץ די געווינלעכע און אויסערגעווינלעכע שטייצרן און אָפּצאָלונגען, מיט וועלכע די יידן זענען גענוען באַשוועדט לטובת זייער אויבערשטן „שוץ־האַר״ — דעם קיסר,

(Cum ad cameras nostram attineant.) כמעט מיט דיזעלבע ווערטער ווערט די עפּנטלעך־רעכטלעכע לאַגע פון די יידן פאַרמולירט אויך אין דער קיסרלעכער פּריוילעגיע פאַר די יידן אין רעגענסבורג פון י. 1182. די פאַרמולע „קאַמער־קנעכט" (Servi Camerae) בצוויזט זיך אין דייטשלאַנד צום פּריסטן אין דער פּריוילעגיע פאַר די יידן אין ווין פון י. 1238. פון דעמדאָזיקן יאָר אָן זענען די ווערטער "Servi Camerae„ גע־ברויכט געוואָרן אַלס אָפּיציעלע באַצייכענונג פון די יידן אין דייטשלאַנד.

דער דאָקומענט פון י. 1238 האָט אָבער, א חוץ דער סאָציאַל־פּאָליטישער, אויך אַ וויכטיקע פינאַנץ־געשעפטלעכע באַדייטונג: ביז דעם י. 1238 האָבן, ווי ס׳ווייזט אויס, די דייטשע יידן נישט גע־צאָלט קיין ספּעציעלע שטייערן לטובת דעם קיסר. בלויז אין זייער אייגנשאַפט, אַלס סוחרים, פלעגן זיי צאָלן די געווינלעכע צאָל־אָפּצאָלונגען און פון צייט צו צייט פלעגן זיי אויך אַרײַנטראָגן פאַרן קיסר אויס־סערגעווייניקע שטייערן, פונקט ווי אַנדערע שיכטן, ווי, אַ שטייגער, די שטאָט־לייט אָדער פוירים. ערשט זינט דעם י. 1238, וועו זיי זענען אָפּיציעל דערקלערט געוואָרן אַלס „קאַמער־קנעכט", ווערט אויף זיי אַרויפגעלייגט דער חוב, צו צאָלן דעם קיסר, פונקט ווי עס האָבן דאָס פון פריער געמאַכט די קריסטלעכע בירגער פון די מלוכה־שטעט: אַגעווינלעכן יאָרלעכן שטייער. די עלטסטע ידיעות וועגן דעמדאָזיקן יידישן מלוכה־שטייער זענען אונז פאַרבליבן אין דער אונז שוין באַוואוסטער שטייער־רשימה פון י. 1241, וואו עס ווערן באַזונדער געברַאכט די מלוכה־שטיירן פון די מלוכה־שטעט און די מלוכה־שטיירן פון די יידן, וואָס האָבן געלעבט אין דידאָ־זיקע שטעט.

אין דער צייט, וועו עס איז פאַרמעל סאַנקציאָנירט געוואָרן דער פרינציפּ, אַז די יידן בילדן אַן אויסשליסלעכן רעגאַל פונם קיסר, דהיינו, זיין אויסשליסלעכן הכנסה־קוואַל, איז דער יידישער רעגאַל פאַקטיש שוין געווען פאַרטיילט צווישן דעם קיסר און אַ ריי שרות, וואָס האָבן פון דעם קיסר באַקומען, ביי כלערליי געלעגנהייטן, דאָס רעכט צו עקספלאָאַטירן דעם יידישן רעגאַל אין זייערע טעריטאָריעס. אַזוי, אַ שטייגער, האָבן די יידן פון מאַגדעבורג און מערזעבורג שוין אין יאָר 973 באַלאַנגט צו די בישאָפן פון די־דאָזיקע שטעט. אין משך פון 11־טן און 12־טן י״ה האָבן אַזעלכע „אייגן־טומס־רעכט" לגבי „זייערע" יידן באַקומען אויך די קירכלעכע הערן פון קעלן, וואָרמס, שפּייער און מאַינץ. אין י. 1227 באַקומט

שוין דערמאָנט, אַלס גרעסטע קהילה אין גאַנץ דייטשלאַנד אוּן די קהילה אין נירנבערג, וואָס לויט דער אויפגעהיטער קדושים־רשימה פון י. 1349 קאָן פאַר איר בארעכנט ווערן אַ יידישע בא־פעלקערונג פון לערך 800 נפשות. די אַלגעמיינע צאָל יידישע קהילות אוּן ישובים, וואָס האָבן פאַר דעם פאָגראָם־יאָר 1348 עקזיסטירט אין דייטשלאַנד, לאָזט זיך נישט באַרעכענען, אַלנפאַלס האָט זי אָבער גע, מוזט באַטרעפן עטלעכע הונדערטער, וואָרים לויט די בארעכענונגען וואָס שטיצן זיך אויף גרינטלעכע קוועלן־ידיעות (העניגער, קאַראָ) זענען אין דייטשלאַנד אין די יאָרן 1348—1349 („דער שוואַרצער טויט") גשפאַלן אַלס קרבן פון די ידיפות לערך 60 גרויסע אוּן 150 קלענערע קהילות.

§ 42 „דער יידישער רעגאַל" אין דייטשלאַנד.

די יידישע באַפעלקערונג אין דייטשלאַנד, וואָס איר אַנטוויק־לונג איז אויבן געשילדערט געוואָרן ביזן „שוואַרצן טויט", האָט שוין אין 10־טן י"ה, לויט די פרינציפן פונם פרעמדן רעכט, באַלאַנגט צום דייטשן קיסר „מיט לייב אוּן האָב". אַלס אילוסטראַציע פאַר דערדאָ־זיקער לאַגע קאָנען אונז דינען איניקע דאָקומענטן פון די יאָרן 973 אוּן 1004, ביי וועלכע מיר האָבן זיך שוין אָפגעשטעלט אין אַן אַנדער צוזאַמענהאַנג. דאָ וויל מיר בלויז רעזומירן אוּן אונטערשטרייכן, אַז לויט די דערמאָנטע דאָקומענטן האָט דער קיסר דאָס רעכט צו טון מיט די יידן, וואָס „זיין הארץ גלוסט". ער פאַרקויפט אָדער פאַרמשכונט זיי, ער טוישט זיי אויס אויף אַנדערע הכנסה־קוואַלן אָדער שענקט זיי אינגאַנצן צוועק. דיזעלבע באַציונג לאָזט זיך אויך פעסטשטעלן אויפן סמך פון צוויי דאָקומענטן פון די יאָרן 1012 אוּן 1098. אַזוי, אַ שטייגער, ווערן די יידן אויפן גרונט פון דעם קיסרס אַ פאַראָרדע־נונג פון י. 1012 פאַרטריבן פון מאַינץ אוּן אין י. 1098 ווערט אויך דורך אַ קיסרלעכער פאַראָרדענונג באַשטימט, אַז עס זאָל דורכ־געפירט ווערן אן אויספאָרשונג פון די פאַרמעגנס, וואָס זענען ge־בליבן נאָך די יידישע הרוגים אויס דער צייט פונם ערשטן קרייץ־צוג (1096) אוּן וואָס דער קיסר האָט זיי געמאָנט פאַר זיך אַלס ירושה נאָך זיינע שקלאַפן.

פאָרמעל ווערט דערדאָזיקער פרינציפ פון „קאַמער־קנעכטשאַפט" צום פריסטן אויסגעדריקט עדשט אין 12־טן י"ה. געשען געשעט דאָס אין דער קריסטלעכער פרוי־לעגיע פאַר די יידן אין וואָרמס פון י. 1157, וואו עס ווערט אויסדריקלעך פעסטגעשטעלט, „אַז די יידן

מאַינץ און באַכראַך אין י. 1283; אין אָבערוועזעל ביים ריין אין י. 1287 אוּן אין בּערן אין י. 1294).

נאָך די מוראדיקע פּאָגראָמען, וואָס האָבן אין י. 1298 הרוב געמאַכט דעם גרעסטן טייל פון די יידישע ישובים אין פראַנקען אוּן בּיי ערן, קומט פאָר אַ ווייטערע וואַנדערונג פון די יידיש־דייטשע מאַסן. עס לאָזט זיך, נעמלעך, ביים סוף פון 13־טן אוּן ביים אָנהויב פון 14־טן י״ה פעסטשטעלן אַ שטאַרקע וואַנדערונג פון די דרום־דייטשע יידן, פון איין זייט — קיין צפון־איטאַליע אוּן פון דער אַנדערער זייט — קיין עסטרייך, בעמעז, מערן, שלעזיע, פוילן אוּן אונגאַרן. אַלס איינוואַנדערונגס־געביט אינטערעסירן אונז דאָ נאָענטער די עסטרייכישע טערריטאָריעס (אינערן־עסטריך, שטייערמאַרק, קערנטען, קראַין, זאַלצבורג אוּן טיראָל). ביי די איבעריקע איינוואַנדערונגס־לענדער וועלן מיר זיך אָפשטעלן, וועַן מיר וועלן באַהאַנדלען דאָס יידישע ווירטשאַפטס־לעבן אין מזרח־אייראָפּע. וואָס שייך דעם עסטרייכישן איינוואַנדערונגס־געביט, קאָן מען זיך מאַכן אַ באַגריף וועגן דער גרויס פון דער יידישער איינוואַנדערונג, וואָס האָט דאָ אַריינגעשטראָמט, וועַן מען נעמט אין באַטראַכט די קלייַנע צאָל יידישע ישובים, וואָס האָבן דאָ עקזיסטירט אין 13־טן י״ה (סך הכל: 13 „יוּדען־דערפער״, 8 קלייַנע ישובים אוּן אייַן גרעסערע קהילה אין ווין), אוּן מען פאַרגלייכט מיט איר די צאָל פון קרוב 80 יידישע קהילות, וואָס ווערן דערמאָנט אין די עסטרייכישע דאָקומענטן אין משך פון 14־טן אוּן 15־טן י״ה אוּן וואָס אַ גרויסער טייל פון זיי האָט געבליט שוין אין דער ערשטער העלפט פון 14־טן י״ה. לויט באַגלויבטע ידיעות איז די קהילה אין ווין געווען אין י. 1348 די סאַמע גרעסטע פון אַלע קהילות אין גאַנץ דייטשלאַנד.

נישט געקוקט אויף דער אומזיכערקייט פון די וואוינערטער אוּן נישט אַכטנדיק אויך אויף די פּאָגראָמס־כוואַליעס אין די יאָרן 1336 — 1338, וואָס האָבן צעשטערט אַ רייַ קלענערע קהילות אין עלזאס, בּיי ערן אוּן עסטרייך, איז די ערשטע העלפט פון 14־טן י״ה די צייט, ווען די יידישע באַפעלקערונג אין דייטשלאַנד האָט לויט דער צאָל דערגרייכט דעם העכסטן פונקט פון איר מיטלאַלטערלעכער אַנטוויקלונג. אַווי, אַ שטייגער, האָט שטראַסבורג פאַר דעם מורא־דיקן „יוּדען־מאָרד״ אין, י. 1349 געציילט איבער 2000 יידן, מאַינץ — קרוב צו 6000 יידן (?) וואָרמס — לערך 700 יידן. אין די מזרח־דייטשע געביטן האָבן אין דערדאָזיקער צייט געבליט אַזעלכע צוויי גרויסע קהילות, ווי די קהילה ווין, וואָס האָט דעמאָלט געשמט, ווי

יידישער באַפעלקערונג אין דייטשלאַנד שוין בעת דער ערשטער העלפט פון 13־טן י״ה, איז נאָך מער געשטיגן אין דער צווייטער העלפט פון דעמזעלבן י״ה. די אינערלעכע וואַנדערונג פון די מערב־דייטשע יידן איז סיי׳רוב געגאַנגען קיין דרום־דייטשלאַנד, קיין פראַנקען און בייערן. אַ סך שוואַכער איז זי געגאַנגען קיין עסטרייך און אין די שטחים פון צפון־דייטשלאַנד, ווי מעקלענבורג, זאַקסן, בראַנדענבורג און פאָמערן. די סיבות, וואָס האָבן געפירט צו דערדאָזיקער עמיגראַציע, האָבן דערעיקרשט געשטאַמט פון ווירטשאַפטלעכע פוגות. געגנויער וועלן מיר זיך ביי זיי אָפשטעלן אין אַן אַנדערן צוזאַמענהאַנג. דאָ וויל מיר נאָר אָנמערקן אייניקע פאַקטאָרן, וואָס האָבן דעמאָלט געטריבן די יידן פון מערב־דייטשלאַנד צו דער וואַנדערונג קיין מזרח־דייטשלאַנד: מאַנכע ריין־לעגדישע שטעט האָט זיך שוין אין דער צווייטער העלפט פון 13־טן י״ה איינגעגעבן אויסצוקעמפן ביי די שטאָט־האַרן וויכטיקע יורידישע און שטייער־רעכט לגבי די יידן, אַזוי, אַז די סאָציאַלע און ווירטשאַפטלעכע לאַגע פון דער יידישער באַפעלקערונג, וואָס האָט איבער זיך באַקומען אַלס שררות די שטאָט־ראַטן און מאַגיסטראַטן, איז שטאַרק אָפגעשוואַכט געווארן. דאָקומענטאַריש לאָזט זיך דאָס דערווייזן פאַר אַזעלכע בליענדיקע מערב־דייטשע שטעט, ווי קעלן (1252), שטראַסבורג (1261, וואָרמס (1293 און מאינץ (1295). אַלס וויכטערער פאַקטאָר קומט אין באַטראַכט דער אינזייטיקער כאַראַקטער, וועלכן סיהאָט דעמאָלט באַקומען דאָס ווירטשאַפטס־לעבן פון די מערב־דייטשע יידן. מיט דעם אויפבלי פון די מערב־דייטשע שטעט אין 12־טן און 13־טן י״ה, ווערן די יידן אַלץ מער אַרויסגעשטופט פון אַזעלכע פרנסות, ווי צרד־בעזיק, דעטיילהאַנדל און מלאכות און אַלץ מערער געשטויסן אין דער ריכטונג פון וואוכעריי־געשעפטן. דערפאַר אָבער זענען אין די וויטשאַפטלעך־הינטערשטע לויקע מזרח־געגנטן פון דייטשלאַנד געווען אין דערזעלבער צייט נאָך אַ סך מעגלעכקייטן פאַר די יידן, צו באַפעסטיקן זיך אויף ווירט־שאַפטלעכע פאָזיציעס, וואָס זענען פאַר זיי אין די ריין־געגנטן נישט געווען מער צוגענגלעך (אַ שטייגער, לאַנדווירטשאַפט, אומבאַשרענקטער האַנדל, מינץ־ און צאָל־אַרענדעס וכדומה). לסוף דאַרפן נאָך דערמאָנט ווערן אַלס עמיגראַציע־פאַקטאָר די פאָגראָמען, וואָס זענען אין משך פון 13־טן י״ה פאַרגעקומען אין אַ ריי ריין־לענדישע און בכלל מערב־דייטשע שטעט (ווי, למשל, אין פראַנקפורט ביים מאַין אין י. 1241, אין קאָבלענץ, סינציג, וויסענבורג, פפאָרצהיים; אין אַנדערע ריין־לענדישע שטעט אין די יאָרן 1264—1270; אין

אָבער אין דידאָזיקע געביטן אין משך פון 13־טן י״ה אַנטשטאַנען אַרײַ יידישע קיבוצים אין אַזעלכע שטעטלעך, ווי לאַיבאַך (1213), ווילאַך (1255), יודענפורט (1275), זאַלצבורגאון וואַרשיינלעך אויך קרעמס און ווינער־נײַשטאָט. ווי אַן אילוסטראַציע פאַר דעם דערמאָנטן פאַרשפרייטונגס־און צעשפּליטערונגס־פּראָצעס, וואָס איז פאָר־געקומען מיט דער יידישער באַפעלקערונג אין משך פון 13־טן י״ה, קאָן אונז אויך דינען די ציפער פון לערך 140 יידישע קהילות און ישובים, אין וועלכע ס׳האָבן לויט באַגלויבטע באַריכטן, אין י. 1298 געבוישעיעט די מחנות פון דעם טרויעריק באַרימטן פאָגראָם־הצלד רינדפלייש. דערביי דאַרף געזומען ווערן אין אַכט, אַז די פאָגראָמען זענען דעמאָלט פאָרגעקומען דערעיקרשט אין פראַנקען און בייערן, אַזוי, אַז דעם גרעסטן טייל פון די 140 געליטענע קהילות בילדען יידיש־פרענקישע און יידיש־בייערישע ישובים. ווי גרויס עס איז געווען די יידישע באַפעלקערונג אין די פאָגראָם־צרטער, לאָזט זיך נישט פעסטשטעלן, יעדנפאַלס איז די ציפער פון 100,000 קרבנות, וואָס ווערט פון מאַנכע קוועלן און שרייבער פאַרצייכנט אונטערן טראַגישן יאָר 1298, שטאַרק איבערגעטריבן. נעמענדיק אין באַטראַכט די קדושים־רשימות, וואָס זענען אונז אויפגעהיט געווארן פון דער־דאָזיקער צייט, קאָן מען משער זיין, אַז די גרעסטע פון די געליטענע פרענקישע און בייערישע קהילות איז געווען די קהילה אין נירנבערג, וועגן וועלכער ס׳איז פאַראַן אַרשימה פון 625 קדושים. אַטייל פון די רשימות גיבן אָן געגוי די קרובהשאַפט פון די קרבנות, און דאָס גיט אונז די מעגלעכקייט צו רעקאָנסטרואירן די מינימאַלע צאָל פאַמיליעס אָדער באַלעבאַטישקייטן, וואָס האָבן געלעבט אין דער געליטענער קהילה פאַר דעם פאָגראָם (די מינימאַלע צאָל דערפאַר, וואָרים עס איז זייער וואַרשיינלעך, אַז אַטייל משפחות איז געלונגען זיך צו ראַטעווען אָן שום בלוטיקע קרבנות). נעמענדיק דאָס אין אַכט, קאָן מען אויפן סמך פון די רשימות אויסטיילן 3 גרופּעס פון קהילות: איין גרופּע גרויסע קהילות, וואָס האָבן, ווי נירנבערג, געציילט ביז 200 משפחות אַיעדע, אַצווייטע גרופּע פון קהילות מיט אַבאַפעלקערונג פון 20 ביז 40 משפחות אַיעדע און אַדריטע גרופּע גאַנץ קלייַנע יידישע ישובים מיט אַבאַפעלקערונג פון 20 משפחות. בלויז געציילטע קהילות קאָנען פאַרעכנט ווערן צו דער ערשטע גרופּע, דאַקעגן באַגעגענען מיר אָבער ס׳רוב יידישע ישובים פון דער דריטער גרופּע.

„דער דראַנג קיין מזרח״, וואָס לאָזט זיך פעסטשטעלן ביי דער

דאָס זענען די קהילות: שווערין, ראָטענבורג בײַ דער טאובער, שוועבישׂ־גמינד, עסלינגען, אולם, דאָנאי־ווערט, באָפּפינגען אוּן אויגסבורג. זיי האָבן געצאָלט פון 2 ביז 30 מאַרק מלוכה־שטייער אַ יעדע.

די באַהאַנדלטע שטייער־רשימה איז ווייט נישט קיין פול־שטענדיקע אוּן עס פעלט אין איר אַ רײַ קהילות, ווענן וועלכע ס׳זענען פאַרבליבן ידיעות לערך פון דערזעלבער צייט, אַז זיי זענען פונקט אַזוי געווען מחויב צו צאָלן די מלוכה־שטייערן, ווי די דערמאָנטע 29 קהילות. צו דידאָזיקע פעלנדיקע קהילות דאַרפן צוגערעכנט ווערן אַזעלכע באַדייטנדיקע, ווי די קהילות אין מאינץ, קעלן, טריער, וואָס ווערן, אגב, שוין דערמאָנט אין די פריערדיקע 2 יאָרהונדערטער, ווי אויך די קהילות אין ערפורט, גאָטלאַר, האַלע בײַ דער סאַאַלע, מאַגדעבורג, לינדאוּ, ווייסמאַר, שטעטין, וואָס לויגן אין מזרח־זייט פון דעם טייך וועזעל, אוּן די קהילות ווירצבורג, נירנבערג אוּן ווין. אויך אַזאַ אופן לאָזט זיך די רשימה פון י׳. 1241 דערגאַנצן מיט נאָך 13 גרעסערע קהילות, אַזוי, אַז עס באַקומט זיך צוזאַמען אַצאָל פון 42 קהילות, וואָס 18 פון זיי לויגן אין מזרח־זייט פון ווענזל אוּן אין די דאָנאַי־געגנטן, בעת 24 באַלאַנגען צו די ריין־ אוּן מאַין־גענגטן. ווי אומפולשטענדיק עס זאָל נישט זיין די רשימה פון י׳. 1241, ווערן פון איר אָבער קלאָר פאַלגנדיקע 2 פאַקטן:

1) די צאָל גרעסערע קהילות איז אין פאַרגלייך מיט דער צאָל קהילות, וואָס זענען באַוואוסט פון 12־טן י״ה, באַדייטנדיק גרעסטיגן.

2) אין קעגנזאַץ צו די פריערדיקע פאַרהעלטענישן זענען אין משך פון דער ערשטער העלפט פון 13־טן י״ה שוין אַנטשטאַנען גרעסערע יידישע ישובים אין די דאָנאַי־געגנטן אוּן אין מזרח־זייט פון ווענזל.

אויפן סמך פון קווזלן־ידיעות, וואָס באַלאַנגען צו אייניקע דייטשע טעריטאָריעס, לאָזט זיך נאָך פעסטשטעלן אַ וויכסיקער פאַקט אוּן דאָס איז — די דערשיינונג, אַז עס האָט זיך שוין אין משך פון 13־טן י״ה געשאַפן אַ רעלאַטיוו איבערבאַפעלקערונג אין מאַנכע גרעסערע קהילות, אַזוי, אַז אַטייל פון איר האָט געמוזט פאַרלאָון די קהילות אוּן זיך פאַרשפרייטן איבערן פלאַכן לאַנד, באַזעצנדיק זיך אין קלייניע שטעטלעך אוּן דערפער. אַזוי, אַ שטייגער, זענען פון די עסטרייכישע געביטן באַוואוסט פון 13־טן י״ה גאַנצע 13 „יודען־דערפער״ בעת, זייער צאָל האָט אין 12־טן י״ה באַטראָפן נישט מער, ווי 4. חוצדעם, זענען

בורג" און שטייערמארק (דערמאנט שוין אַרום די יאָרן 1074—1087), יודענאו בייַ טולן (דערמאנט אין אַ דאָקומענט פון י. 1155) אין 4 אַזויגערופענע „יודען־דערפער" אין שטייערמארק און זאַלצבורג.

דער גרעסטער אויפבלי פון דער יידישער באַפעלקערונג אין דייטש־לאַנד קומט פאָר אין משך פון 13־טן י"ה, בפרט אין דער ערשטער העלפט פונם דאָזיקן י"ה, אידער ס'האָבן זיך צענאַסן די פאָגראָם־כוואַליעס פון די יאָרן 1264—1267, 1283—1287 און 1298, וואָס האָבן חרוב געמאַכט הונדערטער יידישע ישובים.

אַ געוויסן באַגריף וועגן דער פאַרטיילונג פון דער יידישער באַ־פעלקערונג אין דייטשלאַנד און וועגן דער גרויס פון אַ רי קהילות גיט אונז אַ שטייער־רשימה פון יאָר 1241, וועגן וועלכער מיר האָבן שוין דערמאָנט ביים אָנהויב פון די איצטיקע באַטראַכטונגען. אין דער רשימה וועלן אויסגערעכנט 29 שטעט מיט יידישע קהילות, פון וועלכע דער קיסר האָט אַלס יידישער „פאַטראָן" אייגנטומאָנט מלוכה־שטייערן. פון דערדאָזיקער צאָל געפינען זיך גאַנצע 21 קהילות אין מערב־דייטשלאַנד, דערעיקרשט אין די ריין־געגנטן. דאָס זענען די קהילות: באַזעל, קאָנסטאַנץ, אויגסבורג, לינדאוי, דו־איסבורג, קייזערסווערט, דירען, אַאַכען, וואָרמס, שפייער, דאָרטמונד, שטראַסבורג, האַגענאַו, פראַנק־פורט בייַם מאין, גלנהויזען, וועצלאַר, פרידבערג, אָפענהיים, אבערוועזל, באָפּפאַרד און סינציג. לויט דער גרויס פון די שטייערן, וואָס זענען בייַ די אויסגערעכנטע קהילות איינגעמאָנט געווארן, לאָזט זיך משער זיין, אַז די גרעסטע און רייכ־סטע צווישן זיי זענען געווען די קהילות אין שטראַסבורג (200 מאַרק שטייערן), וואָרמס (130 מאַרק), פראַנקפורט בייַם מאין (לערך 75 מאַרק), שפייער (80 מאַרק) און באַזעל (40 מאַרק). אַלע איבעריקע קהילות האָבן געצאָלט פון 2 ביז 25 מאַרק אַ יעדע. וואָס שייך דער קהילה אין פראַנקפורט בייַם מאין, וואָס האָט לויט דער רשימה געצאָלט לערך 75 מאַרק מלוכה־שטייער, איז פאַראַן אַ געניוע סטאַטיסטישע אויסרעכע־נונג פון איר גרויס אין דעמזעלבן יאָר 1241, און עס ווייזט זיך אַרויס, אַז די קהילה האָט דעמאָלט געציילט לערך 200 נפשות (ביכער: די באַפעלקערונג פון פראַנקפורט א. מ. אין 14־טן און 15־טן י"ה). וואָס שייך די איבעריקע 8 קהילות, וואָס וועלן, אַ חוץ די אויסגע־רעכנטע 21 קהילות, דערמאָנט אין דער רשימה, לייגן זיי אין דער מזרח־זייט פון דעם טייך וועזל און די דאָנאי־געגנטן.

דעבורג, מערזעבורג און אויגסבורג. פון די אויסגערעכנטע קהילות האָבן די ערשטע 6 מערבדיקע געהאַט די גרעסטע צאָל יידן. אַזוי, למשל, האָט די קהילה אין מאַינץ געמוזט אין 11־טן י״ה צייל בין ליערך 1500 יידן, וואָרים די צאָל יידן, וואָס זענען דאָ גע־פאַלן בעת דעם ערשטן קרייץ־צוג (1096), האָט לויט באַגלויבטע בא־ריכטן באַטראָפן לערך 1.100. זייער גרויס איז אין דערזעלבער צייט אויך געווען די קהילה אין וואָרמס, וואו די צאָל יידישע קרבנות בעת דעם ערשטן קרייץ־צוג האָט, לויט דיזעלבע באַריכטן, דערגרייכט בין 800. נעמט מען אין באַטראַכט, אַז די דייטשע שטעט האָבן נאָך 13־טן י״ה, דהיינו, אין דער בלי־תקופה פונם דייטשן שטאָט־לעבן, בלויז אין געציילטע פאַלן פאַרמאָגט אַ באַפעלקערונג פון 10.000 בין 20.000 נפשות, קומט מען צו דעם אויספיר, אַז אַ קהילה ווי מאַינץ אָדער וואָרמס, וואָס האָט געציילט פון 1000 בין 1500 יידן, האָט אין 11־טן י״ה פאַרגעשטעלט מיט זיך אַ זייער באַדייטנדיקן פראָצענט פון דער אַלגעמיינער צאָל באַפעלקערונג אין דער שטאָט.

די בלוטיקע קרבנות, וואָס זענען געפאַלן בעת דעם ערשטן קרייץ־צוג (1096) אין אַ ריי גרויסע קהילות, ווי שפייער, וואָרמס, מאַינץ, קעלן, טריער, מעץ און רעגענסבורג, האָבן באַטראָפן סך־הכל בין 4000 נפשות. די וויטערדיקע אַנטוויקלונג פון דער יידי־שער באַפעלקערונג האָט דערפון וויניק וואָס געליטן, ווי זי האָט אויך זייער וויניק געליטן פון דעם צווייטן קרייץ־צוג (1147), וואָס איז, אגב, געווען נישט אַזוי בלוטיק פאַר די יידן, ווי דער ערשטער קרייץ־צוג. דערמיט דערקלערט זיך אויך, וואָס בנימין פון טודעלא, וועלכער האָט אונטערגענומען זיין וועלט־נסיעה אַ קורצע צייט נאָך דעם צווייטן קרייץ־צוג, האָט אָנגעטראָפן אין דייטשלאַנד אַ היפשע צאָל יידישע ישובים. בנימין האָט באַזוכט 15 קהילות אין די דייטשע מקומות און דאָס זענען געווען: מעץ, טריער, קאָבלענץ, אנדערנאך, באָן, קעלן, בינגען, וואָרמס, מאַינץ, אשאפענבורג, וויר־צבורג, מאַוטערן, באמבערג, פרייזינג און רעגענסבורג. חוצדעם, האָבן אָבער אין בנימינס צייטן שוין עקזיסטירט אַ ריי יידי־שע ישובים אין מזרח־זאַקסן און אין די געגנטן אַרום די טייכן עלבע און דאָנאַי, וועגן וועלכע בנימין האָט נישט געהאַט קיין ידיעות. אַזוי, אַ שטייגער, האָבן אין די עסטרייכישע שטחים, בעת דעם 12־טן י״ה, עקזיסטירט, אַ חוץ דער קהילה אין ווין (וואָס איז אַנטשטאַנען ביים סוף פון 12־טן י״ה און וואָס וועלט צום פריסטן דערמאָנט אין אַ דאָ־קומענט פון י. 1204), — נאָך 5 יידישע ישובים, דהיינו, „יודענ־

קאַפּיטל דרייצן

די סאָציאַלע און ווירטשאַפטלעכע לאָגע פון
די יידן אין דייטשלאַנד פון דעם 11־טן י״ה ביז
דער העלפט פון 14־טן י״ה.

§ 41 די אַנטוויקלונג פון די יידישע ישובים אין דייטשלאַנד און עסטרייך.

אין דער אַנטוויקלונג פון די יידישע ישובים אין דייטשלאַנד און עסטרייך לאָזן זיך בעת דער באַהאַנדלטער צייט אויסטיילן 2 פעריאָדן: איינער, וואָס גרייכט ביז לערך דער העלפט פון 13־טן י״ה און דער צווייטער, וואָס נעמט אַרום דאָס לעצטע יאָרהונדערט פון דער באַטראַכטער תקופה. ווי אַ גרענעצשטיפּ צווישן ביידע פעריאָדן קאָן אונז דינען אַ פאַרפֿלייבענע שטייער־רשימה פון י. 1241, אין וועלכער ס׳זענען פאַרצייכנט די מלוכה־שטייערן, וועלכע ס׳האָבן דעמאָלט געצאָלט די יידן פון פאַרשיידענע דייטשע שטעט.

אין דעם ערשטן פעריאָד באַגעגענען מיר יידישע ישובים ס׳רוב אין מערב־דייטשלאַנד, בפרט אין די ריין־געגנטן. דערפאַר אָבער זענען אונז פון דערדאָזיקער צייט פאַרבליבן בלויז געציילטע וועגן יידישע ישובים אין די דרומדיקע דאָנאַי־געגנטן און אין די מזרח־שטחים פון דעם טייך וועזער. בעת דעם 10־טן און 11־טן י״ה האָבן זיך די יידן קאָנצענטרירט צום מערסטן אין די בישאָפֿלעכע שטעט, דהיינו, אין די שטעט, וואָס זענען געגרינדעט געוואָרן דורך קירכלעכע שררות אָדער וואָס זענען אַריבערגעגאַנגען אין זייער רשות. אַזוי, אַ שטייגער, האָבן דעמאָלט די יידן, לויט קוועלן־ידיעות, געלעבט אין אַזעלכע בישאָפֿלעכע שטעט, ווי מצ, טריער, קעלן, מאַינץ, וואָרמס, שפּייער (זינט 1084), רעגענסבורג, מאַג־

אויסגעהיט געווארן וועגן דעם ווירטשאפטלעכן מצב פון דידאזיקע אינזלען אין דער תקופה פון די קריג־צוגן, ווי אויך דורך פרטים, וואס זענען אונז פאַרבליבן וועגן די יידן אויף די אינזלען קרעטא, עובעא און קארפוּ פון דער צייט, וועו דידאזיקע אינזלען זענען אריבער אלס א קלאניאל־באזיץ צו דער האנדלס־רעפובליק פון וועניציק. אזוי, א שטייגער, איז אונז באוואוסט, אז די אינזלען ציפערן כיאס און קרעטא האבן אין דער בהאנדלטער תקופה פאר־געשטעלט מיט זיך אמתע פערל. ציפערן איז געווען באריכט א דאנק אירע פלאנטאציעס פון אינדיגא, באוול, צוקער, ווי אויך א דאנק אירע ווייגערטנער. חוצדעם, האט ציפערן נאך געליפערט זאלץ און כלערליי וויכטיקע מינעראלן. כיאס האט געהאט א שם צוליב אירע מאסטיקס־פלאנצונגען און עס האבן דא אויך געבליט פלאנטאציעס פון פייגן, ווינטרויבן, אילבוימער, מולבער־בויימער וכדומה. קרעטא־קאנדיא האט, פונקט ווי ציפערן, געשמט מיט צוקער־פלאנטאציעס. וועו דער אינזל קרעטא איז צוזאמען מיט עובעא און קארפוּ אריבער צו וועניציק, האט אויף איר געלעבט א צאלרייכע יידישע באפעלקערונג, וואס האט זיך באטיליקט אין דער פלאנטאציע־ווירטשאפט און וואס האט אויך געפירט א קאספארט־האנדל מיט די פיל־געזוכטע פראדוקטן, וועלכע דער אינזל האט געליפערט. וועגן דעם, אז יידן האבן עקס־פארטירט צוקער פון קרעטא און געפירט דעמדאזיקן טייערן אַרטיקל ביז ווייט קין עסטרייך, וועלט אונז אויסדריקלעך איבערגעגעבן דורך א העברעישער קוועלע אין אנהויב פון 15־טן י״ה. די יידן פון קרעטא זענען גענוגן, א דאנק זייערע פלאנטאציעס און האנדלס־געשעפטן, זייער רייך, און דער סענאט פון וועניציק ביי זיי אפט אויפ־נצמען הלוואות פאר מלחמה־אויסגאבן און אנדערע מלוכה־צוועקן. בכלל איז די ראלע פון די יידן אין דער פלאנטאציע־ווירטשאפט פון די אינזלען און אין דעם עקספארט־האנדל געווען אזוי באדייטנדיק, אז דער וועניציאנער סענאט האט נישט געהאלטן פאר צוועקמעסיק, צו רעגירן אויף די כסדרדיקע באמיונגען מצד די ארטיקע גריכן, צו שאפן באגרענצונגען פאר דער יידישער קאנקורענץ.

געטראָפן צוזאַמען 800 יידישע משפחות, איז משער צו זיין, אַז אויף אַלע 5 אינזלען האָבן געלעבט ביז 2000 ייד. משפחות.

וועגן דעם ווירטשאפטלעכן לעבן פון די גריכישע יידן דערציילט אונז בנימין פאָלגדיקע פרטים: אין קרי סא האָט ער באַגעגנט 200 יידישע משפחות, וואָס האָבן געוואוינט ביים פאַרנאַס־באַרג. זיי זענען זיך מפרנס מיט לאַנדווירטשאפט; זיי באַזיצן אייגענע נחלאות, פאַר־זייען די פעלדער אַליין אוּן נעמען אַראָפּ דעם שניט. אין טעבען מיט אַ יידישער באַפעלקערונג פון 2000 משפחות, האָט בנימין אָנגעטראָפן צווישן די יידן די ענינטסטע זייד־ אוּן פורפור־פאַבריקאַנטן פון גאַנץ גריכנלאַנד. מיט זייד־וועבערייַ האָבן זיך לויט אים באַשעפטיקט אויך די יידן פון וויסענא (100 משפחות) אוּן אַ היפשער טייל יידן פון סאָלָניקי אוּן קאָנסטאַנטינאָפּאָל. וואָס שייך דעם יידישן מסחר, האָט ער, לויט בנימינען צום מערסטן געבליט אין קאָנ־סטאַנטינאָפּאָל אוּן אין האַלמיראָס. אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָט אונזער וועלט־רייזנדער באַגעגנט, אַחוץ יידישע פאַבריקאַנטן פון זייד־שטאָפן, אַ סך יידן — רייכע סוחרים. וועגן האַלמיראָס באַמערקט ער, אַז אין דערדאָזיקער טעסאַלישער שטאָט האָבן געטריבן אַ לעבהאַפטן האַנדל איטאַליענשע סוחרים פון וועניעדיק, פיזאַ, גענואַ וכדומה.

עד כאן בנימין.

צו זייַנע פאַרשרייבונגען לאָזט זיך אויפן סמך פון אַנדערע קוועלן צוצוגעבן פאָלגדיקע הוספות: די יידישע זייד־וועבער אין גריכ־לאַנד, וועגן וועלכע ס׳דערמאָנט בנימין, האָבן געאַרבעט אין מלוכהשע מאָנאָפּאָל־אונטערנעמונגען, וואָרים די פּראָדוקציע פון זייד־שטאָפן איז אין ביזאַנץ, פונקט ווי אין סיציליע אוּן דרום־איטאַליע, געווען מאָנא־פּאָליזירט דורך דער מלוכה.

ענלעך דאַרפן אויך אויפגעפאַסט ווערן די ידיעות, וועלכע ס׳ברענגט אונז בנימין וועגן די יידישע סוחרים אין ביזאַנץ. אויף וויפל זיי האָבן געהאַנדלט מיט אַזעלכע מאַסן־אַרטיקלען, ווי וויין, אייל, תבואה, זייד, האָבן זיי דאָס געקאָנט טון בלויז אַלס אַרענדאַרן אוּן אָנגעשטעלטע ביי דער מלוכה, וואָרים פונקט ווי די זייד־פּראָדוקציע, איז אויך דער האַנדל מיט דידאָזיקע געברויכס־אַרטיקלן געווען אַ מלוכהשער מאָנאָפּאָל.

צום באַדויערלעכסטן איז אין בנימינס באַריכטן שטאַרק דער מאַנגל פון וועלכע ס׳איז ידיעות וועגן דעם ווירטשאַפטס־לעבן פון די יידן אויף די אינזלען אַרום גריכנלאַנד. אין אַ געוויסער מאָס לאָזט זיך דער־דאָזיקער בלויז דערגאַנצן דורך אַלגעמיינע ידיעות, וואָס זענען אונז

אַדל, וואָס איז פאָרגעקומען אין י. 1296 אין פּיאַצאַ (Piazza) און וואָס האָט די יידן אויסגעשלאָסן נישט בלויז פון ריכטער־שטעלעס, נאָר אויך פון אַזא פרייען בארוף, ווי דאָס פראַקטיצירן אַלס רופא. דאָקעגן איז אין סיציליע געבליבן ביים אַלטן, און די נייע מאַכטהאָבער האָבן די יידן אין נישט קיין קלענערער מאָס צוגעלאָזט צו מלוכהשע שטעלעס, בפרט צו דער פינאַנץ־פאַרוואַלטונג, ווי זיי פלעגן דאָס מאַכן אין זייער אַראַגאָנישן קענ׳גרייך גופא.

§ 40 דאָס ווירטשאַפטס־לעבן פון די יידן אין גריכנלאַנד און אויף די דערבייאיקע אינזלען.

די ווירטשאַפטלעכע סטרוקטור פון די גריכישע יידן איז אין דער באַהאַנדלטער תקופה זייער ענלעך צו דער נאָר וואָס געשילדערטער סטרוקטור פון די דרום־איטאַליענישע און סיציליאַנישע יידן: דיזעלבע פירנדיקע ראָלע אין אַזעלכע מלאָכות, ווי זיידוועבעריי און פאַרבעריי, דיזעלבע נאָענטקייט צו לאַנדווירטשאַפט, דיזעלבע דערווייטערונג פון וואוכעריי־געשעפטן.

אַן אינטערעסאַנט בילד פון דעם יידישן ווירטשאַפטס־לעבן אויף די טעריטאָריעס פון דער ביזאַנטינישער מלוכה, צו וועלכער עס האָט דעמאָלט באַלאַנגט גריכנלאַנד און דער גרעסטער טייל פון די אַרוּמיקע אינזלען, פאַרמאָגן מיר פון דער צווייטער העלפט פון 12־טן י״ה, אַ דאַנק דער רייזע־באַשרייבונג פון בנימין פון טודעלאַ. בנימין האָט אויפן גריכישן האַלב־אינזל באַזוכט יידישע ישובים מיט אַ באַפעלקערונג פון לערך 7.600 משפחות. די גרעסטע קהלות האָטער באַגעגנט אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל (2.500 ייד. משפחות), טעבען (2000), סאָלאָניקי (500), האַלמיראָס אין טעסאַליע (400), קאָרינט (300), קריסאַ (200), נעגראָפּאָנטע (200) און דראַמאַ (140). די איבעריקע קהילות האָבן געציילט פון 20 ביז 100 יידישע משפחות. חוצדעם, האָט בנימין נאָך באַזוכט 5 אינזלען אַרום גריכנלאַנד און ער האָט דאָ אָנגעטראָפן אַ יידישע באַפעלקערונג פון לערך 2.000 משפחות (בנימין גיט, אגב, אָן סטאַטיסטישע ציפערן בלויז פאַר 3 אינזלען. דערפאַר אָבער פעלן ביי אים ציפערן וועגן דעם אינזל ציפערן און באַזונדערס וועגן דעם אינזל לעסבאָס, וועגן וועלכן ער דערמאָנט, אַז עס עקזיסטירן אויף אים 10 קהילות. די ציפערן פון די דריי אינזלען מאַכן אויס לויט בנימינען צוזאַמען 1110 משפחות. אָבער היות ווי אויף ציפערן און לעסבאָס האָט זיכער געלעבט נישט קיין קלענערע צאָל יידן, ווי אויף די אינזלען ראָדאָס און כיאָס, וואו בנימין האָט אָנ־

פרידריך II, וואָס האָט אין י. 1231 אײנגעאָרדנט די פאַרבעסערונג אויף פאַרוואַלטונג מיט דעם מאָנאָפּאָל, האָט די צענטראַליזאַציע אָנגפירונג אויף פאַרוואַלטונג אַ מלוכהשן מאָנאָפּאָל איבערגעגעבן צו אייניקע יידן פון טראַני. דידאָ זיקע יידישע מאָנאָפּאָל־פאַרוואַלטער זענען געווען מלוכהשע אָנגעשטעלטע אויף האָבן באַקומען אַ פעסטן געהאַלט. זייער אויפגאַבע איז געווען נישט בלויז צו זאָרגן, אַז די פאַרבעריינען זאָלן אַרײַנטראָגן אַ געהעריקע הכנסה, נאָר זיי האָבן זיך אויך געמוזט פאַרנעמען מיט אײַנקויפן שטאָפּן אויף פאַרב־מאַטעריאַלן פאַר די פאַרבעריין אויף מיט פאַרקויפן די פאַבריקאַטן. אין די פאַרבעריי האָבן די יידישע אַרבעטער געאַרבעט אונטער דער לייטונג פון ווערקמייסטערס. בכן האָבן די אַר־בעטס־וואַרשטאַטן געהאַט דעם כאַראַקטער פון גרעסערע אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען, פון „מאַנופאַקטורן" (פונקט אַזוי, ווי דאָס איז געווען דער פאַל בײַ די זיידישע).

פון דעם אַלעם איז צו זען, אַז די מאַכטהאָבער פון דרום־איטאַליע אויף סיציליע האָבן זיך מער געראַטן מיט די ווידטשאָפטלעכע טעמים, אײדער מיט דער קירכלעכער אידעאָלאָגיע, אויף אַז זיי האָבן אָנגעשטעלט יידן אַלס מלוכה־באַאַמטע, הגם דאָס איז געווען פאַר־ווערט דורך קירכלעכע פאַראָרדענונגען. פרידריך דער II־טער, וואָס איז בײַ דעם אויפבוי פונם פאַרבעריי־מאָנאָפּאָל געגאַנגען מיט אַזאַ „נישט־קריסטלעכן" וועג, האָט אין דעם פרט געהאַט גרייטע מוסטערן נאָך פון ינע צייטן, וועלן עס האָבן אין זיינע איטאַליענישׂ־סיציליאַנישע טעריטאָריעס געווען טיקט די נאָרמאַנישע פירשטן. אַזוי, אַ שטייגער, ווערט אונז איבערגעגעבן דורך אַ העברעישער קוועלע אַ ידיעה וועגן אַ ייִד שמואל בן חנאַ, וואָס האָט אין דער צווייטער העלפט פון 11־טן י״ה געלעבט אין קאַפּוּא און וואָס איז געווען אָנגעשטעלט אַלס פאַרוואַלטער פון די מינץ־און צאָל־אָפּצאָלונגען. אַ געוויסע ענדע־רונג אין דידאָזיקע פאַרהעלטענישן איז פאָרגעקומען ערשט ביים סוף פון 13־טן י״ה, נאָכדעם, ווי סיציליע איז אָפּגעטיילט געווארן פון דרום־איטאַליע און איז אַריבער צו די אַראַגאָנישע קעניגן, ווען אין דרום־איטאַליע איז דער רעזשים געבליבן בײַ דער דינאַסטיע אַנזשו (1282). אין אַ יאָר אַרום נאָך דעמדאָזיקן געשעעניש גיט אַרויס קאַרל פון אַנזשו אַ פאַראָרדענונג „וועגן די פריוויליגיעס און פרייהייטן פון די קירכעס" („de privilegus et immunitatibus culesiarum"), וואָס לויט איר ווערן אַלע יידן, וועלכע זענען אונטערטאַנען פון דער קירכע, אויסגעשלאָסן פון באַאַמטן־און פאַרוואַלטער־שטעלעס. נאָך ווייטער איז געגאַנגען דער צוזאַמענפאָר פון דעם דרום־איטאַליענישן

דער ווירטשאַפּט־פּאָליטיק, וועלכע די שוץ־האַרן פון דיזאָזיקע לענדער האָבן געטריבן בנוגע זייערע יידישע קאַמער־קנעכט און וואָס דער ציל אירער איז געווען איינצופירן מיט דער הילף פון יידישע פּאַכלייט נייע ווירטשאַפּטלעכע אונטערנעמונגען. אַזוי, למשל, איז באַוואוסט, אַז דער נאָרמאַנישער הערצאָג ראָבערט (1127—1154), וואָס האָט געווואָלט אויפירן אין סיציליע די זייד־וועבעריי, האָט אין י. 1147 אַראָפּגעבראַכט פון גריכנלאַנד יידישע זייד־וועבער און זיי באַזעצט אין דער הויפטשטאָט פאלערמא, בכדי זיי זאָלן דאָ אויפּרעדענען דיזאָזיקע מאַנופאַקטור, וואָס האָט ביז דעמאָלט געבליט בלויז אין גריכנלאַנד.

די זייד־וועבעריי איז דאָ פון די יידישע פאַכלייט באַגרינדעט געווואָרן אין דער פאָרם פון אַ הויז־אינדוסטריע, וואָס האָט פּראָדוצירט לויט באשטעלונגען פון סוחרים־אונטערנעמער. די זייד־ווועבער זענען געווען קלייניע מייסטערלעך, אָרגאַניזירטע אין צעכן.

זייער גענוי לאָזן זיך אונטערשטעלן דער אָנהויב פון דער כאַראַקטער פון דער יידישער שטאָף־פאַרבעריי אין דרום־איטאַליע פון סיציליע. די עלטסטע יידישע פאַרבעריי ווערט דערמאָנט אין אַ דאָקומענט פון י. 1129, פון וועלכן מיר דערוויסן זיך, אַז זי איז געווען איינגעאָרדנט אין דער דרום־איטאַליענישער שטאָט גאַעטאַ, צווישן די יאָרן 1150—1175 האָט בנימן פון טודעלאָ באַגעגנט 10 יידישע משפחות אין ברינדיזי, וואָס האָבן זיך באַשעפטיקט מיט פאַרבעריי. אין אַ דאָקומענט פון י. 1211 ווערט דערמאָנט אַ פאַרבעריי אינם יידישן קוואַרטאל פון פאלערמא, וועלכע דער קיסר פרידריך II שענקט אַוועק צוזאַמען מיט די יידן צום ערבישאָף פון דערדאָזיקער שטאָט. דאָקומענטאַריש לאָזן זיך פאַר דערזעלבער צייט נאָכווייזן יידישע פאַרבעריען אויך אין אַ רייַ אַנדערע שטעט, ווי בענעווענט, קאָסענזא, טראַני וכדומה. אַזוי, אַ שטיגער, ווערן דורך דעם קיסר פרידריך II אין י. 1231 אייניקע יידן באַשטימט אלס פאַרוואַלטער פון די פאַרבעריען אין סאַן דזשערמאַנא און אין קאַפּוא, די יידישע פאַרוויאַלטער פון דער קאַפּואַנער פאַרבעריי באַקומען באלד דערויף דעם אויפטראַג, איינצואָרדענען פאַרבעריען אויך אין די שכנותדיקע שטעט און שטעטלעך. צו דערזעלבער צייט באַגעגענען מיר יידן אלס כאַרוואַלטער פון 4 פאַרבעריען אין דער פראָווינץ אַברוצצן, פון די געבראַכטע ידיעות איז משער צו זיין, אַז די יידן האָבן דעמאָלט באַהערשט די פאַרבעריי־מלאכה אין גאַנץ דרום־איטאַליע און סיציליע. ווי אַ ראיה קאָן אָבער אויך דינען דער פאַקט, אַז קיסר

אַלגעמיינער דערשיינונג אין דער מיטלאַלטערלעכער ווירטשאַפטס־געשיכטע, ווי די יידישע וואוכערייַ, זענען אונז אויסגעהיט געווָארן אַ גרויסע צאָל ידיעות, וועלכע באַווייזן די פאָזיטיווע באַציונג פון די שוץ־האַרן אין דרום־איטאַליע און סיציליע צו אַזעלכע באַשעפטיקונגען פון די יידן, ווי לאַנדווירטשאַפט און מלאכה. נאָך מער: עס זענען אַפילו פאַרצייכנט קאָרע באַווייזן, אַז די שוץ־האַרן האָבן געטריבן אַ ציל־באַוואוסטע ווירטשאַפטס־פאָליטיק, וואָס דער צוועק אירער איז געווען, צו קאָנצענטרירן די יידן אין געוויסע צווייגן פון לאַנדווירטשאַפט און מלאכה. דָאָס, אַ שטייגער, איז פון די דערהאַלטענע ידיעות וועגן דער יידישער לאַנדווירטשאַפט אין דרום־איטאַליע און סיציליע בולט צו זען, אַז די שוץ־האַרן האָבן זייערע יידישע קאַמערקנעכט פאַרוועגדט דערעיקרשט ביי זיינגערטנערייַ און פלאַנטאַציעס. אָט האָבן מיר, למשל, פון די יאָרן 1033—1039 ידיעות וועגן אַ יד מיטן נאָמען טעאָפילאַקטוס, וואָס קויפט אין ביי טאַרענט ערד־שטחים פאַר ווין־פלאַנצונגען. אין י. 1239 ווערן צפון־אַפריקאַנישע יידן, וואָס האָבן געלעבט אין פאַלערמאָ, באַשאָנקען דורך דעם קיסר פרידריך II מיט ערד־שטחים אַרום דער שטאָט, כדי צו פלאַנצן אויף זיי אינדיגאָ, הענאַ און אַנדערע טייערע פלאַנצן, וואָס האָבן געווָאקסן אין אַפריקע און וואָס די קולטור זייערע איז ביז דעמאָלט נאָך נישט געווען איינגעפירט אין סיציליע. צו דיזעלבע יידן האָט דער קיסר גלייכצייטיק אויך איבערגעגעבן אין ארענדע אַ פרדס מיט טייטל־פאַלמען. מאַכע יידישע פלאַנטאַציעס אין דרום־איטאַליע און סיציליע האָבן געמוזט זיין פון אַ גרויסן פאַרנעם, וואָרים מיר הערן פון אַ קוועלע, וואָס שטאַמט פון אָנהויב פון 13־טן י״ה, אַז די יידן פלענן אויף די פלאַנטאַציעס באַשעפטיקן שקלאַפן. היות, וויי ביי די יידישע פלאַנטאַטאָרן האָבן אַ חוץ מאַכמעדאַנישע שקלאַפן געאַרבעט אויך קריסטלעכע, האָט דער קיסר פרידריך II אַרויסגעגעבן אַ פאַרָדענונג, וואָס האָט די יידן אויסדריקלעך פאַרווערט זיך צו באַנוצן מיט שקלאַפן, וועלכע האָבן באַלאַנגט צום קאַטוילישן גלויבן.

וואָס שייך, ווידער, דער יידישער מלאכה אין דרום־איטאַליע און סיציליע, דאַרף אונטערגעשטראָכן ווערן, אַז מיר באַגעגענען דאָ די יידן דערעיקרשט ביי צוויי אינדוסטריעלע צווייגן, דהיינו: ביי דער פאַרבערייַ און ביי דער זייד־וועבערייַ. פונקט ווי די יידישע פלאַנטאַציע־ווירטשאַפט איז אויך די באַשעפטיקונג פון די דרום־איטאַליענישע און סיציליאנישע יידן מיט פאַרבעריי און זייד־וועבעריי אַ דערשיינונג, וואָס שטייט אין ענגן צוזאַמענהאַנג מיט

מפּרנס צו זיין מיט וואוכערייַ. דערביי בּאַמערקט טאָמאַס פּון אַקווינאָ, אַז מאַנכע יידן לעבן טאָקע פּון פּיזישער אַרבעט אָון נישט פּון וואוכער־געשעפטן אין אַ טייל פּון איטאַליע (in partibus Italiae). דיזאָזיקע באַמערקונג שטימט אויך מיט די פאַקטן, וואָס ווערן אונז איבערגעגעבן דורך די קוועלן פּון דער באַהאַנדלטער תקופה. נישט געקוקט דערויף, וואָס דרום־איטאַליע אָון סיציליע זענען געווען צוליב זייער געאָגראַפישער לאַגע אַ וויכטיקע פאַרבינדונגס־בריק אינם האַנדל צווישן מערב־אייראָפּע אָון דעם אַזיאַטישן מזרח, הערן מיר נישט בּעת דער גאַנצער צייט, אז די יידן זאָלן האָבן געשפּילט עפּעס אַ דאָלע אינם דאָזיקן צווישן־לענדישן האַנדל. גאַנץ אין הינטערגרונט שטייען אויך די יידן בנוגע דער קרעדיט־ווירטשאַפט, וואָס האָט זיך דאָ אַנטוויקלט אין צוזאַמענ־האַנג מיט די געלט־באַדערפענישן פּונם אַדל אָון פּון די סוחרישע עלע־מענטן. אמת, אַמאָל פלעגט טרעפן, אַז מען האָט ביי יידן אויפגענומען הלוואות אויף משכנות, אָבער די פאַלן, וואָס ווערן פאַרנאָטירט דורך די קוועלן, זענען אויסגעמט זעלטן אין עס איז שווער פּון זיי אַרויס־צוזדרינגען, אַז מיר האָבן דאָ צו טון מיט פּראָפּעסיאָנעלע יידישע פּרא־צענטניקעס. אַזוי, אַ שטייגער, ווערט אונז פּון י. 1022 איבערגעגעבן וועגן אַ הלוואה אין דער הויך פּון 500 גאָלדשטיק, וועלכע יידן האָבן נעגעבן אַ קלויסטער פּון מאָנטע קאסינא (דרום־איטאַליע), נעמענ־דיק דערביי אָלס משכון אַ זילבערנעם בעכער און אַ טייערע באַקליידונג פּונם קלויסטער. פּון סיציליע איז אונז ווידער באַוואוסט, אַז לויט אַ פּריווילעגיע, וועלכע די יידן האָבן באַקומען פּונם קיסר פרידריך II אין י. 1231, האָבן זיי געמעגט בּאָרגן אויף צינזן, אָבער נישט העכער ווי 10 פּראָצ. דערדאָזיקער אויסערסט נידעריקער צינז־פוס באַווייזט בולט די כוונה פּון דעם שוץ־האַר, צו פאַרויענדן די יידן אויף אַנדערע ווירטשאַפּטס־געביטן, ווי קרעדיט־געשעפטן. נאָך בולטער טרעט אַרויס דידאָזיקע כוונה אין אַ וויטערדיקער באַשטימונג פּון דערזעלבער פּריווילעגיע, לויט וועלכער עס ווערט אַרויפגעלייגט אַ הויכע געלט־שטראָף אויף יעדן יידן, וואָס נעמט מער, ווי 10 פּראָצ. די שטראָף האָט, נעמלעך, באַטראָפן דאָס נייגפּאַכע פּון דער סומע, וואָס האָט אַריבערגעשטיגן דעם דערלויבטן צינז־פוס. ביי אַזאַ באַציונג פּון דעם שוץ־האַר צו די יידישע קרעדיט־אָפּעראַציעס האָבן זיך געקאָנט אַנטוויק־לען בלויז אין זייער באַגרענעצטע ראַמען.

אַ חוץ דער ציטירטער פּריווילעגיע, וואָס באַווייזט אויף אַן אומ־דירעקטן אופן די נעגאַטיווע טענדענצן פּון דעם שוץ־האַר בנוגע אַזאַ

רייכע שיכטן, וואָס זענען געווען דאָס אָפּעראַציע־געביט פון די גרויסע וועניציאַנער באַנק־הייזער. לויט אַ פּאַראָרדענונג פון י. 1298 איז די קאָנטראָל איבער די יידישע געלט־געשעפטן איבערגעגעבן געוואָרן צוּ די אַזויגערופענע "Cinque Savi". אין דער צווייטער העלפט פון 14־טן י"ה האָבן זיך מיט דער קאָנטראָל פאַרנומען די "Sopra Consoli". זיי האָבן געפירט אַ געניוע רשימה פון אַלע יידן, וואָס האָבן זיך מפרנס געווען מיט געלט־געשעפטן און זיי זענען אויך געשטאַנען אויף דער וואַך, אַז די יידן זאָלן נישט פירן קיין האַנדל מיט די פאַרפאַלענע משכנות. ווען עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די יידן פירן דאָ אַזאַ האַנדל, האָט דער סענאַט אין י. 1395 באַשלאָסן נישט צוּ באַנייען מיט זיי די "Condotta" און די יידן האָבן געמוזט אויסוואַנדערן פון וועניציק קיין מעסטרע. אייניקלינע יידן איז פונדעסטוועגן דערלויבט געוואָרן צוּ קומען פון צייט צוּ צייט קיין וועניציק, אָבער זיי האָבן זיך דאָ נישט געטאָרט לענגער אויפהאַלטן, ווי 2 וואָכן. פון דעם נוצן, וועלכן מען האָט געהאַט פונם יידישן קליין־קרעדיט, האָבן זיך די וועניציאַנער פּאָרט נישט געוואָלט אָפּזאָגן, און זיי האָבן אין דער פאַראַנדענונג וועגן דעם צייטווייליקן אויפהאַלט אין דער שטאָט איבערגעלאָזט אַ פּריי טירל פאַר די יידישע געלט־מענטשן, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט געבן הלוואות אויף באַוועגלעכע משכנות.

§ 39 דאָס יידישע וירטשאַפּטס־לעבן אין דרום־איטאַליע און סיציליע.

אַ סך דערפריי־ענדיקער איז דאָס יידישע וירטשאַפטס־בילד, וואָס אַנטפלעקט זיך פאַר אונז בעת דער באַהאַנדלטער תקופה אין דרום־איטאַליע און סיציליע. ווי אַ טרעפלעכע כאַראַקטעריסטיק פון דעם יידישן וירטשאַפטס־לעבן אין דידאָזיקע מקומות געפינען מיר אין די עצות און באַמערקונגען, וואָס זענען דערהאַלטן געוואָרן אין אַ שריפט וועגן דער יידן־פראַגע פון דעם באַרימטן טעאָלאָג פון 13־טן י"ה, טאָמאַס פון אַקווינאָ. אין דערדאָזיקער שריפט, וואָס טראָגט דעם לאַטיניש טיטל "De regimine Judeorum" („וועגן דעם אופן, ווי אַזוי אייניצואָרדענען יידן"), שרייבט דער געלערנטער איטאַליענישער מהבר צוּ דער הער אָגין פון בראַבאַנט, אַלס ענטפער אויף איר פראַגע, ווי אַזוי אייניצואָרדענען דעם יידן־רעגאַל, אַז לויט זיין מיינונג וואָלט געווען יושרדיק, ווען די פירשטן זאָלן צווינגען די יידן, זיי זאָלן דורך פיזישער צַרבעט פאַרדינען אויף חיונה, אָנשטאָט דעם זיך

געלט־מענטשן ווייט, ווייט אַריבערגעשטיגן דורך קריסטלעכע וואוכער־ניקעס, בפרט דורך די לאָמבאַרדן און טאָסקאַנער. דידאָזיקע ריר־עוו־דיקע סוחרים־באַנקירן האָבן אַזוי ווייט געטריבן זייערע שפעקולאַציעס, אַז שוין אין י. 1179 האָט די קירכע געמוזט אַרויפלייגן אויף זיי שווערע שטראָפן, דהיינו, ווי נישט קומען צו קבורה לויטן קריסטלעכן דין. ווי גרויס עס איז געווען די מחנה קריסטלעכע וואוכערניקעס בייט אָנהויב פון 13־טן י״ה, באַווייזט אונז צום בעסטן די באַקאַנטע דער־קלערונג פונם פויפסט אינאָקענטיוס III, אַז אַרויפלייגן אויף זיי קירכע־שטראָפן באַדייט אַזויפיל, ווי נעמען און פאַרמאַכן אַלע קירכעס. דידאָזיקע קריסטלעכע קאָנקורענץ, וואָס האָט, אגב, פאַרמאָגט קאָלאָסאַלע געלט־מיטלען — עס איז געווג אָנצומערקן אַזעלכע געלט־מאַגנאַטן, ווי די באַנקירן־משפחות ספיני, ספיליאַטי (Spigliati), באַרדי, צערטשי (Cerchi), פולטשי, אַלפאַנע וכדומה — האָט בייַ די יידן צוגענומען די בעסטע קליענטן, דהיינו, די פויפסטלעכע קוריע און די פריצים — ערדבאַזיצער, בייַ וועלכע מען האָט זיך מיט דער הילף פון קרעדיט־גשעפטן געקאָנט דערשלאָגן צו פעטע שטעלעס אלס אַרענדאַרן פון עפנטלעכע הכנסה־קוואַלן. נישט קאָנענדיק קאָנקורירן מיט די קריסטלעכע באַנקירן לויט דער גרויס פון די קאפיטאַלן, האָבן די יידישע געלט־מענטשן געמוזט אויפזוכן זייערע קליענטן בייַ האַנטווערקער, בייַ קליינע סוחרים און פויערים און זיך האַלטן אויפן געלט־מארק מיטן כוח פון קליינע פראָצענטן. דער יידישער קליין־קרעדיט האָט צולייב זיין ביליקייט באַקומען אינגיכן אָשם, און די יידן זענען געווארן אַגינסטיקער ווירטשאַפטלעכער פאַקטאָר אפילו אין אזעלכע שטעט מיט אַ באַנקירן־ און סוחרים־רעזשים, ווי פלאָרענץ, וועניעדיק און גענוא.

וועגן פלאָרענץ ווערט אונז איבערגעגעבן דורך אַ באַגלויבטער קוועלע פון 13־טן י״ה, אַז דער שטאָט־ראַט האָט פאַרבעטן די יידן צו באַזעצן זיך אין דער שטאָט, מחמת ער האָט געוואָלט אויף אַזאַ אופן קומען צו הילף דעם קרעמער־ און האַנטווערקער־קלאַס און אים באַפרייען פון דער מוראדיקער עקספלאָאַטאַציע מצד די קריסטלעכע וואוכערניקעס. אויך וועניעדיק, וואָס האָט זיך דעם 10־טן י״ה אַזוי עקשנותדיק באַקעמפט דעם יידישן מסחר, האָט פונדעסטוועגן געעפנט די טויערן פאַר די יידישע געלט־פאַרלייער, וואָס האָבן געטריבן קרעדיט־גשעפטן אויף באַוועגלעכע משכנות. די אינזל־שטאָט האָט זיך בלויז באַוואָרנט מיט דעם רעכט צו פירן אַקאָנטראָל איבער די יידישע געלט־אָפּעראַציעס, אַז זיי זאָלן נישט דערגרייכן צו יענע

איטאַליענישע האַנדלס־רעפובליקן, זענען נישט־אויסגעקוים־פטע משכנות. מיט אַנדערע ווערטער: די יידן מעגן בלויז אויף אַזויפיל הצנדלען, אויף וויפל דאָס איז אָרגאַניש צונויפגעבונדן מיט דער וואוכערייַ, וואָס בילדעט דעמאָלט זייער עיקר פרנסה. אגב, איז דערדאָזיקער משכנות־האַנדל (דער באָדן, פון וועלכן ס׳האָט זיך אַנטוויקלט דער יידישער האַנדל מיט אַלטוואַרג) לגמרי נישט געווען קיין פרייער, נייערט ער איז געשטאַנען אונטער אַ קאָנטראָל פון די שטאָטישע אָרגאַנען. אין מאַנכע צפון־איטאַליענישע שטעט איז אויך דידאָזיקע לעצטע האַנדלס־מעגלעכקייט צוגענומען געוואָרן ביי די יידן. אַזוי, אַ שטייגער, ווערט אונז איבערגעגעבן, אַז דער סענאַט פון וועניציק האָט אין י. 1395 צוגענומען ביי די יידן דאָס וואוינרעכט, מחמת זיי האָבן נישט אָפּגעהיט די באַדינגונגען פון דער Condotta און האָבן געטריבן אַ האַנדל מיט פאַרפאַלענע משכנות, הגם דאָס איז זיי פאַרוועדט געווען לויט דער Condotta.

אַן ענלעכע אַנטוויקלונג צום ערגערן לאָזט זיך אויך מצרקן אויפן געביט פון די יידישע קרעדיט־געשעפטן. די בלי־תקופה פון די יידישע קרעדיט־אָפּעראַציעס האָט אין צפון־און מיטל־איטאַליע, ווי ס׳ווייזט אויס, אַרומגענומען בלויז דאָס 11־טע און די ערשטע העלפט פונם 12־טן י״ה. די כסדרדיקע קאַמפן פון די פויפסטן און דעם אַדל, מיט וועלכע עס האָט דעמאָלט געטומלט און ביי וועלכע ביידע צדדים פלעגן זיין געענגט אין געלט, האָבן צוגעהאָלפן צו דער אַנטוויקלונג פון אַרייכער יידישער באַנקירן־גרופע, פון וועלכער עס פלעגן אויך גענומען ווערן פאַכלייט פאַר כלערלי שטעלעס אין דער פויפסטלעכער און פירשטלעכער פינאַנץ־פארוואַלטונג. אַ באַזונדערס גרויסן שם האָט אין 11־טן י״ה דערגרייכט דער באַנקיר בונדיעלי פון רוים, וואָס האָט זיך, אַדאַנק די קרעדיט־אָפּעראַציעס, פארשאפט אַ פירשטלעך פאַרמעגן און וואָס איז שפעטער אַריבער צום קריסטנטום. די רייכע קעשענע האָט געגעבן דעם משומד אַ מעגלעכקייט זיך מתחתן צו זיין מיט רוימישע מיוחסים; עס זענען פון אים אַרויסגעקומען דורות מעכטיקע פריצים, און אייגנער פון זיי איז אפילו אויסגעקליבן געוואָרן אלס פויפסט (אַנאַקלעט II, וואָס האָט פאַרנומען דעם פויפסטלעכן שטול צווישן די י״י 1130—1138). צו די לעצטע גרויסע יידישע באַנקירן האָט — אַזוי וויזט אויס — באַלאַנגט דער פריער שוין דערמאָנטער ר׳ יחיאל פון רוים, וועגן וועלכן עס זענען אונז אויפגעהיט געוואָרן ידיעות אין די רייזע־באַשרייבונגען פון בנימין פון טודעלא. ביים סוף פון 12־טן י״ה ווערן די יידישע

אַנגענומען אַ מערבדיקע ריכטונג אוּן פֿר האָט, אַ חוץ די דערמאָנטע פּראַנצויזישע מערק, באַרירט אויך שפּאַנישע מערק. אַזוי, אַ שטייגער, איז אונז פון י. 1162 פאַרבליבן אַ האַנדלס־אָפּמאַך צווישן דעם ייד יוסף פון גענואַ און אַ קריסטלעכן סוחר, ענריקוס ניצעוולאַ, לויט וועלכן דער ייד גיט איבער דעם קריסט איין פונט זיידוואַרג, וועלכעס דער קריסט דאַרף פאַרקויפן אין שפּאַניע. צוליב די שוווערקייטן, אויף וועלכע די יידן האָבן זיך אָנגעשטויסן אין די גרויסע איטאַליענישע האַנדלס־רעפובליקן, פלעגן זיי, פאַר זייער צווישן־האַנדל, זיך באַנוצן מיט קלענערע האָפנס, בפרט אַזעלכע, וואָס זענען גענעגן אין דער קירכע־מלוכה, וואו די האַנדלס־קאָנקורענץ איז נישט געווען אַזוי פאַרשאַרפט, ווי אין די פרייַע שטאָטישע רעפובליקן. אַזוי, אַ שטייגער, באַגעגענען מיר אין י. 1192 יידישע סוחרים, וואָס צאָלן דעם ברעג־צאָל אין רומיני. אַ סך יידן האָבן זיך אין דערזעלבער צייט אויך געפונען צווישן די סוחרים, וואָס האָבן פאַרקערט אין דער האַפן־שטאָט רעקאַנאַטי. בכלל זענען אין דער קירכע־מלוכה די באַדינגונגען פאַרן יידישן האַנדל געווען אַסך גינסטיקער, ווי אין צפון־איטאַליע מיט די מעכטיקע האַנדלס־שטעט וועניעדיק, גענוא אוּן פיזאַ. די יידן פלעגט זיך אפילו איינגעבן אויסצופועלן ביים פויפסט וויכטיקע האַנדלס־פריווילעגיעס פאַר זיך. אַזוי, אַ שטייגער, האָבן זיי אין י. 1255 באַקומען פונם פויפסט אַ פריווילעגיע, לויט וועלכער זיי וועלן באַפרייט פון צאָלן דעם שטייער פאַר באַנוצן די שאָסייען אין דער קירכע־מלוכה אוּן אין סיציליע. פון דערזעלבער פריווילעגיע דרינגט אַרויס, אַז די יידן פלעגן טיילמאָל האַנדלען מיט קריסטן בשותפות. וואָס איז שייך די אַרטיקלען, מיט וועלכע די יידן האָבן געמסחרט, וועלן אין די קוועלן, אַחוץ אַריענטאַלישע סחורות, דערמאָנט אויך אַזעלכע, ווי אייל אוּן שקלאַפן. אַזוי, אַ שטייגער, ווערט אין אַדאָמענט פון י. 1226 דערמאָנט אַ ייד מיטן נאָמען דאָנאָפּליוס, וואָס האָט געלעבט אין פערארא אוּן וואָס האָט דאָרט געהאַנדלט מיט אייל. פון י. 1267 איז אונז פאַרבליבן אַן אָפּמאַך, לויט וועלכן אַ באַפולמעכטיקטער פונם ייד יעקב פון פאַוויא האָט געקויפט ביי אַ געוועזענער סוחר אַ ברוינע שקלאַפין פון שפּאַניע. אין משך פונם 14־טן י״ה ווערן די יידן דורך די איטאַליענישע האַנדלס־שטעט וואָס מער פאַרדרענגט פונם באַשריבענעם צווישן־האַנדל, אין וועלכן זיי האָבן, אגב, געשפּילט בלויז אַזייער באַשיידענע ראָלע. דער פאַר־דרענגונגס־פּראָצעס דערגייט שוין אַזוי ווייט, אַז דער איינציקער אַרטיקל, מיט וועלכן די יידן איז דערלויבט צו האַנדלען אין די

אלעקסאנדער III די שטאלע פון א שטייער־פארוואלטער און שאצ־
מייסטער. דאס איז ר׳ יחיאל, אן אינגיקל פון דעם בא־
רימטן לעקסיקאגראף ר׳ נתן. זינט דעם סוף פון 12־טן י״ה הערן
מיר בכלל נישט מער וועגן יידן — שטייער־ארענדארן און באאמטע, א
דערשיינונג, וואס שטייט זיכער אין א צוזאמענהאנג מיט דעם אויפ־
קום פון די אזויגערופענע „פויפסטלעכע באנקירן" (campsores ca-
merae apostolicae,), וואס טרעטן ארויס, זינט דעם אנהויב פון 13־טן
י״ה, אלס איינמאנער אין פארוואלטער פון די פויפסטלעכע הכנסות
און וואס נעמען איבער אויך אין פארשיידענע צפון־ און מיטל־
איטאליענישע שטעט די שטייער־אין צאל־ארענדעס. דאס זענען געווען
קריסטלעכע סוחרים פון לוקא, פיסטאיא און סיענא, וואס
האבן זיך געניטמען צו אזעלכע ארענדע־געשעפטן און זייער קאנקורענץ
האט אויך גורם געווען דערצו, אז די יידן, וועלכע מען פלעגט פריער
באנוצן אין דער פינאנץ־פארוואלטונג, זענען פון דערדאזיקער פא־
זיציע אינ■נצן ארויסגעשטויסן געווארן. יעדן פרוי־ו מצד די יידן ארייני־
צודרינגען אין דער פארלוירענער פאזיציע, האבן די ארגאניזירטע קריסט־
לעכע סוחרים פארמלויזירט דורך פארארדענונגען פון זייערע שטאטישע
רעפרעזענטאנטן, וואס האבן פארוועדט די יידן איבערצוגעבן וועלכע
סי׳איז עפנטלעכע שטעלעס.

די קאנקורענץ פון דעם צפון־ און מיטל־איטאליענישן סוחרים
קלאס, וואס זיין עשירות האט געוואלדיק געשטיגן בעת די קרייץ־
צוגן, האבן די יידן געמוזט דערשפירן אויך אויף דעם געביט פון
האנדל און קרעדיט. שוין ביים סוף פון 10־טן י״ה האבן די
צפון־איטאליענישע יידן, צוליב דער פארשארפטער קאנקורענץ מצד דעם
קריסטלעכן סוחרים־קלאס פון וועניגע, פארלוירן די דירעקטע פאר־
בינדונגען מיטן אריענט. אויפן חשבון פון דער האנדלס־קאנקורענץ
איז אויך צו פארשרייבן, וואס בנימין פון טודעלא האט אנגעטראפן
אין אזעלכע בלייענדיקע האנדלס־שטעט, ווי געניא, לוקא און
פיזא בלויז א נישטיקע צאל יידן. דערווייטערט פון דירעקטע
האנדלס־באציונגען מיט דעם אזיאטישן מארק, האבן די צפון־ און
מיטל־איטאליענישע יידן געניטמען אויף זיך די ראלע פון פארמיטלער
צווישן די איטאליענישע און מערב־פרענקישע מערק. זיי פלעגן אויפקויפן
אין די איטאליענישע האפן־שטעט טראנספארטן אריענטאלישע סחורות און
פארן מיט די טראנספארטן אויף יריידים אין די שטעט ביי דער
לואר און דער סענא, קיין טור, אמבואז, שינאן און אז. ו.
בכלל האט דער האנדל פון די צפון־ און מיטל־איטאליענישע יידן

2 פונט צימרינג און איין פונט פעפער. אין דרום־איטאַליע און סיציליע האָבן די יידן געצאָלט, אַ חוץ די נאָרמאַלע שטייערן, נאָך אַ ספעציעלן קאָפּ־שטייער (געפון gisia אָדער gezia) און זיי זענען אויך געווען מחויב צו ליפערן בהינם פענער פאַר די פאַלאַצן אין שיפן פון זייער שוץ־ה׳ ר. פון י. 1224 האָבן זיי אַ חוץ דעם נאָך געמוזט צאָלן די חשבונות פאַר דער רייניקונג פון דעם שוץ־האַרס פאַלאַצן און געבן אַ גצוויסן אָפּצאָל לטובת דעם אינקוויזיטאָר. אונטער דער אַראַגאָנישער הערשאַפט ווערן דערמאָנט פאָלגנדיקע יידן־שטייערן אין סיציליע: 1) דער יידישער קאָפּ־שטייער; 2) אַ שטייער געפון gabellar, וואָס נעמט אַרום ספעציעלע אָפּצאָלונגען פון האַנדלס־געשעפטן אין טאַקסעס, פון יעדער חתונה צווישן יידן, ווי אויך פון יעדן ברית (ioculavia); 3) אַ ספעציעלער אָפּצאָל פון יעדן שטיקל אומבאַוועגלעכן באַזיץ, וואָס אַ ייד האָט פאַרקויפט צו אַ קריסט; דער אָפּצאָל האָט באַטראָפן אין דריטל פונם פרייז, פאַר וועלכן דער באַזיץ איז פאַרקויפט געווארן.

§ 38 דאָס יידישע ווירטשאַפטס־בילד אין צפון־ און מיטל־איטאַליע.

אין קעגנזאַץ צו די פאַרהעלטנישן אין דרום־איטאַליע און סיציליע, וואו דער שוערפונקט פון דעם יידישן ווירטשאַפטס־לעבן איז געלעגן, ווי מיר וועלן דאָס וויייטער זען, אין דער לאַנדווירטשאַפט, מלאכה און אין אַרענדעס, איז דאָס יידישע ווירטשאַפטס־לעבן פון די צפון־און מיטל־איטאַליענישע יידן, זינט דעם 11־טן ביז צום סוף פון 14־טן י״ה, געווען איינגעשטעלט דערעיקרשט אויף האַנדלס־און קרעדיט־געשעפטן.

די לעצטע ידיעות וועגן יידישן ערד־באַזיץ באַגעגענען מיר אין צפון־ און מיטל־איטאַליע אין 11־טן י״ה. אין י. 1000 אַרענדירן די יידן קלונימוס בן יהודה און שמואל בן יצחק בים בישאָף פון לוקא 6 פּאַרצעלעס אַקער־לאַנד און צאָלן דערפאַר אַ יערלעכן אַרענדע־צינז אין דער הויך פון 60 דענאַרן. בים סוף פון 10־טן י״ה אַרענדירט דער ייד אליה בן יוסטוס בים בישאָף פון ראַוועננא אַן ערד־שטח לעבן אַנקאָנא. פון י. 1025 איז אונז אויפגעהיט געווארן, אַ ידיעה וועגן אַ ייד ארדינגוס, וואָס אַרענדירט אַקער־באָדן בים בישאָף פון מאַדענא און צאָלט דערפון דעם קירכע־צינז.

עטוואָס לענגער האָט זיך די צפון־ און מיטל־איטאַליענישע יידן איינגעגעבן צו בלייבן אויף אזעלכע פאָזיציעס, וו׳ אַרענדעס פון עפנטלעכע הכנסה־קוואַלן. נאָך אַרום דער העלפט פון 12־טן י״ה באַגעגענען מיר אַ ייד, וואָס פאַרנעמט בים דעמאָלסטיקן פויפסט

אין י. 1090 שענקט דער הערצאָג ראָגער ן דער קירכע די ייִדישע קוואַרטאַלן אין סאַלערנאָ און זעלפי. דער הערצאָג ווילהעלם II (1166—1189) שענקט דער קירכע פון אַסקאָלי אַ טייל הכנסות פון די דאָרטיקע יידן. דאָסזעלבע בילד זעען מיר אויך בעת דער רעגירונגס־צייט פון די דייטשע הערשער, וואָס האָבן ביים סוף פון 12־טן י״ה איבערגענומען די ממשלה פון די נאָרמאַנישע פירשטן. פרידריך II שענקט אַוועק אין יאָר 1211 אַלע יידן פון פאַלערמאָ דעם דאָרטיקן ערצבישׂאָף. אין דער פריוולעגיע, וועלכע די יידן פון סיציליע באַקומען (Servi sunt nostrae Camerae „ספעציעלע קנעכט פון אונזער אוצר״ speciales״). אויך פרידריך III (1355—1377) רעדט אַזוי וועגן „זיינע יידן״ אין דרום־איטאַליע. דאָסזעלבע זאָגן אויך די אראגאָנישע קעניגן וועגן די סיציליאַנישע יידן, וואָס זענען זינט דעם י. 1282 געשטאַנען אין זייער רשות.

אין אַלגעמיין האָט דער קאַמער־קנעכטשאַפטלעכער פרינציפ ביז דעם סוף פון דער באַהאַנדלטער תקופה נישט דערפירט אין איטאַליע און סיציליע צו אַזעלכע טרויעריקע דערשיינונגען, ווי דאָס איז, אַ שטייגער, געווען דער פאַל אין ענגלאַנד, פראַנקרייך אָדער דייטשלאַנד. מיר הערן דאָ נישט וועגן גצוואַלדזאַמע יידן־פאַרטרייבונגען צוליב באַרייכערונגס־צוועקן, עס קומען דאָ אויך נישט פאָר קיין אייגנמעטיקע אַנולירונגען אָדער רעדוקציעס פון יידישע תביעות און דאָסגלייכן. דער קאַמער־קנעכטשאַפטלעכער פרינציפ קומט דאָ צום אויסדרוק כמעט אויסשליסלעך אין דער פאָרם פון ספעציעלע שטייערן, וועלכע די יידן האָבן געמוזט צאָלן זייערע שוץ־האַרן, נישט קוקנדיק דערויף, וואָס זיי האָבן צוזאַמען מיט דער איבעריקער באַפעלקערונג געטראָגן אויך זיך די לאַסט פון די אַלגעמיינע שטייערן. אַזאַ ספעציעלער יידן־שטייער איז געווען אין די שטאָטישע רעפובליקן פון צפון־און מיטל־איטאַליע דער הויכער אָפּצאָל פאַר יעדער באַנייונג פון דער „Condotta״ אין וועגעדיק האָט דער אָפּצאָל באַטראָפן אין דער צווייטער העלפט פון 14־טן י״ה 4.000 דוקאַטן. חוצדעם, האָבן די יידן נאָך געמוזט צאָלן אַ ספעציעלן אָפּצאָל פאַר די ראַטמענער, וואָס זענען געווען באַשטימט אַלס קאָנטראָלערן פון די יידישע האַנדלס־ און קרעדיט־געשעפטן: דער אָפּצאָל האָט באַטראָפן צו 1 דינאַר פון יעדער לירע, וועלכע עס האָט אַרייַנגעבראַכט דער פאַרקויף פון משכנות, וואָס זענען פאַרפאַלן געבליבן בייַ די יידן. — אין דער קירכע־מלוכה האָט שוין דער פריער דערמאָנטער „קרוינונגס־שטייער״ לטובת דעם פויפסט באַטראָפן

עזנען שפעטער אריבער די נאָרמאַנישע הערשער — אזן ביים סוף פון 13־טן י״ה — צו די אַראַגאָנישע קעניגן, ווערט געציילט ביז 30. די גרעסטע קהילות האָבן עקזיסטירט אין פאַלערמאָ און מעסינאַ. בנימין האָט אין פאַלערמאָ אָנגעטראָפן אַ קהילה פון 1500 משפחות, אין מעסינאַ — 200 פאַמיליעס. גרעסערע קהילות זענען אויך געווען אין סיראַקוז, טראַפּאַני, מארסאַלאַ און קאַטאַניאַ.

וואָס שייך דער עפּנטלעך־רעכטלעכער לאַגע פון די יידן אין איטאַליע און סיציליע, איז אויף זיי, פונקט אַזוי ווי אין אַנדערע קריסטלעכע לענדער, געווען חל דער פרינציפּ פון „קאַמער־קנעכטשאַפט״. אין די גרויסע שטאָטישע רעפובליקן, וואָס האָבן זיך זינט דעם 11־טן י״ה, אָנגעהויבן צו בילדן אין דרום־ און מיטל־איטאַליע (מאַילאַנד, וועניעדיק, גענוא, פלאָרענץ, סיענאָ, לוקאַ), האָבן די יידן באַלאַנגט צו די שטאָטישע מאַכט־פאַקטאָרן און זענען געשטאַנען אונטער אַ קאָנטראָל פון די קאָנסולן (ראַטמענער). זייערע רעכט און התחייבותן פלעגן רעגולירט ווערן דורך באַזונדערע אָפּמאַכן, געדופן ״Condotta״. אין 14־טן י״ה פלעגט מען די אָפּמאַכן שליסן אויף אַ באַשטימטער צייט, געווייניקער נישט לענגער, ווי אויף 10 יאָר. איז דער אָפּמאַך נישט באַנייט געווארן, אַזוי האָבן די יידן געמוזט פאָרלאָזן די שטאָט. אַזאַ פאַל איז אונז אַפילו באַוואוסט פון י. 1395: דער סענאַט פון ווענעדיק האָט דעמאָלט באַשלאָסן נישט צו באַנייען די ״Condotta״ מיט די יידן, און די לעצטע האָבן טאַקע געמוזט פאָרלאָזן די שטאָט און זיך אַריבערטראָגן קיין מעסטרע.

אין דער קירכע־מלוכה איז דער פויפסט געווען דער „פאַטראָן״ פון די יידן, און זייער צוגעהעריקייט צו דעם פויפסטלעכן אוצר האָט זיך אויסגעדריקט אין דער פאָרם פון אַ ספּעציעלן יידן־שטייער, אַ מין „קרוינונגס־שטייער״, וועלכן די יידן האָבן געמוזט צאָלן יעדן נייעם פויפסט נאָך די קרוינונגס־פייערלעכקייטן.

דער קאַמער־קנעכטשאַפטלעכער פרינציפּ קומט אויך צום אויסדרוק אין דער באַציונג פון די דרום־איטאַליענישע און סיציליאַנישע מאַכטהאָבער צו די יידן. די נאָרמאַנישע פירשטן באַלעבאַטעווען שוין אין 11־טן י״ה מיט די יידן, ווי מיט זייערס אַן אייגנטום. אַזוי, אַ שטייגער, האָט אין י. 1086 די אלמנה נאָך דעם הערצאָג ראָבערט גווישקאַר געשאָנקען דעם בישאָף פון בארי אלע יידן, וואָס האָבן געלעבט אין דערדאָזיקער שטאָט, מיט דעם גאַנצן אומבאַוועגלעכן באַזיץ זייערן. אין י. 1090 שענקט זי אַ קלויסטער אין פאַלערמאָ — איין זעקסטל פון אַלע שטייערן, וועלכע עס צאָלן די דאָרטיקע יידן.

געציילטע יידישע גמינעס. דער באַרימטער יידישער רייזנדער בנימין פון טודעלאַ (1150—1175) ברענגט אונז ידיעות סך־הכל וועגן 5 צפון־אוו מיטל־איטאַליענישע שטעט, אין וועלכע ער האָט אָנגעטראָפן יידן. אַזוי האָבן לויט זיינע באַריכטן געלעבט: אין לוקאַ לערך 40 יידישע משפחות, אין פיזאַ — 20, אין גענוּאַ — 2, אין טאָסקאַנאַ — 40. בנימין האָט נאָך באַזוכט די יידישע גמינע אין רוים אוו ער פאַרצייכנט, אַז עס האָבן דאָרט געלעבט 200 יידישע משפחות. פון אַנדערע קוועלן איז אונז באַוואוסט, אַז אַ חוץ דידאָזיקע פינף קהילות האָבן אין דער באַהאַנדלטער תקופה נאָך עקזיסטירט יידישע ישובים אין וועניעדיק (10־טעס י״ה), אַנקאָנאַ (שוין אין י׳. 967), מאָדענאַ (1025), באָלאָניאַ (12־טעס י״ה), רומיני (12־טעס י״ה), פאַווייאַ (אָנהויב פון 13־טן י״ה), פערארא (1226), פלאָרענץ (13־טעס י״ה), מעסטרע וכדומה. אין וועניעדיק זאָלן האָבן לויט אַ גרעוויסער קוועלע אין י׳. 1152 געלעבט לערך 1300 יידישע נפשות.

אַ סך פאַרביקער שטעלט זיך פאָר דאָס בילד אין דרום־איטאַליענישע קהילות, אין וועלכע ער ציילט אָן אַ יידישע באַפעלקערונג פון צוזאַמען 2.870 פאַמיליעס. דאָס זענען די קהילות: סאַלערנאָ (600 משפחות), נעאַפאָל (500), אָטראַנטאָ (500), קאַפוּאַ (300), טאַראַנט (300), מעלפי (200), בענעוועניטאָ (200), טראַני (200), אַסקאָלי (40), אַמאַלפי (20) אוו ברינדיסי (10). וועגן אייניקע פון די אויסגעראכנטע קהילות זענען אונז אויפגעהיט געוואָרן ידיעות נאָך פון 11־טן י״ה, איידער בנימין האָט באַזוכט איטאַליע. אזוי, אַ שטייגער, ווערן דערמאָנט יידן אין סאַלערנאָ שוין אין י׳. 1090, אין מעלפי - אין דעמזעלבן יאָר, אין טאַראַנט — 1033. אַ חוץ די פון בנימינען באַזוכטע דרום־איטאַליענישע קהילות, ווערן אין די קוועלן פון דער באַהאַנדלטער תקופה נאָך דערמאָנט פאָלגנדיקע קהילות אין דרום־איטאַליע: בארי (1086); אין בנימינס צייטן האָבן דאָרט, לויט זיין באַריכט, נישט געלעבט מער קיין יידן); מאָנטע־קאַסינאָ (1022), נעריטאָנאָ (1195), גאַעטאָ, אָריאָ, וועניאָסאָ, סאָן דזשערמאַנאָ וכדומה.

די צאָלרייכסטע יידישע באַפעלקערונג באַגעגענען מיר בעת דער באַהאַנדלטער תקופה אין סיציליע — אַ פאַקט, וואָס לאָזט זיך דערקלערן דורך דער גינסטיקער לאַגע, אין וועלכער די יידן האָבן דאָ געלעבט אין דער צייט פון 827 ביז 1071, וועלן סיציליע איז געווען אונטער דער ממשלה פון אַראַבישע הערשער. די צאָל קהילות, וואָס

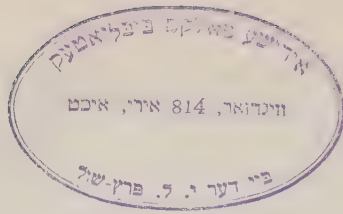

קאַפּיטל צוועלף

דער סאָציאַלער און ווירטשאַפטלעכער מצב פון די יידן אין איטאַליע אין גריכנלאַנד פון דעם 11־טן ביז דעם סוף פון 14־טן י״ה.

37 § די גרויס פון דער יידישער באַפעלקערונג אין איטאַליע און סיציליע און איר עפּנטלעך־רעכטלעכע לאַגע.

איטאַליע האָט אין דער תקופה, וועלכע מיר באַהאַנדלען דאָ, פּאָרגעשטעלט מיט זיך אַ מאָזאַיק פון קליינע מלוכות, סיי־וב מיט אַ שטאָטישן כאַראַקטער. בלויז אין דרום־איטאַליע און סיציליע האָט זיך, זינט דער דערשאָבערונג דורך די נאָרמאַנען (אַרום דער העלפט פון 11־טן י״ה), קאָנסאָלידירט אַ גרעסערע מלוכהשע אָרגאַניזאַציע. איר קיום איז אָבער אויך נישט געווען קיין לאַנגער, ווי־ריס שוין בייס סוף פון 13־טן י״ה (אין י. 1282) איז סיציליע אַריבער צו דער אַראַגאָנישער מלוכה, בעת דרום־איטאַליע איז געבליבן אַ בא־זונדערע מלוכה (דאָס קעניגרייך נעאַפּאָל) אונטער די הערשער פון דער דינאַסטיע אַנזשו.

לויט די קוועלן־ידיעות, וואָס זענען אונז פאַרבליבן וועגן די יידן אין איטאַליע און סיציליע, ווייזט אויס, אַז דאָס יידישע לעבן איז בעת דער באַהאַנדלטער תקופה קאָנצענטרירט געווען אין די דרום־ווקע שטחים פון דעם איטאַליענישן האַלב־אינזל און אין סיציליע. גרעסערע יידישע ישובים האָבן זיך אין צפון־איטאַליע אַנטוויקלט ערשט זינט דער העלפט פון 14־טן י״ה, ווען עס האָט אויפגעבליט דער דירעקטער האַנדלס־פאַרקער צווישן איטאַליע און דייטשלאַנד. בעת דער באַ־האַנדלטער תקופה באַגעגענען מיר אין צפון־ און מיטל־איטאַליע בלויז

מיטלאלטער

1 9 3 0

Zakład graficzny „Stereotyp"
Warszawa, Nowolipki 7.

Printed in Poland

דר. יצחק שיפער

יידישע געשיכטע

צווייטער באַנד

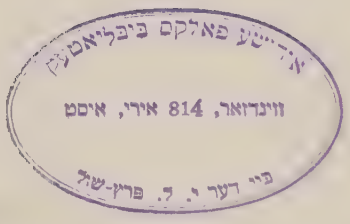

פאר לאג „אחיספר" בייַ געזע. „צענטראל" וואַרשע, נאַוואַליפקי 7.

דר. יצחק שיפער

יידישע געשיכטע

(ווירטשאַפטסגעשיכטע)

פאַרלאַג „אחיספר" בייַ געזעלשאַפט „צענטראַל" וואַרשע, נאָוואָליפקי 7.

ווינדזאר, 814 אידי, אימט

ידישע
פאלקס בינליאטעק
פאריאטע

ידישער
„אחי"
ספר
וואַרשע

ד"ר. יצחק שיפער

יידישע נעשיכטע